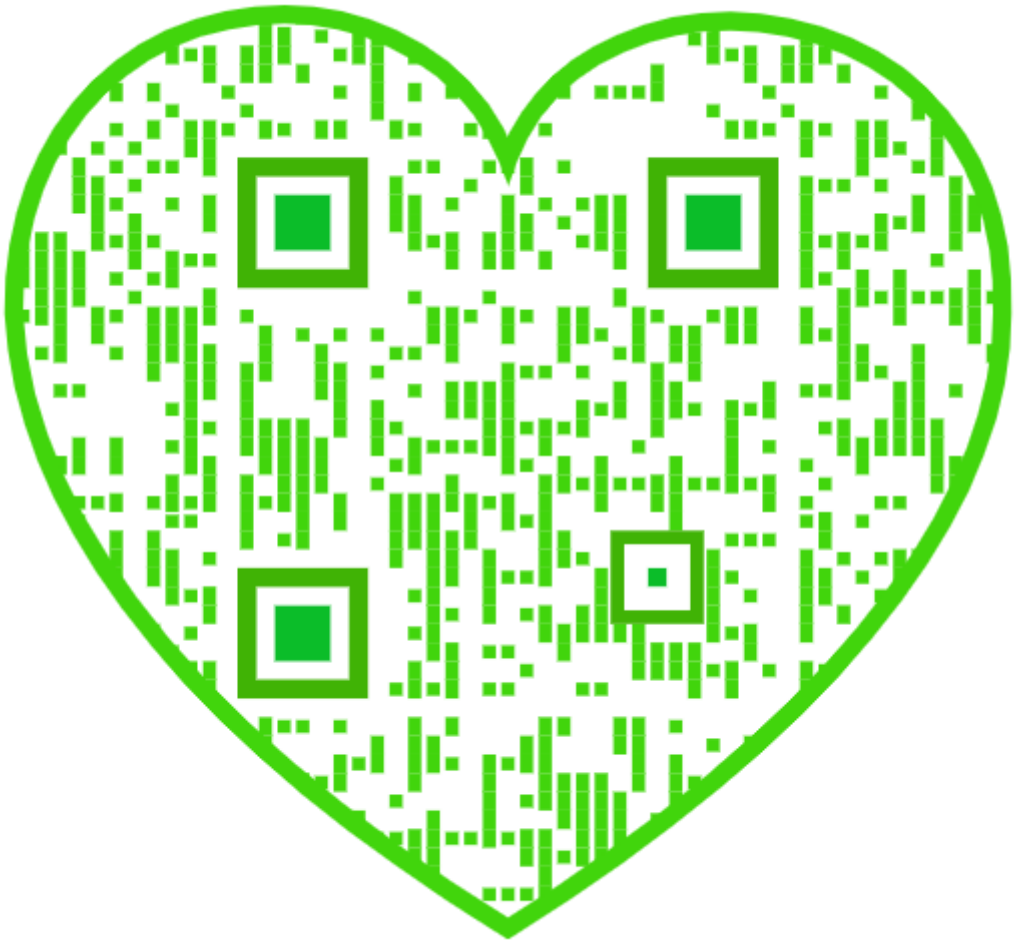

De Katholiek.

TWINTIGSTE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. VAN ANTWERPEN, Pastoor te Maurik.
M. VAN DEN BOOGAARD, R. K. Priester en Rector te Ravenstein.
TH. J. H. BORRET, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. BRINKMAN, ✻ Pastoor te Amsterdam.
C. BROEAR, Professor in het Seminarie te Warmond.
J. T. VAN BRUSSEL, Pastoor te Delft.
J. CUYTEN, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. EULENBACH, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
H. J. FEYE, S. Theol. et SS. Can. Dr. Professor te Leuven.
J. T. JOSNA, ✠ Pastoor te Harlingen.
H. KAMP, Pastoor te Dokkum.
C. VAN KINTS, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. KOK, Pastoor te Weesp.
G. A. OORTMANS, ✻ Pastoor te 's Gravenhage.
H. OPDENKAMP, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. PEERBOOM, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. VAN DER PLOEG, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
J. H. SMITS, ✻ Regent van het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. VAN SOMEREN, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. SPARMAKERING, Pastoor te Alkmaar.
T. SPIERINGS, vice Regent en Leeraar in het Sem. te St. Michiels-Gestel.
J. SPITZEN, Pastoor te Haarle.
W. STERNHOFF, S. Theol. Dr. Pastoor te Soest.
N. J. A. STEINS BISSCHOP, Pastoor te Amsterdam.
F. J. VAN VREE, ✻ President van het Seminarie te Warmond.
J. G. WENNEKENDONK, Pastoor te Amersfoort.
J. H. WENSING, R. K. Priester te Megen.

De Redactie.

'S GRAVENHAGE, BIJ GEBR. J. EN H. VAN LANGENHUYSEN. — 1851.

INHOUD VAN HET TWINTIGSTE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

Bladz.

Episoden uit de dagen der hervorming in Nederland. — Hoe de Leydsche Hoogeschool werd opgerigt. 1

Moet de geschiedenis der oude Waldenzen nog geschreven worden? 26

De oorsprong van het Protestantisme nagewezen in het middeleeuwsch geschrift: «*Die Deutsche Theologie.*» 65

Historiesch overzigt van de strafwetten tegen de Katholieken in Engeland uitgevaardigd. (*vervolg.*) 95, 222

Vier jaren ondervinding van de Katholieke Godsdienst, enz., door J. Moore Capes. 112, 183, 250, 311

Twee hoofdstukken van de Navolging van Christus, in een oud Nederduitsch handschrift. 137

Von Babylon nach Jerusalem, von Ida Gräfin Hahn-Hahn. . 156

Dood van Z. H. D. Mgr. Henricus den Dubbelden. 201

Een teeken des tijds. 204

Verdraagzaamheid. Iets uit HSS. der XVIIde eeuw. 211

Professor P. J. Veth over de Latijnsche Vulgata. 236

Nekrologie. 273

De twist over de Groninger School. 284

Eene vergelijking uit de historie der Exegese. 341

De Katholieke armen onder de republiek der Vereenigde provincien. 370

De gedenkdag der hervorming. De onverdraagzaamheid in de godsdienst, Leerrede over Hand. IX, 1*a*, uitgesproken door J. A. Scholten, Hoogleeraar te Leyden, op den Gedenkdag der Kerkhervorming. 385

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

Brieven van T. A. aan zijn' studievriend den WelEd. heer A. K., thans. Med. Dr. te R. Zevende en laatste brief. 30

VERSCHEIDENHEDEN.

Bladz.

Een nieuw geschrift van den Eerw. Martinet 52
Saint-Marc Girardin en zijne lessen over dramatische literatuur. 55
Wat er onlangs in een oud Oud-Luthersch concilie beraadslaagd werd. 60
Gewigtig besluit van de Synode der Hervormde Kerk in Nederland. 62
Karakteristiek der Engelsche *No-Popery*-beweging. 62
Republikeinen van de XVIe en XIXe eeuw. 63
De Ridders van van Maerlant. 64
Het H. Sakrament der Biecht, door de Gravin Ida Hahn-Hahn. 123
Protestantsche en Katholieke Zendingen. 129
Hégésippe Moreau. 133
Merkwaardige woorden van *Feuerbach*. 193
Aanbevolen voorbeelden. 195
De « Bibliothek fur geschichte, philosophie und theologie. » . 199
De verwachte uitgave van den Codex Vaticanus. 263
Onbekendheid van Protestantsche Geleerden met de leer der Katholieke Kerk. 265
Protestantsche stemmen tegen de Protestantsche preekmanie. . 269
Wat er hier te lande in de Predikanten-vereenigingen geschiedt. 324
De Irvingianen. 328
Oude en nieuwe Evangelisatie. 332
Eene harde waarheid. 335
Een nieuwe Volks-almanak voor Nederlandsche Katholieken. . 337
De Statiën van den H. Kruisweg, door den heer A. A. Nunnink. 338
Twee Protestantsche getuigenissen over Katholieke en Protestantsche zendelingen. 417
Protestantsche taalstudie. 419
De steenen proselietenmaker. 420

LETTERKOOVER.

Danklied, door de kinderen van het Aloysius-Gesticht te Amsterdam hunnen weldoeneren toegezongen. 339

Correspondentie. 272

EPISODEN

UIT DE

DAGEN DER HERVORMING IN NEDERLAND.

HOE DE LEYDSCHE HOOGESCHOOL WERD OPGERIGT.

«De oorsprong der Leidsche Hoogeschool,» — dus schreef Professor SIEGENBEEK, in zijne geschiedenis, die hij ter gelegenheid van haar 250jarig bestaan heeft uitgegeven, — «is, wegens de geheel bijzondere omstan-«digheden, welke tot hare stichting aanleiding gaven, en «die vergezelden, merkwaardiger, dan die van eenige «harer zusterscholen, de oudste derzelve, die van *Fra-«neker*, de instelling van den wijzen en eerbiedwaardigen «WILLEM LODEWIJK *van Nassau*, zelfs niet uitgezonderd. «De genoemde Hoogeschool toch, de oudste der Noord-«Nederlandsche Hoogescholen, werd opgerigt onder de «moeijelijkste omstandigheden van het Vaderland, met het «belangrijk oogmerk, *om de ontluikende en meer en meer toe-«nemende Hervormde kerk van bekwame leeraren te voorzien*, en «daardoor de zaak der Godsdienstige vrijheid, *het voorname «beginsel, waarom onze voorvaders de wapenen tegen* Spanje

«*hadden opgevat*, met een krachtig bolwerk te versterken: «zij werd, naauwelijks eene maand, nadat het besluit tot «hare stichting genomen was, reeds plegtig ingewijd; zij «werd, ter belooning van de onkreusbare dapperheid van «Leidens burgerij, in de verdediging van hare op het «hevigst aangevochten stad, binnen derzelver muren ge«vestigd; zij mag eindelijk zich beroemen, van den grond«legger van den vrijen Nederlandschen staat, den onsterfe«lijken WILLEM I, tot haren stichter te hebben. Het zal «derhalve van belang zijn, haren oorsprong eenigzins «breeder te vermelden, te meer, daar hierdoor sommige «dwalingen, welke, ten dien aanzien, ook bij kundigen «huisvesten, zullen worden weggenomen (1).»

Ten aanzien van dien oorsprong bestonden inderdaad sommige dwalingen; en ofschoon de heer SIEGENBEEK niet de eerste geweest is, die de «geheel bijzondere omstandigheden», welke tot de stichting der Hoogeschool aanleiding gaven, aan den dag heeft gebragt, was hij toch openhartig genoeg, om ook datgene te vermelden, wat zijn «onsterflijken» vader WILLEM alles behalve tot eer verstrekt. Wij moeten er echter bijvoegen, dat het in zijne bedoeling niet lag, om daardoor eene blaam te werpen op den man, die het voorwerp zijner bewondering is: want zoo als hij in zijne *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool* — hij zegt het zelf — «*doorgaans* te mild in lofspraken, te karig in berispingen» geweest is, zoo scheen hij eveneens zich voorgenomen te hebben, blindelings goed te keuren, wat ook Prins WILLEM moge gedaan hebben.

Doch wat hiervan zij, wij erkennen met den heer S., dat *het van belang is den oorsprong* dier Hoogeschool

(1) *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, D. 1, bladz. 3–4.

eenigzins breeder te vermelden, al ware het dan slechts om den Prins van Oranje naar waarde te leeren schatten, en des te meer te doen uitkomen, hoe het in de dagen der Hervorming toeging in *Nederland*.

Daags na het ontzet van *Leyden* (3 October 1574) kwam Prins WILLEM I in die stad. Hij veranderde, zegt BILDERDIJK, «niet slechts de personen der regeering, maar ook het getal der vroedschappen, niet gants overeenkomstig met de stads-privilegien. Maar hij was zoo min als FILIP II of iemand anders, in staat, het land te regeeren, zonder de oneindige particuliere privilegien nu of dan in het een of ander te kwetsen: maar het was hier: *duo cum faciunt idem, idem non est.* Zoo wel om dit te verzachten, als om te *Leyden* een eeuwig gedenkteeken van de door haar betoonde standvastigheid te vestigen, richtte hij daar eene Universiteit op..... (1)»; althans van toen af scheen het bij hem vastgesteld, zijn vroeger gemaakt plan ten uitvoer te brengen. Want hij was, naar SIEGENBEEK verzekert, «*reeds lang* bedacht geweest, om, *ter bevestiging van de Hervormde Godsdienst*, door *kundige* leeraren, binnen *Holland* of *Zeeland*, eene Hoogeschool op te rigten (2)»; en hij besloot toen, «dit onderwerp in de vergadering der Staten op nieuw ter bane te brengen. Hij gevoelde zich daartoe te meer aangespoord, *omdat juist op dien tijd, van de zijde der Spaanschen, onderhandelingen over*

(1) *Geschiedenis des Vaderlands*, D. VI, bl. 177.

(2) «De voornaamste beweegreden was de Godsdienst, *'t steunsel «der partye*, den last van welken te verklaren *eenige handwerks-«lieden, of ongeletterde uit de onervaren menigte*, zich tot nog toe «hadden aangemaatigd; terwyl dien arbeid, zynde in der daat *buiten «alle hoope van eerampten*, en *eenen zekeren weg tot armoede*, schaars-«heid van Leeraards en Leerlingen maakte.» HUGO DE GROOT, *Ned. Hist.* V Boek (vertaling), pag. 286.

eene verzoening waren voorgesteld, tot welke, reeds in Wintermaand des genoemden jaars (1574), gezanten van het Hof te *Brussel* waren aangekomen. De altijd onzekere uitslag dezer onderhandelingen deed hem het hooge belang beseffen, om een voor de godsdienst zoo heilzaam ontwerp ten spoedigste ten uitvoer te brengen, daar hij teregt begreep, dat, indien de aangevangene onderhandelingen, tegen zijne verwachting, de bedoelde uitkomst mogten hebben, *de gelegenheid ter uitvoering van dat ontwerp onherroepelijk verloren, of althans, tot merkelijke afbreuk van de zaak der Hervorming, zeer verre teruggezet zou zijn* (1).»

Dat «deze en dergelijke bedenkingen» den Prins van Oranje inderdaad bewogen hebben, om zijne plannen met zooveel kracht en spoed door te zetten als hij gedaan heeft, willen wij gaarne aannemen: wij vinden dit overigens bij andere schrijvers bevestigd. Maar hoe nu daarmede overeen te brengen die plegtige verklaringen, *van zijne gehechtheid aan de Katholieke godsdienst*, in zijne brieven aan den Koning PHILIPS en anderen *op dien zelfden tijd* afgelegd?.....

De Prins van Oranje, die er belang bij had, om bij zekere gelegenheden zijne gehechtheid aan de Katholieke godsdienst te *huichelen*, vond er nog grooter belang bij, om in *Holland* en *Zeeland* zich voor te doen als een ijveraar voor de nieuwe leer. Immers «heerschzucht en eigenbaat» waren de hoofdtrekken van WILLEM's karakter. (De heer GROEN VAN PRINSTERER heeft het ondanks zich zelven erkend: *de onuitgegeven correspondentie van het Huis van Oranje* had er hem van overtuigd.) Die *heerschzucht* deed hem het plan vormen, om de grafelijke kroon aan haren

(1) SIEGENBEEK, *Gesch. der L. Hoogesch.* bl. 4–5.

wettigen bezitter te ontweldigen en die zichzelven op het hoofd te zetten (1). *Godsdienst* was hem slechts eene leus, een *middel* om er toe te geraken. Het Calvinisme was hem even onverschillig als de Katholieke godsdienst of het Lutheranisme; maar het kon hem in dien tijd in *Holland* en *Zeeland* een groot aanzien geven bij de Staten, en bij velen bemind maken. Dááraan had hij behoefte, — als middel om zijn eigenlijk doel te bereiken, — en om *die* reden beschermde hij de nieuwe leer en zocht hij haar te vestigen door de stichting eener Hoogeschool, waar de leerstoel der godgeleerdheid op den voorgrond stond. Sluwe staatkunde: — niets anders.

Met dat inzigt dan zond de Prins den 28 December 1574 Mr. JACQUES TAYAERT, een zijner vertrouwden, naar de vergadering der Staten, met last «om zoo mondeling als schriftelyk de Staaten voor te houden dat tot vordering van de welvaart en de politicque- en moderne regeering dezer landen *zeer noodig* oordeelde, dat met den allereerste en aleer in eenige onderhandeling van peys of vreede te treeden (wijl bedugt was hetzelve naa de Pacificatie niet gegunt zoude werden) zeekere collegien ende Universiteit in den landen van *Holland* en *Zeeland* wierden opgeregt en gestabilieert, hoedanige Universiteiten reeds

(1) Toen schrijver dezes nog ter school ging (zijn schoolmeester, 't spreekt bijna van zelfs, was Protestant), las hij in zijn schoolboek en hoorde hij niet zelden met uitbundigen lof gewagen «van den onsterfelijken WILLEM, die het dierbare *Nederland* bevrijd had van het juk der *vreemden*, van de slavernij des *Spaanschen* dwingelands»; en — hij geloofde het met kinderlijke eenvoudigheid. Eerst toen hij uit eigen oogen begon te zien, bemerkte hij, waarom men hem altijd gesproken had van den *Spaanschen Koning* en nimmer van den *wettigen Graaf* van *Holland*; — het mogt er immers eens doorgeschemerd hebben, dat de Prins van Oranje in *opstand* was tegen de wettige overheid des lands, en dan ware het met al de deugden van den «Christenheld» gedaan geweest!

in anderen landen als, namelijk binnen *Keulen, Parijs* en *Rochelle* goeden vruchten voor de regeering en politie hadden aangebragt: dat de Staaten hierin met zijne Exc. instemmende, zoo als niet twijffelde; overzulks alleen zoude resteeren het beraamen van bequame plaatsen, suffisante en geleerde Persoonen en gereeden middelen tot derselver onderhoud: waartoe zijn Exc. de stad van *Leyden* als een bequame plaats wel op het gelieven van de Staaten van meening zoude zijn, te ordonneeren; alwaar voor het *eerste* een *Collegiam* gestelt zoude konnen werden tot institutie van allen scholieren in de Latynsche, Grieksche en Hebreeuwsche Taalen, onder een Rector en 3 schoolmeesteren, in een *klooster* te accomodeeren: dat *voorts* een Universiteit aldaar opgeregt zoude werden om in *Theologia* te doceeren door twee Leeraars; dat mede in Philosophia en Mathematica zoude werden geprofiteert, sonder voor als nog in de Regten of Medicynen te doen doceren: welke collegien insgelijks binnen de voorsz. stad in eenige kerken of capellen geplaatst zouden konnen werden: Tot al hetwelk zijn Excell. geschikt had noodig te zijn de jaarlijkse som van ses duysend caroli gl^{n}., te vinden op het believen der Staaten, de eene helfte by *Zuid-Holland*, en de andere helft by die van *Zeeland* en *Noord-Holland, uit de geestelyke en der kerken goederen* (1).»

Daags daarna namen de Staten het besluit, waarbij zij verklaarden, dat het oorbaar en noodig was eene Universiteit op te rigten. Zij wezen daartoe de stad *Leyden*, zoo als de Prins had voorgesteld, als zetel aan, en benoemden de heeren VAN DER DOES, DE KONINGK en HOOGEVEEN, om onverwijld een aanvang te maken met al wat tot oprigting

(1) Resol. der Staten van *Holl.* —Vergel. VAN MIERIS en VAN ALPHEN, *Beschrijving van Leyden*, D. II, bl. 542.

der Scholen en Universiteit noodig zou worden geoordeeld. Den volgenden dag gaven zij van een en ander berigt aan den Prins van Oranje; en nu werd de zaak met zooveel spoed van weêrszijden doorgezet, dat reeds op den 6 Januarij het Octrooi ter oprigting van de Leydsche Hoogeschool werd uitgegeven, en wel op naam van PHILIPS II, die — van dit alles niet de minste kennis droeg, en tegen wiens bekende gevoelens het regtstreeks moest aandruischen.

Wij laten dit Octrooi hier in zijn geheel volgen.

PHILLIPS, by der graatien Goodes Coninck van *Castillien*....; Eertzhertoge van *Oistenryck*....; Grave van *Habsburg*.... van *Hollant*, van *Zeelant*.... Alsoe wy bevinden, dat mits die jegenwoordige, ende langduyrige Crychsberoerten binnen onzen lande ende Graefschape van *Hollant* ende *Zeelant*, alle goede institutie, leringe ende stichtinge des Jeugs, ende de oeffeninge der zelver in scientie ende vrije consten geheel ende al in vergeten, ende nu eenige Jaeren achter rugge gestelt es, ende dat d' ingeseten der zelver landen vresende eensdeels de zware oncosten, eensdeels de periculen, daer inne zyluyden ende heure kinderen souden mogen geraecken, indien zy luyden de zelve haire kinderen tot eenige studie, ende ter scholen zouden moeten zeynden in eenige Universiteyten van andere onze landen ende provinchien. *Zonderlinge mits de verscheydentheit ofte onderscheyt van der religie*, ende d'oeffeninge van dien, de welcke aengaande de voorsz. van *Hollant*, ende *Zeelant* mit den anderen provinchien niet al verdragende ofte over een comende zijn. Behalven ooc dat alle onvrede, twist ende vijantschappe bij den Hertoge van *Alva*, mit zijnen aanhangeren, *vianden der landen van Hollant en Zeelant*, tusschen den ingesetenen van den voorsz. onsen landen

ende provinchien ten weder zijden geconciteert, ende gemaect, niet zoe haest beslicht ofte wechgenomen en sal konnen werden ten genougen van eenen yegelijcken, in der vougen dat bij lange ophout, ende gebreck van goet onderwijs, leringe, discipline, ende oefeninge der Jongeren in de voorsz. onse landen van *Hollant*, ende *Zeelant* alle zedicheyt, scientie, ende geleertheyt vergaen, ende te niet comen soude, tot verminderinge van de eere Godes, ende grote quetse van den gemeenen staet, politie ende regieringe der zelver Lande; daer toe, als in alle goede Republycke, bequame persoonen van scientien van noode zijn gebruict te werden, ofte zouden deselve van *Hollant* ende *Zeelant* veroorsaect worden hem te vervougen, ofte heure jongeren ende Kinderen te verzeynden in andere vuytheemsche Schoolen, ende Universiteyten buyten onsen Landen, ende gebiet, *van eender religie mit hem wesende*, 't welck wy om zeeckere insichten willen verhoeden. Desen aengemerct, ende dat wy verstaen die conservatie van den Staet, ende politie der Landen van *Hollant* ende *Zeelant*, t'onzer hoocheyt ende Heerlicheyt zeer dienlicke te zijn, hebben daeromme, ende om andere redenen ons bewegende, ende zonderlinge oock dat wij gantselicken geneycht zijn onse Stadt van Leyden mit den burgeren, ende innewoonderen van dien, ten ansien van den grooten lasten, ende noot van den Krijch, bij hemluyden in alder getrouwicheyt gesustineert, ende gedragen, bij alle wegen ende middelen te gratificeren ende te vorderen. Bij rype deliberatie, ende advys van onsen lieven Neve, Ridder van onser ordere, WILHEM Prince van Oraignie, Grave van Nassou etc. Stadthouder, ende Capiteyn Generael voor ons, over *Hollant*, *Zeelant*, *Westvrieslant*, ende *Utrecht*, mit die van den Raide provinciael van *Hollant*, ende van

den gemeene Staten van *Hollant* en *Zeelant*, binnen de voorsz. Stede van *Leyden* geordonneert ende opgerecht een vrije openbare Schoole ende Universiteyt, gelijck wij die zelve aldaer ordonneeren, ende oprechten bij dezen, omme in de selffde Schoole ende Universiteyt vrijelick ende openbaerlick de scientien der Godtheyt, in de Rechten, ende Medicinen, mitsgaders der Philosophien, en alle andere vrye consten, ooc de taelen, Latijn, Greke, ende Hebraicke, gecondicht, gelesen ende geleert te werden bij Doctoren ende Leeraers daertoe gequalificeert, ende aen te nemen: dewelcke ooc auctoriteyt ende macht zullen hebben inde voorsz. scientien, openbare oeffeningen, ende disputatien te houden, ende naer behoorlicke examinatie ende ondersouck, titulen van Doctoren, ende Meesters in de voorsz. scientien, ende consten te verleenen onder behoorlicke letteren, ende brieven daartoe dienende, die wij willen van zulcken effect, ende cracht te zijn, ende gehouden te worden, als die in andere gemeene Schoolen ende Universiteyten verleent, ofte gegeven mogen zijn: Auctoryserende alsulcx den voornoemden onsen lieven neve, ende Stadthouder van onsentwegen tot vorderingen der voorsz. Universiteyt van alle goede politie, regieringe, ende ordeninge van dien, *mitsgaders totten onderhout van den Doctoren ende Leeraers voorsz. te maecken alsulcke ordonnantien ende statuten als daer toe nodich ende dienlick zullen mogen zijn*, bij advys van de Staten der voorsz. landen van *Hollant* ende *Zeelant*, *alle welcke Ordonnantien, ende Statuyten, met 't gunt daer aen dependerende is, wy willen onderhouden ende achtervolcht te werden, als of die van ons uytgegaen waeren*, gelyck wy deselve ooc voor nu alsdan, en dan als nu houden bij ons bevesticht, ende bevestigen bij desen, sonder

dat wy nochtans willen eenige andere gelycke Schole te eeniger tijt in *Hollant*, ofte *Zeelant* gefundeert, ofte opgerecht te werden; 't welc wy voor ons, ende onsen successeurs expresselicken verboden hebben, ende verbieden by desen. Hebben voorts gegunt ende geoorloft, gunnen ende oorloven by desen den Burgemeesteren ende Regierders der voorsz. Stede van *Leyden*, den selven oock gevende volcomen macht, ende auctoriteyt, voor zo vele des noot zy, totter plaetse van de voorsz. Schoole t' allen tyden te mogen aenvaerden, gebruycken, ende eygenen al sulcke gemene ofte private plaetse ende huysinge, als hemluyden goetduncken sal, deselve tot de voorsz. Schole accommoderende, ende timmerende, ooc veranderende, ende getimmerde demolierende, ende afwerpende, zulcxs zij luyden bevinden zullen totten bequaemheyt, niet alleenlick der selve Schoole, mer ooc tot commoditeyt, ende stichtinge van eenige der Doctoren, ofte Studenten woonplaetsen, ofte Collegien, mitsgaders tot ciraat der zelver, ende recreatie der Studenten eenichsins dienlick te wesen: behoudelick dat sy luyden gehouden worden den particulieren eygenaers, ofte besitters van de private huysen, alleenlicken te vernuegen tot schattinge van Schepenen, na de Keure ende Ordonnantien derselver Stede, niet tegenstaende eenige appellatie, ofte tegenseggen van yemant. Ontbieden daer omme onsen neve ende Stadthouder, mitgaders die van den Rade, ende Staten van *Hollant*, ende *Zeelant*, bevelende ooc allen onsen Justicieren, ende Officieren, Regierders, ende Wethouders der Steden van den selven Landen, mitsgaders van de voorsz. Universiteyt toecomende, ende alle anderen dien dit eenichsins angaen mach, dat zy luyden, ende elck van hem in sijn regardt dese onze ordonnantie,

institutie, ende Octroye naer heure forme ende innehouden volcomen, ende doen volcomen, ende in de voornoemden van *Leyden*, daer van volcomelicken te laeten genieten ende gebruycken, zonder hem luyden daer inne te doen ofte laeten geschien eenige verhindering, ofte belet, maer ter contrarie alle vorderingen ende onderstandt des verzocht, ofte van node zijnde, want onse meeninge zulcx es.

Gegeven tot *Delff*, onder onsen Zegel aen desen gehangen, den zesten January, in 't Jaer ons Heeren duysent vijfhondert vier ende tzeventich, Stilo Curie Hollandie (1). Van onsen Rijcken, te weeten van *Spaengien, Sicilien* etc. 't XXe ende van *Napels* 't XXIIe.

Opte plycke stont geschreven:

Bij den coninck, ter relatie van den Stadthouder ende Capiteyn Generael.

Onder stont geteyckent,

A. GENIETS.

Tergender bespotting van het wettige gezag zou er toch moeijelijk uit te denken zijn. «Daar is,» zeggen wij met den heer ALBERDINGK THIJM, «in 't geheel, eene bittere «ironie gelegen in de houding van WILLEM I en van de «meerderheid der toenmalige landverheerders, ten opzichte «van PHILIPS. Men benoemt op eigen gezach een Stadhouder, «vaardigt plakkaten uit, sluit verdragen en over-een-kom-«sten, welker naleving men den burgers laat bezweren, «welker naleving hen dwingt in gedurige strijdigheid te «handelen met de blijkbare bevelen van den wettigen «Landsheer: en in wiens naam maakt men die verdragen

(1) *Naar den stijl van den Hove van Holland*, waarnaar het jaar, volgens ouden kerkelijken stijl, gerekend werd van Paschen tot Paschen. Volgens onze berekening moet dus hier gelezen worden 1575.

«en sluit men die over-een-komsten? In naam van PHILIPS, «van «Syne Majesteyt,» als Graaf van *Holland*, zelven. «Is dat geen ironie van de onbeschaamdste soort? Maar «hoe kwam men zoo *badin*, bij de vreeslijke ernst der «gebeurtenissen? — De goede burgers, nog gehecht aan «het Monarchisme, mochten het mommespel niet bemer«ken; trouwens reeds toen waren het «de Heeren» die «zorgden; en de burgers schijnen wezendlijk geloofd te «hebben, dat «WILLEM van Orangiën den Coninck van «Hispangiën» altijd geëerd heeft» (1). — Zoo ging het met het Octrooi ter oprigting der Hoogeschool, en zoo ging het in 't algemeen; want men legde er zich op toe, om aan alles den schijn van wettigheid te geven en daardoor de onnadenkende menigte zooveel te zekerder mede te voeren in den opstand (2).

Maar moest Professor KIST zich dan niet schamen om, na alles wat van *die* dagen is bekend geworden, nu nog te durven schrijven, dat «Onze Vaderen den straks af te

---

(1) *De Jezuïeten. Een woord van toelichting*, door J. A. ALBERDINGK THIJM. Tweede, vermeerderde uitgave, blz. 26. De heer A. T. heeft in deze uitgaaf eenige vroegere gezegden nader bevestigd of verklaard; het geschrift heeft er slechts door gewonnen. Op denzelfden tijd, dat deze tweede druk uitkwam, verscheen ook de brochure: *De Jezuïeten* enz. *Bijgelicht door* CHONIA. De «verontwaardiging» van dezen laatste schijnt sedert zijn vroeger schrijven vrij wat getemperd te zijn; het tegenwoordige geschrift gelijkt dan ook bijzonder veel op een *nachtlichtje*. Aan het slot vonden wij het volgende: «En nu nog één woord, eene belijdenis van ongelijk, van misvatting en herroeping, welke wij u vrijheid geven, om in eenig blad, Katholiek of Protestantsch, bekend te maken. Zij geldt den man, die den eersten aanslag beproefde op WILLEM I.... TIMMERMANS een Dominikaan, had JAURIQUIJ aangezet. Die naam was onzer pen ontglipt.»

(2) «Coeterum ne ulla suhnixi societati temere invidiam defectionis susciperent, rebus omnibus contra PHILIPPI jussa nomen PHILIPPI praetendebatur.» HUG. GROTII, *Annales et Historiae de rebus Belgic.* Lib. II, pag. 41.

«zweren PHILIPS, om goede redenen, nog *de eere gunden*, «hem bij Koninklijk Octrooi de Leidsche Hoogeschool te «doen oprigten (1)»? En welken naam zullen wij dan wel geven aan een schrijven als dat van zijn collega SIEGENBEEK, hetwelk hij vóór een twintig jaren in het licht gaf? «Zonderling genoeg «zegt deze,» luidt de inhoud van dit stuk «(het Octrooi ter oprigting der Hoogeschool), wanneer men «acht geeft op de bekende denkwijze en gezindheid van «den persoon, die hier sprekende wordt ingevoerd. Voor «redenen tot instelling dier Hoogeschool doet men *dien «willekeurigen verdrukker der Nederlandsche vrijheid, dien «bloeddorstigen vervolger van de aanhangers der Hervormde «kerkleer*, bij dit Octrooi, opgeven: de terugzetting van «nuttige vorming, enz.» — En nadat hij den hoofdinhoud van het stuk heeft opgegeven, besluit hij aldus: «Ziet «daar den zakelijken inhoud van dit hoogst merkwaardig «Octrooi, op welks ontvangst FILIPS, in wiens naam het «werd uitgevaardigd, *zeker in den hevigsten toorn ontstoken «zal zijn geweest*, en, zoo hij eenig doorzigt had, dat «men hem geenszins schijnt te kunnen ontzeggen, *den «doodelijken slag, daardoor aan zijne heerschappij toegebragt, «op het smartelijkst gevoeld hebben.*» Wij laten het aan onze lezers over, aan zulk schrijven den naam te geven dien het verdient. Alleenlijk wenschten wij te weten, hoe Professor SIEGENBEEK wel gestemd zou zijn, als iemand zijner vrienden of leerlingen, dien hij met weldaden overladen had, schaamteloos genoeg was, om met den naam van Professor SIEGENBEEK een stuk uit te geven dat regtstreeks in strijd was met «zijne bekende denkwijze en gezindheid»?.... Onder dit opzigt schijnen Prins WILLEM

(1) *Bijdrage tot de vroegste geschiedenis en den toekomstigen bloei der Hoogeschool te Leiden*, enz., door N. C. KIST. 1850, bl. 66.

en de Staten nog meer gevoel van schaamte gehad te hebben dan Prof. SIEGENBEEK hier aan den dag legt. Zij toch schaamden zich ten minste om met hun ondergeschoven stuk openlijk voor den dag te komen en hielden de eigenlijke beweegreden tot de oprigting van de Hoogeschool — den leerstoel der gereformeerde godgeleerdheid — voor de menigte verborgen. Alleen in bijzondere en vertrouwelijke stukken wordt er gewag van gemaakt; en eerst in 1592, bij de inwijding van het Staten-Collegie, meende de sekretaris VAN HOUT dit geheim veilig te kunnen opheffen, toen hij o. a. zeide: «De voornaemste beweghende «oorsake der stichtinge deser Universiteyt (*'t zij mij ge«oorloft 't geheym te openbaren*) was de Theologie (1)».

Toen PHILIPS de tijding der oprigting van de Leydsche Hoogeschool vernam, «verboodt hij een ijgelijk bij plakkaet den 26e van Lentemaand (1582) uitgegeven, sich in de hooge Schoole te *Leyden*, ofte in eenige andre schoole, strijdig met het Roomsch geloof, in wetenschappen te oeffenen; op poene van gehouden te worden voor ketter, ten minsten verdacht van ketterij, en onbequaem tot eenig ampt. De ouders en voogden moghten daer geene kinderen senden, op verbeurte van lijf en goedt (2)».

Daar dit plakkaat, in zoover ons bekend is, door geen der schrijvers over de Leydsche Hoogeschool is medegedeeld, en niemand zelfs, gelijk BRANDT, den inhoud er van heeft opgegeven, laten wij dit stuk hier in zijn geheel volgen.

By den Coninck.

Onsen lieuen ende ghetrauwen die President ende Luy-

(1) *Archief voor Kerkel. Gesch.* van KIST en ROOYAARDS, D. IX, bl. 520–523.

(2) BRANDT, *Hist. der Reformatie.* D. I, bl. 682. (in 4to.)

den van onsen Raede in Vlaendren, saluyt ende dilectie.

Alsoo onder andere lysten ende practycken, met de welcke die Rebelle, wederspannighe ende andere houdende onse teghenpartije pooghen te stabileren ende ver-eeuwighen hun factien ende wederspannichheyt, wy beuonden hebben dat sy hun principalijcken behelpen met de veranderinghe van onse oude Catholycxsche, Roomsche Religie, zouckende by alle middelen daer van die Jonckheyt te vervremden ende keeren, ende volgentlycken te bederuen t' seminaire van de ghemeente, instituerende ende oprechtende tot dien eynde Scholen van hun verdomde secten ende ketterijen, met interdictie ende verbodt van alle andere daermen goede leeringhe ende institutie doet, ja dat meer is hebben ten seluen eynde opghericht een vorme van Vniuersiteyt in onse stadt van Leijden in Hollandt, van de welcke overmitz die openbaere professie van de Caluinische Secte ende die ghecorrumpeerde institutie anders niet te verwachten en staet, dan een schadelycke infectie ouer gheheel 't lichaem van 't gemeente comende de ghene die aldaer duerdroncken worden van dusdanighe quaede ende hinderlijcke humeuren hen te scheeden ende verspreeden, tenderende alt selfde grootelycx tot verachteringhe ende naedeel van onse Vniuersiteyten van Loeuen, Douay, ende andere Collegien ende Catholijcke Scholen, waervan onse Landen van herwaerts-ouere seer wel voorsien ende gherieft zyn staende daer-enbouen t voorss. inconuenient noch meer te beduchten vuyt dien dat verscheyde Burgers Coopluyden ende andere hoe wel sy onder onse onderdanicheyt blyuen, houden oft schicken hun kinderen inde Prouincien, Steden ofte Landen houdende onse teghenpartye ende afgheweken zynde van de Catholycke Roomsche Kerke, soo onder

decxel van te leeren die tale, als den handel van Coomanschappe ofte Ambachten ende anderssins, waer duere gheschiet dat by ghebreecke van openbaere exercitie van de voors. Catholycxche Religie, ende duer die conuersatie ende leeringhe van de ketters, zy hen vervremden vande warachtighe Religie vallen in dollinghen ende hen begheuen tot allerhande secten en ketterijen ia gheschiet oock dat onder decxel van de voorss. kinderen te doen hebben hun behoef ende ghebreeckelyckheyden, men in veelderley manieren overtreedt ende doet teghens onse placcaeten ende verboden, ghedaen ende ghepubliceert teghens die traffijcke ende communicatien mette vyanden, niet sonder groot peryckel ende dangier van correspondentie ende verstandt t ghemeen welvaeren schaedelycke zynde.

Mitz welcken, begheerende daer-inne te verzien ende zulcken ordre stellen alst behoort hebben wy by aduyse vandie van onsen Raeden van Staeten ende Secreten, ende ter deliberatie van onsen seer lieuen ende seer beminde goede Neue, die Prince van Parma ende van Plaisance Stadhouder, Gouuerneur ende Capiteyn Generael van onse voorss. Lande van herwaerts-ouere, verboden ende gheinterdiceert, verbieden ende interdiceren, wel expresselycken aen alle onse ondersaeten van wat natie, prouincie, ouderdom, staete, conditie ofte qualiteyt die zyn, hen te houden inde voorss. ghepretenteerde Vniuersiteyt van Leyden, oft hen te stelle in andere studien ofte scholen contrarie wesende onser Heylighe Catholyxsche Roomsche gelooue, op peine van ghehoude te zyne voor ketters ten minsten ghesuspecteert van ketterije, ende dat zy ouer zulcx om hun quaede institutie hun leuen lanck ghehouden zullen syn, voor befaemde Persoonen, inhabil ende onbequaem van te moghen oynt verwerfuen staten,

officien, digniteyten, beneficien in onse landen, blyuende deselue altyts impretabel ende vercryghelyck, niet teghenstaende, dat duer obreptie ofte surreptie hun die selue ghegunt ende gheaccordeert waere.

Verbiedende oock wel ernstelycken allen Vaders, Moeders, Voochden ende Momboirs, hebbende last ende beuel ouer eenighe Kinderen ofte Weesen deselue aldaer te stellen ende schicken, op peine van ghestraft te zyne als bederfuers van de voorseyde kinderen, faulteurs ende ionstdragers van de Ketteren, ende als hebbende gheattenteert tegens die voors. Catholyxsche Roomsche Religie, met den lesten lyfstraef ende confiscatie van hun goeden. Ordonnerende oock aengaende die ghene die alreede zyn te Leyde voorschreuen ofte in andere scholen oft studien van contrarie Religie, dat hun Ouders, Voochden ofte Curateurs, de selue metten eersten wederroupen, op peine dat in gevalle men bevindt dattet hanght of houdt aen hunne officie oft neerstichejt, sy gestraft sullen wesen by banninghe oft anderen arbitraire straffe naer ghelegentheijt van de zaeke. Voorts verbieden den voors. Ouders, Voochden, oft Momboirs te schicken die voors. Kinderen oft Weesen, in de voors. Landen, ofte Prouincien houdende onse teghenpartye om te leeren die taele, handel van Coomanschap oft Ambacht, oft onder wat ander, decxtel dat zy, op peine van ghestraeft te worden als communicerende ende handelende met onse vyanden ende wederspannighe. Belastende oock allen onsen Raeden, Officieren ende Magistraeten een yegelyck onder syn bedryff, goett ende zorchfuldich toesich te nemen, dat die Ouders, Voochden, Momboirs, en de andere naeste vrienden van de kinderen, wesende ieghenwoordelyck in de voorss. Landen houdende onse thegenpartye, sonder onsen oorloff

toelaeten, deselue van stonden aen wederroupen, ghebruyckende daer toe dreeghementen van peinen soo teegens hem als die voorseyde kinderen, ende allen anderen behoorlycken ende redelycken weghen van bedwanghen, ende ten eynde dat van dese onse teghenwoordighe interdictie ende verbodt, niemant ignorantie en pretendere, Ontbieden ende beuelen wy v dat ghy terstont ende sonder vertreck die selue doet kundighen wtroepen ende publiceren, alomme binnen die steden ende plaetsen van onsen Lande ende Graef-schap van Vlaendre, daer men ghewoonlyck in vuytroepinghe ende publicatie te doene, ende die selue ghevoechlycken sal konnen geschien ende tot onderhoudenisse ende obseruatie van diere procedeert ende doet procedeeren teghens den overtreders ende onghehoorsaeme by executie van de peinen voorschreuen sonder eenige gunste dissimulatie ofte verdrach. Dies te doene met dieser aencleeft gheuen wy v volcommen maecht auctoriteijt ende zunderling beuel. Ontbiedende ende beuelende voorts eenen yegelycken, dat zy t' selfde doende ernstelycken verstaen ende obedieren, want ons alsoo ghelieft.

Ghegheuen in onser stadt van Doornyck, onder onsen contreseghel hierop ghedruckt in placcaete den sessentwintichsten dach van Maerte, XV^{c} twee- entachtentich. *Onder stondt geschreuen:* by den Coninck in zijnen Raede. *Onderteeckent:* Verreijcken (1).

Toen nu tot de stichting der Hoogeschool besloten was, diende het werk op eene waardige wijze voltooid. «Als een

(1) *Tweeden Placaet-Boeck, inhoudende Diversche Ordonnancien, Edicten, enz. van de Lande van Vlaendren, t' zedert den Jaere* 1560 *tot en met* 1629. Gedruckt te Ghendt by A. van den Steene. An°. 1629. Bladz. 3.

bolwerk» tegen het Katholicisme was de Universiteit opgerigt, niets was natuurlijker dan het goed zelf van den vijand tot opbouw van de vesting te doen verstrekken. De inkomsten van kerken en kloosters werden, volgens het plan van den Prins, bestemd tot onderhoud van de Universiteit, en daar die goederen reeds aan hunne wettige eigenaars en bezitters met geweld waren ontroofd, was niets gemakkelijker dan als magthebbende er verder over te beschikken.

Onder eene menigte van gedrukte en geschreven bescheiden, betreffende de Universiteit van *Leyden*, door een onzer vrienden ter inzage afgestaan, vonden wij o. a. een bundel geschreven stukken, waarvan de titel luidt: «Plan van een Recueil van alle de Staats-Resolutien concerneerende 's Lands Universiteit, verdeelt in 13 titels.» — Uit den 9^{en} titel, die tot opschrift heeft: «Financie-zaaken, subsidien etc.», ontleenen wij de hierna volgende bijzonderheden betreffende de dotatie der Universiteit.

1575, 2 Januarij. «Bij het voorstel van Prins WILLEM den 1^{e} tot erectie van de Universiteit wierd tot onderhoud derselver gedestineert een jaarlijksche som van ses duysent Caroli gl^{e}., te vinden voor de eene helft by *Zuid-Holl^{e}.* en de andere helft bij *Zeeland* en *Noord-Holland*, elks tot vyftien hondert gl^{e}. *uit de geestelijken en der kerken goederen.*»

2 Junij. «Bij de Staaten geresolveert aan Burgemeesteren der stad *Leyden* jaarlijks te geeven een som van vijf duysent gl^{e}. tot onderhoud van de Doctoren, Professooren en andere officieren van de Universiteit, te vinden uit de nog onverkogten goederen van allen de kloosteren en vrouwenconventen binnen die stad, mitsgaders de conventen der Bernarditen, Elfduisent Maagden [te *Warmond*], Marienpoel [te *Oegstgeest*], Roomburg [of Romerburg te *Soeter-*

woude], en van de Regulieren tot Leyderdorp, des dat uit de inkomsten dier goederen eerst betaalt zoude werden de reelen lasten en schulden, mitsgaders de alimentatie der overgebleevene conventualen en andere deugdelyke schulden; en behoudelyk dat op de voorsz. som in afslag zoude strekken het gunt bij die van *Noord-Holland* off *Zeeland* daartoe by inductie van Zijne Majesteit bewilligt zoude mogen werden; En voorts Burgemeesteren der gem. stad met de Curateurs der Universiteit gecommiteert en geauthoriseert om uit de voorsz. jaarlykse som aan de Doctooren en Professooren te mogen accordeeren alsulke ordinaris tractementen en gagien als na qualiteit van de persoonen, digniteit van de staaten en omstandigheden der saaken bevinden zoude te behooren (1).»

30 Julij. «Geapprobeert de verkooping van het Convent van Roon, staande op het Rapenburg, door de Curateurs VAN NOORDWIJK en CONING, mitsgaders Burgemeesteren der stad gedaan voor de som van *f* 2600: tot welke verkooping zij genoodzaakt waaren geworden *door de klagten der Professooren wegens wanbetaling hunner weddens en teerkosten* en derzelver gedane expresse protestatie, *dat bij faulte van dien haarluider ampt te zullen moeten verlaaten.*

8 November. «Gecommitteert een Heer uit Raade Provinciaal en de Rekenmeester J. J. DE BYE met de Procureur Generaal, om alle de ontfangers particulier en generaal der geannoteerde geestelijke en wereldlijke goederen, zoo binnen de stad *Leyde* als in Rijnland, gedestineert tot onderhoud der Professooren, te doen overleeveren haaren quohieren, staaten en reekening mitsgaders onderhebbende

(1) Bij eene resolutie van de Staten van *Holland*, dd. 30 Junij, werd eveneens bepaald, «de goederen van 't Convent te *Noordwijk* mede te appliceren tot de Universiteit tot *Leyden*.»

penningen in handen van de Rentmeester E. D. VAN MONTFOORT, ten eynde door deselve Rentm. op de betaling der Professooren behoorlyke voorziening te doen, met authorisatie des noods tot contraincte en executie.»

2 December. «Nadere authorisatie ten fine voorsz. tot contraincte *met er daad, reelyk en bij feyten.*»

1577, 11 April. «Tot vordering der zaaken van de Universiteit vooral noodig zijnde te voorzien omtrent het onderhoud en de betaling van de Professooren, die voor eenen tijt betaalt waaren geweest uit de geannoteerde zoo geestelijke als wereldlyke goederen binne Rynland; En gelet dat door de ontslaginge van de wereldlyke goederen ingevolge de Pacificatie van *Gend* gedaan, het Fonds tot de weddens der Professooren gedestineert zoo zeer was vermindert dat deselve daaruit voortaan niet zoude werden betaalt; goedgevonden dat allen de goederen en inkomsten van de Abdyen &c. binnen *Rynland* geweest of geresideert hebbende, het zy binnen of buiten het voorsz. quartier geleegen, tot behoef van de Universiteit en professooren geappliceert zoude werden, mits daaruit alvoorens betaald werdende de Predikanten, mitsgaders de alimentatie-penningen voor eenige conventuaalen of andere geestelijke persoonen uit die goederen reeds toegevoegt of toegevoegt zullende werden; Zijnde wyders de advocaat van het Land m^r. P. BUIS gecommitteert om ten overstaan en by advis van een uit de Raad Provinciaal en Reekenkamer, bij hem daartoe te versoeken, van alle ontfangers der voorsz. goederen, sonderling binnen gem. stad, te vorderen pertinenten staaten van haar ontfang met opening en visie van allen boeken en papieren daar toe specteerende; met authorizatie des noods tot constraincte, daar toe gebruikende de adsistentie van den Officier der plaatse:

en voorts met last om naukeurig ondersoek te doen op de meergem. goederen, mitsgaders op de waarde, verhuuring en het gebruik van dien.»

1578, 9 September. «Op het verzoek van de magistraat van *Leyden* en van de Curateurs van de Universiteit is aan de ontfangers der Abdye-van-Egmonds-goederen in *Rynland*, *Delfland*, *Kennemerland* en *Noord-Holland* aangeschreeven uit de gereedste penningen van haar ontfang boven het onderhoud der conventuaalen aan de Rentmeester der Universiteit ten behoeve der Professooren te betaalen *f* 2500 bij de staaten daartoe geconsenteert.»

13 October. «Tot behoef van de Professooren geaccordeert *f* 3000 uit de jegenwoordige 100e Penning over *Rynland*.»

21 November. «Op het adres van die van *Leyden* en van Curateurs der Universiteit wegens de groote klagten der Professooren over hun agterweesen, met denunciatie van by ontstentenisse van behoorlyke voorziening eerstdaags te sullen vertrekken, is bij de Staaten *booven de adsignatie van f* 3000 *uit de 100e penning*, hierbooven gemeld, geconsenteert dat allen de inkomsten van de Abdye van *Egmond* voor het jegenwoordig jaar naa aftrek van het noodige tot onderhoud der conventuaalen en andere reele lasten ten behoeven en ten eynde als voors. zullen blyven gedestineert.»

10 December. «Aan de Magistraat en Curateurs geordonneert *f* 3000 te ligten tot behoef der Professooren met adsignatie van het remboursement uit de 100e penning over *Rijnland*.»

Het jaar daarna (19 Maart 1579) leverden de Curatoren bij de Staten van *Holland* een verzoek in, om *al* de inkomsten van de Abtdij van *Egmond* «tot de Uni-

versiteit te doen *eigenen en unieren*» ; doch dit verzoek werd slechts in zooverre ingewilligd, dat jaarlijks uit die inkomsten zooveel zou worden verstrekt als men uit andere fondsen tot betaling van de Professoren te kort mogt komen. Nog in dit zelfde jaar stonden de Staten, bij resolutie dd. 29 Aug., toe, eene somma van *f* 3000 te negotiëren uit de goederen der Abtdij van *Egmond*, «tot opmaking en comoditeit van de schoolen der Universiteit.»

Het volgende jaar vinden wij geen melding gemaakt van eenige aanvraag tot verhooging van subsidien. Het schijnt dat de Leydsche heeren het *vragen* moede werden, en het veel gemakkelijker vonden, zich meester te maken van de penningen die kort voor de hand lagen. Hoe het daarmede was toegegaan, blijkt uit het volgende: «1580, 19 September. Zijn geleesen de missives van Burgemeesteren en Regeerders van Leyden, mitsgaders van JAN LUCASZ. (ontfanger van 's Landsmiddelen aldaar), waaruit bleek, *dat* uit zijn comptoir bij [door] dezelve Magistraaten *fortselijk* [met geweld] geligt waaren *f* 2600 tot behoef van de Professooren, *verklaarende allen vierendeeljaars hetzelve te zullen continueeren, ten waare daar in voorzien werde.*»

Namen de Staten dit niet euvel op? en werden er geen maatregelen genomen om dit voor 't vervolg te beletten? — Noch van het een, noch van het ander vinden wij eenig gewag gemaakt; maar wèl dat de Regering van *Leyden* het volgende jaar nog bij diezelfde gevoelens bleef, en nog sterker aandrong op de betaling van de traktementen der Professoren, enz. Want zij had zich nu eenmaal in 't hoofd gezet, dat hetgeen vroeger als eene *gunst* was verleend (de vestiging der Hoogeschool binnen hare muren) haar veeleer toekwam als een *regt*. Zelfs ontzag zij zich niet, de Staten

dreigend te waarschuwen en aansprakelijk te stellen voor de gevolgen. De bijzonderheden dienaangaande, die wij aan bovengemeld handschrift ontleenen, laten wij hier volgen.

Bij resolutie dd. 9 Sept. 1578 was, zoo als boven gezegd is, door de Staten bepaald, dat de inkomsten der goederen van de Abtdij van *Egmond*, in *Rijnland*, *Delfland*, *Kennemerland* en *Noordholland* gelegen, strekken zouden ten behoeve der Universiteit, na aftrek van hetgeen tot onderhoud der Conventualen noodig was. De Regering van *Haarlem* echter scheen daarmede geen genoegen te nemen; waarschijnlijk, omdat zij 't verkieslijker achtte zelve over die inkomsten te beschikken. Toen nu in 1581, bij de vergadering der Staten, door den Rentmeester der kerkelijke en conventuale goederen te *Leyden*, de staat werd overgelegd van al de goederen en inkomsten, die tot onderhoud der Universiteit bestemd waren, namen de gedeputeerden der stad *Haarlem* daarvan inzage, en deden, op last hunner principalen, het aanbod, en verklaarden: «bereid te zijn «om jaarlijks ten eeuwigen dage, ten behoef van de «Universiteit, of bij gebreeke van dien ten behoeve van de «Staaten, uit te rijken de somma van *f*6000; ende nog «*f*300 tot verhooging der alimentatie van eenige Conven«tuaalen; en voorts te dragen allen lasten uit de voorsz. «goederen, *mits dat allen dezelve goederen en inkomsten aan «haar* (de Regering van *Haarlem*) *in eygendom werden over«gedragen.*» De gedeputeerden van *Leyden* namen aan, «deze praesentatie in den haare te zullen adverteeren.» — Na de vermelding dezer feiten gaat ons handschrift in dezer voege voort:

«Waarop volgde eene verklaaring van die van *Leyden* in de sterkste termen ingerigt, refuseerende de voorsz. praesentatie «*plat uit en zoo dat leid*; zig niet genoeg

«konnende verwonderen over de groote onbeleeftheid, en «by manier van spreeken, de *onbeschaamdheid* van die van «*Haarlem*, die behoorden gedagtig te zijn hoe zy *in haar «nood* door die van *Leyden* waaren geadsisteert geworden «door toesending van koorn, aan haar eygen schamele «gemeente uit de mond genooten, en waarvoor veel duy-«sende zonder eenig recompens uit haar stads-cas hadden «verschooten;» — met verder verwijt, dat zij sogten te heerschen over *Leyden*, hun haare klooster goederen t' ontrekken en over haar stad, van geen andere qualiteit als *Haarlem* zijnde, in effecte surintendentie te gebruiken: En voorts met denunciatie, geene van haar kloostergoederen aan iemand wie hy zy te zullen afstaan, maar deselve geheel te sullen beheeren tot onderhoud der kloosterleden en dat vorder daarmede zal werden gehandelt na haar alder afsterven, gelijk in andere steeden werd gedaan en gedaan zal werden, en de *kooppenningen* [uitgereikt] *aan de Universiteit*, als welke bij de Staaten aan haar stad was vergunt ten recompense van haare betoonde vroomigheid en getrouwigheid, die ongeroemd meerder en grooter was dan eenige steeden gedaan hadden, en mogelijk *in der nood souden doen*; *verstaande* vervolgens, dat de gansche betaling van deselve tot laste van 't Land, wiers Universiteit het is, zal koomen en dat die by het Land zal werden gedoteert; verklaarende wel expresselyk bij weigering of betrek van dien, *de gemene middelen* elk vierendeeljaars te zullen *aantasten* en tot betaling van de Professooren en andere noodwendigheeden der Universiteit te doen strekken; dat de Staaten hun mogten houden voor gewaarschouwt en 's Lands schaade mogen schutten, *dewijl het die van Leyden verdriet om zoo billyke zaak langer aan te houden.*»

Vrij roeme men op den voorrang der Leydsche Hoogeschool, en op de Europesche vermaardheid die haar later ten deel viel; men verheffe de groote mannen, die, door haar gekweekt, in onderscheiden betrekkingen een sieraad waren van ons Vaderland; maar daarmede trachte men niet te vergoêlijken wat niet te verdedigen is, en prijze geene stichting eener hoogeschool, die even schandelijk als onwettig was.

MOET DE

GESCHIEDENIS DER OUDE WALDENZEN

NOG

GESCHREVEN WORDEN?

In de vergadering van de derde Klasse van *het Koninklijk Nederlandsch Instituut*, den 17 Maart jl. gehouden, deelde de heer J. TEISSÈDRE L'ANGE eenige opmerkingen mede *over den ouderdom der Waldenzen*. «Ter inleiding,» dus luidt het verslag van den Sekretaris DEN TEX in de *Staats-Courant*, «staat de spreker stil bij de belangstelling door het Protestantsch *Europa* (1) ten allen tijde aan de Waldenzen betoond, vooral ook in ons Vaderland nog door

(1) De Spreker bedoelde zeker «het Protestantsch *gedeelte* van *Europa*.»

de collecte van 1825. Een Comité Vaudois bij de Waalsche gemeente onderhoudt nog altijd de betrekking tot de Waldenzen. In de laatste jaren is hun lot zeer veel verbeterd, en onder de tegenwoordige constitutie van *Sardinie* mag men zich vleijen, dat zij niet weder aan de vroegere vervolgingen zullen zijn blootgesteld.»

«De heer L'ANGE toont daarop, hoe eene oordeelkundige beschouwing van de documenten der geschiedenis van de Waldenzen grooten twijfel omtrent den vermeenden hoogen ouderdom hunner gezindheid doet voeden. Die documenten door LEGER verzameld, en deels te *Genève*, deels te *Cambridge* berustende, en, volgens het oordeel van MONASTIER, *Histoire de l'église vaudoise*, grootendeels uit de 12de eeuw afkomstig zijn door prof. HERZOG in zijne *Observations* in het Journal van Colani ter toets gebragt. Uit deze *Observations* deelt de heer L'ANGE eenige uittreksels mede. Professor HERZOG erkent, dat de Waldenzen voorloopers waren der hervorming; maar de bezadigde kritiek hunner menigvuldige schriften leert, dat de benaming van opvolgers der apostelen, die de Waldenzen zich toekennen slechts in geestelijken, niet in historischen zin kan worden opgevat. HAHN stelt den oorsprong van de gemeente der Waldenzen omstreeks den aanvang der 12de eeuw en tracht dit te bewijzen uit den aanvang der *Nobles leçons*. Doch ook dit is nog te vroeg, en de plaats, waarop men zich beroept, en die weinig afdoet, wordt weêrsproken door vele sporen van lateren tijd in hetzelfde gedicht bevat; bijv. de vele toespelingen op de vervolgingen door de Waldenzen ondergaan. Omtrent andere handschriften merkt HERZOG op, dat de datums, waarop zij doorgaan, niet in de handschriften zelve bevat zijn. De *Confession de Foi* kan niet ouder zijn dan de hervorming. Het resultaat der

Observations is, *dat de geschiedenis der oude Waldenzen nog moet geschreven worden.*»

Voor geschiedschrijvers en tafereelenmakers als D'. TER HAAR en anderen moet zulk een «resultaat» alles behalve opbeurend wezen; maar aan wien hebben zij het te wijten dan aan zich zelven? Zonder behoorlijk onderzoek schreef de een den ander na, en alzoo werd de dwaling bij overlevering gevestigd.

Bij protestantsche schrijvers stond het eenmaal vast, *dat de Waldenzen voorloopers der hervorming waren;* hoe ouder dezen nu waren, zoo veel te meer, meende men, kon hunne godsdienstige denkwijze gezag bijzetten aan de hervorming. Van daar dat alles wat bij kon dragen om hunnen oorsprong eenigzins te vervroegen met gretigheid werd opgenomen, en «weinig afdoende» plaatsen van een gedicht als onwederlegbare bewijzen werden aangehaald; en om nu het geheel zoo volkomen mogelijk te maken, beriep men zich op eene *geloofsbelijdenis*, die *veel ouder* heette dan de hervorming en evenwel met de gevoelens der hervormers in de XVIe eeuw wonderlijk overeenstemde. Ook werd er hoog van opgegeven, dat de Waldenzen *van den beginne af* ter oorzake van hunne *godsdienstige* gevoelens vervolgd waren; want daardoor moest de belangstelling ten hunnen opzigte worden opgewekt en vermeerderd.

En daar komt nu de heer TEISSÈDRE L'ANGE in eene vergadering van het Koninklijk Instituut, op gezag van prof. HERZOG, al die fraaije theoriën op eens den bodem inslaan! Hij *voedt grooten twijfel*, en te regt, *omtrent den vermeenden hoogen ouderdom der Waldenzen;* stelt de vervolgingen die zij te verduren hadden, zeer juist, op een later tijdstip dan anderen gemeend hebben; houdt, overeenkomstig

de geschiedenis, dat hunne *geloofsbelijdenis* niet ouder kan zijn dan de hervorming; en verklaart *dat de geschiedenis der oude Waldenzen nog moet geschreven worden!!*

Wij kunnen dit laatste, als minder naauwkeurig, niet toegeven. De eigenlijke geschiedenis der Waldenzen is genoegzaam beschreven, maar men gewaardigde zich niet de *katholieke* schrijvers te raadplegen, die er breedvoerig genoeg over gesproken hebben. Op louter gissingen afgaande, verwarde men de Waldenzen met de Albigenzen, die reeds vroeger bestaan hebben, en verhaalde van de eersten wat enkel op de laatsten van toepassing was. En toen eenmaal die dwaling wortel had geschoten, volgde de eene schrijver blindelings den anderen.

Bij alle degelijke katholieke geschiedschrijvers wordt het gebeurde met de Waldenzen minder of meer uitvoerig beschreven en nagespoord. Elk, die onbevooroordeeld en niet partijdig is, kan dus gemakkelijk het antwoord vinden op de vraag: *moet de geschiedenis der oude Waldenzen nog geschreven worden.*

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

BRIEVEN VAN T. A. AAN ZIJN' STUDIEVRIEND DEN WELED. HEER A. K., THANS MED. DR. TE R.

ZEVENDE EN LAATSTE BRIEF.

Achter de twee door ons beschouwde klassieke idillen volgt in onze rangschikking *het Afscheid*, een herdersdicht, dat, gelijk we reeds te kennen gaven, een weinigje hibriedisch er uitziet: antieke namen der personen, nimfen en veldnajaden, hier best te missen, ontmoet ge tot uw spijt in een stuk, dat overigens in den grond christelijk is, zelfs in enkele regelen aan den klaagtoon van FEITH doet denken. Niet minder hindert het, bij wijlen te stuiten op vrij zwakke, stroeve of kreupele verzen, die de dichter ligtelijk had kunnen verbeteren, doch wel eens meer over 't hoofd zag. Taal en correctie laten mede, gelijk meermalen, te wenschen over. 't Zou kunnen zijn, dat gij of wel door uwe voorliefde jegens onzen herderszanger, of door zijn innig gevoel medegesleept, het minder hadt opgemerkt, ik zal daarom, *ne vous déplaise*, die ontsierende gebreken van taal en versbouw nu en dan pogen aan te duiden.

Deze kout is wederom gelijk CHLOÉ's *Verjaardag* grootendeels beschrijvend verhaal, doch overtreft dien in vinding en verscheidenheid; de dichter weet ons goed in te nemen voor den jeugdigen MICON, die het vaderoord, welligt voor immer, moet verlaten; misschien zou dit

vertrek ons nog dieper treffen, ware het meer of slechts eenigzins gemotiveerd. En over het geheel, dunkt mij, zouden sommige personen, ook in de overige gedichten, er bij winnen, indien er behalve aan de verscheidenheid van jaren, geslacht, gehuwden of ongehuwden staat, meer nog aan individueel verschil van karakter en gemoedsleven gedacht was. Sta mij toe, dat ik den gang van deze en van elke idil ter loops opteekene, om tegelijk het plan te kunnen waarderen en de aan te halen verzen te beter in hun verband te beoordeelen.

Micon wil dan in den vroegen morgen, terwijl nog alles zweeg, de streken wederzien waar hij zijn jeugdig leven zoo zalig sleet; alleen zoekt hij de plaatsen, waaraan bijzondere herinneringen verbonden zijn; maar in 't eenzaamst dal is een grot, waar hij vaak met vrienden nederzat:

En daar voert hem dan nu zijn droeve tred ook weder.
Hij zette zwijgende zich op de grotbank neder,

vindt alles om zich doodsch en eenzaam en dan — wordt het u hier niet wat Feithiaansch? —

Zonk 't hoofd hem op de borst. In droef gepeins verloren,
Bragt hij dien blijden tijd, die uren zich te voren,
Zoo zalig daar vervloôn bij 't vriend'lijkst onderhoud:
Dacht die geheimen na *aan* 't eenzaam oord vertrouwd,
Die droomen van geluk, zoo ras in rook vervlogen;
En weemoed hield het oog als met een' nacht omtogen.

Op eens vliegt daar een duif ten hemel op; hij oogt haar na en klaagt: ook ik ga deze streken «verlaten, en blijft dan van micon meerder spoor?».... hij staat op: «doch daar hij treurig voor de[n] rotswand henen treed[t],» vindt hij zijn naam daar pas gegrift, 't geen hem troostend

zijne vrienden herinnert. «Ja 'k zal hen in den geest hier immer wedervinden,»

Zoo roept hij, blikt nog weêr door de ijle stammen heen,
Maar vind[t] in 't hooge woud zich eenzaam en alleen.

Hij verlaat dat lieflijk oord; — de dichter verrast ons nu met gelukkig gevonden ontmoetingen en regt aanschouwelijke trekken, als dat «zwervend benglen» b. v., gelijk hij ons daar even verraste door de duif die opvloog, en waar MICON door de ijle stammen blikte; — en

terwijl hij droef te moê
Dus weggaat, voert de wind hem 't zwervend beng'len toe
Van eene hamelbel. Bij een der heuveltoppen
Ziet hij een' kudde. God! hij voelt het hart hem kloppen,
Het is zijn eigen vee. Nog eerder dan zijn oog
Zegt 't hem zijn trouwe hond, die 't dartlend tegenvloog.
Doch MICON riep hem weêr. «Mijn Hector! blijf, niet verder!
«Gij kent uw schaapjes ja, maar 'k ben niet meer hun herder!
«De vreemd'ling zal misschien»... Een' [een] zucht verzwolg het woord.
Hij streelde 't goede beest, en spoedde zich toen voort,

om zijn hut voor de laatste maal te groeten. Daar wacht hem de grijze LYCIDAS, daar heel de jeugd der buurt; het juichend «MICON!» klinkt op eens in 't rond; de jongeling moest van vreugde weenen; komt, kinderen, zegt vader LYCIDAS,

«komt allen aangezeten!
«En gij mijn zoon! dit uur uw afscheid nog vergeten.
«Ons leven elken dag is scheiden van geneugt,
«Maar wat ons God nog schenkt, versmaad ze niet die vreugd.»

Men schaart zich;.... langzaam wordt de vreugd gemeen; op een stillen wenk staat MENALKAS op, MICON's boezemvriend, en reikt uit aller naam aan MICON een fraaijen

beker over, (de beschrijving van welks snijwerk gij zeker, de twee heidensche regelen uitgenomen, allerkeurigst vindt;) MICON heeft het geschenk gezien en er voor gedankt, nu vult LYCIDAS den beker, die rond moet gaan,

En vlug zweeft door de [n] rei, [de rij] als gulle vreugde-kweeker,
Van hand tot hand de met elks wensch beladen beker,

en komt in 't eind aan LYCIDAS; deze sluit aller wensch, maar vraagt nog een zangtoon van MICON, die zich door de eenparige beê laat vervoeren en den afscheidsgroet aanheft met een telkens als bij de ouden (1) wederkeerend vers:

«Aanhoort! aanhoort voor 't laatst mijn droeve herdersfluit!

Hij dankt en zingt allen vaarwel; aan MENALKAS gekomen, kan hij niet meer, drukt hem het eerst aan 't hart,

Omhelst den grijsaard dan, en de andre dischgenooten;
En, 't laatst vaarwel hem met een' diepe [n] zucht ontvloten,

gaat hij schreijend heen, maar een der knapen moest hem den vergeten beker nadragen,

Dien, na elk zich den disch weer zwijgend schaarde in 't rond,
De goede grijsaard bij zijne eigen zitplaats vond.

Gij ziet, deze idil is rijk aan bevallige tafreelen, doch zij wordt te zeer ontluisterd door de gebrekkige uitvoering, waarvan we slechts enkele voorbeelden aangaven:

(1) Verg. b. v. den lijkzang van MOSCHUS op BION: Ἄρχετε Σικελικαί; soms wordt zulk een *versus intercalaris* een weinig, vooral ter sluiting, veranderd of met een ander verwisseld, waarvan LEESBERG schoone voorbeelden heeft in zijn III Herdersdicht, in navolging van THEOCR. Eid. I Ἄρχετε βωκολικᾶς en Ἄγετε βωκολικᾶς, deels terug te vinden bij VIRG. Ecl. VIII *Incipe Maenalios* en *Ducite ab urbe domum*; zie ook THEOCR. Eid II en den Lijkzang van BION op ADONIS: Αἰάζω τὸν Ἄδωνιν κ. τ. λ. —

er is meer in van dien aard, ook in andere idillen (1); regt jammer, daar LEESBERG in tal van krachtige en zangerige verzen toont wat hij ook in 't vormelijke vermag.

Doch meer dan genoeg reeds over deze eerste herdersdichten; slaan wij nu het oog op de tweede soort, waarin gebeurtenissen uit het leven onzes Heeren door herders van Judea worden bezongen; wij moeten naar ons plan bij *de Geboorte* en *de Kruisiging*, als welke geschiede waarheden, en meer dramatiesch, ons voorstellen, het langste stilstaan; *Bij* en *na Bethlehems Kindermoord*, waarvan een goed gedeelte lyriesch is, zullen ons korter ophouden.

Wij hebben hier waarheid en daad dubbel (in stof en vorm) vereend: de Geboorte des Heeren, God dus in het vleesch verschenen, godheid en menschheid in zijn éénen persoon zigtbaar vereenigend, is de bovennatuurlijke waarheid en daad, het feestgeheim of heilig feit, dat deze idil ten onderwerp heeft; en die geschiede waarheid wordt ons meegedeeld door *handelende* personen, door herders van dien tijd en wel in de eigenaardige, *ware* aandoeningen, welke hen in dat oogenblik moesten vervullen. Wij houden dezen herderszang voor allerverdienstelijkst om den eenvoud van 't schoone plan, om de levendigheid en gang van 't geheel, om het natuurlijke en zeer persoonlijke der karakters, dat ons vooral in DINA met hare jonkvrouwelijke drift en goedhartigheid behaagt; om de diepe

(1) Zie b. v. bl. 34 het stroeve vers: Ja, SIMEON! gij waart toen in *den geest Gods tolk*; bl. 35: dat *'t* alles springt voorbij; bl. 38, 1 r. *den* in de heffing van den voet; bl. 43, r. 8 v. b. *eindelijk* voor *eind'lijk* en 53, r. 3 v. o. *lammeren* voor *lamm'ren* maakt bij vergissing die regels een half voet te lang; bl. 57 het prozaïesch vers: *En grootendeels gaan wij den weg toch met elkaâr*; terzelfde bladzijde: en *lag* (voor *legde*, *leidc*, *lei*) mij ter rust; bl. 100 is: *Langs 't maatbosch trad in 't dal* een stootend hemistiche. Ook is de punctuatie niet zeer naauwkeurig.

waarheden en beminnelijke naieveteiten, zoo ongemerkt er in gevlochten: wij zullen eenige van die schoonheden zamen genieten.

Vroeg in den morgen trekt LAMECH met zijn vee naar *Bethlehem*, maar vindt er tot zijne verwondering geen enkelen herder; terwijl hij van niets bewust rondziet,

Kwam DINA daar op eens van een' der heuv'len jagen,
Haar groote hoed van 't hoofd en in den hals geslagen;
Zij merkte LAMECH niet en snelt *regt op hem* aan.

LAMECH.

Zeg DINA! ei! wat drift! wat hebt.... waar wilt gij gaan?

DINA.

Ach laat me, ik ga voor 't kind mijn jonge duiven krijgen.

LAMECH.

Wat kind, wat duiven, zeg! wat spoed doet u zoo hijgen?

DINA.

Weet gij van 't kind niet af, van Bethl'hem, van deez' nacht,...
Van d'Engel die aan ons de blijde boodschap bragt?

LAMECH vraagt inlichting, maar DINA wil eerst haar duiven halen; vraag THARSIS, zegt ze, die van gindschen heuvel daalt, en «eer hij ommezag, snelt ze als een hinde voort.» Op LAMECHS vragen geeft THARSIS het wonderschoon verhaal van 't gebeurde, te lang om het hier geheel over te nemen, maar waarin u die huivering, die geheimzinnige stilte, die stroom van licht, die heilige vrees aangrijpt en verrukt. Een Engel... — zegt THARSIS —

LAMECH ja, een Engel sprak ons aan.
Ik zag hem wit als sneeuw en glinstrend naast mij staan.

«Vreest niet, sprak hij, ik kom u groote vreugd verkon«den: uw Redder is geboren, in Davids-stad, een kind «in een krib zal u ten teeken zijn.» Toen hoorden we een heir van Engelen een feestlied zingen,

Ik was op de aard niet meer! Niets haalt bij dat geluid,
Al koost ge ook duizende van DINA's stemmen uit;
Wij konden duidelijk met wisselende koren,
In 't opwaarts klimmen hunn' verheven feestzang hooren;
«Eer in den Hooge aan God, en aan de menschen vreê
«Die goeder wille zijn.» — Mij dunkt ik zing nog meê,
En zie al zingend hen ten hemel binnen varen!
Nog lang stond elk van ons hen zwijgend na te staren.

Maar, THARSIS! vraagt LAMECH, vondt ge ook het kind zoo als het u beschreven was? En nu vervolgt THARSIS het verhaal van 'tgeen zij in *Bethlehem* zagen, waarvan elke regel eene nieuwe schoonheid bevat: wat is DINA meesterlijk in deze trekken geteekend:

Wij knielden voor de krib eerbiedlijk ter neêr;
Maar DINA's vreugde en drift vermanden haar te zeer,
Zij had het Kind gekust, hield haar mijn hand niet tegen.
Ze kleurde tot haar hals, stond roerloos en verlegen:
De goede moeder zag 't, en wees haar 't lieve wicht,
Terwijl ze 't met de hand van 't strooijen bedje ligt;
Bedeesd trad DINA toe, boog boven 't kribje neder,
Doch kuste 't armpje alleen, en knielde aanbiddend weder.

Och, LAMECH! — dus sluit THARSIS zijn verhaal — dat gezigt, wat was het hemelsch zoet!....

Van blijdschap schreide ik, ja! hoe schoon ook de eng'len zongen,
De stilte in Bethl'hems stal heeft dieper mij doordrongen....

Dit is gewis dat kind, roept LAMECH uit, waarvan die grijsaard sprak; ja, de grijze SIMEON, zegt THARSIS; en LAMECH vraagt dat THARSIS met hem naar *Bethlehem* wederkeere; deze wil zijn schoonste lam gaan schenken. Konde ik als gij, zucht LAMECH, maar... ik heb twee bekers (1),

(1) Eene herinnering aan VIRG. Ecl. II, 40 naar THEOCR. Ecl. III, 34 en v. 40 van *de Cycloop*; of echter de beker, hoe toepasselijk ook het snijwerk zij, hier even gelukkig gekozen is als in *het Afscheid* mag met grond betwijfeld worden.

die ik zelf heb uitgesneden.... ik zou de voeten nog met eikenblad omloofd....

THARSIS.

Zacht LAMECH! langs die haag wie beurde daar het hoofd?
't Is DINA! zie, zij keert reeds met haar duiven weder.
Zij kust ze, 't lieve kind! drukt ze op haar boezem neder.
Ze ziet ons niet... ze spreekt... kom luist'ren wij haar af.
«Lief zijt gij, duifjes [!] mij, geliefd om die me u gaf!
«Maar schoon ik niets zoo noô, van 'tgeen ik heb, zou geven,
«Nog liever is mij 't Kind, mijn duifjes! dan uw leven!»

Zeg, DINA, roept LAMECH, wacht gij niet, wij ook gaan naar het kind; nu ja — is haar antwoord — maar spoedig dan, ik brand al van verlangen.... Och, LAMECH, vraagt THARSIS, help dat lam mij even vangen.

Zij grepen toen het lam, de bekers kregen zij,
En moesten op zijn' vraag aan LAMECH vele malen,
Wat hij reeds had gehoord, van 't Kind nog weêr verhalen,
Of schild'ren 't nachtvisioen der glansrijke Englenwacht,
En niemand, die dat uur aan wolf of kudde dacht.

Gelijk de liefelijkheid van dit feestgeheim uit heel deze levendige handeling ons toelacht, zoo vindt ge in *de Kruisiging* al den ernst van dat ontzettend treurtooneel in de verhalende en handelende personen weergegeven. Diep zijn zij van dat vreeselijk oogenblik doordrongen, en wij bewonderen des dichters stoute vinding, dat hij het durfde wagen, de herders die hij opvoert op eenigen afstand zelven getuigen te doen zijn van den kruisdood onzes Heeren. We danken er onder andere schoonheden ook (bl. 69) den treffenden uitroep aan, waar LABAN meende te zien, dat men CHRISTUS wil doorstooten, toen men Hem met den rietstaf laafde. Met zeer veel kunst heeft hij ons op iets vreeselijks voorbereid: het verscheurde lam, in

verband met LAMECH's profetie, de rosse zon, het dreigend onweder, die sombere voorspellingen en onheilsteekenen, het stemt ons gemoed tot het vernemen eener buitengewone gebeurtenis. Dankbaar willen wij het afwisselend gevoel van eerbied, van meewarigheid en liefde jegens den Gekruiste met de vrome herders deelen.

RUBEN had vruchteloos den wolf vervolgd, die hem het schoonste schaap zijner kudde ontroofde, en zet zich afgemat van 't zoeken en van de dreigende onweerslucht op een heuvel neêr; hem nadert RACHUEL, die insgelijks over ontsteltenis klaagt. «Van daag, zegt hij, kon ons de zon wel treurig ondergaan!» RUBEN deelt hem zijn verlies meê, waarop RACHUEL het profeterend spreken van LAMECH herdenkt, van den grijsaard, door elk betreurd, die voor zeven dagen bij zijn sterven, den hemel aanziend, deze voorspelling deed:

«Slechts zesmaal,» sprak hij, «moogt gij nog den nacht vervangen!
Omsluijer uw gelaat!... Gij aard en hemel treurt!
Door wreede wolven wordt het schuld'loos lam verscheurd!
De goede herder geeft zijn leven voor zijn' schapen»....

«Toen sloot hij het schreijend oog: voorzeker én dezen dag én CHRISTUS meende hij.» — RUBEN is van gedachte, dat er voor CHRISTUS niets te vreezen is, en verhaalt in weinige zeer aanschouwelijke regelen, die een treffend kontrast geven met het volgende, 's Heeren zegevierenden intogt in *Jerusalem*. Zij zien even verder op een heuvel een' herder die op iets staart; zwijgend gaan zij op dien heuvel aan. Middelerwijl verdwijnt het licht al meer en meer, heel de natuur wordt ontroerd, een akelig gezucht stoort bij poozen de droeve stilte. Met stijgenden angst ziet RACHUEL telkens rond,

In 't klimmen naar den top, waar grijze LABAN stond,
Die weenend op zijn staf voor over hing gebogen.
«Mijn groote God! gij schreit,» sprak hij, zoodra zijn oogen
't Gelaat des grijsaards zien, «gij weenen LABAN! Gij?»

LABAN.

Wie is het die mij riep?.... Ach waarom stoort gij mij?...
Hoe jongelingen! nog naar mijne droefheid vragen!
En zaagt ge dan daar ginds dat kruis niet opgeslagen?
Dat kruis.... Ach ziet gij 't niet daar in het midden staan?
Daar hangt... O, groote God! daar hangt uw' [uw] Meester aan!
— Toen sloeg de grijze man zijn kleed voor 't schreijend wezen. —

Roerloos staart RACHUEL het kruishout aan, en RUBEN onder een vloed van tranen: «Gij aan dat kruishout! mijn JESUS!» roept hij uit.... «Ach!... wie, wie zijn die moordenaren?» De grijze LABAN verhaalt dan wat hij deels hoorde, deels zelf aanschouwde, hoe wreed zij de onschuld moorden..... God! «*kruisig, kruisig hem!*» zoo krijschten zij,.... tot men het moordhout bragt. Toen kon ik langer niet, en waggelend ging ik naar dezen top,

En zag het kruis reeds daar... Ach, ach! doorstoot hem niet
Mijn goede JESUS!...
Hier, bedrogen in het riet,
Waarmeê men CHRISTUS laaft, strekt de oude man zijn' armen
Naar 't kruis, als smeekte hij het krijgsvolk om erbarmen;
Doch spoedig dekt zijn kleed de schreijende oogen weêr.
Nu sprak hij, «CHRISTUS sterft, komt [,] kindren [,] knielt ter neêr!»

Zij zijgen naast hem neêr en aanbidden!... een schrikbare donderslag rolde af van Golgotha... en heel de sidderende aarde betreurde CHRISTUS dood. Lang duurt het eer LABAN naar 't kruis durft opzien; dan, de bevende arm omhoog, bad hij: «Mijn God! mogt ik geen gift aan uwe kribbe brengen, laat me aan den voet van uw kruis mijne tranen storten;

«Dan moog uw dienaar Heer, in vreê ten grave gaan!
«Ach voor mijn ouden dag heeft alle vreugd gedaan!
«Komt jongelingen! komt, wilt LABAN ondersteunen.»
Ter weêrzij kwam de hand toen op hun schouders leunen;
Want de oude kon niet meer, en ging met wankle schreên,
Langs 't rotsig heuvelpad ten droeven kruisberg heen.

Wij moeten bekennen, dat de dichter met dit onderwerp en op die wijze te behandelen het uiterste gewaagd heeft, maar durven niet zeggen, dat hij buiten den herderstoon gegaan is. Iets evenwel — misschien in eenigen strijd met de geschiedenis — iets toch heeft mijn hart verlangd, dat met het kruisgeheim zoo onafscheidelijk verbonden is en volstrekt tot de *ware* voorstelling van dat goddelijk sterven behoort: de gedachte namelijk van *offer*, en wel offer van verzoening. Behalve in de woorden: «De goede herder geeft zijn leven voor zijne schapen», schemert er niet het minste van door; ook kunnen wij ons den goeden ouden LABAN, zoo als hij hier wordt voorgesteld, bezwaarlijk denken als van deze waarheid, die daarbij door heel de oude wet onophoudelijk aangeduid werd, geheel onbewust; het onderwerp en de behandeling ware er ook, dunkt mij, te verhevener en rijker door geworden en het reeds zoo roerend slot had er nog bij gewonnen.

De beide overige idillen van deze soort zullen we vlugtig doorloopen om straks bij de laatste nog even te kunnen toeven. Bij voorraad herinner ik u aan de navolgingen, die gij herkennen zult; ze schijnen mij echter zoo geschied, dat het *publica materies privati juris erit* niet uit het oog verloren is.

BETHLEHEMS KINDERMOORD.

Te *Rama* in een dal aan een waterput zit de grijze HENOCH op zijn zoon JOSEF te wachten, en zucht over *Juda*,

gekromd in vreemde slavernij. «Dan JOSEF keert nog niet!... en van waar die klagt uit *Bethlehem!*»... Eindelijk kwam de jongeling toegevlogen: «Moord.... moeders.... kinderen....! Ach, vader, vlugten wij! Heel *Bethlehem* vermoord....!» Hier volgt de levendige en zeer verscheiden beschrijving van den kindermoord; doch terwijl JOSEF nog spreekt, daar zien zij den ramp met eigen oog: een vrouw, met losgereten haar, snelt de heuvelen af, zij klemt een kind aan 't hart,... en als nog nagejaagd blijft ze angstig om zich kijken; zij ziet de mannen.... valt voor HENOCH neêr en, snikkend uitgeborsten,

Wijst spraakloos met de hand *hem het* bebloede wicht,
Drukt op het koude kind haar schreijend aangezigt,
Zoekt telkens de open wond, en gilt ze telkens tegen,
Nu grijpt ze 't hangend haar om de oogjes af te vegen;
Zij veegt die... Hemel hoe?... die teek'nen die het geeft?...
Zij zoent... zij troetelt... Ja, ach God! haar kindje leeft!...
Het leeft... het ziet haar aan... strekt de armpjes naar haar henen;
Maar, «Moeder! moeder help!...» is 't laatste pijnlijk stenen.
Zij kust het mondje warm, doch 't leven keert niet weêr,
En zwijmend zinkt ze op nieuw op 't dierbaar lijkje neêr.

Diep ontroerd staat de grijze, staat de zoon, de moeder bewusteloos, het kind ligt akelig ontwricht op het bloedig heigras. Zoo stonden zij. Op eens daar verre achter hen rees een toon, alsof een harp dien wekte,

Een toon, die met den slag der snaren hooger klom,
En eindelijk [eind'lijk] 't oor hun trof; zij zagen langzaam om,

en vernemen een troostzang — verheven kontrast met het voorgaand zielverscheurend tooneel! — eene voorspelling van Sions verlossing door een goddelijk Kind, waarin gij den *Pollio* herkent, maar zoo geëigend, dat gij dien zang hier dubbel geniet. De schildering der onnoozele kindertjes, die als Engeltjes den Redder op zijn zegetogt begeleiden,

is inderdaad verrukkelijk. En na de bede: dat JEHOVA's groote Zoon (1) spoedig keere uit Thebes woeste streken, verlustigen wij ons in deze hoogst graphische regelen:

Hier zweeg de blijde stem, en of met vleugelslagen
Het smeltend harpgeluid ten hemel werd gedragen,
Verflaauwde galm op galm dien 't stervend speeltuig gaf.
En hemelbalsem daalde in 't hart der moeder af.

Allengskens was zij bijgekomen; HENOCH troost haar verder, herinnert haar de woorden van den zang en zegt in 't eind:

«Hier in dit eenzaam dal, ver van uw Bethlehem,
«Hier steeg zijn Engel neêr; kom volg die hemelstem,
«De vrede van het veld zal u verzoeting geven,
«Zeg dan uw' stad vaarwel en blijf bij HENOCH leven.»

Als eene andere dochter, want HENOCH verloor de zijne, zal zij hem in zijn ouderdom wezen, hij haar ten vader,... een grafterpje stichten ze voor 't kind,...

«Kom [,] dochter [,] volg mij dan! — En gaan wij nu verkonden,
«Wat hemel-profecij ons hier werd toegezonden.»

NA BETHLEHEMS KINDERMOORD.

SIMON had juist zijn zang over *Bethlehems* ramp gesloten, als zijne herderin komt, die hem verzoekt nog eens aan te vangen; hij heft aarzelend het treurlied weder aan, dat ons andermaal den kindermoord vermeldt; we luisteren echter met genoegen, zooveel nieuwe en teedere trekken boeijen ons in SIMONS lied. Het een weinig veranderend refrein heeft hier uitnemende kracht. Regelen als:

Onzalig Bethlehem! waar is uw heil verbleven?
Verlaten staat uw' poort, verlaten zijn uw' dreven,

(1) Magnum Jovis incrementum en ἐκ Διὸς ἔρνος van THEOCR. Eid. VII, 44.

Valei en heuvel treurt! Wat zit gij zoo alleen?
Waar zijn uw' dochters met hun [haar] lieve wichtjes heen?
Waar zijn ze aan moeders hand die kleur'ge bloempjes rapen,
Die spelen met het lam, bij onze makke schapen,
En in wier kindervreugd heel de omtrek zich verblijdt?»...

en in de voorlaatste strofe:

«En hemel wat gezigt! Die kindertjes nog even
De vreugd van heel een' stad, misvormd en zonder leven,
De poez'le leedjes stijf en krampig uitgestrekt,
En voor het blozendst rood met doodsche verw bedekt.» —

en het Vondeliaansche wat er volgt, 't heeft door zijne innigheid u zeker als mij aangetrokken. Geen wonder dat de naderende BATHUEL de teedere MIRJA zoo droef te moede vindt. Doch die herder hoorde nog niets van den ramp, waarop de herderin gedacht wordt hem het gebeurde met al haar teeder gevoel af te malen. Hij peinst en vraagt naar dag en uur, en roept uit:

Mijn God! was 't dan die moord, die onzen togt kwam storen?
Ja, heil'ge moeder, ja! gij zaagt dien in den geest.

En nu moet hij op zijne beurt zijn wedervaren mededeelen. En hij verhaalt in 't huiswaarts treden, hoe hij 's nachts gewekt werd om een vreemdeling met eene vrouw, die een kind in de armen had, door die streken te leiden, en wat hij verder op weg zag en hoorde, en hoe hij hierdoor SIMONS verhaal nu begreep, want

't Was op dit eigen uur, waarvan gij even meldde,
Waarop gewis die moord de moeder zoo ontstelde.
Op eenmaal houdt ze stil, ziet lang met starend oog,
Als of een luchtgezigt zich opdeed, naar omhoog,
En beeft, en schrikt terug; en was, eer wij het zagen,
Van 't lastbeest op de knieën voor 't kind ter aard geslagen.
Daar bad ze weenende met de armen uitgespreid:
«Genade, o God! genâ! bij uw' regtvaardigheid!...

.....Niet om uw' dienstmaagd Heer,
«Maar om uw' dierbren Zoon!» Hier boog ze op 't wichtje neêr,

dus vertelt BATHUEL voort, en voegt er bij, hoe de moeder toen het kind in haar arm omhoog hief en den hemel als ten offer bood, en hoe zij afscheid namen en de goede man hem zeî, dat God hem zijne liefde zou beloonen,

«Ja hij beloon het u, om zijnen Lieveling!»
Voegde er de moeder bij: waarop ik van hen *ging*,

zoo lang ik kon, het oog op hen geslagen. Mij dunkt, zegt SIMON; ik herken het godlijk Kind van *Bethlehem*, en BATHUEL meent dit ook en MIRJA roept uit: Het is dat godlijk Kind! Waartoe zoo ver gevlugt? In mijn hut konden zij....; maar wáár zij gingen, wil zij van BATHUEL hooren, en meer nog vraagt zij; doch ze zijn aan den tweesprong: morgen verhaal ik u meer, zegt BATHUEL, en vervolgt zijn weg, terwijl SIMON zijne MIRJA tot hare deur brengt, en MIRJA in hare hut veel nadenkt over SIMONS treurig lied, en meer nog over BATHUELS reisverhaal,

tot haar 't geschrei kwam storen
Van 't makke schaapje, dat, zijn' meesteres verloren,
't Bekende voetpad bij het maanlicht wedervond,
En blatend voor de half verlichte stulpdeur stond.

't Zal niet noodig zijn hierbij te voegen, dat in dit viertal idillen veel plan, veel vinding en nadruk van beschrijving is, en zoo wel het diep natuurlijk als godsdienstig gevoel aan 't geheel eene innigheid en welgemeendheid geeft, die we zoo noode en toch dikwerf in andere dichters missen. 't Is poëzij van 't hart, uitgestort in klassieken eenvoud, wars van alle gezocht- en gezwollenheid. LEESBERG meent wat hij dicht, en is ook daardoor schier geheel vreemd aan dat conventionele en banale,

waarin de over-, de valsch-, of koud- en ongevoelige poëtasters ieder oogenblik vervallen.

Nu blijft ons nog *de Gelofte* over, die we eene derde phase der idille noemden, waarin ons allerliefelijkste tafreeltjes van het Christelijke, of liever 't Katholieke herdersleven geschilderd worden. Dit eenig voorbeeld moge bewijzen, tot welke eigenaardige, we durven beweren, nieuwe schoonheden deze soort van poëzij zich leenen kan. De kleine verwikkeling, genoeg en niet te zeer verborgen, is, als bij de antieken, natuurlijk en eenvoudig, hetwelk gelijk altoos maar bijzonder in 't herdersdicht hoogst verdienstelijk is. Reeds met het eerste vers voert de dichter ons *in medias res:*

«Bij Sint PASCHAL, hij wint mijn schoonen herderstaf!»

riep de vrolijke MIRTIL, die LISEMONT onder een boom vindt, waar hij al zingend een biezen korf vlecht. Wat goed geluk, vraagt deze, leidde u in mijn eenzaam dal?

«Geluk!» hernam MIRTIL, «zeg eerder ongeval,
«'k Heb heden — en door u — mijn herderstaf verloren.»

LISEMONT wil MIRTIL bij zich houden en op allerlei ooft en room onthalen, doch deze kan niet: hij gaf zijn vee aan DAMON te weiden, die bij de kloosterhoef hem verbeidt. O, zegt LISEMONT, die herder breekt vóór den laatsten zonnestraal niet op,

En zie, scheert straks de zon langs gindschen bouwval henen,
Dan rest zij nog een uur, voor zij heeft uitgeschenen.

MIRTIL blijft dan, doch onder een goed beding; hij zal verklaren, hoe hij door LISEMONT zijn staf verloor, maar dan moet deze hem zeggen: waarom hij elke week zijn vee een dag op die schrale wei vergast. 't Wordt aangenomen,

en MIRTIL vertelt zijn geval. Ik dreef, zegt hij, dezen morgen mijn vee naar 't nonnenveld, waar ik kreupelen DAMON voor het eerst sinds mijne wederkomst ontmoette; wij kortten den tijd door van ons beider wedervaren op te halen, als ik een derde kudde zag: Zie, riep ik vrolijk, daar ginds trekt LISEMONT, zal ik hem op mijn fluit het sein eens blazen. Spaar dat, sprak DAMAN koeltjes, 't is een vreemde herdersjongen.

Ik weêr: «neen LISEMONT, wat wedt gij dat hij 't is?» —
«Maar wedden mag ik niet, ik ben mijn zaak gewis,»
Hernam hij, «wie deez' dag hier in het veld moog komen,
«In 't klein Mariadal zit LISEMONT te droomen.» —
«Wat! in dat enge dal, dat dal zoo kaal en naar!
Onmoog'lijk! maar ik ga, en[,] «zei ik,» spreekt ge waar,
«Dan blijft mijn staf aan u, wat durft ge er tegenstellen?»
Hij: «zoudt ge een jarig lam, niet vrij wat meerder tellen
«Dan deez' uw herderstaf? Welnu, zoo gij het wint,
«Kies vrij uit al mijn vee het beste dat gij vindt.» —
«Top[!]» riep ik, en sprong op....

LISEMONT.

En hebt uw staf verloren!

MIRTIL.

Dat heb ik LISEMONT, maar 'k mag dan nu ook hooren,
Waardoor deez' schrale plek uw hart en zin bekoort.

Dan verhaalt LISEMONT, hoe hij voor zes jaren zijn schoonste schaap verloor, vergeefs het zocht en hooploos wederkeerde, als hij van den kloostertoren het Vesper-*Ave* vernam, en, vervolgt hij,

't Was bij dat zacht geklep of reeds mijne onrust vlood.
MARIA, dacht ik, gij zijt toevlugt in den nood,
Ginds staat uw beeldtenis, U wil ik bijstand vragen.
Ik ging, en o MIRTIL! 't eerst wat mijne oogen zagen
Was *het* verloren schaap dat sluimerde aan heur voet.

Tot dank had hij der goede Maagd beloofd, wekelijks

op den haar gewijden dag haar beeld te komen sieren. Eens op MARIA's feest, dus gaat hij voort, kom ik als naar gewoonte en zie een slanke maagd het heilig beeld met een bloemkrans tooijen, 't was teedere CHLOÉ (1), die een dankoffer bragt voor haars vaders blij herstel; MIRTIL! wat was zij schoon; maar meer nog trof mij haar eenvoud; elke week mogt ik haar vroom bedrijf in stilte begluren, tot ik eens verraden werd door eene ree die opsprong, doch als bij geval

Trad ik mijn schuilplaats uit, en bood mijn eiken blaân,
En ook mijn hulp bedeesd in 't kransen strenglen aan.

MIRTIL.

Gij LISEMONT, bedeesd! nu ja, zoo wilt gij 't heeten!
Zeg! hebt ge ook lomp genoeg haar bloemkorf omgesmeten...

't Werk ging aan, vervolgt LISEMONT, maar bloem noch blad wou hechten,... als zij op 't eind van 't dal PALEMON, CHLOÉ's vader, zien naderen. Hij wist van 't zoet geheim en schenkt dáár zijne dochter aan LISEMONT; dáár zwoer deze haar trouw, dáár werd het huwelijksfeest gevierd. Is 't u verklaard, MIRTIL! hoe mij dit eenzaam oord de liefste rustplaats is? En als ik u dan zeg, hoe 's hemels zegen mij toelacht; hoe, als ik huiswaarts keer, een lieflijk drietal mij reeds te gemoet huppelt; CHLOÉ mij beidt, het genoegen op 't gelaat; de kudde sinds over de helft verdubbelde, en ik den rijksten oogst uit mijn kleinen hof mag garen:

Is 't u verklaard, hoe ik MARIA trouw vereer,
En tot deez' schrale wei hier weeklijks wederkeer?

Gelukkig herder! zegt MIRTIL, uw lot is waarlijk te benijden.... helaas! ik zwerf nog eenzaam.... hoe onbezorgd

(1) Waarom hier die onchristelijke naam?

MIRTIL ook schijne, zijn hart bleef aan de liefde niet vreemd.

Gij kent welligt... doch neen, wij zien ons spoedig weêr,
't Is meer dan tijd dat ik tot kreuplen DAMON keer:
Vaarwel! heb ik door u mijn herderstaf verloren,
't Werd dubbel mij vergoed door 't geen gij mij deedt hooren.

Ik voor mij, liefste vriend, vind deze idil zoo rijk en nieuw van opvatting en stoffaadje, zoo flink opgezet en juist gesloten, 't geheel zoo afgewerkt, dat ik haar met *de Geboorte* voorop stel; zij vertoont ons het talent des dichters in zijne hoogste kracht, en om zulk eene idil alleen, om niet van de schoonheden der andere te gewagen, komt het mij onbegrijpelijk voor, hoe er iemand kan zijn van onvervalschten smaak, die in zulk eene eenvoudige, zuivere, diepgevoelde poëzij geen behagen vindt, en beweren durft, dat het herdersdicht niet meer van onzen tijd is, en de tijdgeest op de allereerste plaats den dichter in zijne keuze had moeten geleiden. Dan had zeker heden ten dage het *jonge Frankrijk* met zijn *goût de l'horrible et du dégoutant* des zangers geestdrift moeten ontsteken. Maar 't is, mijn vriend, gelijk ik u in mijn tweeden schreef, of ge u 't nog herinneren kunt, 't is de valsche en eenzijdige opvatting van het schoon: men zoekt het enkel subjectief, en wil van geen objectief schoon meer weten: de werkelijkheid is dien ten gevolge — want ook hier ontmoeten de uitersten elkaâr — of niets of alles, al naar gelang de schrijver of dichter het voor zijn doel behoeft. Als 't slechts behaagt, behaagt aan den monsterachtigsten smaak, dan is 't om 't even wat en hoe men schrijft of dicht: de afschuwelijkste schandtaal, de walgelijkste tooneelen en toestanden, het onnatuurlijkste gevoel, *horreurs* vooral,

horreurs!... en 't wordt verslonden, 't maakt *furore!....* en diep verderf is er 't onvermijdelijk gevolg van. 't Is zoo waar wat TEN KATE van de Drukperswoede, die al wat heilig is ontwijdt, met diep gevoel uitroept:

Het oorlogslood moog burchten pletteren,
Krijgshafter zijn die zwarte letteren,
Geduchter is dat zwijgend lood!
Waar DAT zijn rijen aan doet rukken,
Daar moeten méér dan KROONEN bukken:
Daar storten ZIELEN in den dood (1)!

Wie er aan twijfelen mogt, zeggen wij met DA COSTA, bij zie het werk der euvelmoedige Pers:

Zie spottend Ongeloof aan waarheid, hemel, deugd,
Als opgedrongen door haar dienst aan 't hart der jeugd,
Aan 't oog der kindren! Zie haar legioen romannen
Gezondheid beide en schaamt' van maagdenwangen bannen,
En met haar sluipen in het eenzaam slaapsalet,
En in den droom, of zelfs de nachtwaak op het bed,
Gedachten mengen, die, in 't woelend bloed gevloten,
D' echt verontreinigen, eer dat hij werd gesloten!
Hij zie die Drukpers, als verwaten Koningin
Gezeten op haar koets, de Meening als slavin
In teugels klemmen, en aan 's Afgronds macht verraden,
Ja, ongeduldig, met een zwerm gewiekte bladen,
Vermenigvuldigd dag bij dag, en uur aan uur,
Onze aard bezwangeren van ondermijnend vuur,
De Majesteit weêrstaan, Gods ordeningen honen,
De tempels plonderen, en Koningen onttroonen (2).

Gelukkig, mijn vriend, dat er nog geesten zijn, die met u, in 't schoon het zaligend genot begroeten van 'tgeen

(1) *Parijs.* Een lied dezer dagen. Te *Gorinchem*, bij H. HORNEER, 1848.

(2) *Vijf en twintig jaren*, een Lied in 1840. Vierde druk. *Amsterdam*, D. J. GROEBE, 1845.

waar en goed is, hetzij zoo als de werkelijkheid het ons in 't leven aanbiedt, of wij het ons scheppen naar een hoogst, maar waarachtig bestaand ideaal: het *quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius* van den Romeinschen redenaar. Gelukkig dat er nog zijn, die godsdienst en kunst niet gewelddadig vaneen scheuren, mannen van smaak, ook in ons Vaderland, die de echte beginselen voorstaan; de bloed- en slijkliteratuur van Fransch- en Engelschman en van dolzinnige Duitsche demokraten schandmerken naar verdienste; die zuiver genoeg van harte zijn, om behagen te vinden in poëzij als van LEESBERG; in de eenige Balladen van een HOFDIJK (1); in de pas voor de derde maal herdrukte *Hoop des Wederziens* door J. DE KRUYFF (2); in eene den eeuwgeest verklagende *Magdalena van Vaernewyck* door ALB. THIJM (3), en zooveel andere bellettristische geschriften, die den zedelijken en aesthetischen zin onzer schrijvers en lezers tot eere verstrekken. Mogte ons Vaderland ook door geen vertalingen van de *Mystères* en *Juifs* en al dat slag van Fransch en Engelsch romangeschrijf onteerd en verpest worden!

Ik kan van LEESBERGS Herdersdichten niet scheiden, zonder mijne hulde te brengen aan twee, helaas! reeds ontslapene, kunstenaars, die den bundel met hun geniaal talent hielpen sieren, die, beiden voorstanders van het echte schoon, eene wel korte maar roemvolle baan hebben afgelegd: de schilder CH. VAN BEVEREN en de graveur H. W. COUWENBERG. Wie had gedacht, dat, toen de eerste zijn' *stervenden* ANTONIUS voltooid had — gij hebt zeker in

---

(1) *Kennemerland.* Balladen, I D. *Haarlem.* J. J. VAN BREDERODE. 1850.

(2) Te *'s Gravenhage*, bij K. FUHRI. 1851.

(3) *Nederland.* Derde afl. van dit jaar.

de Salvators-kerk te *Amsterdam* dat meesterstuk gezien — wie had gedacht, dat hij zelf zoo spoedig den doodstrijd zoude ingaan. Moge hij, moge elk waar kunstenaar in eene meer dan voorbijgaande glorie zich verheugen en in den lichtglans der eeuwige schoonheid, die zij nastreefden, hun alvervullend doel en hunne vergelding vinden. En leeren ook wij, geliefde vriend, mag ik er bijvoegen, in wat de kunst ons hier te genieten geeft die eeuwige schoonheid zelve te huldigen en tot haar op te klimmen; dan, 't zij «harpstift, pen, pontsoen of bidkoraal ter hand», dan is ons aller streven een, dan zal de kunst ons zijn wat ze wezen moet: uit God tot God! door en naar het ons geopenbaarde God-menschelijk ideaal, bron en toonbeeld van 't hoogste schoon. *Instaurare omnia in* CHRISTO.

Dán zal, met geen valsch verguldsel,
't Voorgewend, bedrieglijk, Schoon,
't ECHTE steken naar de kroon:
Dan verbergt geen stoflijk hulsel
't Meer in Vorm, in Kleur, in Toon:
Dan, dan zullen wij 't ontvangen
In zijn WEZEN, uit zijn Bron.
Om, met nooit gebluscht verlangen,
't Eeuwig, eeuwig aan te hangen,
Af te schilderen in Gezangen
Als geen Stof bevatten kon (1)!

Moge, dierbare vriend, dat zaligend genot ook uw deel eens wezen; neem dezen heilwensch *sera coronide* aan van die altoos blijft

Geheel de uwe

II. – Junij 1851. *P. T. A. Bl.*

(1) ALB. THIJM. De Geboorte der Kunst, laatste stroof.

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN NIEUW GESCHRIFT VAN DEN EERW. MARTINET.

Voor weinige weken is van dezen vruchtbaren schrijver in het licht verschenen het allerbelangrijkst werkje, getiteld : *de l'Éducation de l'homme*, waarin hij, gelijk in al zijne vorige geschriften uitgaande van de grondstelling : dat de Kerk alleen de maatschappij kan redden, deze waarheid op het nadrukkelijkst omtrent de opvoeding van den mensch heeft aangetoond. Het werkje wordt ingeleid door een woord van L. VEUILLOT, dat ons en schrijver en geschrift nader leert kennen en hooger waarderen; met datzelfde doel deelen wij het aan onze lezers mee.

Op het oogenblik, zegt hij, dat we deze verhandeling gaan uitgeven, duidt een aanzienlijk orgaan der behoudende partij (1) den schrijver aan als een onwetend' dweeper en als iemand dien men ter naauwernood van de grofste vijanden der beschaving kan onderscheiden. Wij hebben op die onteerende uitvallen, waarvan de eigenlijke beweegreden, hoe zorgvuldig ook ontveinsd, maar al te ligt te doorgronden was, reeds geantwoord (2). Het werk van den Eerw. MARTINET zal er nog beter op antwoorden. De lezers zullen verwonderd zijn, dat men de verontwaardiging van wie regtschapen is heeft durven inroepen over den weldenkenden man, die zulk een boek heeft geschreven. Zonder zelfs zijne andere werken te raadplegen zullen zij overtuigd worden, dat al wat uit die pen is voortgekomen de blijken draagt van veel kennis en deugd.

Zij zullen niet te leur gesteld worden. MARTINET heeft veel geschreven. Zijne boeken, door een brandenden ijver voor de godsdienst en maatschappelijke orde ingegeven, bevatten niet eene enkele bladzijde, die tot voorwendsel zou kunnen dienen voor de onwaardige aantijgingen waarmede men hem heeft

(1) *Le Journal des Débats.*
(2) *Univers*, 2 en 3 April 1851.

willen treffen. Priester vóór alles, heeft hij geen glorie van geleerdheid gezocht, maar God en de menschen willen dienen, en zijnen arbeid hield hij niet zoo zeer voor letterkundige voortbrengselen als voor werken des geloofs. Zijn' naam verbergende toen zijne werken den vleijendsten bijval vonden, bleef hij bij diegenen zelven die hem prezen onbekend. Eerst na lang aanhouden stemde hij er in toe, die toegejuichte bladzijden te teekenen, waaraan zijn karakter nog meer gezag kon bijzetten (1).

Wij verdanken hem: *Solution de grands problèmes mise à la portée de tous les esprits*, 4 vol. in 8° (2); *La Science de la vie*, 2 vol. in 8°; *L'Emmanuel, ou Remède à tous les maux*, 1 vol. in 18; *Le Réveil du peuple*, 1 vol. in 18 (3); *L'Arche du peuple*, 2 vol. in 18 en vele andere werkjes, die, overeenkomstig zijn verlangen, hem meer lezers dan faam verwierven.

In al die werkjes, verschillend van vorm en toon, maar elkaar gelijk in 't geen de grondgedachte en het doel betreft, heeft MARTINET zich ten taak gesteld: de maatschappelijke waarheid van 't evangelie klaarblijkelijk en tastbaar te maken. Het behoud van den mensch en het behoud der maatschappij door de Katholieke Kerk; buiten die Kerk geen behoud noch voor den mensch noch voor de maatschappij: dat is zijne eenige

---

(1) De Eerw. MARTINET, die zich lang achter den pseudoniem van *Plato-Polichinelle* schuil hield, is een Savooisch priester van het diocees van *Chambéry* en dokter in de godgeleerdheid.

(2) *De Katholiek* gaf (D. XII, bl. 326) uit het IV deel van dit werk destijds een hoofdstuk, waaruit men zijn eigenaardigen schrijftrant kan opmaken; ook *de Godsdienstvriend* heeft uit de *Solution* menig belangrijk hoofdstuk te lezen gegeven. De *Univers* zegt, dat er voor de schoonheid van plan, de verhevenheid der gedachten, voor de krachtige en spaarzame snelheid der uitdrukking, voor degelijke studie, voor alle wezenlijke vereischten van zamenstel en stijl, weinig boeken van dezen tijd bij de *Solution de grands Problèmes* te vergelijken zijn.

(3) Bovengemeld blad noemt dit werkje «een volks-katechismus van de grootste waarheden der maatschappelijke orde, van de beginselen waartoe men vroeg of zal moeten terugkeeren, als men orde en vrede zal willen wedervinden.»

stelling, die hij door behulp eener onuitputtelijke geleerdheid en redeneerkunde uiteenzet en staaft. Door en door bekend met al de drogredenen en al de valsche stelsels omtrent godsdienst en staatkunde, bestrijdt hij ze met eene geoefende en vaste hand. Tot eene zeldzame hoogte begaafd met het vermogen van de gedachte zijner tegenpartij te vatten ook te midden van het bedriegelijke der uitdrukking; spaarzaam, omdat hij duidelijk is; oorspronkelijk en levendig, omdat hij juist spreekt, weet hij aan zijne hooge strijdredenen al het pikante van een gemeenzaam onderhoud te geven en de waarheid voor alle verstand toegankelijk te maken.

Bij 't behandelen der opvoeding van den mensch heeft MARTINET noodwendig over de opvoeding en opbouwing der maatschappijen moeten spreken, en hij heeft aangetoond, hoe zeer wat door alle eeuwen waar was en wezen zal, op onzen tijd van toepassing is.

De levensvraag der openbare opvoeding gaf onlangs in *Frankrijk* aanleiding tot hevige geschilsvoeringen; zij onderging het lot van al wat onder het vuur der parlementaire behandeling komt. In plaats van zich op de hoogte dier vraag te verheffen, hebben de meeste redenaars en publicisten haar tot de laagte gebragt der vooringenomenheden, vooroordeelen en onherstelbare onwetendheid der menigte. Zij is een partijvraag geworden tusschen tegenstanders die haar niet begrepen en niet konden begrijpen.

Er is over de opvoeding alleen der jeugd gesproken; doch de opvoeding der jeugd is slechts een deel der opvoeding van den mensch. Wat men als een partijvraag behandelde, was de maatschappelijke zaak bij uitnemendheid. Terwijl men zich met de wezenlijke of vermeende regten bezig hield van drie of vier mededingers: godsdienst, wijsbegeerte, regering, huisgezin, is men stilzwijgend de regten van Hem voorbijgegaan, aan wien 't alleen toekomt, den mensch op te voeden, en ieders deel in dat hoogste werk aan te wijzen. *Door magt van ijdele en*

bedriegelijke woorden hebben de kinderen der menschen de vermogendste waarheid verkleind (1).

MARTINET heeft de vraag willen verheffen en tot het ware gezigtspunt terugbrengen, dat heel den omvang der menschelijke gedachte omvat. Om kort en verstaanbaar te zijn, heeft hij zich willen gronden op 't geen het gezond verstand, de ondervinding en de geschiedenis aangeeft. Hij vraagt van den lezer geen akte van geloof, en iedereen kan de waarheid van 't gezag dat hij inroept zelf staven. De duistere vragen zijn kwalijk geplaatste vragen; in haar waar licht gesteld, worden zij eenvoudig en duidelijk. Daar de vraag over de opvoeding van den mensch in de zedelijke orde is wat de zon is in die der natuur, zoo is zij, even als de zon, het verhevenst en het toegankelijkste tevens voor den menschelijken blik.

SAINT-MARC GIRARDIN

EN

ZIJNE LESSEN OVER DRAMATISCHE LITERATUUR.

Het volgende woord over de *Cours de Littérature dramatique par* M. SAINT-MARC GIRARDIN van E. LEGOUVÉ schetst zoo juist het talent diens schrijvers, dat wij niet aarzelen zijn oordeel tot het onze te maken, om hiermede het genoemde werk van den voortreffelijken kunstregter, wien deze lofspraak geldt, onze lezers aan te bevelen. «Ik heb echter, zoo waarschuwt ons SAINT-MARC GIRARDIN, met deze, naar het geheugen opgeschreven lessen, die ik gedurende twee jaren aan de letterkundige Fakulteit van *Parijs* over het gebruik der hartstogten

(1) Ps. XI, 2, 3.

in het tooneelspel gegeven heb, geen boek willen maken, maar slechts de geheugenis vestigen van eenige dezer gemeenzame zamenspraken, waarvan de welwillendheid mijner hoorders mij sedert bijkans vijftien (1) jaren eene zoete gewoonte maakt.

«Ik heb in deze lessen willen aantoonen, *hoe* de oude schrijvers, en vooral die van de XVIIe eeuw de meest natuurlijke aandoeningen en driften van het menschelijk hart uitdrukten: de vaderlijke en moederlijke teederheid, de liefde, afgunst, eer, en hoe die aandoeningen en hartstogten in onze dagen worden weergegeven.

«In zulk een onderwerp komen de zedelijke bemerkingen natuurlijkerwijze naast de letterkundige; en ik deed zoo gaarne, voor zoover ik konde, het verband zien, dat er tusschen den goeden smaak en de goede zedenleer bestaat. En ik mogt zeker aan dien pligt niet ontbreken, die het verhevenst deel is der werkzaamheden van het professoraat. Zal het mij geoorloofd zijn er bij te voegen, dat ik regt heb te meenen, dat men met aldus te spreken der jeugd niet mishaagt, en dat de beste manier om zich soms van onze jeugdige studenten te doen toejuichen is, van zich altoos door hen te doen achten.»

Na den schrijver zelven over aard en doel van zijnen arbeid te hebben gehoord, willen wij LEGOUVÉ's karakterisering dezer voortreffelijke lessen vernemen.

SAINT-MARC GIRARDIN, zegt hij, is professor sedert een reeks van jaren, en sedert al die jaren heerscht zijn woord met zooveel gezag over de jeugd, dat de menigte zijner hoorders, wel verre van te verminderen, met elken dag nog toeneemt.

Waar is het geheim van dien aanhoudenden bijval?

Vele goede verstanden denken, dat, zoo men heel zijn leven collegie-professor kan zijn, men een fakulteits-leerstoel niet langer dan vijf jaren kan bekleeden, omdat de professor in vijf jaren noodzakelijk dien kleinen voorraad van persoonlijke

(1) Zoo schreef hij in 1845, toen het eerste deel verscheen, hetwelk sedert van het tweede gevolgd is.

denkbeelden heeft uitgeput, welke zijne oorspronkelijkheid uitmaken, en hij dan slechts minder goed kan herhalen wat hij reeds gezegd heeft. SAINT-MARC GIRARDIN logenstraft die meening allerschitterendst. Welke is dan die eigenaardige hoedanigheid, want hij dient er wel eene te hebben, die hem in eene zoo lange loopbaan staande houdt. Is het geest? Zeker heeft hij veel geest en van den levendigsten, maar dat is eene gave die geheel alleen u niet verre tot hem voert. Is 't geleerdheid? Ofschoon weinig schrijvers meer dingen weten dan SAINT-MARC GIRARDIN, kan men hem juist geen geleerde noemen: hij is veeleer een kunstenaar, voor wien de wetenschap middel en geen doel is. Is het de overvloed van denkbeelden? De fijne en nieuwe opvattingen ontbreken hem gewis niet; doch hij weet het, want hij heeft het ergens met veel juistheid geschreven, hetgeen voor den redenaar van belang is, is minder de overvloed van denkbeelden, dan eene zekere zich mededeelende warmte, die ze in de ziel der hoorders doet overgaan. Is het dan die zich mededeelende warmte zelve? Verwonderlijke eigenschap wel is waar, en welke niemand in hooger graad bezit dan SAINT-MARC GIRARDIN; maar ze is toch eene voorbijgaande en toevallige, en zelfs niet zonder gevaar, als de redenaar er zich eene gewoonte of hulpbron van maakt. De declamatie sluipt er spoedig achter. Men waagt zich onstuimig in eene orde van aandoeningen of denkbeelden, die men voor de welsprekendheid geschikt acht; later bemerkt men, dat men zich bedrogen heeft, en de stof ontbreekt; wat dan te doen? kort afbreken, of door eene gemaakte gevoeligheid de innerlijke warmte aanvullen die achter wege blijft. Dit is volstrekt niet van toepassing op SAINT-MARC GIRARDIN; vooreerst wijl hij zich uiterst zelden op die wijze vergist, en ook omdat hij, zoo hij al bij toeval van 't spoor raakt, het zoo spoedig ziet en zich door een geestig woord zoo goed weet te redden, dat men hem haast voor zijne vergissing zou willen bedanken... als men die gewaar wordt.

Geen dezer verschillende eigenschappen, van hoevecl wezenlijke waarde ook, kan den regtmatigen invloed van SAINT-MARC GIRARDIN verklaren, en wij gaan er elders de ware oorzaak van opsporen.

Men heeft menigwerf professoren bijval zien vinden door de gemeenschap van gevoel die zij met hun gehoor hadden; daar de meeningen van 't gehoor de hunnen zijn, treden zij er in en liefkozen ze en hun triomf is te grooter, omdat hun gehoor zich zelve toejuicht met hun toe te juichen; doch zulk een rol is vol gevaren; ze zou, als men niet op zijne hoede was, alles aan den gezochten bijval, zelfs de waarheid, ondergeschikt willen maken; bij leerlingen aan vleijerijen gewoon en den professor aan hunne toejuichingen gewend, is er weinig gelegenheid voor het onderwijs.

SAINT-MARC GIRARDIN heeft eene geheel andere plaats ingenomen. Hij heeft zich gemaakt, of liever hij is, want opregtheid is hem eigen, hij is, zeggen wij, de verklaarde tegenspreker van de meeste denkbeelden der jeugd: de jeugd is romantiek, hij klassiek; de jeugd is van den vooruitgang, hij voor de terugwerking; de jeugd is vol geestdrift en zelfbegoocheling, hij schertszick en ietwat twijfelaar, wat ten minste de menschen en zaken betreft, want op het stuk der beginselen is hij onverzettelijk. Wat uit dit verschil voortkomt raadt men vooruit; daardoor wordt elk onderwerp nieuw, de bekendste boeken, de meest behandelde schrijvers geven gelegenheid tot de pikantste verklaringen; SAINT-MARC werpt zich met zijn strijdlustigen aard en zijn geest die hinderpalen bemint, stoutmoedig te midden van hetgeen de jeugd op 't heiligst bewondert, hij treft hunne geliefkoosde dichters met zijn spot, valt zonder genade hunne meeningen en dwalingen aan; maar van dien aard is de geest van edelmoedigheid, der jeugd eigen, zoo groot haar billijk gevoel van de regten en pligten des professors, dat zij, wel verre van dit haren scherpen tegenspreker euvel te duiden, hem dank weet voor zijn moed, en tegen zich zelve hem dikwerf

gelijk geeft door hare toejuichingen, zoodat hetgeen de rede-naar door overtuiging gedaan heeft een best berekend overleg schijnt te wezen. Voeg hier nog eene andere reden bij van zamenstemming tusschen den professor en zijne leerlingen: SAINT-MARC GIRARDIN, die schier geen der denkbeelden van de jeugd heeft, bezit toch al hare hoedanigheden; hij is schitterend als zij, wegslepend als zij, en predikt haar het gezond verstand met zooveel geest, de gematigdheid met zooveel vuur, de klassiek met zooveel verbeeldingskracht, en de terugwerking met zooveel vooruitgang en bezieling, dat de jongelingen zich niet kunnen weerhouden als een der hunnen den man te beminnen die hen altoos bestrijdt.

Eindelijk, SAINT-MARC GIRARDIN heeft regt op dien duurzamen invloed om eene nog degelijker en ernstiger reden, om zijn krachtig bewustzijn en gevoel namelijk van de pligten en genoegens des huisgezins. Dat is het eigenlijk waarin, naar mijne meening, zijne kracht gelegen is, en 'tgeen ik zijne oorspronkelijkheid noemen zou, als ik niet vreesde een letterkundigen lof met eene hulde van dien aard te paren. De namen van *dochter*, van *moeder*, van *echtgenoote*, van *broeder* zijn voor hem zoo heilig, dat zijn woord, zoodra hij ze uitspreekt, een diepen toon van eigenaardige overtuiging aanneemt en zich tot welsprekendheid verheft. Men voelt het: dáár is zijn leven, dat hij de man is dien hij schijnen wil, en men hier niet te doen heeft met eene of andere huiselijke liefde, die, gekunsteld, als afgesproken, en gemaakt, zooveel valsche poëzij over de meest ware en innige betrekkingen dezer wereld geleverd heeft; maar dat het een wezenlijk gevoel geldt, hetwelk waar, zuiver, streng en edel is als de instelling zelve die er het voorwerp van uitmaakt. SAINT-MARC heeft dit in zijn leerkoers over dramatische literatuur wel getoond. Heeft hij zich, gelijk LA HARPE, verlustigd in de uitvoerige en schrandere ontleding der meesterstukken? heeft hij, gelijk MERCIER al de hulpmiddelen van het tooneeldicht verklaard?

heeft hij, gelijk VILLEMAIN zou gedaan hebben, in onze groote dramatische schrijvers de dubbele werking opgespoord van hunne eeuw op hun genie en van hun genie op hunne eeuw? Neen; hij heeft zich ten taak gesteld: de zielsaandoeningen van 't huisgezin in het oud en nieuw tooneel te onderzoeken. In plaats van boven zijne verschillende hoofdstukken te schrijven: SOPHOCLES, SHAKESPEARE, EURIPIDES, RACINE, heeft hij gezet: *de Vader*, *de Moeder* en die verdere betrekkingen, en al zijne bemerkingen als letterkundige hebben slechts één doel: het ideaal namelijk dier verheven personen in heel zijne zuiverheid af te schilderen en te herstellen. Als men derhalve met een enkel woord het talent van SAINT-MARC GIRARDIN moest karakteriseren en zijn gezag op de jonge lieden verklaren, zou het welligt genoeg zijn te zeggen: hij onderhoudt hen welsprekend over het zuiver gevoel der natuur.

WAT ER ONLANGS IN EEN OUD-LUTHERSCH CONCILIE BERAADSLAAGD WERD.

Te *Rothenmoor* in *Mecklenburg* heeft zich den 21 en 22 Mei van dit jaar een kleine schare van Oud-Lutherscbe «Broeders uit *Oostenrijk*, *Pruissen* en *Mecklenburg*» vereenigd, om de belangen van het nieuw klein-Lutherscb Sion te behartigen. Vele dier leden gaven meermalen voor, dat het hun te doen was, om de hoofdbeginselen van het Christendom te redden en ten dien einde met den omwentelingsgeest der laatste tijden geheel te breken, en zij legden den Katholieken als stelsel voor waarvan zij uitgingen: dat polemiek tusschen hunne kleine, kerkelijk-eigendommelijke partij en de Katholieke waarheid noodig noch nuttig was; in de hoofdzaak toch was men het eens; het kwam er slechts op aan, met de Christelijke Protestanten gemeene zaak te maken tegen de gezamentlijke wederpartij (Rationalisten, Pantheïsten, en omwentelingsgezinden van allerlei aard). De onmogelijkheid van zulk een schijn-Christendom, als

zij inderdaad bedoelen, en ook de volslagen ongerijmdheid er van, is van de zijde der Katholieken herhaaldelijk en onomstootelijk bewezen; en dezen willen, kunnen noch mogen met dat godsdienstig Indifferentisme tevreden zijn noch instemmen. Maar hoe het van den kant dier schijnbaar verdraagzame weerpartij gemeend is, wanneer zij van haar zielsverlangen naar eendragtige zamenwerking met de Katholieken tegen de gemeene vijanden en van vereenigden strijd tegen beider wederstanders spreekt, moge het verhandelde in bovengenoemde synode bewijzen.

Een berigt over die vergadering luidt letterlijk aldus:

«*Thesis:* hoe moeten de aanvallen der Roomsche Kerk te keer gegaan worden? Deze vraag werd door een lid der ridderschap gesteld en daarover al verder verklaard, dat men zich hiertegen evenzeer moest verzetten als tegen de woelingen der Baptisten, en welligt ook op dezelfde wijze, zoodat ten dien einde rondtrekkende of hulppredikers wierden aangesteld. Want de ondervinding had tot nu toe geleerd, dat zij, die tot de Roomsche Kerk waren overgegaan, van dezulken waren, welke zich van het Woord en de Sakramenten verre verwijderd gehouden, en geen kerkelijk bewustzijn gehad hadden, en dien ten gevolge ondanks hunne Christelijke beweging slechts *dilettanten* in het Christendom waren te noemen. Dat er van *kerkelijke zijde* hier *iets*, en *wat* er op de eerste plaats te doen ware, staat in de uitgesproken woorden duidelijk op den voorgrond; doch buitendien werd er herdacht, dat het welligt over 't geheel doeltreffend zou zijn, *leeken* in de Synode te brengen, om daardoor een hooger leven op te wekken, (dit werd echter voor *Mecklenburg* ontkend,) en dat de *regering*, die toch het regt der bevestiging over de Roomsche priesters in *Schwerin* had, waarborgen kon en moest vorderen, en dat zij, daar het voorname personen waren, die tot de Roomsche Kerk overgingen, *hen welligt in hunne betrekkelijke ambten niet mogt laten;* eindelijk, dat ook de stenden, als stenden van het

Mecklenburgsche Luthersch land, wel eenig regt konden hebben, hierin gemeenschappelijk met de Kerk iets te doen.»

GEWIGTIG BESLUIT VAN DE SYNODE DER HERVORMDE KERK IN NEDERLAND.

Men verneemt dat er in de *Synode der Hervormde Kerk* omtrent het *onveranderd blijven* of wegvallen van Artikel 9 van het *Algemeen Reglement* (Artikel 13 van het *nieuwe Concept*) belangrijke en levendige beraadslagingen plaats hebben gehad.

Tweemaal hebben de stemmen gestaakt.

Daarop is, bij meerderheid, verkregen dat iedereen, des verkiezende, *amendementen* zou kunnen voorstellen.

Ook deze poging is mislukt.

Het artikel, waarbij de *handhaving* van de *leer der Hervormde Kerk* voorgeschreven wordt, is *onveranderd* gebleven; met ééne uitzondering: het woord *Christendom* is veranderd in *Christelijke Kerk*. *(Ned.)*

KARAKTERISTIEK DER ENGELSCHE NO-POPERY-BEWEGING.

Het is der vereende ophitsing van openbare bladen gelukt, een *no-Popery*-geschreeuw door een groot deel van *Engeland* te doen uitbreken, waar namelijk de der Kerk vijandige middelstanden, welke in de steden hun verblijf houden, aan de oproeping met eene zekere haast beantwoordden en in het verbranden van stroo-poppen, gewoonlijk twee, waarvan de een den Paus, de andere den Kardinaal WISEMAN voorstelde, zich naar hartelust vermaakten, als juichende volksbenden om het stroo-vuur dansten; doch men zoude zich zeer vergissen, indien men daaruit wilde opmaken, dat diegenen, welke gewoonlijk tot dit schandaal misbruikt worden en zich laten misbruiken,

inwendig even vijandig tegen de Katholieken gestemd zijn. Deze menschen worden betaald, en zouden tegen betaling zich op vele plaatsen even zoo goed voor het tegendeel laten gebruiken.

Het volgende voorval strekke ten bewijze.

In eene stad in 't midden van *Engeland* greep in de maand Januarij de gewone stroo-oploop gelijk elders plaats; onder het onmisbaar *no-Popery*-geschreeuw werden twee stroo-poppen, de een den Paus, de andere den Kardinaal WISEMAN verbeeldende, als naar gewoonte verbrand. Gelijk overal verlustigde zich het gemeen aan het onwaardig gezigt en speelde de hoofdrol bij het spektakel. Eenige uren na den afloop, nadat de menschen hun loon, hetzij in geld of drank, ontvangen hadden, meldden dezelfden, die heel het spel hadden geleid, zich bij den Katholicken geestelijke en de overste van een klooster daar ter plaatse aan, en verklaarden met Engelsche naïeveteit: «zij hadden naar opgedragen last den Paus en den Kardinaal WISEMAN verbrand, maar waren nu evenzeer bereid, tegen betaling den Aartsbisschop van *Canterbury* te verbranden: de stroo-pop, voegden zij er bij, hadden zij al gereed gemaakt.»

REPUBLIKEINEN VAN DE XVIe EN DE XIXe EEUW.

De Engelsche Ultra-republikeinen van de XVIe eeuw hadden zulk een gezetten haat tegen alle soort van monarchie, dat zij zelfs in hunne Bijbels den naam van *Koning* niet dulden konden. Overal waar zij dien vonden, werd hij veranderd in: *de Burgerlijke Magistraat*. Zoo lazen zij, in plaats van het 1^e^ en 2^e^ Boek *der Koningen*, het 1^e^ en 2^e^ Boek *van den Burgerlijken Magistraat*. Onder het protectoraat van CROMWELL was er een schrijver die nog verder ging: in stede van het *Koningrijk der hemelen* schreef hij: *het Parlement der hemelen*.

In de Fransche Republiek van de XIXe eeuw is het juist

anders om. Afgevaardigden van *het Souvereine Volk* ter Wetgevende Vergadering veroordeelen zonder omwegen den republikeinschen regeringsvorm, en bezweren de meerderheid om terug te keeren tot de monarchie; en wanneer de predikant COQUEREL, zonderling genoeg, op de tribune beweert, dat het Evangelie republikeinsch is, verzuimt de president der republikeinsche Wetgevende Vergadering niet, aan een der Sekretarissen te doen opmerken, dat de Heer in het Evangelie niet gezegd heeft: «*mijn Republiek*,» maar: «mijn *Koningrijk* is niet van deze wereld.»

DE RIDDERS VAN VAN MAERLANT.

Het Latijnsche *miles*, *eques*, dat wij thans ook *soldaat*, *ruiter* vertalen, werd in de middeleeuwen, overeenkomstig het gebruik van het Leenregt, alleen genomen in de beteekenis van *Ridder*. J. VAN MAERLANT, die voor zijn *Rijmbijbel* zich bediende van de Latijnsche Vulgata, hield zich aan die aangenomen beteekenis, en vertaalde het woord *miles*, overal waar hij het vond, door *Ridder*. Van daar dat wij in zijn Rijmbijbel lezen, dat de Romeinsche *Ridders* den Zaligmaker gegeeseld, bespot en gekruisigd, zijne kleederen gedeeld en het lot er over geworpen hebben, enz.

DE OORSPRONG

VAN HET

PROTESTANTISME

NAGEWEZEN IN HET MIDDELEEUWSCH GESCHRIFT:

«*Die Deutsche Theologie.*»

Möhler heeft gezegd, dat het Protestantisme in den grond een overdreven Katholicisme was. Er valt daaraan geen oogenblik te twijfelen. Iedere dwaling is eene overdreven waarheid, en dus iedere ketterij een overdreven Katholicisme; maar van het Protestantisme geldt dat in het bijzonder, dewijl het eene ontaarding is van het fijnste, het edelste en verhevenste dat de Kerk voortbrengt, van datgene waarin zij haar laatste doel bereikt, en waarin dus haar gansche wezen meer bepaaldelijk is uitgedrukt.

Deze opmerking biedt zeker een grond van verschooning aan voor de Protestanten. Want hoe verleidelijker eene dwaling is, des te meer reden hebben we, om goede trouw bij de dwalenden te veronderstellen. En is overdrijving van het beste niet bijzonder verleidelijk?

Maar daarin ligt van den anderen kant eene te grooter reden van veroordeeling der Protestantsche dwaling zelve.

Het bederf van het beste is steeds het ergste bederf. Niets is zoo grievend, zoo wreed, zoo eigenlijk helsch als het goede dat ten kwade verandert, als de liefde die omslaat in kouden en doodelijken haat, als SATAN, hij de vijand van CHRISTUS en zijne Kerk, de moordenaar der zielen, in de gedaante van een engel des lichts. Juist om die reden is het Protestantisme de grootste van alle ketterijen die er tot heden toe hebben bestaan. Het Christelijk en laatste tijdvak der wereld is niet meer dat van de kindschheid des menschen, niet meer dat waarin hem zinnelijkheid en verbeelding vermeesteren, en de groote historische afval bestaat in afgoderij; het is het tijdvak der vervulling en volkomenheid, dat van 's menschen rijpen mannelijken leeftijd, dat waarin de zich ontwikkelende rede, door 't volle licht der openbaring bestraald, boven hare eigene krachten verheven wordt; waarin bijgevolg het kwaad, het groote kwaad, hetwelk zich voor goed uitgeven en daardoor historiesch worden kan, niet meer gelegen is in verzinnelijking en despotisme, maar in valsche vergeestelijking, in valsche vrijheid en oproer, in hardnekkigen hoogmoed des verstands, in onverzettelijken eigendunk, in aanbidding van het menschelijk ik. En waar ooit hebben zich deze teekenen der ketterij met al wat haar verder kenmerkt, zoo duidelijk als in het Protestantisme vertoond? Alle ketterijen geven hoog op van hare geestelijke natuur; maar waar gebeurde het ooit tot in zulken graad? Bemerk en zeg het eens, dat het Protestantisme nieuw is, dat het geen priesterschap, dat het geene eerdienst, geene eenheid heeft, of dat het geene kerk is. Gij zult hooren, — dat wij Katholieken dat alles te *uiterlijk* opvatten; dat het Protestantisme *geestelijker* wijze oud is, dat het een *geestelijk* priesterschap, eene

geestelijke eerdienst heeft, en zijne *geestelijke* eenheid en kerk verre verheven is boven al deze tegenstellingen, die zelven ten bewijze verstrekken van *geestelijk* leven en beweging!! Om het eigendunkelijke van het Protestantisme te gevoelen, vrage men niet wat ooit zoo eigendunkelijk was, maar wat bij mogelijkheid eigendunkelijker, subjectiever, onmaatschappelijker zijn kan, of wat door zijne gedurige oneenigheid eene grootere tegenstelling zou kunnen aanbieden met de eenheid en orde der Kerk? Dat zelf wat ketterij heet: naar eigen willekeur met de waarheid te handelen, en te nemen of te verwerpen naar men verkiest, is daar tot beginsel van geloof verheven. En indien dan hoogmoed de innigste natuur der ketterij, welk een waan, welk een onverdragelijke hoogmoed ligt er in, de gevoelens, die men van daag heeft aangenomen en morgen wederom verwerpen zal, te stellen boven de eenparige getuigenis der oudvaderen, der grootste en godvruchtigste mannen, der gansche Katholieke Kerk, die dat heeft verkondigd door alle eeuwen heen, het heeft bevestigd met het schrikkelijkst lijden, het bezegeld met het heiligste bloed. Wie zijt gij dan, zoo worden we wel gedrongen te vragen, wie zijt gij dan, die eenig en alleen, die eenzaam als een God de waarheid kent, en haar tegenover de gansche wereld beslist? Ja waar zit gij boven de wolken, in wat onzigtbaar geestenrijk staat toch uw troon, dat gij op die Kerk, wier geschiedenis de geschiedenis is van het Christendom, nederziet als op een mengsel van Jodendom en Heidendom vol uiterlijkheid, vol zinnelijkheid en afgoderij? Zijt gij terwijl de wereld stil stond ten hemel geklommen? Men zou het moeten gelooven, wilde men oordeelen naar hunne taal. «Ik,» zoo spreken ze nog heden, «ik heb niet noodig het goede te doen en het

«kwade te laten; dat moge voor hen gelden die nog onder «de wet zuchten; ik ben boven de wet, ik ben vrij! Echter «ik zal het goede doen; niet omdat ik het noodig heb, «niet om belooning, niet om hemel of hel; dan ware ik «een loondienaar, ware ik niet vrij; maar ik zal het doen, «uit liefde, omdat ik het wil!» — Dat heet Christendom! Waarom maar niet eenvoudig gezegd: «Ik ben God!» Het is de zedeleer van 't oude en nieuwe Pantheïsme, die voor Christendom wordt uitgegeven! Ongetwijfeld moeten wij God om Hem zelven en de deugd om de deugd beminnen: maar sluit dat uit, dat wij daarbeneven ons eigen geluk beoogen, dat wij gehoorzamen aan Gods bevelen en wetten en zijne dienaren zijn? Slechts God is aan geen eindige wet en orde gehouden, slechts God heeft geen doel waarvan zijne handeling afhangt, slechts God is volstrekt onafhankelijk en vrij. Beweren dat CHRISTUS ons zulk eene vrijheid schenkt, en dit wedergeboorte heeten, is eene schromelijke godslastering; want het is onze wedergeboorte verwarren met de geboorte van den eenigen ZOON, den mensch met God vereenzelvigen, en deze vreeselijke wanorde toeschrijven aan den Middelaar, aan Hem die alle wet en orde is komen volmaken. Is het wonder, dat een OPZOOMER, in navolging van zoo vele anderen, het Christendom met Platonisme verwart? dat het gehouden wordt voor eene ontwikkeling der oud-Indiaansche leeringen of van de school van *Alexandrie?* dat weder anderen, gelijk een COQUEREL, de nitsporigheid van zulk een deugdleer inziende, en geen andere bovennatuurlijke orde kennende, met die leer het Christendom verwerpen en er het alleroppervlakkigst rationalisme voor in de plaats stellen?

Dan hoe verwaten het zij, zich verheven te wanen boven alle orde en wet, niet te willen leeren dan *van zich zel-*

ren, en niet te willen doen dan *uit zich selven*, men denke niet, dat dit reeds de eigenlijke en hoogste hoogmoed van het Protestantisme zij. Neen, het zwartste en meest kettersche is daarin gelegen, dat zulk een godtergende waan nog uitgegeven wordt voor zelfverloochening, voor ootmoed en nederigheid; dat zij, die zich beschouwen als de uitverkorenen en de overige wereld als bestemd ter eeuwige verdoemenis, die zich eene goddelijke wetenschap toeschrijven, en zich in hunne handeling even onafhankelijk wanen van de orde als in hunne gedachte, nogtans met toegenepen oogen belijden, dat zij zondaren, dat zij bedorven, dat zij niets dan slijk en zonde zijn, dat zij niets weten dan uit Gods woord, niets doen dan door genade, niets verrigten dat eenige belooning waardig zij. Eerst dit is de fijnste en hoogste spits van den geestelijken hoogmoed. Van daar ook dat LUTHER met dergelijke gedachten en uitdrukkingen zijne wroegingen poogde te stillen. Hij maakte zich opwerpingen zoo duidelijk en afdoende, dat geen Katholiek die krachtiger zoude kunnen voorstellen; en als hij geen uitweg meer wist, en het zweet van angst en schrik zich parelde op zijn voorhoofd, welk was dan zijn antwoord? «Dat weet ik, dat ik alles «aan God toeschrijf en niets aan de menschen.» Het is maar al te waar: hij schreef niets aan de menschen toe, zelfs datgene niet, wat God hun geschonken had, en als volmaakte gever, in volkomen eigendom geschonken had. LUTHER vernietigde den mensch in God, maakte hem tot niets, en daardoor tot alles.

Dat woord van LUTHER: «ik schrijf alles aan God toe, en niets aan de menschen», hetwelk hij als laatsten grond van geruststelling hield of houden wilde, en waarin het oorspronkelijk Protestantsch beginsel ligt opgesloten, maant

ons aan tot ons eigenlijk onderwerp terug te keeren, en te toonen wat dan dat zoo bijzonder Katholieke zij, van hetwelk het Protestantisme eene overdrijving of ontaarding is. Daaruit zal nog wel meer dan uit het hierbovengezegde de magt en diepte dezer dwaling blijken.

De eeuwen waaruit het Protestantisme geboren werd, zijn bijzonder Katholieke eeuwen te heeten. De Kerk had toen voornamelijk te strijden met de menschelijke driften, en niet met de valsche beginselen. De groote waarheden van de godsdienst waren reeds tegen de dwaling gehandhaafd. Thans moesten zij worden toegepast in hunne gevolgen, worden aangewend op den Staat, op het huisgezin, op het gansche leven; alles moest zijne godsdienstige wijding, alles zijne heiliging verkrijgen, en de maatschappij, dat is de geheele mensch, tot volmaking worden opgevoerd.

Juist daaruit ontstond eene speculatieve rigting, hoedanig er nog geene geweest was, en die derhalve aanleiding worden kon tot de grootste ketterij. We ontkennen niet, dat de nog lage trap der historische, grammaticale en kritische kennissen weinig gelegenheid bood ter ontwikkeling van de positieve zijde der wetenschap, en dat men zich te eer aan de beschouwing der waarheid overgaf, omdat men haar minder tegen de dwaling had te verdedigen; maar dat waren slechts bijkomende of verwante omstandigheden; de eigenlijke oorzaak van den speculatieven geest was dezelfde die in het geheel de godsdienstleer toen een eigenlijk wetenschappelijken vorm deed verkrijgen, en de theologische *Summa's* voortbragt. Die oorzaak, we herhalen het, was de toepassing der godsdienst op de gansche menschelijke natuur. Daardoor, dat deze eeuwen op eene zoo omvattende en grootsche wijze praktiesch waren, en alles zijn ideaal ter nastreving ver-

kreeg, werd de goddelijke waarheid aan den mensch zoo veel mogelijk nabij gebragt, drukte zij zich voor hem uit in al de vormen zijner natuur, voltrok zich het huwelijk tusschen het licht der openbaring en het licht der rede; werd de godsdienstleer wetenschap, verkreeg zij die afgewerkte omschrijving en bepaaldheid die de scholastieken kenmerkt; streefde zij, gelijk alles met haar, naar dat doel of dat moment, waarin voornamelijk hare voltooijing ligt, en was zij dus niet uit op positieve en historische bewijzen, maar op uitlegging, op bevrediging van den geest, op diep en zoo bepaald mogelijk begrip, met een woord op speculatie.

Reeds in zoo ver het Protestantisme uit dezen speculatieven geest ontstond, is geen andere ketterij er mede te vergelijken. Want nooit was deze geest zoo zeer het produkt der Kerk zelve geweest, en van dien kant het kwaad beginsel nooit zoo zeer in de Kerk ontstaan. Het is waar, in den eigenlijken zin komt dat beginsel altijd van buiten, en kan het zelfs niet in de Kerk worden overgeplant en er zich vestigen. Maar het kan meer of minder vreemd zijn, het kan uit de Christenen zelven en niet uit hunne bestrijders geboren worden, en daardoor meer afval van de Kerk, meer eigenlijk ketterij zijn. In het algemeen kan men zeggen, dat hoe meer de Kerk de geschiedenis vermeestert, te meer ook het kwaad uit de leden der Kerk zelven ontstaat, en des te grooter verwoestingen voortbrengt. Zoo waren Gnosticisme en Manicheïsme een mengsel van Jodendom en Heidendom, hetwelk zich met het Christendom zocht te vereenen, en in de Kerk wilde binnendringen. De laatste poging van dien aard was het Islamisme, hetwelk ondanks de uitbreiding die het verkreeg, nog minder in staat was zich in den stroom der geschie-

denis te mengen. Meer had dit de Grieksche geest vermogt, die wel de voornaamste oorzaak was der zoogenaamde groote ketterijen. Dan ook dien speculatieven geest had de Kerk slechts opgenomen, slechts geheiligd en tot groot nut doen strekken, niet hem voortgebragt. Eerst nadat de Grieksch-romeinsche beschaving met de daartoe behoorende instellingen was ondergegaan, en de Kerk zelve eene andere veel hoogere beschaving in het nieuw *Europa* voortbragt, ontstond er een eigenlijk Christelijke wetenschap. Niet alsof de middeleeuwen niet kunnen overtroffen worden, en er niet weder eene veel volmaakter wetenschap kan en zal ontstaan, maar tot nog toe had er zulk eene omvattende vereeniging van geloof en rede niet plaats gehad, en men zich nooit zoo zeer beijverd, om zich de goddelijke waarheid eigen te maken en haar te begrijpen (1). Dan daarmede was ook nooit het gevaar zoo nabij geweest van geloof en rede te verwarren, en wanneer dit eenmaal plaats had, wanneer deze zoo Katholieke speculatie bedierf, deze zoo Katholieke wereld van ketterij wierd aangetast, moest dat eene zóó veel te grooter scheiding en oplossing te weeg brengen, als die wereld meer zamen hing, meer één was — moest de ketterij zóó veel dieper dringen in de geschiedenis, en zij grooter hulp en talrijker bondgenooten verkrijgen, als de elementen grooter en menigvuldiger waren, die zich met en door haar aan den invloed der Kerk onttrokken.

Echter om eene zoo Katholieke wereld aan te tasten was speculatie, of ten minste iedere speculatie niet genoeg. Wie toen de godheid van CHRISTUS mogt loochenen vond

(1) Het Christelijk geheim is zeer begrijpelijk; slechts datgene begrijpt de rede daarin niet, wat geen object is van redelijk *begrip*, maar van *aanschouwing*.

geen gehoor. Op nieuw moeten we herhalen, dat de hoog wetenschappelijke geest dier tijden juist gevolg was van hunnen praktischen aard, van de toepassing der godsdienst op het gansche leven ter volmaking van het menschelijk subject, en zij met deze toepassing ten naauwste zamenhing. Om derhalve ingang te verkrijgen en zich te vestigen, moest de ketterij met dezelfde groote beweging der eeuw voortgaan, moest zij die beweging overdrijven, moest ook zij uit kracht van praktijk speculatief worden, zij zich begeven op het terrein waar de strijd gevoerd werd, en zij op hulp en bondgenooten rekenen kon. Zij moest om eene Katholieke wereld te verleiden van een zoo veel mogelijk Katholiek beginsel uitgaan.

Welk was dan het fijnst element der Katholieke wetenschap? Waar vereenigden zich speculatie en praktijk? waar lag de voltooijing, en vervulde zich op bijzondere wijze het doel dier Katholieke wereld? In de mystiek, in de streving naar volmaking, naar vereeniging met God door nederigheid, gehoorzaamheid en liefde. Hoe zal ik zoo deugdzaam mogelijk zijn? hoe heilig worden? Ziedaar de vraag van alle tijden, maar die bijzonder in godsdienstige, in geheel Katholieke tijden naar hare waarde geschat en voor vraag des tijds erkend wordt. De mystiek houdt zich geheel met de beantwoording van die vraag bezig. Zij vereenigt op eene bijzondere wijze speculatie en praktijk, dewijl zij het ideaal in het leven tracht uit te drukken, en zij de praktijk tot zoo verre volmaakt en doorzet, dat zij om zoo te spreken uit kracht daarvan tot speculatie terugkeert. Zij streeft naar de hoogste vereeniging met God, en daardoor naar de hoogste eenheid in den mensch zelven; naar vereeniging van rede en geloof, van wil en liefde, van zedelijke daad en godsdienstige

daad (*cultus*), en dien ten gevolge ook naar vereeniging van rede en wil, van denken en doen, van gehoorzaamheid en ware vrijheid. Heiliging der menschen! Wat is zoo Katholiek? en wat is er in de wereld, dat daarin niet begrepen ligt?

De Protestanten haten de middeleeuwen. Het is zeer begrijpelijk. Door de streving der middeleeuwen tot een uiterste te overdrijven, is het Protestantisme in het tegenovergestelde uiterste gevallen. Met dat al wijst het niet alleen nog heden naar die eeuwen, als naar zijn oorsprong, heen, en biedt het al de trekken aan van een ontaard kloosterwezen, maar — dat het in eene dengdleer bestond, dat het met de vraag: «hoe wordt de mensch geregtvaardigd en geheiligd?» die middeleeuwen in beroering bragt, en zich met zulk eene leus ingang verschafte, dat reeds strekt aan die zoo gehate eeuwen ten hoogsten lof. Het bewijst hoe godsdienstig zij waren, hoezeer de wereld toen streefde naar haar eigenlijk doel, hoe zij derhalve van de verhevenste waarheden doordrongen, en tot welke harmonie zij gekomen was, daar zij in ketterij verviel over zulk een laatst en praktiesch resultaat.

Het Protestantisme, dat eenen invloed op de geschiedenis oefende als nooit eene ketterij gedaan had, maakte aan die middeleeuwen een einde. Het heeft er anderen doen geboren worden, en gelijk het proces der dingen steeds medebrengt, is ook in die eeuwen de vraag meer en meer praktiesch geworden. Maar wat is dan heden de groote vraag? Zij is ongetwijfeld zeer praktiesch! ook zij is de laatste! maar welke? Welke is de leus waaronder men het volk vergadert, of het voorwendsel dat men gebruikt om het te verleiden? Betreft dat nu ook regtvaardigheid en deugd? Is de vraag van den dag: hoe

de mensch heilig wordt, en verdeelt zich Europa over de oplossing die men er aan geeft? Helaas, de wereld, die door 't Protestantisme van alle banden werd losgemaakt, is daarheen gezonken, waarheen hare natuurlijke zwaartekracht haar trok, en de groote vraag van den dag is: Hoe wordt de mensch rijk, hoe gelukkig? Hoe zal hij zich aardsch bezit en de hoogste mate van aardsch genot verschaffen? Waar MUNCER en JAN BOEKHOLT aanstonds heen wezen, is men eindelijk gekomen.

Het onderscheid is wel groot; doch de verwondering daarover houdt op, wanneer men ziet uit wat valsche mystiek zich het Protestantisme heeft ontwikkeld. Deze mystiek was, overeenkomstig hetgeen wij van de middeleeuwen gezegd hebben, de eigenaardige en om zoo te spreken eenig mogelijke ketterij. Meer en meer werden daarin zekere Manicheïsche tradities verwerkt, verfijnde zij zich, beriep zij zich op heiliger namen en beginselen, totdat zij onder begunstiging van menigvuldige omstandigheden in het Protestantisme uitbrak en zich vestigde.

LUTHER zelf heeft ons in de gelegenheid gesteld, dien mystischen oorsprong van het Protestantisme zeer bepaald en als met den vinger aan te wijzen.

Het valsch mysticisme is eene zoodanige streving naar volmaking en vereeniging met God, dat daarbij de oneindigheid wordt verward met het eindige, en dit laatste verworpen als volstrekt boos. Het is dus een onbewust Pantheïsme, eene vernietiging van den mensch en bijgevolg van al het eindige, waarbij slechts God als eenige substantie overblijft.

Welnu, deze leer vinden we in de meest duidelijke uitdrukkingen voorgedragen in een middeleeuwsch geschrift, welks auteur onbekend is (1), en dat tot titel heeft:

(1) Men heeft het verkeerdelijk aan TAULER toegeschreven.

«*Die Deutsche Theologie, ein edles Büchlein vom rechten Verstande: was* ADAM *und* CHRISTUS *sey; und wie* ADAM *in uns sterben,* CHRISTUS *aber in uns leben soll.*» En dat geschrift heeft LUTHER, bij de nieuwe uitgave die hij er van bezorgde, niet alleen met dezen titel versierd, maar er eene voorrede bijgevoegd, waarin hij zegt:

«Dit edel boekje, zoo arm en onopgesmukt als het is «in woorden en menschelijke wijsheid, zoo veel rijker en «kostbaarder is het in kunst en *goddelijke wijsheid.*» LUTHER beroept zich met andere woorden op het hoog gezag, dat hij zich zelven toeschrijft, om dit boekje aan te bevelen: «En opdat ik eens aan mijne dwaasheid toegevend, mij «beroeme: [zelfs aan] mij is behalve den bijbel en den «H. AUGUSTINUS geen boek in handen gekomen, *waaruit ik «meer geleerd heb, en meer geleerd hebben wil, wat God,* «CHRISTUS, *mensch en alle dingen zijn*» (2). Ja, hij beroept er zich op, ten bewijze dat de leer der hervorming *niet nieuw* is. «Nu ondervind ik eerst wat waarheid het hebbe, «hetgeen sommige hooggeleerden van ons Wittenbergsche «Theologen al schimpende zeggen, als hadden wij *nieuwe «dingen* voor. Even alsof er nergens anders knappe lui «geweest waren. Ja zij zijn er geweest.»

Hierop noemt hij het eene straf van God, dat de leer der *Deutsche Theologie* niet aan de akademiën werd voorgedragen, en vindt haar zoo overeenkomstig met de leer des bijbels, dat hij te dezer gelegenheid zich beklaagt, *dat de bijbel onder de bank geschoven is.* «Laat ieder die «maar wil», dus besluit hij, «dit boekje lezen en hij zegge «dan, of de theologie bij ons oud of nieuw zij.»

Er kan inderdaad voor ieder, die dit boekje leest en

(1) Ons schijnt die uitdrukking van «*mensch*» zonder artikel, met het «*en alle dingen*» wel waard te worden opgemerkt.

verstaat, niet de minste twijfel zijn, of het bevat de eigenlijke beginselen der hervormers, van CALVYN en ZWINGEL zoowel als van LUTHER. Slechts heeft LUTHER, die in zijn klooster deze leer op zich zelve wilde toepassen en in wanhoop verviel, er een sterker tint van Manicheïsme aan gegeven.

Hoe dikwerf dit geschrift op de aanprijzing der hervormers herdrukt is, weten we niet uit te maken. In 1605 is het wederom met eene lofsprekende voorrede uitgegeven door zekeren super-intentent ARND. Later op nieuw door JOHANN ANDREAS DETZER, leeraar aan het gymnasium te *Erlangen*.

Hoe veel regt LUTHER hebbe van te zeggen, dat zijne leer uit de *Deutsche Theologie* blijkt *oud, en niet nieuw* te zijn, zullen onze lezers thans spoedig zien. Men moet de oogen voor de waarheid gesloten houden, om niet te erkennen, dat deze leer, 't is waar nieuw in de Kerk, maar, buiten haar, oud, en zeer oud is. Het Pantheïsme kan bijna niet openlijker geleerd worden. Het zijn geene overdreven uitdrukkingen van het gevoel. Over deze periode is de Duitsche schrijver reeds lang heen, en zijne taal bij uitstek koud en droog.

De liefde is het groot beginsel der Christelijke volmaking, en van de liefde gaan daarom ook de valsche mystieken uit. Dan van heimelijken hoogmoed gedreven, zoeken zij eene zelfvolmaking die voor een eindig wezen onmogelijk is, stellen zij zich voor, God zoo volkomen te beminnen, Hem zoo geheel te gehoorzamen, en zoo zeer alleen zijnen wil en niet den hunne te doen, dat zij volstrekt lijdelijk worden, geene de minste activiteit meer hebben, en ze hunnen wil *vernietigen*. God *zelf* moet in *hen* willen; hun wil moet niet overeenstemmend

maar identiek met Gods wil worden, zoodat hun *ik*, hunne persoonlijkheid in God verzwolgen worde en verloren ga.

De *Deutsche Theologie* neemt datzelfde beginsel aan. «Wat is vereeniging met God?» dus wordt er gevraagd, en het antwoord luidt: «Niets anders dan dat men louter, «eenvoudig, en geheel in de waarheid [in volle waarheid] «eenvoudig zij met den eenvoudigen wil Gods, of *dat «men geheel en al zonder wil zij*, of dat *de geschapen wil «gevloeid zij in den eeuwigen wil, en daarin* VERSMOLTEN «zij, *en tot* NIETS *geworden, zoodanig dat* ALLEEN DE EEUWIGE «WIL DAAR WILLE, DOE EN LATE.» Cap. 25. Daarmede is geen menschelijke persoonlijkheid bestaanbaar, en de schrijver der *Deutsche Theologie* zegt dan ook zeer eenvoudig weg: «Zie twee woorden bevatten alles, wat men anders met «vele woorden zoude moeten zeggen: *Wees rein en geheel zonder u zelven.*» Cap. 20. «Waar het ware licht is, daar «is en wordt verloren alle *zelfheid* en *ik* en *mijn* en dergelijke.» Cap. 38. — Hoe zou er nog een *ik* overblijven, indien God en niet de mensch handelt, indien de deugd, gelijk ook LUTHER leerde, bestaat in *het niet handelen*, «*in non agendo*», of zoo als de *Deutsche Theologie* zegt, *God* in den mensch *zich zelven* bemint, en niet van den mensch bemind wordt. «Zoodra het ware licht in een mensch is, *dan wordt het ware goed* [God] *gekend en bemind door zich zelve.*» Cap. 38.

's Menschen verlossing of regtvaardiging bestaat dus daarin, dat God, niet mensch worde of de menschheid aanneme, maar «*vermenschelijkt*» worde in ieder individu. «Indien mijn val moet verbeterd worden, moet God ook «in mij *vermenschelijkt* worden — zoodat er niets in mij «is hetwelk God wederstreve, of zijn werk in mij ver-

hindere of [verhindere] *dat God zelf God zij.*» Cap. 52 (1). De mensch dus die zichzelven niet vernietigt, verhindert God zelven datgeen te zijn wat Hij is, hindert Hem zich tot eindig wezen te ontwikkelen. Daartoe moet hij handelen, als God zelf. «De mensch moet zich zoo houden, «en bewaren, dat in hem van binnen nimmer een wil, «begeerte, liefde, meening, gedachte of verlangen op-«stijge of blijve, dan *een zoodanig als aan God toehoort* «en goed aan *God past, alsof God de mensch zelf was.*» Cap. 52.

Wat volgt uit al hetgeen wij tot nog toe uit de *Deutsche Theologie* hebben aangevoerd? Dat de mensch geen vrijen wil of geen wil heeft; wat een en hetzelfde is. Immers het waar begrip eener zaak is noodzakelijk te vinden of uitgedrukt in hare volkomenheid. Indien derhalve de volkomenheid van den wil daarin bestaat, dat hij volstrekt vernietigd wordt, geen eindige wil meer is, wat rest er dan van de menschelijke vrijheid? En hier hebben wij het keerpunt! Die uitdrukkelijke of ingewikkelde verloochening der menschelijke vrijheid is het beslissend moment in de valsche mystiek, is de overgang van de waarheid tot dwaling, en wat aanstonds hetzij dan bewust of onbewust in Pantheïsme doet vervallen.

Wij zeggen: aanstonds; want de mystieken komen tot deze vreeselijke dwaling niet door veel en lang redeneren. Wanneer iemand de stelling aanneemt, dat de mensch geen vrijen wil heeft, komt hij al voortredenerende ongetwijfeld tot de gevolgtrekking, dat er niets bestaat dan God alleen, en het eindige slechts verschijning der Godheid is. Doch

(1) Er staat: *of dat God niet zelf God zij;* met eene overvloedige negatie, gelijk in 't Grieksch en in 't slecht Duitsch achter de verba met een negatief doel: verbieden, beletten, enz.

op die wijze komen de mysticken niet tot dat besluit. Het is bij hen geen lang redeneren, maar een lang en gedurig oefenen, eene aanhoudende en gestadig herhaalde poging om hun eigen geestelijk wezen te vervormen, of liever te misvormen, zoodat hun verstand als in zijn organisme gekwetst wordt, en zij alles verkeerd waarnemen. Somtijds geeft dit hun den schijn van zeer geniale denkers te zijn, en van, gelijk het eigen is aan den genie, eensklaps de meest verwijderste consequentiën te vatten. In LUTHER zijn daarvan honderde voorbeelden te vinden. Meestal is het juist het tegenovergestelde van genie; namelijk een door blinden drang voortgedreven en zoo verkeerd gewende of verdraaide geest, dat daarin zonder zijn toedoen alle voorwerpen verkeerd aanschouwd worden.

Men bedenke wat het zij, dat de mysticken zich voorstellen geenen wil te bezitten, dien wil te hebben vernietigd, die voor ons menschen de eindige type is van alle oorzaak, het inwendige feit welks waarneming een der noodzakelijke voorwaarden is, om het begrip van oorzaak in ons te ontwikkelen. En wat nu is een geest, waarin het begrip van oorzaak verduisterd is? Kan die nog iets denken dat leeft, dat werkelijk is, dat een onderscheiden bestaan of individualiteit heeft? Wat blijft hem over dan algemeenheid en abstractie?

Hetzelfde moet er volgen uit dat rusteloos streven naar eene eenheid die volstrekt boven alle veelheid en synthesis en bijgevolg voor den eindigen geest onbereikbaar is. Zij meenen die ten laatste gevonden te hebben in de abstracte identiteit! Zoo b. v. is het niet te verwonderen dat LUTHER gelijk geeft aan PARMENIDES tegen ARISTOTELES, en dat hij onophoudelijk woedt en raast op dezen laatsten wijsgeer, die alles vatte onder het begrip van *oorzaak*. Ook de schrijver der *Deutsche Theologie* heeft het hoog op met het

één. God is voor hem niet anders dan de algemeene *éénheid*, het abstract *één*, waar alles in vergaat. «Wie «zijn genoegen vindt in God, die heeft genoegen in niets «dan in het *eene* alleen, hetwelk noch *dit* noch *dat* [niet «iets individueels] is, en *toch alles is*. Want God is één, «en moet één zijn, *en God is alles en moet alles zijn*. — «Wie dus in God zijn genoegen vindt, die vindt genoegen «in het één, en *alleen in het een als één;* en hij, voor «wien *niet alles een, en een alles is;* en voor wien niet *iets* «en *niets* voor hetzelfde geldt en een is, deze kan in God «zijn genoegen niet vinden.» Cap. 44. Men ziet uit het hier aangehaalde, hoe voor den Mystieker, even gelijk voor HEGEL, *iets* en *niets* geheel hetzelfde is, hij geheel pantheïstiesch *bepaaldheid* verwart met *beperktheid* of eindigheid, en God voor de abstracte algemeenheid houdt.

De geringschatting van het *eindige* is eene andere aanleiding van dwaling voor de Mystiekers. Omdat in vergelijking van de volmaaktheid het overige geringer is, daarom is dat geringere zeker niet slecht of verachtelijk. Echter is de overgang van geringschatting tot verachting spoedig gemaakt. Zoo gebeurt het dat wie belofte van zuiverheid heeft gedaan het huwelijk veracht en vergeet dat het een Sakrament is, of dat men de hierarchie niet als hooger instelling huldigt, omdat men in eene vrije associatie of orde de volmaakte gehoorzaamheid beoefent, of dat men het uiterlijke en al wat er toe behoort van geene de minste waarde rekent, omdat men zich op het innerlijke toelegt. Deze overdrijvingen, uit welke het Protestantisme ontstaan is, komen ook in de *Deutsche Theologie* voor. De schrijver wil zoo God in alles en in God alles bemind hebben, dat hij het reeds als *strijdig* met de liefde Gods beschouwt, wanneer men iets bemint dat God niet

is: «hij heeft iets lief dat God niet is: *derhalve* heeft hij «iets *meer* lief dan God.» Cap. 44. Als het eindige *volstrekt* geen voorwerp van liefde zijn *mag*, dan is in het eindige niets goeds of bestaat het niet.

Maar eene bijzondere oorzaak van begoocheling is de verwarring van de *liefde* met het *verstand*. De liefde moet bij de Mystieken alles doen. Deze is als actief vermogen verwant met verbeelding en gevoel. En wat nu doen wij met deze half-zin-zijnde verbeelding? Wat met dat gevoel? *Denken*, *begrijpen* we er meê? Neen, we nemen er meer *realiteit*, meer *leven* door waar, we *voelen* er mede, want het is *zin* of zinvermogen *(sensus)*. *Begrijpen* doen we slechts met het verstand. Met hetgeen zin is *voelen* we zonder te *begrijpen*, en met het verstand *begrijpen* we zonder te *voelen*. Daar nu de Mystieken, van niets dan van liefde willende weten, het gevoel en de zinnelijke verbeelding verwarren met het verstandelijk begrijpen, zoo wanen ze de intelligibele of voor ons mensch slechts *begrijpelijke* waarheid in haar eigen leven en realiteit te vatten; wanen zij de waarheid *onmiddellijk* te kennen, waarvan het noodzakelijk gevolg is, dat zij hunne subjectieve voorstellingen en steeds *algemeene* denkvormen houden voor de objectieve waarheid zelve, als ware hunne *abstracte* gedachte, het *levende* Woord Gods. Het is bij hen eene zoodanige overdrijving van het *realisme*, dat het tot puur *nominalisme* overslaat. Het is God die in den mensch spreekt, denkt, bemint, en al het eindige is niets. «Men zegt met regt: «de mensch moet liefdeloos, zonder wijsheid, willenloos, «begeerteloos, kennisloos en dergelijke meer worden. «Het moet [namelijk] daartoe komen, dat de mensch «worde als een kind en zich volstrekt niets toeëigene «[*sich sogar nichts zunehme*], niets wete, wille, beminne,

«en begeere, zonder dat *God zelf in hem* wil, bemint, «weet, en begeert; daartoe [moet het komen] dat alles «niet van den mensch of van het schepsel zij, en *dat deze «kennis zoo louter en volkomen zij*, dat *alsdan erkend en «ontdekt wordt, dat die gave der kennis niet is van den «mensch of van het schepsel* [van het eindige] *maar alleen «de eeuwige kennis welke het eeuwige Woord is. Zie zoo «gaat dan de mensch en het creatuur weg*», enz. Vervolgens beschrijft hij een waar vernietigings-proces, waarin men alles, wil, liefde, verstand, kennis aan God toeschrijft. «Dat, voegt hij er bij, is de edelste en louterste «*kennis*, die in den mensch zijn kan en ook de edelste, «louterste *liefde* en *begeerte*. Waarom? *Omdat dat alles God «alleen is*.» Cap. 5.

Zoo worden de Mystieken van alle zijden gedreven naar het Pantheïsme, en houden ze, gelijk alle Pantheïsten, God voor de *meest onbepaalde algemeenheid*, ja voor eene zoo onbepaalde abstractie, dat Hij niet meer gedacht of uitgesproken kan worden. «De onvolkomen dingen [de creaturen] zijn begrijpelijk, kunnen gekend en uitge«sproken worden. Maar het volkomene is voor alle schep«selen uit eigene kracht [zoo God zelf niet in hen denkt] «onbegrijpelijk, niet te kennen, en uit te spreken.» — Nu zal iemand vragen: «daar het volkomene niet te ken«nen en begrijpen is van eenig schepsel, en de ziel een «schepsel is, hoe kan het dan in de ziel gekend worden?» Het antwoord daarop is: dat «*dit aan het schepsel als «schepsel onmogelijk is* [en dat wel] om zijn *ikheid* en «*zelfheid*», en dat men zich in God moet vernietigen: «want zal in een schepsel of creatuur het volkomene [God] «erkend worden, dan moet daar *creatuurlijkheid, geschapenheid, ikheid, zelfheid verloren en te niet gaan.*»

God of liever *het* goddelijke, want God houdt op persoonlijk te zijn, is niets dan het *algemeene*. Gelijk een RUYSBROECK niet CHRISTUS, niet de H. Drievuldigheid, maar God *boven* de H. Drievuldigheid, het goddelijk *wezen* beminnen wil, zoo is voor den schrijver der *Deutsche Theologie* het eigenlijk goddelijke vreemd aan alle bepaaldheid, persoonlijkheid of individualiteit. God is het *genus supremum*. «Wat *iets* [bepaald] is, *dit* of *dat*, dat is niet alles «en boven alles. Zie, ware nu God *iets*, *dit* of *dat*, dan «ware *God niet alles en boven alles*,» ware Hij niet de alomvattende algemeenheid. Cap. 30. De nadruk waarmede er gezegd wordt, dat in God niets individueels is, maakt het wel eens lastig den schrijver te verstaan. «Het «ware goed» [God die zich zelven in den mensch bemint] «doet dit niet zoo, dat het zich zelf van zich zelve [als «subject] als zich zelf [als *persoon* die bemind wordt] maar «slechts *het* ware eenvoudige [abstract algemeene] goed «bemint. Daar het goede nu datzelfde goede is, zoo moet «het zich zelve lief hebben; doch [wel te verstaan] niet «zich zelve als *zich zelve* [als zijnde iets persoonlijks] ook «niet van zich zelve als *van zich zelve* [de liefde gaat in «Hem van geene persoonlijkheid uit] maar zoo en in zoover «als *het* ware, ééne goed bemint en lief heeft *het* ééne «ware volkomen goed, en in zoo ver als *het* ééne ware, «volkomen goed bemind wordt van *het* ééne ware vol«komen goed.» — *Alle goed is wezenlijk één en zonder het «eene is geen goed*, en daarom wordt niet bemind *dit* of «*dat*, *ik* of *gij*, of iets dergelijks [individueels] maar alleen «*het* ééne hetwelk is noch *dit* noch *dat*, noch *ik*, noch *gij*, «maar *boven* alle *dit* en *dat* en *ik* en *gij*.» Cap. 41. «God «heeft zich zelven niet lief *als zich zelven*, maar als *goed*; «en ware er of wist God iets beters dan God, dan zou

«Hij het beminnen en niet *zich zelven*, zoo geheel is *ik-*«*heid* en zelfheid van Hem gescheiden.» Cap. 30. God is dus volstrekt levenlooze, onpersoonlijke abstractie, de H. Drievuldigheid is slechts *ontwikkeling van het daarboven verheven goddelijk Wezen: het* goede, *het* volkomene, *het* eenvoudige. «Indien dat volkomene, eenvoudige goed *iets*, «*dit* of *dat* ware, hetwelk het schepsel verstaat, dan ware «het niet alles, noch alleen, en dan zou het ook niet vol-«komen zijn. — Zie, wanneer nu dat volkomen ongenoemde «vloeit in een barenden persoon in welken *het* baart zijn «eenig geboren Zoon en zich zelve, zoo noemt men *het* «Vader.» Cap. 53 (1).

Wat is dan voor dezen leermeester van LUTHER het eindige? De verdere ontwikkeling der Godheid, of de zich omschrijvende, beperkende, en daardoor zich individualiserende algemeenheid. Zoo noodzakelijk als het algemeene de bijzonderheden, of het *genus* de individuen veronderstelt, en in de individuen reëel en *werkelijk* wordt, even zoo noodzakelijk moet God of het algemeene zich individualiseren; hetgeen dan scheppen genoemd wordt. Eerst in de eindige dingen, bijzonder in den mensch, wordt God *werkelijk*, wordt hij *dit* en *dat*, verkrijgt hij zijne goedheid en alle eigenschappen.

Na gezegd te hebben, dat God zich aan zich zelven *openbaart* «en daardoor het onderscheid der drie personen *wordt*,» verklaart hij deze eerste openbaring of wording voor onvoldoende. HEGEL zou zeggen, dat is nog slechts het rijk der abstracte gedachte. De schrijver der *Deutsche Theologie* zegt van die eerste *wording:* «dit alles is in God, «en nog alles als een *wezen* en niet als een *werken*, om-

(1) Van daar dat LUTHER de pantheïstische stelling verdedigde: «*essentia generat.*»

«dat het zonder schepsel is. Maar zoodra God als God «mensch is, of zoodra God leeft in een goddelijk of ver- «goddelijkt mensch, dan behoort iets aan God dat Hem «eigen is, hetwelk niet toebehoort aan de schepselen; [eerst dan heeft Hij eigenschappen, heeft Hij iets *proprium*, kan Hij zich onderscheiden.] «*En in zich zelf is het zonder schepsel, oorspronkelijk en wezenlijk maar niet vormelijk en werkelijk.* [Dat God toebehoorende is wel oorspronkelijk vóór de schepping in Hem, maar om bepaaldheid, om *vorm* te verkrijgen, om levend en werkelijk te worden, moet het overgaan en zich ontwikkelen tot eindig schepsel.] «En God wil het geoefend [verwerkelijkt] hebben, want «daarom bestaat het [in Hem] opdat het geoefend en «gewerkt [verwerkelijkt] worde. Want wat zou het an- «ders? Indien het werkeloos bleef, waartoe diende het «dan? Want wat tot niets nuttig is dat is ijdel en ver- «geefsch, en dat wil God *of de natuur* niet.» [God of die algemeene natuur zou niets zijn, indien Hij niet tot werkelijkheid en individualiteit kwam in het eindige.] «Dewijl nu God datzelfde [hetgeen in Hem is] uitgeoefend «en gewerkt wil hebben, en dit zonder schepselen niet «kan geschieden, zoo moet en dient het volstrekt aldus «te zijn [dat God schept]. Ja indien eens noch *dit* noch «*dat* was of dat er geen werk was, of werking, of iets «dergelijks: *wat ware of waar zou God heen, of wat zou «Hij zijn?*» Cap. 29. Indien er geen *dit* en *dat*, geene individuen waren, zou er geene algemeenheid, dat is, volgens de *Deutsche Theologie*, geen God zijn.

Waarom of God eene *orde* en *wet* schept of liever voort-brengt wordt aldus uitgelegd:

«God is boven alle wijze van zijn, boven alle maat en «orde, en geeft toch aan alle dingen orde, maat, wijze

«en wet. Dat moet men zoo verstaan: God wil dat al-«les, en *kan het toch in zich zelven zonder schepsel niet «hebben*, want in God zonder schepsel is noch orde, noch «wanorde, noch zekere wijze van zijn, noch het tegendeel, «en dergelijke. Daarom wil Hij het hebben dat het zijn en «geschieden zal.» Cap. 30.

Op eene andere plaats geeft hij de volgende uitlegging van den eindigen wil.

«De eeuwige wil, die in God oorspronkelijk en wezenlijk «en *zonder alle werking en werkelijkheid is, dezelfde wil* «is bij den mensch of in den mensch, of in het schepsel «*werkelijk en werkend of willend.* Want het is eigen en «hoort tot den wil dat hij wille: wat zou hij anders?» [Deze daad, deze verwerkelijking behoort tot de natuur van den eeuwigen wil, zonder dat ware hij geen wil. God ware geen God, indien hij niet in het eindige tot realiteit en bestaan kwam.] «Hij ware anders vergeefsch, «indien hij geene werking had. En dit kan zonder schepsel «niet geschieden: daarom moet het schepsel zijn, en wil «God dit hebben, opdat zijn wil daarin zijn *eigen werk* «hebbe en werke, welke anders *in God zonder werk is* «*en zijn moet.* De wil dus in het schepsel, *dien men eenen «geschapen wil noemt, die is evenzeer Gods wil als de eeuwige «wil, en niet van het schepsel.* En daar nu God, *zonder «het schepsel niet werkelijk en bewegelijk willen* kan, [daar God zonder de wereld een doode God zou zijn,] daarom «wil hij het doen in en door de schepselen. [De zedeleer «volgt:] Daarom moet het schepsel met dezen wil niet «willen, maar God moet en wil *werkelijk* willen met den «wil die in den mensch is, en toch van God is. En waar, «of wanneer dit in een mensch louter en geheel plaats «heeft, daar wordt niet van den mensch gewild maar van

«God; daar is de wil niet eigen wil, en daar wordt ook «niet anders gewild dan gelijk God wil: *want God woont «en wil daar zelf, en niet de mensch, en daar is de wil één «met den eeuwigen wil, en is in dezen vervloeid.* [Gelijk de valsche mystiek door *vernietiging* van den wil tot Pantheïsme komt, zoo leert zij wederom tengevolge van dat Pantheïsme, dat de volkomenheid in *vernietiging* van den wil bestaat.] De schrijver besluit: «gelijk het nu gelegen is met den «wil, zoo is het ook met de kennis, rede, vermogen, «liefde, en wat in den mensch is. Dat is alles van God «en niet van den mensch.» Cap. 49. De wil is dus slechts voorbeeld, alle vermogens des menschen zijn de verwerkelijking van Gods eigenschappen. Want bijzonder in den mensch komt God of het volkomene tot zijne volkomenheid, tot bewustzijn.

Dit laatste: dat God in den mensch tot bewustzijn komt, in den mensch leert kennen, en *onderwezen wordt van zich zelven* — is zoo duidelijk mogelijk uitgedrukt in de volgende woorden:

«En daarom, omdat God licht en kennis is, moet Hij «lichten en verlichten en erkennen, en al dat lichten is «in God zonder schepselen. Dan is het daar [in God] niet «een werk, maar als een wezen of *oorsprong*. Maar zal «het geschieden als een werk en op werkende wijze, «[eene werkelijke kennis worden,] dan moet het in de «schepselen geschieden. Zie waar nu *dat licht en kennis* «[van God] in een schepsel werkt, daar *kent het* [licht] *en «leert het wat het is: en zoo is het goed.* [Dáár, in den «mensch, leert dat goddelijk licht zich zelf kennen en wordt «werkelijk goed.] En omdat het is noch *dit* noch *dat*, zoo «kent en leert het ook noch *dit* noch *dat*, maar het kent «en leert het ééne ware eenvoudige goed.» [God, die

zich zelven ontkent door eindig te worden, ontkent weder het eindige en komt zoo weder tot het één terug; maar dat één is nu bewust, is concreet, enz.] «Daar waar dat «*ééne* dat nog alles is [de nog onbepaalde algemeenheid, de nog niet tot werkelijkheid ontwikkelde God] een «schepsel aanneemt, en zich er toe zet en *in staat stelt om «zich en zijn eigen daar te kennen en te genieten* [*brauchen*]: «zie, waar dat plaats heeft, waar dan Hij [God, dat ééne] «één wil en ééne liefde is, *wordt Hij onderwezen van zich «zelven.*

Bijzonder in den mensch wordt God tot God, komt Hij tot volkomenheid. Daarom zegt ook de schrijver: «Waren «deze twee [kennis en wil] niet, dan zou er geen ver- «standelijk wezen, maar alleen dier, en dierlijke natuur «zijn. Dat zou een groot gebrek zijn, en God zou dan door «niets zijne eigenschappen op werkelijke wijze volbrengen «[voltooijen] kunnen, hetgeen toch zijn moet *en behoort «tot de volkomenheid.*» Cap. 48.

Wij zouden meer plaatsen kunnen aanhalen, maar we meenen het Pantheïsme der *Deutsche Theologie* zoo duidelijk te hebben aangetoond, dat wie niet willens en wetens de oogen voor de waarheid sluit, het zal moeten erkennen.

Overeenkomstig deze grondgedachte wordt geleerd, dat het kwaad daarin bestaat, dat het eindige zich *als eindig* verbeeldt iets te zijn, terwijl het niets is. Immers het eindige is niets dan eene uitstraling der Godheid. «Het «volkomene is een wezen, dat in zich en in zijn wezen «alles begrepen en besloten heeft, zonder welk en buiten «welk geen waar, bestendig wezen is, en in hetwelk alle «dingen hun wezen hebben. Maar het stukwerk of onvol- «komene is hetgeen uit dat volkomene ontstaat, en daarin «zijn oorsprong heeft, of *dat alle dingen wordt*, [zich

«individualiseert,] *gelijk een glans of schijn uitgaat of uit-*
«*vloeit van de zon of van een licht. — Het heeft geen waar*
«*wezen, maar is een toeval* [accident van Gods substantie],
«*een glans of schijn, die geen wezen heeft, dan in het vuur,*
«*waaruit het uitgaat.*» Cap. 1.

Wanneer het eindige derhalve niet erkent, dat het God zelf is, dat het handelt als *eindige* oorzaak en zich een doel stelt, dan zondigt het. Zoo zegt de Duitsche schrijver, na bemerkt te hebben, dat zondigen bestaat in zich af te wenden van God: «Wanneer de natuur zich iets goeds «toeschrijft of iets gelijk wezen, gelijk leven, gelijk kennen, «in 't kort alles wat men goed noemt, zich toeëigent, als «zijnde zij [de natuur] dat, of als zijnde dat het hare, «zoo wendt zij zich af [zondigt zij]. Want wat deed de «duivel anders, of wat was zijn afwending of zijn val «anders, dan dat hij zich aanmatigde, dat hij ook *iets* «was, en dat hij *iets* zijn wilde, alsof *iets zijn* was, [alsof «*iets*, dat gelijk staat met *niets*, voor *zijn* en *wezen* «moest gehouden worden,] en hem iets toehoorde. Deze «aanmatiging, dat hij *iets zijn* wilde, zijn *ik*, zijn *voor mij*, «zijn *mijn*, dat was zijn afwenden en zijn val: en zoo is «het nog.» Cap. 2.

De val van ADAM wordt niet gesteld in de historische overtreding van Gods gebod, maar daarin, dat hij zich zelf voor een werkelijk en persoonlijk wezen hield. «Wat «deed ADAM anders dan hetgeen LUCIFER deed? Men zegt: «daarom, omdat ADAM van den appel at, is hij gevallen «of verloren. Maar ik zeg: het gebeurde door zijn nemen, «zijn aanmatigen, zijn toeëigenen van datgeen wat van «God was, namelijk door zijn *ik*, door zijn *mij*, door zijn «*mijn*, door zijn *voor mij*. Al had hij zeven appelen ge-«geten, en dat nemen of aanmatigen had geen plaats

«gehad, zoo ware hij niet gevallen. Zoodra dat nemen [zich als een ik, als een oorzaak en persoon beschouwen] «gebeurde, gebeurde ook de val, al had hij ook van «geen appel gegeten.» Cap. 3.

De verlossing des menschen is dus niet anders, dan dat God zich *vermenschelijkt*, of de mensch weêr door zelfvernietiging God wordt. «Daarom nam God menschelijke «natuur, of de menschheid aan zich, en werd vermen- «schelijkt en de mensch vergoddelijkt. Zoo moet ook mijn «val verbeterd worden, God in mij *vermenschelijkt* worden.»

In het aanhangsel, stelling 8, 9 en de volgende, wordt uitdrukkelijk geleerd: dat God een *Wiederspiel*, een tegenstelling noodig heeft om tot bewustzijn te komen, en dat Hij vrij zijnde, zijne vrijheid leert kennen door de zonde. Namelijk de echt Protestantsche vrijheid, is goddelijke onafhankelijkheid, is handelen *zonder doel voor zich*, uit absolute liefde; en daar in deze abstracte leer alles bestaat in bloot logische betrekking, zoo is het bewustzijn der vrijheid (dat is de vrijheid) niet mogelijk dan door «*Wiederspiel*», door onvrijheid of zonde, dat is: *een doel te hebben.*

Op dezelfde wijze volgen al de Protestantsche leerstellingen. Dat alles gepraedestineerd is, dat de mensch volstrekt bedorven is, dat de regtvaardiging eene bloote toerekening is, dat de deugd niet mag geoefend worden om loon, dat de goede werken ter zaligheid niets afdoen, dat er geen dagelijksche zonden zijn, dat alles gelegen is in geloof, dat de eerdienst bestaan moet in contemplatie, enz. enz. enz. Er is geen enkele Protestantsche stelling, die niet uit de leer der *Deutsche Theologie* volgt. Hoe b. v. zullen goede werken iets afdoen, en de mensch zijn zaligheid bewerken? Waar immers geen *oorzaak* is,

waar geen eindige vrije wil bestaat, hoe zal daar het *effekt* zijn? De *Deutsche Theologie* spreekt daarom met verachting van de «loondienaars», en zegt, dat de ware deugdzamen onverschillig zijn voor hemel en hel, en wel weten, dat *van goede werken de zaligheid niet afhangt.* «Zij behoeven «geen wet of gebod, zoodat ze ook niets voor zich zelven «daarmeê verdienen of van nut zijn. Want wat men daarmeê «of met aller creaturen hulp, rede, woorden, werken te «weeg brengt, om tot het eeuwige leven te komen, *dat «hebben zij reeds.* — In dien zin zijn ze boven alle wet «en deugd.» Cap. 28. Waarom doen zij evenwel het goede? «Uit liefde. En zij bekommeren zich niet veel, «of er veel of weinig daarvan geschiedt. — Zij weten «wel, dat orde en wet beter en edeler is dan geene «orde, daarom willen zij het houden [de wet opvolgen] *«en ze weten dat de zaligheid daaraan niet ligt.»* Cap. 37.

Gaarne zouden we op die wijs de voornaamste der straks opgenoemde Protestantsche leeringen in de *Deutsche Theologie* aantoonen. Wij zouden te lang worden. Genoeg is het dat men de grondgedachte gezien heeft van het geschrift, hetwelk door LUTHER zoo hoog verheven is en waaruit hij geleerd heeft: «Wat God, wat mensch is en alle dingen zijn!»

Was het geen spotten met de waarheid, wanneer hij zich beklaagde, dat deze leer aan de akademiën niet werd voorgedragen, en op dien grond zeide, dat men den bijbel onder de bank had geschoven? Is het intusschen minder belagchelijk, minder uitzinnig, te beweren, dat het Protestantisme een bijbelschen oorsprong heeft? Moest niet de verdeeldheid die er van het begin af in geheerscht heeft, aanstonds tot een waarschuwend bewijs verstrekken, dat dit niet mogelijk kan zijn? Moest men er ten minste niet

door worden aangespoord het Protestantisme in zijn begin en oorsprong te onderzoeken? Ja behoorden de Protestanten zich geen rekenschap af te vragen van hetgeen zij gelooven, niet zich zelven willen begrijpen, en zien hoe de eene stelling met de andere zamenhangt? Zij zouden dan bevinden, dat hunne verdeeldheid voornamelijk wordt veroorzaakt door de uitsporige en overdreven beginselen waarvan de hervormers zijn uitgegaan, en al zeer spoedig inzien, dat die beginselen aan den bijbel volstrekt vreemd zijn. LUTHER en CALVYN zijn, gelijk hunne schriften bewijzen, niet uitgegaan van een of ander positief beginsel der geopenbaarde godsdienst, maar van eene bloot philosophische vraag: *Hoe is God oorzaak aller dingen?* De rede immers is reeds in staat te bewijzen, dat God volstrekt Souverein, volstrekt onafhankelijk is, en door niets eindigs, hoe groot of hoe verheven, lijdelijk gedetermineerd wordt. God heeft zelfs geen doel en kan niets ten doel hebben, ook zich zelven niet in dien zin als dit van het eindige verstaan wordt. Daarmede konden LUTHER en CALVYN 's menschen vrijheid niet overeenbrengen, die zij derhalve, *onafhankelijk van de erfzonde,* ontkenden. Want LUTHER loochent met ronde woorden de vrijheid, ook van den onschuldigen mensch in het Paradijs, en CALVYN schrijft hem eene vrijheid toe, die volstrekt geene vrijheid is, maar slechts eene zich bewuste of inwendige noodzakelijkheid. Nog dezer dagen wordt in de vereeniging van gereformeerde predikanten gehandeld, of *de leer van Gods Souvereiniteit en vrije genade het materiëel beginsel van de Hervormde Kerk is.* Een bloot rationeel beginsel wordt beschouwd als beginsel eener geopenbaarde leer! Wat kan daarvan teregt komen?

Wij hebben gezegd, dat LUTHER en CALVYN daarom den

vrijen wil des menschen verwierpen, omdat zij er Gods oppermagt niet mede konden overeenbrengen. De mystiek gaat eigenlijk eenen anderen weg. Zij loochent 's menschen vrijheid, doet die in God vergaan, en komt zoo, van de tegenovergestelde zijde, tot eene aldoende oppermagt, die geene eindige vrije oorzaak meer toelaat. Doch naarmate de periode des gevoels voorbij is, en de praktijk tot theorie gebragt wordt, gaat men, in deze valsche leer, ook meer van God dan van den mensch uit. Zoo is de *Deutsche Theologie* reeds zeer theoretiesch, en begint met Gods oppermagt. Dat het onvolkomene of geschapene slechts een glans is van het ongeschapene volkomene, is zijn *point de départ*. LUTHER zelf gaat meer uit van de onvrijheid des menschen, dan de *Deutsche Theologie*, en CALVYN weder meer van Gods oppermagt. Maar noch LUTHER noch CALVYN zijn in strakken zin nog Mystieken. De liefde is bij hen reeds lang dood. CALVYN is wel het minst mystiek. Zijne INSTITUTIËN zijn een philosophiek geschrift dat slechts is ingekleed in christelijke en bijbelsche vormen.

Wat kunnen wij ten slotte doen, dan ons beklagen, dat de Protestanten zoo weinig voortredeneren. Is de mensch vrij of is hij het niet? Ziedaar de eerste vraag. Is hij vrij: dan kan het Protestantisme niet waar zijn, dewijl al zijn stellingen de onvrijheid des menschen tot grond hebben. Als dit eenmaal beslist is, wordt spoedig ingezien, dat er geen keuze blijft dan tusschen verwerping des Christendoms en terugkeer tot de alleen zaligmakende Katholieke Kerk.

HISTORIESCH OVERZIGT

VAN DE

STRAFWETTEN

TEGEN DE KATHOLIEKEN IN ENGELAND UITGEVAARDIGD.

(Vervolg van Dl. XIX, bl. 241.)

II.

REGERING VAN KONINGIN MARIA, EN TIJDELIJKE HERSTELLING VAN HET KATHOLICISME (1553—1558). REGERING EN STRAFWETTEN VAN ELISABETH (1558—1603).

Uit zijn eerste en wettig huwelijk met CATHARINA van *Arragon* had HENDRIK VIII eene dochter MARIA, die door de verstooting harer moeder en 's Konings betrekking tot ANNA BOLEYN hare regten, als wettige erfgename der kroon, had verloren, maar door HENDRIK's laatsten wil wederom als troonopvolgster, na zijnen zoon EDUARD, was erkend geworden. Opgevoed in de Katholieke leer, en getrouw aan hare godsdienstige pligten, had zij, tijdens de regering van haren broeder, met veel moed en beradenheid al de pogingen, om haar in haar geloof te doen wankelen, verijdeld. In een brief aan den *Protector*, in 1549, waarin zij, hoewel onder gevaarlijke omstandigheden, gemoedelijk maar onbeschroomd, voor zich het regt van vrije godsdienstoefening eischte, verzocht zij dringend aan 's Konings raadslieden om haar ongemoeid te laten in zaken van

geweten (1). Deze stap veroorzaakte haar nieuwe ongelegenheden. De Lord Kanselier en de Bisschop RIDLEY kwamen haar op hoogen last, wegens hare weigering om ledemaat te worden van de erkende Staatskerk, vermanen, en dreigden haar zelfs met 's Konings ongenade. «Mijne ziel, antwoordde MARIA, behoort aan God, en met zijne hulp zal ik nooit van geloof veranderen.»

Zooveel standvastigheid verbitterde des te meer hare vervolgers ; en alleen de tusschenkomst van den Keizerlijken Gezant — die van wege zijnen Meester met eene oorlogsverklaring dreigde, als men aan de prinses geen vrije godsdienstoefening toeliet — kon het nog bewerken, dat men haar toestond, om in een harer vertrekken de H. Mis bij te wonen.

Met den dood echter van den Gezant, hield zelfs deze vergunning op, en twee van MARIA's kapellanen werden gegijzeld wegens de uitoefening hunner bediening. Hierover beklaagde zich de vorstin op nieuw, zoowel bij den *Protector* als bij den Koning, en verklaarde tevens, met Gods hulp, altoos in hare godsdienstige overtuiging te zullen volharden, «bereid», zeide zij, «om liever 's Konings gunst en de vriendschap van heel de wereld te verbeuren, dan één punt van haar geloof te verzaken (2).» Zulke edele

---

(1) «I pray you, my lord, and the rest of the council, no more to disquiet and trouble me with matters touching my conscience, wherein I am at a full point, with God's help, whatsoever shall happen to me; intending, with His grace, to trouble you little with any worldly suits,» etc. *Ap.* MADDEN, p. 77.

(2) «Notwithstanding, to be plain with you, howsoever ye shall use me or mine, with God's help I will never vary from mine opinion touching my faith; and if ye or any of you bear me the less good will for that matter, or lessen your friendship towards me only for that cause, I must and will be contented, trusting that God

gevoelens konden haar echter noch bij haren Broeder, noch bij zijne Raadslieden regt doen verkrijgen. Meer en meer werd zij bemoeijelijkt en vervolgd, zoodat zij zich eindelijk genoodzaakt vond de hoofdstad te verlaten. En zelfs in haar eenzaam verblijf te *Hunsdon*, in *Herefordshire* liet haar de dweepzieke RIDLEY niet met rust (1).

Maar weldra verwisselde MARIA hare ballingschap met den troon. JOHANNA GREY, die onder EDUARD VI door den *Protector* aan een zijner zonen was uitgehuwd, om daardoor de aanspraak op den troon van *Engeland*, bij ontstentenis van MARIA en ELISABETH, in zijne familie over te brengen, was het slagtoffer geworden van de eerzucht der protestantsche partij, die ter harer gunste de vaan des oproers had opgestoken. De gewapende tegenstand van den hertog van *Northumberland* werd door MARIA'S leger overwonnen, en de dochter van CATHARINA als koningin uitgeroepen. Met groote plegtigheid en pracht werd zij in de Abdy van *Westminster* gekroond, en nooit, zeggen alle geschiedschrijvers, was er bij eene inhuldiging zoo veel vreugde onder het volk gezien. Kort daarna trad zij

---

will in the end show His mercy to me: assuring you I would rather refuse the friendship of all the world than forsake any point of faith.» *Ap.* MADDEN, p. 73.

(1) RIDLEY, op zekeren dag door MARIA ontvangen, uitte den wensch, om den volgenden Zondag voor haar te prediken. «De deuren der nabij gelegen parochie-kerk», antwoordde de koningin, «zullen voor u openstaan; daar kunt gij prediken, zoo het u belieft; maar noch ik, noch één mijner bedienden zullen onder uw gehoor wezen.» — «Mevrouw», zeide de Bisschop, «ik hoop dat gij niet weigeren zult Gods woord te hooren.» — «Wat gij Gods woord noemt», sprak de vorstin, «kan ik niet zeggen, wijl daarvan nog geen sprake was in de dagen mijner vaderen.» — Hierna ontstond er tusschen hen eenige woordenwisseling, waarop zij hem wegzond, zeggende: «Milord, ik dank u voor de beleefdheid van mij te hebben bezocht, maar voor het aanbod om voor mij te prediken, dank ik u niet.» *Ap.* MADDEN, p. 79.

in het huwelijk met FILIPS, infant van *Spanje* en zoon van KAREL V, hetgeen den Protestanten zeer misviel. Door de predikanten aangehitst, die openlijk van den kansel tegen de koningin predikten, gaf het gepeupel van *Londen* zich aan de ergerlijkste bespotting der Katholieke godsdienstplegtigheden over. Deze buitensporigheden werden gelaakt in een koninklijk besluit, waarin MARIA verklaarde, «dat zij niemand tot de belijdenis van haar geloof wilde dwingen, maar ook ten strengste verbood, om het volk tot oproer aan te zetten, of door de schimpnamen van papist en ketters deszelfs hartstogten gaande te maken.»

Den 3 October 1553 opende de koning voor het eerst het Parlement. Zoowel de Pairs als de leden van het Lagerhuis, woonden de Mis van den H. Geest bij. Met algemeene stemmen werd het huwelijk van HENDRIK en CATHARINA wettig verklaard, waardoor zijdelings de regten van ELISABETH op den troon werden ontkend.

De kerkelijke scheuring had nu reeds dertig jaren geduurd. De vrome vorstin vond zich in geweten verpligt, alle pogingen aan te wenden om hieraan een einde te maken. Op raad van KAREL V, van niets in den toestand der Staatskerk te veranderen zonder medewerking van het Parlement, had zij het oogenblik afgewacht, dat haar voor den gewigtigen stap van eene verzoening met de Kerk het gunstigst scheen. Dat oogenblik was nu gekomen. Door al de vertegenwoordigers des volks zag zij zich in haar gezag gesteund tegen de kuiperijen en aanslagen vooral van die oproerige Protestanten, welke beweerden, dat de regering eener vrouw in strijd was met de goddelijke Wet. Den 21 November 1554 gelastte zij den Lord Kanselier, om bij de opening van het Parlement, namens haar en haren gemaal te verklaren, dat beiden vurig wenschten

eene verzoening met de Moederkerk tot stand te brengen. Het voorstel daartoe werd allergunstigst en bijna met acclamatie in beide Huizen ontvangen: in dat der Lords met eenparige stemmen, en bij de Gemeente met eene uitzondering slechts van twee leden, die 's anderendaags zich bij de meerderheid voegden. In eene petitie, door alle leden van het Parlement onderteekend, aan de koningin en haren gemaal, uitten zij hun leedwezen over den gebeurden afval van den II. apostolischen Stoel, en verklaarden zich bereid, om alle Statuten, die de scheuring hadden veroorzaakt of bevestigd, te herroepen, hopende door de bemiddeling van hunne Majesteiten, die aan de zonde geen deel hadden genomen, van alle kerkelijke straffen geäbsolveerd, en wederom in den schoot der algemeene Kerk te worden opgenomen. De kardinaal POLE, die kort te voren zijn plegtigen intogt in de hoofdstad gehouden had, verscheen daarop den 30 November in het Parlement, las de met de verzoening betrekkelijke Bullen en Breven voor, en hield eene indrukwekkende rede, waarin hij den terugkeer van *Engeland* tot den schoot der Kerk met dien van den verloren zoon tot het vaderlijke huis vergeleek. In naam van den Paus (JULIUS III) en met zijne volmagt, «absolveerde hij het gansche koningrijk en «al zijne bezittingen van alle ketterij en scheuring, en van «alle censuren en straffen daardoor beloopen; en ver«eenigde allen weder in eenheid met de heilige Moeder«kerk, in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen «Geestes.» Een luid en eenparig «Amen, amen!» klonk hierop door de vergaderzaal, en zoo groot was de algemeene vreugd, dat velen elkander weenend omhelsden (1).

(1) FOXE, III, 91.

Twee dagen daarna werd er in de St. Pauls-Kerk eene plegtige godsdienstoefening gehouden, waarbij het hof en de voornaamsten uit de burgerij, met den *Lord-Mayor* aan het hoofd, tegenwoordig waren, tot plegtige dankzegging voor den terugkeer van *Engeland* in den schoot der Katholieke eenheid (1). Drie achtervolgende akten van het Parlement herriepen al de Statuten die tegen het Katholicisme sedert het 28e van HENDRIK VIII waren gesmeed, en een gezantschap werd naar *Rome* afgevaardigd, om den Heiligen Stoel de aanhankelijkheid en de gehoorzaamheid der Engelsche natie te betuigen. Waarop de Paus den 24 December een algemeen Jubilé, door heel de Kerk te vieren, uitschreef (2).

Twee jaren had MARIA nu reeds geregeerd, zonder dat één enkele maatregel de vrijheid van geweten was komen belemmeren. De Protestanten, wier aantal betrekkelijk gering was, werden niet om hunne godsdienstige overtuiging bemoeijelijkt. Het was slechts toen zij eene gevaarlijke politieke partij dreigden te worden, en openlijk het gezag der Koningin miskenden, haar en haren gemaal in opschriften en oproerige bijeenkomsten verguisden (3), en geheime verstandhouding met den Koning van *Frankrijk* onderhielden, dat de raadslieden der Kroon en de vertegenwoordigers des volks er op bedacht werden om strenge maatregelen

---

(1) Vgl. het onlangs verschenen en zoo belangrijk geschrift van Prof. BUSS te *Freiburg*: «*Die Geschichte der Bedrückung der Kath. Kirche Englands und die Wiederherstellung der bischöflichen Hierarchie in ihr. Ein Gutachten am Lord* JOHN RUSSELL. *Schaffhausen* 1851.

(2) HEYLIN, p. 212.

(3) Een der toen beruchtste predikanten, ROSS genaamd, ontzag zich niet in eene openlijke godsdienstoefening te bidden: «God moge het hart der koningin van de afgodendienst aftrekken, *of hare dagen verkorten.*» Het Parlement verklaarde zoodanig gebed voor hoog verraad.

tegen hen te nemen. Het Parlement verklaarde al de vorige Statuten van RICHARD II, HENDRIK IV en HENDRIK V tegen de ketters, wederom van kracht. Van deze strafwetten was MARIA slechts de wettelijke uitvoerster. Dit mag men, bij het beoordeelen van het aandeel dat zij aan de vervolging der Protestanten had, niet uit het oog verliezen. Zelfs was zij tot zachtmoedigheid genegen en maakte meermalen gebruik van het regt van gratie. Daarenboven trof de gestrengheid der wetten de aanhangers der Hervorming hoofdzakelijk niet als zoodanig, maar als schuldig aan politieke misdrijven. Het was meer de veiligheid van den troon, dan de vervolging van het Protestantisme, wat men beoogde. Ook was in MARIA's leeftijd het beginsel van godsdienstige vrijheid nergens in de staatkundige wereld aangenomen, gelijk reeds overvloedigelijk uit het gedrag der Protestanten onder EDUARD VI en later onder ELISABETH nog meer is gebleken.

Het is hier ons doel niet als verdedigers op te treden van al de maatregelen, die tijdens de regering van MARIA tegen de Protestanten werden genomen, en waaronder er zeker waren die men teregt van al te groote gestrengheid, ook volgens de beginselen der toenmalige staatkunde, kan beschuldigen. Alleen willen wij opmerken, dat het even onregtvaardig als overdreven is, aan MARIA daarvan al de schuld te geven. Zij kan in geen opzigt, gelijk o. a. Dr. TER HAAR heeft gedaan (1), van «*onmenschelijke wreedheid*» beschuldigd worden. De Engelsche geschiedschrijvers laten haar meer regt wedervaren. Deze roemen het edel, zachtmoedig karakter der vorstin, en prijzen hare strenge zedigheid en opregte godsvrucht en hare onuitputtelijke

(1) *De Gesch. der Kerkhervorming in Tafereelen*, II, 240.

weldadigheid. Zij die van ELISABETHS bloedige vervolging der Katholieken zwijgen, of die trachten te vergoelijken, hebben geen regt om MARIA zoo streng te veroordeelen (1). Hoe men ook over de strafwetten tegen de Protestanten, of liever tegen de protestantsche oproermakers of misdadigers, moge oordeelen, en toegegeven ook, dat zij niet zelden al te gestreng werden toegepast, zeker blijft het dat MARIA nooit uit persoonlijke wraak of uit enkele wreedheid handelde, en dat zij, gelijk MACAULAY veelbeteekenend heeft gezegd, nooit iets deed ten gunste van hare godsdienst, dat zij niet bereid was voor haar te lijden (2).

Na eene regering van slechts vijf jaren overleed MARIA den 17 November 1558. Onmiddellijk daarna werd ELISABETH tot Koningin uitgeroepen. Als dochter van ANNA BOLEYN was hare geboorte volgens katholieke begrippen onwettig; en men wist haar te beduiden, dat het Protestantisme alleen hare aanspraak op den troon kon verzekeren. Dit veroorzaakte dat zij, na bij het sterfbed harer zuster nog plegtig hare trouw aan het katholieke geloof te hebben bezworen, in den beginne harer regering eene dubbelzinnige houding jegens beide partijen aannam, maar weldra door het kiezen van een Kabinetsraad, uit Protestanten zamengesteld, meer duidelijk openbaarde, dat zij de Her-

(1) Dezelfde partijdigheid toonen o. a. ook VON RAUMER en LEO. Men leze hierover *Hist. Polit. Blätter*, I, 457 en III, 696.

(2) «She did nothing for her religion which she was not prepared to suffer for it.» *Essays*, p. 230.

vorming wilde begunstigen. Hierin handelde zij niet uit godsdienstige overtuiging maar uit politiek (1).

Den 14 Januarij 1559 werd ELISABETH volgens den katholieken *ritus* gekroond. Zoo zeer was bij velen reeds toen omtrent hare afkeerigheid van het voorvaderlijk geloof geen twijfel meer overig, dat van de vijftien Bisschoppen er slechts één, die van *Carlisle*, de plegtigheid wilde verrigten. Eenige dagen daarna vergaderde het Parlement en erkende ELISABETHS regten op den troon, zonder evenwel iets over de wettigheid van het huwelijk harer moeder te beslissen. Vier maanden later werd eene *bill* tot wederinvoering der koninklijke suprematie in kerkelijke zaken, door de Regering voorgesteld en door alle Bisschoppen, uitgenomen één, dien van *Llandaff*, bestreden, door de meerderheid aangenomen. Vroeger reeds was ook aan eene *bill*, betrekkelijk de Liturgie en het uitsluitend gebruik van het *Book of Common Prayer*, door het Parlement, met eene meerderheid van slechts drie stemmen, de sanctie der wet verleend. Alle Bisschoppen, die den eed van suprematie weigerden, werden van hunne zetels ontzet. De kruisen en beelden der Heiligen en andere kerksieraden werden openlijk verbrand. Ook de lagere geestelijkheid werd vervolgd, en boette hare getrouwheid aan Kerk en pligt met het verlies van hare waardigheden en inkomsten. Velen verlieten het land, en eenigen werden huiskapellaan bij aanzienlijke familiën. Zelfs de leeraars aan de Universiteiten spaarde de vervolging niet; zij die aan de Kerk getrouw bleven, werden door anderen, meestal ongeschikten, vervangen, en zoo groot was het nadeel, daardoor

(1) «ELIZABETH herself was a Protestant rather from policy than from firm conviction.» MACAULAY, *Essays*, p. 547.

aan de wetenschap berokkend, dat een onpartijdig protestantsch schrijver met leedwezen bekent, dat in het weleer zoo bloeijende *Oxford* de nieuw aangezette leeraars zelfs geen latijn meer verstonden (1).

In de hoop van door zijne bemiddeling iets voor Kerk en Staat te kunnen bewerken, zond PIUS IV in 1560 een *Nuntius* naar *Vlaanderen*, met den last om ook *Engeland* te bezoeken; maar ELISABETH weigerde hem te ontvangen. Het volgende jaar noodigde de Paus haar uit, om gezanten naar het Concilie van *Trente* af te vaardigen, maar ook dit werd afgeslagen (2). Niet lang daarna werd aan de heillooze vredebreuk met de algemeene Kerk de laatste hand gelegd, door de aanneming der bekende *39 Artikelen*, die, volgens de verzekering van den protestantschen geschiedschrijver HEYLIN, gedeeltelijk werden bekend gemaakt, om aan de Hervormden «een bestendigen regel te geven, waarnaar elk zijn oordeel vormen kon.» De uitkomst heeft het geleerd en de gebeurtenissen in *Engeland* aan de orde van den dag kunnen het bevestigen, hoezeer de *Artikelen* aan hun doel hebben beantwoord.

Intusschen was het niet alleen door verandering in de Leer, Liturgie en Tucht, dat ELISABETH der Hervorming ingang verschafte, maar zij bood haar ook een krachtigen steun door hare staatkunde. Hare Ministers had zij gekozen uit familiën, die zich door den roof der kerkgoederen hadden verrijkt, en dus bij de voortduring der scheuring hun belang hadden. Het Ministerie verwekte of voedde den burgeroorlog in *Schotland*, *Frankrijk* en de *Nederlanden*, met geen ander doel, dan om de Katholieke

(1) WOOD, *Athenae Oxon.* 283.
(2) COLLIER, *Eccles. Hist.* II, 474, ap. BUSS, S. 38.

mogendheden daardoor zoodanig te bemoeijelijken, dat zij aan ondersteuning van de oude Kerk in *Engeland* niet konden denken. De Koningin wist van hare zijde behendiglijk meer Katholieke vorsten door het uitzigt op hare hand aan te lokken, en verzekerde zich daardoor voor 't minst van hunne werkeloosheid, terwijl zij in haar eigen Rijk ongestoord voortging, met door allerlei dwangmiddelen de belangen en den voortgang der Hervorming te bevorderen en, zoo mogelijk, het Katholicisme te vernietigen (1). MILNER heeft in zijne bekende *Letters to a Prebendary* berekend, dat van het begin van ELISABETHS regering tot het jaar 1588 ongeveer twaalf honderd Katholieken het slagtoffer der vervolging werden.

In genoemd jaar ondernam PHILIPS II den zoo deerlijk mislukten togt zijner «onverwinnelijke *Armada*», waartoe de Engelsche Katholieken onregtvaardiglijk werden beschuldigd de hand geleend te hebben. Deze beschuldiging was even ongegrond als die, welke men twee jaren vroeger, ter gelegenheid van de zamenzwering van BABINGTON ter bevrijding der ongelukkige Koningin van *Schotland*, of tijdens den opstand in het Noorden onder THOMAS PERCY tegen hen inbragt. Maar deze valsche aantijgingen werden het voorwendsel tot bloediger en bloediger vervolging. Honderden van getrouwe Katholieken, onder welke er uit de aanzienlijkste geslachten waren van het land, werden gekerkerd, of hadden geen keuze tusschen apostasie en den bedelstaf. Ja, het bloed der onschuldige en edelmoedige belijders van het ware geloof hield niet op te vloeijen. Dr. WILNER geeft in zijne reeds door ons aangehaalde *Letters to a*

(1) Buss, t. a. p. S. 42.

Prebendary (1) de namen op van meer dan twee honderd personen, die, ter oorzake van hunne getrouwheid aan de Katholieke Kerk, in de laatste twintig jaren van ELISABETHS regering werden ter dood gebragt. Daarenboven stierven er negentig priesters en leeken in de gevangenis en werden er meer dan honderd tot altoosdurende ballingschap verwezen. De kreet, door den dweepzieken Graaf KENT aangeheven, toen na eene negentienjarige gevangenis het hoofd der ongelukkige en onschuldige MARIA STUART (2) op het schavot viel, «Mogen alle vijanden des Evangelies zoo te gronde gaan!» gaf de ware beweegreden aan van de onmenschelijke wreedheid, waarmede ELISABETH veertig jaren lang, zoo vele van hare voortreffelijkste en getrouwste onderdanen vervolgde: men wilde de vernietiging van het Katholicisme in *Engeland*.

Even als wij voor de regering van EDUARD VI deden, laten wij hier een kort overzigt van de voornaamste strafwetten, onder die van ELISABETH tegen de Katholieken uitgevaardigd, volgen.

1 ELIS. *c.* 1 (3). Bevestiging van al de door HENDRIK VIII

(1) *Seventh Letter*, p. 95.

(2) Dr. TER HAAR noemt haar, II, 255, «*ongelukkig maar ook diep schuldig*», en voegt er in eene aant. op bl. 348 bij: «Wie nog aan de schuld dezer diep ongelukkige Vorstin, zoowel tegenover ELISABETH, als in haar huwelijksleven, kan twijfelen, leze het onpartijdige oordeel, dat VON RAUMER (*Beiträge*, enz. Th. I, 387 und 388) over haar geveld heeft.» Wij verwijzen den heer TER HAAR naar de *Histor. Polit. Blätter*, I, 457—69 en III, 696—702, waar hij de onpartijdigheid van VON RAUMER — wij zouden bijna zeggen diens oneerlijkheid — in de genoemde *Beiträge* door akte-stukken zal toegelicht vinden. Vgl. ook WILH. VON SCHÜTZ, *Maria Stuart*, *Mainz* 1839.

(3) In navolging der Engelsche schrijvers, duiden wij de dagteekening dier wetten door het jaar van den toen regerenden vorst

tegen den Heiligen Stoel genomene en door koningin MARIA herroepen besluiten. Bevel aan alle geestelijken en alle gegradueerden aan de Universiteiten, dat zij den eed van suprematie moeten afleggen, onder verbeuring van hunne inkomsten en ambten. Al wie, in strijd met dezen eed, het gezag van eenig vreemd vorst aanhangt of gehoorzaamt, zal voor de eerste maal gestraft worden met verbeurdverklaring van al zijne bezittingen of eenjarige gevangenis; bij herhaling met al de straffen van het *praemunire*, en voor de derde maal schuldig zijn aan hoog verraad. — De boeten, in de statuten van EDUARD vastgesteld, tegen het niet-gebruiken van het geoctroïeerde *Prayer-Book* worden verdubbeld.

5 ELIS. *c.* 1. Al wie het gezag van den Paus verdedigt, zal voor de eerste overtreding onderworpen zijn aan al de straffen van het *praemunire*, en bij herhaling, schuldig aan hoog verraad. De bepalingen van 1 ELIS. *c.* 1 worden uitgestrekt tot alle schoolmeesters en privaatonderwijzers, advokaten, *sheriffs* en alle personen, in betrekking met de regterlijke magt. Zelfs is de Lord Kanselier gemagtigd om aan elkeen, wie ook, den eed te doen voorleggen, en bij weigering voor de eerste maal te straffen met het *praemunire* en bij herhaling als voor hoog verraad.

13 ELIS. *c.* 2. Al wie in *Engeland* zal invoeren of publiceren eene bulle of rescript van *Rome*, zal worden schuldig verklaard aan hoog verraad, en hunne medehelpers onderworpen aan het *praemunire*. Het invoeren van *Agnus Dei*, van kruisen of rozenkransen, gewijd door den Bis-

---

aan. 1 ELIS. beteekent: in het eerste jaar van ELISABETHS regering uitgevaardigd.

schop van *Rome*, of op zijnen last, en het ontvangen daarvan met het doel om ze te gebruiken, tenzij men den aanbrenger binnen drie dagen aangeve, beloopt de straffen van het *praemunire*.

23 ELIS. *c.* 1. Verzoening met de Kerk van *Rome*, of pogingen aangewend, om iemand van Haar Majesteits onderdanen daartoe te brengen, worden aangezien als hoog verraad. Al wie de Mis leest wordt gestraft met eene boete van 200 marken en een jaar gevangenis of zoolang dat de boete is betaald. Het bijwonen daarvan met een jaar gevangenis en 100 marken boete. — Allen die, boven de zestien jaren oud, de godsdienstoefeningen der Staatskerk niet bijwonen, verbeuren eene boete van twintig pond voor iedere maand, of van twee honderd ponden minstens voor een gansch jaar, en zoo vervolgens, totdat zij aan de wet gehoorzamen. Wordt de boete niet betaald, dan wordt de schuldige gegijzeld, totdat hij voldaan of zich naar het voorschrift der wet gevoegd hebbe (1).

27 ELIS. *c.* 2. Alle Jesuieten of andere priesters, gewijd op het gezag van den Roomschen Stoel, moeten het Koningrijk verlaten binnen den tijd van veertig dagen, na de sluiting van het (toenmalige) Parlement. Terugkeer binnen het gebied van *Groot-Brittanje* wordt aangezien als hoog verraad. Insgelijks het herbergen of onderhouden van zoodanige personen. Al wie kennis draagt van het verblijf van dusdanige priesters binnen het Koningrijk, en daarvan geen aangifte doet bij een vrederegter binnen den tijd van twaalf dagen, zal gegijzeld worden naar het welgevallen der Koningin. Elk onderdaan van Hare Majesteit, die voortaan zijne opvoeding zal hebben ontvangen in een

(1) Cf. BOSS, p. 45.

buitenlandsch paapsch Seminarie, en binnen zes maanden na het uitvaardigen van dit statuut, niet zal terugkeeren binnen het Koningrijk, en binnen twee dagen na zijn terugkomst den eed van suprematie niet zal hebben afgelegd, zal schuldig zijn aan hoog verraad. Al wie tot het onderhoud van dergelijke geestelijken of paapsche Seminarien iets bijdraagt, vervalt in de penaliteiten van het *praemunire*. Niemand mag daarenboven gedurende het leven der Koningin zijne kinderen of pupillen over zee zenden, zonder bepaald verlof daartoe, op eene boete van honderd pond telkens.

29 ELIS. *c.* 6. Iedere schenking van landgoederen of bezittingen, sedert den aanvang van de regering der Koningin, door paapsche recusanten gedaan of in 't vervolg te doen, zal als niet geldig worden beschouwd. Dergelijke overtredingen der wet worden gestraft met eene boete van twintig pond voor elke maand sinds den dag der beoordeeling, en bij gebreke van dien zal de Koningin regt hebben op al de roerende goederen van den schuldige, met twee derden van zijne landgoederen.

35 ELIS. *c.* 1. Al wie, boven de zestien jaren oud, weigert de (anglikaansche) Kerkdienst bij te wonen, of onwettige vergaderingen bezoekt, zal gegijzeld worden totdat hij zijne verklaring van *Conformiteit* (1) aflegge. Bij weigering van dit binnen den tijd van drie maanden te volbrengen, zal hij genoodzaakt worden, afstand te doen van de hoedanigheid van ingezeten en onderdaan van het Koningrijk, en niet verschijnende op de plaats, bestemd voor zijne inscheping, of zonder bepaald verlof van Hare

(1) *Declarations of conformity.* Deze verklaringen bevatten eene toetreding tot de leer en de liturgie der Staatskerk.

Majesteit terugkeerende, beschouwd worden en veroordeeld als schuldig aan hoog verraad. — In het tweede kapittel van hetzelfde Statuut, worden alle paapsche recusanten naar hunne woonplaatsen verwezen, met bevel om daarvan binnen twintig dagen aan de bevoegde autoriteiten kennis te geven. Ongeoorloofd was het hun, zich meer dan vijf mijlen van huis te verwijderen, op verbeuring van al hunne bezittingen of roerende goederen voor het leven lang. Diegenen, welke geen land bezitten boven de veertig pond, en niet binnen de drie maanden na hunne veroordeeling zich met de Staatskerk verzoenen, moeten het koningrijk verlaten, en bij weigering daarvan, of terugkeerende zonder verlof, de doodstraf ondergaan, de geestelijken niet uitgezonderd (1).

Eenige weken na het uitvaardigen van dit laatste Statuut werd de reeds bijna zeventigjarige vervolgster der Katholieken voor Gods oordeel opgeroepen. Zij stierf gelijk zij geleefd had. In plaats van de vertroostingen der godsdienst, had zij zich in deze laatste uren gewapend met een zwaard, waarmede zij, in oogenblikken van vertwijfeling en woede, het behang harer kamer doorstak. De Aartsbisschop van *Canterbury* bad wel bij hare legerstede, maar het hart, dat zoo lang niets dan wulpschheid, eigenbelang en trotschheid had gediend, en zooveel onschuldig bloed had doen vergieten, was nu voor de troostende waarheden der godsdienst ontoegankelijk geworden (2). ELISABETH stierf den dood der onboetvaardigen, den dood

(1) MADDEN, pp. 152—55. BROWN, in zijne *Hist. of the Penal Laws*, sluit de lijst dezer Statuten met de volgende opmerkelijke woorden: «Such were the successive provisions of ELIZABETH for the suppression of the Catholic religion.»

(2) LINGARD, *Hist. of Engl.* V, 609.

der Vervolgers. De voornaamste bewerkers der Hervorming in *Engeland*, CROMWELL, CRANMER, ANNA BOLEYN, de Lord *Protector* SOMERSET en DUDLEY, Hertog van *Northumberland*, waren haar op het schavot voorafgegaan. Had LACTANTIUS in die dagen geleefd, hij had zijne roerende tafereelen «*de Mortibus Persecutorum*» met een nieuw hoofdstuk kunnen vermeerderen.

(Wordt vervolgd.)

VIER JAREN ONDERVINDING

VAN DE

KATHOLIEKE GODSDIENST,

MET BEMERKINGEN OVER HARE VERSTANDELIJKE, ZEDELIJKE, GEESTELIJKE UITWERKSELEN EN OVER DE SLAVERNIJ VAN HET PROTESTANTISME,

DOOR

J. MOORE CAPES,

OUD LID DER HOOGESCHOOL VAN OXFORD.

Ziedaar den titel van een klein, maar hoogst belangwekkend geschrift, waarvan kort geleden te *Leuven* eene nieuwe uitgave in het Fransch verscheen. De heer MOORE CAPES had tot rijpen leeftijd het Protestantisme beleden, en is eerst weinige jaren geleden, zoo wij ons niet vergissen, in het jaar 1845, tot de oude Moederkerk teruggekeerd. In een vroeger nummer (1) gaven wij verslag van het werkje van den heer ALLIES, *Journal in France in* 1845 *and* 1848 *with Letters from Italy in* 1847, waarvan tot ons genoegen de heer SCHULTZE het Nederlandsch publiek de vertaling heeft aangeboden (2). Wij zijn er op gesteld, en onze lezers met ons, ieder godsdienstig verschijnsel, maar vooral in *Engeland*, na te gaan. Geen dier verschijnselen staat, vooral dáár, op zich zelf, het heeft eene min of meer gewigtige beteekenis, en staat in naauw verband met verschijn-

(1) *De Katholiek*, Dl. XIX, bl. 111.

(2) *Nasporingen op geestelijk gebied* gedurende eene reize door *Frankrijk* en *Italie*, 1845—1848. Door THOMAS WILLIAM ALLIES, M. A. Rector van *Launton*, Oxon. — Uit het Engelsch vertaald door F. F. SCHULTZE, gepensioneerd Hoofd-intendant der administratie van het Nederl. O. I. leger; oud-president van het R. K. Weeshuis te *Samarang*. (Ten voordeele der uitbreiding van het geloof in de Overzeesche bezittingen van *Nederland*.) *Amsterdam*, C. L. VAN LANGENHUYSEN. 1851.

selen van denzelfden aard; het moet in het oog worden gehouden en aangeteekend om de juistere waardering van het tijdperk dat wij beleven. Dit is onmiskenbaar, bijzonderlijk wanneer het verschijnselen betreft rakende den terugkeer of de genegdheid der gemoederen tot de Katholieke Kerk. Voor wij tot een verslag van het werkje van MOORE CAPES overgaan, volgen wij den Schrijver van de Voorrede der Belgische uitgave in de bemerkingen door hem gemaakt, omdat wij van hare waarheid volkomen overtuigd zijn. De redenen, die hem tot de uitgave bewegen, waren het belang, dat men in *België* stelt in al wat de groote beweging van *Engeland* naar het Katholicisme betreft, en de genegenheid, de innige zielsaandoening van ieder opregt Katholiek voor het eenvoudig en levendig geloof der nieuwbekeerden in *Engeland*. Voorzeker mogen wij die redenen met niet minder grond voor ons land inroepen. Niet ten onregte wekken vooral geschriften als dat van MOORE CAPES onze belangstelling op. Het onderscheidt zich, gelijk andere soortgelijke, door de psychologische bemerkingen die men er in vindt. «Het is ontwijfelbaar», zegt de Schrijver der Voorrede, «dat de Katholieke godsdienst den grootsten invloed uitoefent op 's menschen natuur; zij doordringt en verheft al zijne verstandelijke vermogens. Deze waarheid ontsnapt niet aan hen die, na in de duisternis van het Protestantisme te hebben geleefd, door de genade van den God van barmhartigheid in den schoot der Kerk zijn wedergekeerd; zij weten de weldaden van haren heilzamen invloed te bewonderen.»

Inderdaad het zijn de zoodanigen die dit verschijnsel juister kunnen beoordeelen dan zij die het geluk hadden van hunne eerste jeugd af in het Katholicisme te zijn opgevoed. Voor deze laatsten is het Katholicisme als met hunne natuur vereenzelvigd geworden, zoodat zij diens invloed op haar niet zoo merkbaar gevoelen, ja zelfs tot een wezenlijk begrip daaromtrent niet geraken dan door ernstig nadenken en diepe studie, en vooral door de ondervinding en de bemerkingen van anderen, die,

eerst op rijperen leeftijd tot de Kerk terugkeerende, dien invloed gevoelen, door hun tegenwoordigen toestand met den vroegeren te vergelijken.

Wie was de heer MOORE CAPES? in welken geest schrijft hij? — Hij was vroeger rector of pastoor der Kerk van S. Jan den Dooper te *Bridge-Water*. De geest waarin hij schrijft is de geest der liefde. Hij stelt ons te boek wat de ondervinding hem gedurende vier jaren heeft geleerd omtrent den invloed van het Katholicisme op de geheele natuur van den mensch, en vergelijkt dien onophoudelijk met den invloed, de uitwerkselen van het Protestantisme. Des te inniger gevoelt hij de grootheid der ontvangene genade, des te vuriger verlangt hij de bekeering zijner nog dwalende landgenooten. «Ik ken slechts éene enkele vrees», zegt hij, «de vrees dat mijn hart ontrouw zij aan hem die mij met dien onuitsprekelijken zegen gezegend heeft; ik ken slechts één enkel geheim, en hoe meer ik er aan denk, des te onbegrijpelijker komt het mij voor; dit geheim is, dat *ik* geroepen ben geworden tot die zalige rust, terwijl duizenden en duizenden zielen nog hier en ginds dwalende zijn op den woelenden wereldoceaan, zonder roer, zonder kompas, zonder anker, zonder stuurman, hun best doende om vóór den storm de kust te bereiken.»

Reeds had de schrijver onder den boven aangehaalden titel verscheidene artikels gegeven in een maandschrift van *Londen*, getiteld *The Rambler*, dat grootendeels door bekeerlingen van *Oxford* wordt geschreven. Deze in 1849 gegevene artikels heeft hij in 1850 tot een boekdeeltje zaamgevoegd. Zij vormden daarin drie hoofdstukken: 1. Verstandelijke uitwerkselen van het Katholicisme. 2. Katholieke zedelijkheid. 3. Katholieke leer. Daar men hem echter na het verschijnen dier artikels in *The Rambler* de opmerking gemaakt had, dat de zedelijke en verstandelijke slavernij van het Protestantisme, van welke hij dikwijls had gesproken, door de Protestanten geenszins werd gevoeld noch begrepen, heeft hij er een vierde hoofd-

stuk bijgevoegd, om te bewijzen, dat de Protestanten zich inderdaad in die slavernij bevinden. In het begin van zijn werkje heeft MOORE CAPES eenige bladzijden met het opschrift: «Bevoegdheid en waarde der getuigenis in dit werkje voor de Katholieke godsdienst afgelegd.» Die bladzijden zijn zoo merkwaardig, zij leiden ons zoo geheel in den geest van het geschrift en den schrijver in, dat wij ons thans met dezer mededeeling vergenoegen, om in ons volgend nummer het verslag over den eigenlijken inhoud te geven. Hooren wij thans hem zelven spreken.

«Het staat vast dat in ons *Engeland* ontelbare personen zich bezig houden met de tegenwoordige geestgesteldheid van die aanzienlijke schaar bekeerlingen, die in de laatste jaren het geloof der Katholieke Kerk hebben omhelsd. Zonder overdrijving kan men die personen bij duizenden tellen, en zonder verblinding gelooven dat zij gelukkig zouden zijn, indien zij in de gedachte konden binnendringen van diegenen, welke de Katholieke Kerk kennen door eigen ondervinding van haren invloed op hen zelven.

Van den anderen kant kan men ook niet twijfelen, of de Kerk van *Rome* vertoont zich aan die buiten haar zijn met een geheimvollen geest, die hen van het spoor brengt en verschrikt; dit uitwerksel brengt zij zelfs te weeg op die, welke toegeven, dat zij een deel der ware Kerk van CHRISTUS is, en dat zij, alles wel beschouwd, dan toch wel dat geestelijk vaderland zou kunnen zijn, welks denkbeeld zoovele ongeruste zielen foltert, en naar hetwelk zij zoo vurig verzuchten. De zich niet gelijk blijvende anti-papist, de ultra-puseyist, de enkele waarnemer wiens opregtheid en openhartigheid niet door den partijgeest verbasterd zijn, allen stemmen zij overeen om de Kerk van *Rome* met eene soort van pijnlijke nieuwsgierigheid te beschouwen als iets vreemds, onbegrijpelijks, tegenstrijdigs en afschuwelijks, waarin zich tegelijk de edelste en de laagste strekkingen bevinden, hetwelk

terzelfder tijd en naar het schijnt door dezelfde middelen de grootste mannen en de booswichten, de schurken en de bedrogenen vormt. In hunne oogen is zij een zonderling mengsel van evangelische regtzinnigheid en onheilige geslepenheid, van apostolischen ijver en begeerige eerzucht, van heilig ingegevene waarheid en verlagende begoochelingen. Aldus is de Katholieke Kerk, beschouwd of als eenvoudig psychologiesch verschijnsel, of als een, schoon bedorven, tak der ware Kerk van CHRISTUS, of als een levend ligchaam, dat het vermogen heeft gehad om vele der geleerdste en uitstekendste Engelsche Protestanten tot zich te trekken, aldus, zeg ik, is de Katholieke Kerk op dit oogenblik het voorwerp eener diepe en levendige aandacht voor een groot getal onzer eervolste landgenooten, die met vuur verlangen de juiste natuur, het eigenaardig karakter te kennen van den invloed, dien zij op de haar onderworpene gemoederen uitoefent.

In deze omstandigheden neem ik, die zelf dien invloed gedurende een geruimen tijd heb ondervonden, mij voor, de slotsom mijner ondervinding mede te deelen aan diegenen, welke er belang in stellen, te weten wat het dan toch eigenlijk is, Katholiek te zijn.

Tot de uitvoering van dit voornemen overgaande, moet ik mij verontschuldigen omtrent het persoonlijk gewigt, dat ik mij in de volgende bladzijden zal schijnen te geven. De aard zelf van het onderwerp zal mij noodzaken zoodanig en zoo dikwijls van mij te spreken, dat deze handelwijze volstrekt ondragelijk zou zijn, indien zij hier niet volstrekt noodzakelijk ware. Inderdaad de getuigenis die ik ga afleggen is zoo bij uitstek eene persoonlijke getuigenis, dat het mij onmogelijk zou zijn, niet herhaaldelijk terug te komen op mijzelven, niet dikwijls mijne eigene denkbeelden, meeningen en gevoelens te uiten; en toch, dit is eene onbetamelijkheid, die, hoewel onvrijwillig en gedrongen, niettemin haar droevigen kant heeft, en waarvoor het maar al te billijk is vooruit den lezer vergeving te vragen.

De eerste vraag, die men natuurlijk moet doen aan hem, die zich aanbiedt om getuigenis te geven omtrent den invloed, dien de Katholieke godsdienst op hare leerlingen kan uitoefenen, aan hem, die deze godsdienst in hare ware physionomie wil schetsen in den tegenwoordigen tijd, de eerste vraag, die men hem zal toevoegen, zal zijne bevoegdheid betreffen. Wie zijt gij? zal men hem met reden vragen. Welke zijn de omstandigheden, die u hebben in staat gesteld, om een gezond, van begoocheling en bevangenheid vrij oordeel te vellen? Gij neemt eene zeer teedere zending op u; welke zijn uwe titels? Welke bijzondere middelen hebt gij ter uwer beschikking gehad, om eene juiste en gegronde vergelijking te maken tusschen den invloed en de werking van het Katholicisme en die van het Protestantisme?

Omtrent deze punten geloof ik mijne getuigenis bevoegd en wettig, en met alle regt vraag ik om gehoord te worden.

Sedert mijne intrede in de Katholieke Kerk, hebben de omstandigheden mij in betrekking gesteld met een zeer groot getal Engelsche Katholieken, van alle rangen en standen, zoo wereldlijke als geestelijke. Persoonlijk en min of meer van nabij heb ik leeren kennen zeven of acht Bisschoppen, vele bestuurders van collegiën en oversten van religieuse gestichten; ik heb in verschillende oorden van *Engeland* betrekkingen gehad met een aanzienlijk deel der reguliere en seculiere geestelijkheid, met leeken van verschillende beroepen en rangen, met een merkelijk getal der bekeerlingen, die gedurende de laatste vijf of zes jaren het Anglikanisme verlaten, en zich aan de Katholieke Kerk onderworpen hebben.

Met velen der genoemden ben ik in de innigste vriendschap, en te gelijker tijd hebben toeval en de loop der dingen mij eene menigte uitstekende en door hunnen invloed merkwaardige personen in moeijelijke omstandigheden doen gadeslaan. Deze omstandigheden waren van dezulken, waarin het karakter wordt op de proef gesteld; omstandigheden, welke van dien aard zijn,

dat zij niet alleen de kracht van hem die zich er in bevindt, maar ook zijne zwakheden doen uitkomen; dat zij hem toonen gelijk hij is, in zijn ware licht, hem, zijne beginselen, zijn godsdienstig geloof.

Vóórdat ik Katholiek was, had ik geene mindere gelegenheden gehad om het ware karakter, den eigenaardigen geest van het Protestantisme te bestuderen.

En inderdaad, er zijn weinig Protestanten, die meer hulpmiddelen ter hunner beschikking hebben, om zich een onpartijdig oordeel over hun geloof te vormen, dan ik er heb gehad, toen ik Protestant was als zij. Van mijne jeugd af, en tot op den dag mijner onderwerping aan de Roomsche Kerk, ben ik innig verbonden geweest met alle soort van menschen in de Kerk van *Engeland*, met menschen van allerlei meeningen; ik heb bijzondere betrekkingen gehad zelfs met *dissenters*, de eer hunner scholen en sekten; onder mijne vrienden en bloedverwanten telde ik eerbiedwaardige geestelijken, geheel gehecht aan de oude *Anglikaansche* overleveringen en op een aanzienlijk standpunt geplaatst, *Tractarissen* vol omzigtigheid en voorzigtigheid, vurige *Puseyisten*, stoute *Romaniserenden*, naauwgezette *Latitudinaires*, oude en jonge *Evangelischen* van alle kleuren; eindelijk van dat soort van Engelschen, die zich niet in bespiegelingen verliezen, die zich onderscheiden door hunne lieftalligheid en zich bepalen tot het vervullen hunner pligten, die den weg volgen door hunne vaderen bewandeld, eenig en alleen en vóór alles den vrede, de kalmte, en eene praktische, wijze en gematigde godsdienst zoekende. Ik heb dus reeds vroeg de verschillende karakters en beginselen van diegenen, met wie ik in betrekking was, kunnen waarnemen en doorgronden; ik heb hun gedrag kunnen waarderen en nagaan, welk verband er was tusschen hunne godsdienstige denkbeelden en hunne handelingen, hun leven, den toestand van hunnen geest.

Evenmin kan men, om hetgeen ik ga zeggen te verzwakken,

aanhalen, dat ik tot de Roomsche Kerk ben overgegaan, aangespoord door overdrevene gevoelens, gezette en vooruit aangenomene vooroordeelen, die mijn oordeel over de daadzaken hebben kunnen verwarren; neen, de geschiedenis mijner ondervinding is geen verhaal van ijdele verbeelding en bijzondere aandoeningen, zij is het verhaal van zeer wezenlijke en stellige daadzaken. Ik was er zelfs zoo ver af van aan de Kerk van *Rome* mij over te geven als door eene blinde geestvervoering medegesleept, dat ik in zekeren zin dien plegtigen stap niet dan met weerzin gedaan heb: niet zonder moeite heb ik mij zelven overwonnen, al de hinderpalen die mij weerhielden verbroken; om mij tot die krachtsinspanning in staat te stellen, is noodig geweest de diepe en goed gevestigde overtuiging, dat mijne verandering volstrekt gevorderd werd voor mijne zaligheid.

De voordeelen der biecht troffen mij niet, ik was niet doordrongen van het volslagen onvermogen der bijzondere rede; voorbeeld en meeningen van anderen bewogen mij niet; ik weet dat die aandoeningen velen doen overhellen, om rust te zoeken in het Katholicisme. Lang voordat ik de minste gedachte had van ooit katholiek te worden, had ik mij een persoonlijk geloof beredeneerd en gevormd, volgens hetwelk ik al de leeringen van *Rome* als waar veronderstelde en de Heilige schrift beschouwde als een onbegrijpelijk boek, wanneer men haar ernstig en grondig en hare ingeving aannemende wil onderzoeken, tenzij men ook de kerkvergadering van *Trente* aanname en aan de onfeilbaarheid van hare besluiten geloofde. Hoe ongerijmd ook deze gemoedsstemming moge schijnen en in de daad was, toch was ik ook, lang voor ik er aan dacht de kerk van *Engeland* te verlaten, overtuigd dat zij op geenerlei wijze een deel der Kerk van CHRISTUS was; ik meende, dat ik in een geheel bijzonderen toestand verkeerde, en ik leefde in de gedachte dat ik zalig kon worden, ofschoon ik buiten de ware Kerk was en wel wist dat ik er mij buiten bevond. Zonder twijfel was die meening belagchelijk en allerongerijmdst, maar

het was dan toch de mijne. Zonder twijfel, de valschheid mijner godsdienstige bespiegeling trof mij later met onweerstaanbare kracht, die mij niet meer toeliet, de keuze mijner partij langer uit te stellen; maar niettemin blijkt uit dien zedelijken toestand dat ik met de daad volkomen op de hoogte was van hetgeen van beide kanten kon gezegd worden; dat ik zoo goed op de hoogte der controverse was, als had ik mij gedurende vier of vijf jaren er op toegelegd, om te overwegen, of ik mij moest overgeven aan de roepstem der Katholieke Kerk. Vooral was ik, om in alle punten de gevoelige kanten, de hoofd- en beslissende bewijzen te waarderen, veel beter geplaatst, dan wanneer ik ze had gewogen onder den invloed van opgewondenheid en geestdrift, onder de onrustige persing, die de ziel bezig houdt en voortdrijft van het oogenblik af, waarop de gedachte van Katholiek te worden zich van haar heeft meester gemaakt, en haar met magt dringt om hare overtuiging te verwezenlijken en ten uitvoer te leggen. Het was met de koelbloedigheid der eenvoudige redenering, met eene geheel beschouwende koelbloedigheid, dat ik één voor één al de leeringen der Roomsche Kerk onderzocht, er de waarheid van peilde, als ook de mogelijkheid van elk kerkelijk gezag, dat tegen haar zou zijn opgestaan of zou willen opstaan.

Onweerstaanbare bedenkingen overtuigden mij, dat het geloof of eene godsdienstleer, welke ook, logiesch onmogelijk is, zoo men niet eene tegenwoordige en onfeilbare leiding aanneemt; dat eene zigtbare Kerk, zonder opperhoofd, zonder Paus, bij voorbeeld, eene tegenspraak is in de woorden zelven; en ik werd zoo zeker van deze waarheid, zij scheen mij zoo klaarblijkelijk als de rondheid der aarde, als de helderheid der maan ten gevolge der zonsafkaatsing. Ik zag, dat zoo het Christendom van God komt, het Protestantisme, onder alle mogelijke vormen, eene verstandelijke ongerijmdheid is en de zonneklare schending van de eerste wetten der redenering.

In den laatsten tijd, en sedert ik Katholiek ben, heb ik mij dikwijls bezig gehouden én met de bewijzen, die, naar mijn inzien, de waarheid van het Katholicisme staven, én ook met de bedenkingen, die den menschelijken geest het godsdienstig geloof in zich zelve en in zijn wezen aanbevelen. Meer dan eens, hetzij ter gelegenheid van zekere feiten die mij mijne persoonlijke overtuiging aangaf, hetzij in den loop der controverse met de verschillende kleuren van het Protestantisme of zelfs van het ongeloof, hetzij in eene kalme en doordachte overweging, heb ik alles onderzocht wat kan gezegd worden over de vraag in haar geheel genomen, over de bijzondere punten des geloofs, over de gebruiken der Katholieke Kerk. Eerlijk en met moed heb ik getracht, al de moeijelijkheden hoofd voor hoofd te beschouwen, en regt te doen aan de feiten der geschiedenis; ik heb gepoogd, alle niet billijke vergoêlijking der dwalingen en misgrepen, die men aan zekere Katholieken kan toeschrijven, te vermijden, mijne bijzondere denkbeelden en eigene gevoelens niet te verwarren met de voorwerpelijke waarheden, wier bestaan onafhankelijk is van alle individuele ondervinding.

Ik ben dus in de omstandigheden die mij hier tot bevoegd getuige maken; ben ik ter zelfder tijd persoonlijk bekwaam om getuigenis af te leggen? Ziedaar eene vraag waarop ik geen antwoord geven kan. Niemand is ontvankelijk regter over zijne verdienste of onwaardigheid, niemand beschouwt zich zelven met volkomene belangeloosheid, niemand kent zich zelven goed. Zoo ik echter het durfde wagen een oordeel over mij zelven op te maken, dan zou ik zoo ver durven gaan van te zeggen, dat eene onberedeneerde ligtgeloovigheid niet in mijn karakter ligt, dat de bijgeloovigheid geene aanlokselen voor mij heeft: het gezag van groote namen beweegt mij slechts voor zoo verre het redelijk is, en ik kan mij met menschen in verbinding stellen zonder al hunne zienswijzen te deelen. Veeleer ben ik geneigd tot eene overdrevene onafhankelijkheid van oordeel;

de beweringen, die niet op juiste en heldere bewijzen rusten, wekken bij mij buitengewonen afkeer op; het wonderbare en bovennatuurlijke vindt over 't algemeen in mijnen geest aanvankelijk niet dan wantrouwen en ongeloovigheid. Maar, wat er ook van mijne inwendige gesteldheid zij, ik kan mij ten minste, en zonder vermetelheid, dat gewoon vermogen van waarneming en kritiek, dat gezond verstand toeschrijven van een gezonden geest die door een gezond ligchaam bewaard wordt, *mens sana in corpore sano*. Welnu, dit is genoeg om iederen mensch het regt te geven om als getuige te worden gehoord voor een geregtshof; dat is genoeg om zijne getuigenis te eerbiedigen, wanneer men er niet zelfs in berust, mits men eerlijk en onvooringenomen zij. Wat betreft de zuiverheid mijner bedoelingen en de waarheid mijner woorden, als ieder ander geloof ik mij opregt en eerlijk. Niemand roept de aandacht van het publiek op het onderwerp waarvan ik spreek, zoo hij niet meent opregt en godsdienstig te zijn; en inderdaad, er zijn weinig menschen, men moet het bekennen, die zich die eigenschappen niet toeschrijven. Dit alleen zal ik zeggen, dat mijn geweten mij zegt, dat ik in mijn voornemen slechts ben geleid en nog geleid word door het verlangen om mede te deelen en te doen kennen wat de zuivere waarheid is, wat goed en aangenaam is in de oogen van God; vooral ben ik er ver af om mijne eigene denkbeelden aan het geloof van anderen op te dringen.

Ik begin dus zonder eenige andere voorafspraak de slotsom bloot te leggen eener vierjarige ondervinding van de Katholieke godsdienst.»

VERSCHEIDENHEDEN.

HET H. SAKRAMENT DER BIECHT,

DOOR

DE GRAVIN IDA HAHN-HAHN (1).

Wel moest ons geheele leven eene onafgebroken doordringing zijn van het aardsche met het hemelsche; doch de kinderen van ADAM vergeten hunnen oorsprong niet en het teêre kleed der onschuld, hetwelk hunne ziel in het Sakrament des Doopsels ontving, wordt door de handen der zonde verscheurd; de reine band, die hen met hunnen Verlosser vereenigde, wordt losgemaakt. Zoo is de zonde afval van God — van het licht in de duisternis; van het eeuwige leven in den eeuwigen dood. Die in CHRISTUS zijn wedergeboren willen op hunne heldere, lichte hoogte niet blijven! Zij keeren zich naar zijnen en hunnen vijand toe — maar immer slechts door een vreeselijken val uit den morgenglans des hemels in de digte stof-atmosfeer der wereld. Daar liggen zij, verlamd, gebroken, geknakt, — zij, verloren zonen, die hun hemelsch erfdeel onwaardig verkwisten en in wier boezem de knagende worm der zelfverachting en rouw al dieper en dieper indringt, zoodat zij het uitschreijen van zielssmart naar verlossing, naar verzoening met God, naar herstelling in hunne vroegere kinderlijke betrekking tot Hem. En niet te vergeefs gaat de stem: «Met eeuwige liefde bemin ik u! daarom ontferm Ik Mij uwer,» hun trillend door het hart. Het heilig Sakrament der boetvaardigheid is de oceaan,

(1) Zie *Aus Jerusalem*. Mainz, Verlag von KIRCHHEIM und SCHOTT. 1851. In eene volgende aflevering komen wij op deze beroemde bekeerlinge terug.

die eene wereld vol zondeschuld rein waschl. Ik geloof niet, dat eenige andere overdenking ons den vreeselijken hoogmoed van het afgevallen schepsel meer levendig voor oogen stelt dan deze: dat het aan dat schepsel zoo zwaar valt zich aan dit Sakrament te onderwerpen. Niets verlangt Gods plaatsbekleeder van den mensch dan hetgeen zijn eigen geweten sedert jaren lang van hem begeert. Geene openbare straffen voor zijne overtredingen behoeft hij te vreezen, want tot dit geregtshof reikt de magt van het burgerlijk wetboek niet; en God heeft andere straffen. Geen vernedering of smaad voor aardsche oogen kan voor hem uit deze belijdenis ontstaan; want hij spreekt het, wat de wereld betreft, als het graf in, wijl Gods plaatsbekleeder tot eeuwig zwijgen verpligt is en het niet verbreken mag — zelfs dan niet, wanneer hij daardoor de aarde van het nederstorten in den afgrond redden kon. Doch deze eene kleine voorwaarde: stil en rouwmoedig datgene te belijden wat hij welligt met een koningrijk zou willen betalen als het van 't hart af was, schijnt hem al te zwaar. Naar dezen onbegrensden hoogmoed kan men afmeten, hoe ontegensprekelijk heilzaam en hoe geheel op de leiding der zielen berekend een Sakrament moet zijn, waaraan het ten langen laatste toch gelukt, dien hoogmoed in ootmoed te veranderen en de knie der trotschheid te buigen.

In *Babylon* (1) spreekt men wel ook van eene zondebelijdenis en van berouw, die het ontvangen der heilige Communie moeten voorafgaan; maar dat is iets anders! Om zich in 't algemeen voor God als een groot zondaar te erkennen, daartoe is veel minder zelf-verwinning noodig, dan om zich over eene enkele erbarmelijke zonde voor den priester aan te klagen. Zich zondaar belijden, kan men met een fariseeschen hoogmoed, welke echter geheel wijkt, zoodra men bijzondere zonden belijdt. En wat het berouw betreft, dat even min als die algemeene schuldbelijdenis een' regter vindt, zoo loopt de mensch in zijne nei-

(1) Het Protestantisme.

ging tot zelfverblinding groot gevaar, zich daaromtrent te bedriegen, als hij eenige gemoedsbewegingen van smart, zelfs eenige tranen voor berouw aanziet. Berouw is het vast besluit der ziel, zich van de zonde af en naar God toe te keeren. En wanneer tranen als waterbeeken stroomden, zonder dezen wil, zouden zij geen bewijs zijn van berouw, en geen vergeving der zonden bewerken, noch de ontbinding verdienen.

Gelijk de Verlosser zigtbaar in de wereld gekomen is, eene zigtbare Kerk gegrondvest, aan zigtbare teekenen zijne genade verbonden heeft, zoo begeert hij ook van den mensch bepaalde uiterlijke akten, welke zijne inwendige bereidwilligheid in 't bijzondere eveneens uitdrukken als de levendigheid zelve van zijn geloof zich en door een geheiligd leven en door werken der liefde in daad vertoont. Niet hij is een groot schilder die de overtuiging heeft het te zijn, en van zijnen rijkdom aan innerlijke beelden spreekt, maar eenvoudig weg hij die schoone schilderijen schildert. En aldus is diegene een rouwmoedige zondaar, die zich op die wijze als CHRISTUS verordend heeft van zijne zonden beschuldigt. Dat is eene daad, een vrij besluit van den wil, een akt der zedelijke door de genade gedragen vrijheid! Dit begeert de Kerk van de haren; daartoe zoekt zij hen te vormen; met aandoeningen, die zich niet tot besluiten stevigen, is zij niet gediend, want die verweeken den mensch en zij verlangt zielskracht van hem. Dan geeft zij hem alle liefde, alle ondersteuning, alle opbeuring, duizend middelen — doch dat krachtig besluit kan zij hem niet besparen. Die verstaling van den wil tot een akt van de diepste verootmoediging vind ik even bovennatuurlijk schoon als het juist alleen van de bovennatuurlijke kracht der Kerk kan uitgaan. Altoos waant men slechts voor ontzaggelijke daden den wil te moeten harden: om kroonen te winnen, om werelden te beheerschen en te trotseren, om over vijanden te zegepralen, om wat weet ik voor groote, voor schitterende dingen uit te werken. Doch wie dat alles kan en nog honderdmaal meer, —

en niet nederknielt in den biechtstoel en zijne zonden belijdt, bij heeft de grootste daad van den wil nog nimmer volbragt. Ieder keer als ik een biechtstoel van vrome geloovigen omringd zie, schiet mij eene onuitsprekelijke vreugde door het hart; want daar wordt nu werkelijk eens aan God de eer gegeven, en het schepsel ligt in heel zijne nietigheid voor Hem in het stof, — om daaruit zich in den hemel te laten inbeuren. Want daar viert nu werkelijk de genade haren triomf over de natuur en de hoogere mensch verwint den lageren — uit liefde tot God. Is dat dan niet bovenaardsch schoon? Zoo gij dit in Babylon op papyrus-bladen of in hierogliefen zoudt lezen, in wat eene bewondering zou het u brengen! Hoe verbaasd zoudt gij de even diepzinnige als veel omvattende verhevenheid aanstaren van zulk eene godsdienstige inrigting, die den mensch tot de kinderlijkste verootmoediging en uit haar tot de verhevenste levensgemeenschap met God brengt! Gij zoudt volstrekt niet begrijpen, waarom niet alle godsdiensten juist dit werkdadigste middel tot 's menschen wedergeboorte in toepassing brengen! Nu, de Persen en Indianen hebben het niet — maar wij hebben het! is het daarom minder schoon? — Met den zelfden zonderlingen weerzin, dien gij tegen het priesterschap laat blijken, zegt gij van dit heilig Sakrament der boetvaardigheid: ach, die oorbiecht! Twee instellingen der Kerk van zulk eene onvergelijkelijke majesteit, van zoo diepen ernst, van zulk eene wonderbare kracht, van zulk eene bovenaardsche schoonheid — zouden u terugstooten? O, maar dat is onmogelijk! of veeleer, dat kan slechts geschieden, wijl gij ze niet kent, wijl men in Babylon slechts van eenig mogelijk misbruik spreekt. Doch wat gaat u het misbruik aan! Is de poëzij daarom minder verheven, wijl een slecht dichter slechte verzen maakt? Is de liefde daarom minder beminnelijk, wijl een woestaard haar tot dekmantel zijner gemeenheid maakt? Zult gij daarom niet meer dichten, niet meer beminnen, wanneer God u daartoe het vermogen gaf? Of u niet aan eene schoone liefde,

aan een geniaal gedicht verlustigen? Doch doet gij dit, dan zie ik niet in, waarom gij niet gelijkerwijze met deze instelling doet, u niet tot haar beginsel verheft, het denkbeeld en de uitvoering hiervan niet bewondert en de uitzonderingen voor datgene aanziet wat zij zijn — voor uitzonderingen, die eeuwig zullen plaats grijpen zoolang goddelijke wet en menschelijke zwakheid eene tegenstelling uitmaken. Dit is zeker: de natuurlijke mensch verzet zich tegen het Sakrament der Biecht en tegen het Priesterschap, wijl hij zelfvoldoening noch wereldschen lust wil opgeven. Maar wat bevalt u dan zoozeer in uwen natuurlijken mensch? — Ik kan het niet begrijpen! En gij zelven kunt het niet, zonder met u zelven in tegenspraak te vervallen. Aan uwe kinderen predikt gij opregtheid en bekentenis hunner kleine zonden, en berouw daarover en den wil om ze te vermijden — en gij wilt voor God niet doen, wat uwe kinderen uit liefde tot u moeten doen? Gij predikt hun zelfverwinning en onthouding — ook van het geoorloofde — om de wilskracht te oefenen, en gij kunt het niet velen, wanneer zij op beuzelspel en vlinders, op eten en drinken, en den kleinen wereldlust van hun kinderlijken kring bedacht zijn, en in het tegendeel vindt gij innig genoegen. Maar wanneer mannen in 't groot doen, wat gij in 't klein van uwe zonen verlangt, dan bevalt u dat op eens niet meer? Ja, maar dat heeft geen zin. Gij moet u of verheugen, dat uwe knapen tot tien jaar regt snoepachtig, regt zinnelijk, regt traag, en geheel wereldsgezind zijn — en dan zijt gij in uw regt, als gij de mannen bij de dertig jaren in deze rigting verder wilt ontwikkeld hebben; of gij moet er u over bedroeven en met al uwe kracht er tegen in werken; — maar dan ook u verblijden dat er mannen zijn, die in een hoogeren omvang de overwinning van het aardsche voltrekken. Namelijk in onzen tijd, waarin de vreeselijkste verzonkenheid in wereld- en zinnenlust heerscht, waarin de begeerlijkheid zoo reusachtig groot

de zucht naar genot zoo ziekelijk is, dat men zich geschokt voelt als door eene verwoesting der wereldorde met er slechts aan te denken: is het nu niet eene verkwikking, eene verzoening, dat er menschen zijn die met gelaten verachting van al die dingen afzien, welke aan het meerendeel zoo begeerenswaard, zoo noodzakelijk toeschijnen, die de hemelsche gaven met den vollen prijs van alle aardsche betalen, en die hun vrijen wil daartoe gebruiken waarvoor hij bestemd is: om de zinnelijkheid onder zijn juk te werpen en de zegepraal der zedelijke vrijheid te verkondigen. Het Sakrament der Biecht is zonder priesterschap volstrekt niet te denken! Om geneesheer, regter, vertrouweling van zooveel zielen te zijn, om in hare krankheden, gebreken, angsten en behoeften te kunnen voorzien, om haar door wijze leiding er van te verlossen, om in die afgronden te blikken zonder duizelen en in die verwardheden met een helder oog — daartoe moet men in een geheel anderen, dan den gewoon menschelijken grond geworteld zijn en met een geheel anderen dauw der ziel, dan de gewone menschelijke wijsheid is, gevoed worden. Daartoe is een bestaan noodig, zoo volkomen vrij van het *ik*, als van geen arts, van geen regter, van geen vriend der wereld zelfs niet van verre begeerd wordt. Daartoe moet men zijn *ik* in de hand Gods teruggeven, en hiervoor een bovennatuurlijk leven ontvangen hebben: — anders houdt men het niet uit! met geen menschelijke barmhartigheid laadt men dezen last op zijne schouders. Met iederen vezel uitgerukt uit de wereld moet hij zijn, die het verdragen kan, in onschokbare rust en klaarheid het uitharden, wanneer alle klagten, en smarten en nooden der wereld tot Hem roepen of jammeren of smeeken; — die ze allen hoort, maar van de hoogte af; allen een antwoord geeft, maar van de hoogte af; en die nooit door menschelijke meewarigheid of afkeerigheid tot eenig oordeel of vonnis bewogen wordt. Ware één vezel van het *ik* nog met de wereld verbonden, dan moest

hij er aan omkomen van smart of in stompzinnigheid vervallen. Alleen de goddelijke geest der Kerk vermag zich goddelijke werktuigen voort te brengen, welke geschikt zijn om zijne oogmerken bij de opvoeding der menschheid te dienen. En zeide ik hierboven, dat het mij eene zielsvreugde is, de vrome geloovigen om den biechtstoel verzameld te zien, wijl zij aan God de eer geven, dan is mij de priester in den biechtstoel eene nog grootere verheuging, wijl hij de eere Gods nog grooter maakt. Een arm mensch, als iemand onzer, met onze gebrekkigheid en zwakheid, die naar haren maatstaf liefde en haat, deelneming en weerzin gevoelt — zóó uit het aardsche opgeheven te zien, dat hij in Gods plaats zit om over de zielen te rigten, haar het verloren kleed der onschuld wedergeeft, hare verzoening met God uitspreekt, den looden mantel harer zonden haar afneemt, ja, dat vind ik zoo bovennatuurlijk schoon, dat ik daarin wederom een bewijs van de goddelijkheid der Kerk zie, — want buiten haar bestaat niets hieraan gelijk! daar blijft alles ten eenen maal gewoon menschelijk en aardsch.

PROTESTANTSCHE EN KATHOLIEKE ZENDINGEN.

In het jongste Nr. van het Maandschrift: *de Vereeniging* geeft de heer T. M. LOOMAN onder de «Buitenlandsche Berigten» het volgende te lezen:

«Niet minder dan 61 Protestantsche Genootschappen worden in *Groot-Brittanje* gevonden, die allen jaarlijks openbare feesten vieren. Van 47 derzelven weten wij de inkomsten en uitgaven. In het afgeloopen jaar hebben die 47 niet minder dan ruim *negen millioen* gulden, alleen aan vrijwillige giften, ontvangen, die uitsluitend tot godsdienstige en liefdadige werken besteed worden.»

«Indien wij hierbij al het geld konden voegen, dat in andere landen, zoo als *Frankrijk*, *Zwitserland*, *Nederland*, enz. tot

hetzelfde doel wordt bijeengebragt, zouden de Roomschen zich dan niet moeten schamen, die zoo veel opgeven van hun ijver voor de uitbreiding van het Christendom, en in geheel *Europa* jaarlijks niet meer dan *twee millioen* voor de *Propaganda de fide* [sic?] kollekteren?»

Dat onze geloofsgenooten zich zouden moeten schamen, omdat zij jaarlijks niet meer dan twee millioen opbrengen, kunnen wij zoo gereedelijk niet toegeven: want de heer LOOMAN is hier in zijne beoordeeling van de Katholieken zeer eenzijdig en daardoor zeer onbillijk. Voor zijn persoon zouden wij hem dit minder kwalijk duiden, omdat uit zijne opgaaf zelve genoegzaam blijkt, dat hij met onze instellingen niet in het minste bekend is; maar als hij voor het publiek schrijft, dan diende hij zich op de hoogte der zaak te stellen, alvorens zijn oordeel er over uit te spreken. Een paar bemerkingen zullen genoeg zijn om die eenzijdigheid te doen uitkomen.

1°. Terwijl hij van de *gezamelijke* protestantsche genootschappen in *Groot-Brittanje* spreekt, wier inkomsten «tot godsdienstige *en* liefdadige werken besteed worden,» stelt hij daartegenover één enkel genootschap der Katholieken, dat zich *uitsluitend* bezig houdt met *de voortplanting des geloofs onder heidenen en ongeloovigen* (1). Is dat billijk? — Waarom dan ook niet gesproken van het *Genootschap der H. Kindschheid* (Oeuvre de la sainte Enfance), en van hetgeen, bepaaldelijk in *Nederland*, voor het godsdienstig belang onzer koloniën jaarlijks bijeengebragt wordt? — De heer LOOMAN wist het niet. — Het zij zoo: maar deed hij dan niet verstandiger, te zwijgen van zaken die hij niet kent?....

2°. Voor de gemelde protestantsche genootschappen brengt

(1) *Association pour la Propagation de la Foi*, wier hoofdzetel te *Lyon* gevestigd is. Het schijnt dat de heer LOOMAN dit genootschap verwart met de *Congregatio de propaganda fide* en met het collegie van dien zelfden naam te *Rome*. Hij is de eerste en de eenige onder de Protestanten niet: wij zijn aan dergelijke misgrepen gewoon.

de heer LOOMAN ook in rekening wat zij jaarlijks voor *liefdadige* werken besteden; doch wat de Katholieken tot zulk einde bijeenbrengen komt bij hem in geen aanmerking. — En hier toch, was het zoo moeijelijk niet om eenigermate te weten, welke verbazende sommen jaarlijks door de Katholieken tot onderscheidene *liefdadige* einden worden uitgegeven. Of is het van zoo weinig beteekenis wat hier en elders door de Katholieken wordt bijeengebragt tot opbouw, herstel of versiering hunner kerken; tot onderwijs en opvoeding, vooral van arme kinderen; tot ondersteuning en verzorging van behoeftigen van allerlei aard? Het is waar, 't geschiedt niet altijd door *genootschappen*: maar is het daarom minder loffelijk? En waar het door eigenlijke genootschappen geschiedt, is het daar van zoo geringe waarde dat het aan niemand in 't oog valt? Heeft de *Vereeniging van den* H. VINCENTIUS VAN PAULO, — om van ontelbare andere in *Frankrijk*, *Italie*, *Duitschland*, *Engeland*, *Belgie* en *Nederland* niet te spreken — heeft die Vereeniging zoo weinig uitgerigt dat haar bestaan zelf den heer LOOMAN onbekend kan zijn?..... Die billijk en regtvaardig wil oordeelen, moet *geen tweederlei maat en tweederlei gewigt* gebruiken.

Maar zou de heer LOOMAN, die zoo gaarne de Katholieken wil beschaamd maken, er wel aan gedacht hebben, waartoe zijne vergelijking kan leiden, wanneer ze doorgevoerd wordt tot de resultaten van beider pogingen? Hij beweert, en wij zullen hem hierin niet tegenspreken, dat de Protestanten voor de uitbreiding van het Christendom meer *geld* bijeenbrengen dan de Katholieken; maar zou hij ook durven beweren, dat daarom de pogingen der eersten even vruchtbaar zijn als die der laatsten? — En hier toch komt het vooral op aan; want het is van minder belang te weten, door wie van beiden, Protestanten of Katholieken, de meeste *stoffelijke* krachten aangewend worden, dan te onderzoeken waar de meeste geestelijke vruchten worden voortgebragt.

Volgens de getuigenis van hunne schrijvers en berigtgevers,

is het ten dien aanzien bij de Protestanten allerbedroevendst gesteld. Door hunne Bijbel-, Tractaat- en Zendeling-genootschappen, bepaaldelijk in *Engeland*, worden jaarlijks millioenen schats besteed, doch zonder dat het eenigzins geëvenredigde vruchten oplevert. Wij spreken nog niet eens van die gevallen, waar, zooals in *Zwitserland*, gelden van het Londensch Bijbelgenootschap uitgegeven worden tot verspreiding van demokratische en socialistische geschriften; of van die duizenden van Bijbels en Nieuwe Testamenten, welke ongelezen blijven liggen, of tot geheel andere einden gebruikt worden; — ook daar, waar het woord der zendelingen eenigen ingang vindt, is het getal der bekeerlingen zoo gering, of dezer standvastigheid zoo te betwijfelen, dat de moed van den zendeling op de hardste proef wordt gesteld. Reeds vóór onderscheidene jaren gaf Dr. WISEMAN, thans Kardinaal-Aartsbisschop van *Westminster*, eene verhandeling uit, waarin hij uit berigten bijna uitsluitend van protestantsche genootschappen, hunne agenten, of hunne zendelingen, *de onvruchtbaarheid der protestantsche zendingen* ten duidelijkste heeft aangetoond. Het is er sedert dien tijd nog niet op gebeterd. Vóór een of twee jaren lazen wij in een protestansch weekblad de meest bedroevende berigten over de Engelsche zending op *Jamaïka*; en nu nog, vóór eenige dagen, hebben de dagbladen tijdingen medegedeeld, die al de vroegere op nieuw komen bevestigen. Zij zijn van versche dagteekening (25 Junij jl.), en afkomstig uit de Engelsche bezitting *Bombay*. «Het getal inlanders,» wordt van daar gemeld, «die tot het Christendom overgaan, is in *Bengale* en Westelijk «*Indie* verbazend gering. In het presidentschap van *Bombay* «zijn omstreeks vijftig zendelingen, en evenwel *hoort men er* «*zelden van eene bekeering*. Onder de 500,000 inlanders op «het eiland *Bombay*, die bijna twee eeuwen onder Britsch «bestuur geleefd hebben, en met kaste-vooroordeelen weinig «behebd zijn, vindt men geen half dozijn inlanders die het «avondmaal bijwonen. Deze uitkomst is zeer ontmoedigend,

«*vergeleken met hetgeen voor ons door de Jezuiten in het «westen van Indie is tot stand gebragt* (1) »

Uit de vruchten leert men den boom kennen; en — *waar de Heer het huis niet opbouwt, zul'en de werklieden te vergeefs er aan arbeiden.*

HÉGÉSIPPE MOREAU.

We hebben vroeger reeds een woord over dezen dichter gezegd en zijn stukje, getiteld: *Un quart d'heure de dévotion* vertaald medegedeeld (2). Onlangs is er eene nieuwe uitgave zijner werken verschenen, maar met onuitgegeven stukken: gedichten en brieven, verrijkt. Wij leeren er dien anderen GILBERT te beter door kennen, en uit menige nu vernomen bijzonderheid blijkt, hoe de godsdienst den dichter in al zijne aardsgezindheid nog bij wijlen verhief, en hij al dieper zonk waar hij haar, en helaas! maar al te smadelijk, verliet. In het oordeel, dat ROLLET over *Le Myosotis*, den bedoelden bundel van HÉGÉSIPPE MOREAU, heeft geveld, vonden we onze meening bevestigd; wij volgen dien schrijver met geringe wijziging en toevoeging in zijne zeer gegronde bemerkingen.

De dichter, zegt hij, is bij HÉGÉSIPPE MOREAU niet meer te beoordeelen, uit wat gezigtspunt, zedelijk of letterkundig, men hem ook wille beschouwen. Ondanks zijne vele schitterende en hem eigene hoedanigheden, heeft aan MOREAU dat zeker iets ontbroken 'twelk de glorie en de kroon voltooit, maar met geen enkel woord te noemen is. Hij voelde het zelf. «God is mijn getuige, schreef hij (ligtzinnig genoeg) in een brief aan de vriendin, die hij zijne zuster noemde, dat ik een waarachtig dichter ben; ongelukkig echter ben ik niets dan dat.» Van nature met de schoonste gaven eener oorspronkelijke zangster verrijkt, eene treffende en frissche bevalligheid, een vurig en waar gevoel, en wetend dat hij dichter was, waarom was hij het niet geheel en al? Wij kunnen het uit de nieuwe uitgave

---

(1) Zie o. a. *Staats-Courant* van Vrijdag den 1ⁿ Augustus jl.

(2) *De Katholiek*, D XII, bl 609.

zijner werken opmaken, waar wij naast de gedichten, die voor en tegen den Schrijver getuigen, uittreksels van briefwisselingen vinden, die ons tot het innigste van den mensch, tot het verborgenste zijner ziel en zijns levens doen doordringen. Moreau deelde in het ongeluk van de kinderen zijner eeuw, welke de strenge wet van pligt en de zedelijke waarde van het lijden verleerd en vergeten is; hij waande, op het gezag der nieuwe wijsheid, dat het geluk het eenige doel des levens en de glorie het uitsluitend streven van het talent is. Van daar de moedeloosheden zijns harten en de afdwalingen van zijn geest, zijne dwaasheid en zijne ellenden. Had hij het hoogere einddoel van zijn bestaan beter herdacht, dan had hij minder klagten bij 's levens moeijelijkheden doen hooren, en meer zielskracht getoond om ze te overwinnen. Ware hij beter doordrongen geweest van de verborgen krachten des lijdens, sedert een menschgeworden God geleden heeft, en van de verpligtingen, waartoe onze verheven natuur ons verbindt, dan wel verre van haar te vlocken, had men hem in de beproeving, die hem toegezonden werd, de goddelijke roeping zien zegenen, en hij had er zich toe opgeheven, in plaats van er voor te bezwijken. Het was niet, gelijk hij gezegd en men 't herhaald heeft, het brood des ligchaams dat hem ontbrak, maar de spijze der ziel, en zoo de dichter in hem onderging, het was de mensch, de Christen, die in gebreke bleef en bezweek. Meer dan menig ander ontmoette hij op zijnen weg steun en bijstand: wees zijnde, vond hij eene moeder weder; schoon arm, ontving hij in een godsdienstig gesticht met de gastvrijheid voor de jaren zijner jeugd ook het voorregt eener degelijke opvoeding. Bij zijn uittreden uit dat heilig verblijf bewisten twee vrouwen elkaâr de zorg voor zijn geluk, twee engelen die langen tijd over hem waakten. Hij komt te *Parijs*, en in die stad, waar de eenzaamheid des gemoeds uit de menigte der menschen voortkomt, wordt hij ontvangen door vrienden en beschermers, meer naijverig op zijn' roem dan hij zelf. «Ik wachtte totdat mijn lot veranderde om u narigt van mij te geven, schreef hij destijds, het oogenblik is gekomen; vijf of zes dames der *groote wereld*, aan wie mijne verzen en liederen behaagden, hebben dit wonder uitgewerkt. Thans word ik overal goed onthaald, gevierd, gestreeld... Haar doel is

een ieder van de hooge gedachte te vervullen die zij van mijn talent hebben, en mij te doen schrijven in al wat er uitkomt. Ongelukkig is er voor dit plan een beletsel, ik zelf.» De vrienden van MOREAU waren hem weinig minder genegen: «De tijding, zegt hij, dat mijne verzen eindelijk gedrukt zullen worden, heeft al mijn vrienden buitengemeen verheugd... Reeds zoo lang gaan zij overal mijn talent verkondigen, dat het hun niet spijt, eindelijk een steun voor hunne meening te hebben gevonden... Daar zijn ze nu allen ook bezig met over te schrijven en mijne papieren te regelen.» — Zal ik er bijvoegen, dat de dichter, kosteloos door priesters onderwezen, welke hij later in eene kwade luim ondankbaar genoeg in zijne verzen durfde hoonen, onder zijne edelste weldoeners een man telde, dien bij het ongeluk had van grievend te beleedigen zonder hem te kennen?

Men moet dus als ijdel en ongegrond al die gewone jammerklagten voorbijgaan over de hardheden van 't leven, de ijskoude der eenzaamheid, het zwart verschiet van den volgenden dag, de pijnlijke behoefte der armoede, over de zangster die omkomt uit gebrek aan een weinig welvaren en licht, aan meegevoel en brood. Er zijn inderdaad dezer dagen van die dichters, welke alles vereenigd hadden: de weelde des levens, de schittering des woords, gezochte vriendschappen, groote en snel verbreide faam, en in 't eind evenwel jammerlijk verongelukt en diep zijn weggezonken. In hun eigen triomf begraven, zullen zij daarnit zich niet beter opheffen dan MOREAU uit zijnen tegenspoed. Dezelfde klip deed hen gezamentlijk, schoon op verschillende uren, schipbreuk lijden, de klip, waartegen, bij gemis van eenigen zedelijken en hoogeren gids om hen te geleiden, én enkele personen én de gansche maatschappij onvermijdelijk moeten vergaan: het uitsluitend najagen van aardsch geluk. Wanneer die voldoening ten hoogste doel wordt gesteld, wat, meent gij, zullen zoodanige dichters worden met hunne zucht naar verfijnd zingenot en hunne koortsachtige ijdelheid? Zij gaan waar hun hartstogt gaat. Zijn zij arm, de ellende foltert ze en de afgunst geeselt hen; zijn zij gelukkig, zij spelen met hun talent, overgeleverd als ze zijn aan de grillen en nukken hunner verbeelding. De zucht naar bijval maakt van hen — de zoogenaamde volksdichter PIERRE DUPONT in zijne *Muse populaire* moge met

anderen het getuigen — de laagste vleijers van den verdorvensten smaak ; zij voegen zich naar den wuften wiekslag der fortuin. Daardoor altoos buiten de waarheid en onopregt, geen anderen gids hebbende dan het halsstarrig eigenbelang en den nardnekkigen hoogmoed, dobberen zij allen tegen den gang der omstandigheden en gebeurtenissen in, het oog naar 't bedriegelijk eigenbelang gerigt, op eene wijde zee van wisselingen en worstelingen, waar evenmin als het geluk de glorie eene zekere haven heeft, — op die zee, welke MOREAU zelf vooruitzag en waar hij zijne schipbreuk in deze treurige regelen aankondigde :

Mijn vroeg-verweesde jeugd wiegde ik met gulden droomen;
Een stem als der Sibil scheen eens mij toe te komen,
Zacht-murmelend: «uw lot... hangt van uw wenken af:
«De dichtkunst heerscht!... ga, kind! en voer den Koningsstaf!...»
Helaas! 't was ijdle taal! mijn zangster op die woorden
Vertrouwde zich die zee en de ongestuime boorden,
Waar ADAMASTOR van zijn rotspunt dreigend staart,
En 't spooksel van GILBERT rondom een lijkzerk waart.

MOREAU, evenals GILBERT, behoort tot die zwartgestemde schare van mislukte talenten, die minder vruchten dan verwachtingen gaven, die meer tranen erlangden voor hunne gedachtenis dan roem voor hunnen naam ; die hunne schoonste verzen, hoe ze de godsdienst ook vergaten, aan oogenblikken van godsdienstig gevoel verdankten. Och of die allen, gelijk deze twee, vóór hun sterven zich met den God dien zij verlieten nog verzoenden, en de Heer zelf dan op hun bed van smarten — zij het ook als voor MOREAU in een hospitaal gespreid — hen in hun laatste uur kwame bezoeken.

TWEE HOOFDSTUKKEN

VAN DE

NAVOLGING VAN CHRISTUS,

IN EEN OUD NEDERDUITSCH HANDSCHRIFT.

Bij den nog altoos voortdurenden strijd over den Schrijver van *de Navolging van Christus*, is een oud Handschrift, hetwelk iets betrekkelijk dat onschatbare werk vervat, reeds daarom alleen belangrijk; maar die belangrijkheid wordt groot, wanneer het Handschrift, in plaats van 't een of ander dat slechts eene omstandigheid van ondergeschikt gewigt doet kennen, den tekst, of een gedeelte van den tekst, dien men in *de Navolging* leest, in eene andere taal te lezen geeft. Dan toch krijgt de kritiek gelegenheid om hare scherpzinnigheid veelzijdig aan den dag te leggen, en, zoo zij een weinig stout is, de vraag te stellen: Wat is oorspronkelijk? Wat vertaling? Wij geven hier beneden, uit een oud Handschrift, den Nederduitschen tekst van twee hoofdstukken der Navolging. Het is ons inzigt niet, als *critici* op te treden; wij willen slechts aan het publiek mededeeling doen van een in meer opzigten interessant stuk, en het tevens aan de kritiek ter nadere kennis-

neming aanbevelen. Wij zullen, om dit laatste meer voldoende en vruchtbaarder te maken, over het Handschrift de noodige bijzonderheden aanteekenen. Ook zullen we eenige door ons gemaakte opmerkingen mededeelen, en eenige punten aangeven, welke, naar ons inzien, moeten onderzocht en uitgemaakt worden, opdat de vraag over den Schrijver van *de Navolging* door het bekend worden van den onden Nederduitschen tekst van twee kapittels dezes boeks een stap nader tot hare zekere oplossing doe.

Het Handschrift bevat gebeden, onderrigtingen en opwekkingen, bestemd voor godgewijde zusters. Het is geheel op papier, met eene nette hand, duidelijken en eenvoudigen letter geschreven; de verkortingen zijn zeer regelmatig, en blijven van het begin tot het einde zich zelve gelijk. Blijkbaar had de schrijfkunst nog geen merkbaren achteruitgang geleden, toen het Handschrift vervaardigd werd. De opschriften der gebeden enz. en de initialen zijn in blinkende, roode letters. Het Handschrift bestaat uit 126 van weerszijde beschrevene blaadjes, in zeer klein formaat, ingenaaid in parkement. Op een der vóóringenaaide parkementen blaadjes, die er bij wijze van schutbladen ingevoegd schijnen, leest men: *Dit boeck hoert toe den susteren in .....huus van diese te Deventer* (1). Dit

(1) Zoo lieten we afdrukken, omdat de naam van het Deventersche «*huus*» door afschuring van het parkement onleesbaar geworden is. Het is, uit de nog vrij zigtbare L en hetgeen verder van de letters is overgebleven, echter zeker genoeg, dat geschreven stond: *Lammenhuus van diese;* welke benaming ontleend is aan de stichteresse LAMME VAN DIESE of VAN DYESE. Dit klooster, hetwelk de H. CAECILIA tot patrones had, werd door genoemde vrouwe gesticht ten jare 1388, voor de *gemeyne devoten susteren*, welke, als bekend is, den regel van den H. AUGUSTINUS volgden, en onder de leiding stonden van de Broeders van het gemeene leven. Zie DUMBAR's *Kerkelyk en Wereltlyk Deventer*, 1ᵉ D. 4ᵉ B. 27ᵉ Hoofdst.

is met eene latere hand geschreven. Lager staat, met nog latere hand en veel slechter schrift: *suster ..... roetters*, of: *wetters;* de voornaam is van het parkement weggeschrapt. Noch vóór, noch achter het boek vindt men eenigen titel, of naam van schrijver of schrijfster; maar aan het einde zijn er drie bladen uitgesneden, waarop welligt nog iets te lezen heeft gestaan. Tegenover het eerste gebed, waarmede het boek aanvangt, op een der ingevoegde parkementen blaadjes, bevindt zich een soort van titelplaat, waarop het kruis des Heilands, omgeven met de afbeelding van onderscheidene werktuigen des lijdens. Op dat kruis, waar de balken elkander raken, is een diep gewond hart, waarop en waarom te lezen staat: «o siele, om di b(in) ic seer doerwont.» De teekening heeft geenerlei verdienste. Men schijnt te mogen aannemen, dat het Handschrift tot de eerste helft der vijftiende eeuw behoort. Maar tot welken tijd behoort de inhoud van het Handschrift? De *critici* mogen oordeelen, althans gissen, uit het volgende, en uit den straks mede te deelen tekst.

Wij merkten reeds op, dat de inhoud bestaat in gebeden, onderrigtingen en opwekkingen. Het is niet zonder belang, den inhoud nader op te geven. Het boekje bestaat uit twee onderscheidene deelen: in 't eerste zijn de gebeden, in het tweede de onderrigtingen en opwekkingen. De gebeden zijn insgelijks ordelijk onderscheiden in gebeden tot God en tot de Heiligen. De gebeden tot God zijn bijna uitsluitend gebeden tot den lijdenden en stervenden JESUS; sommige echter worden aan de H. Drievuldigheid, andere aan JESUS op het altaar onder de H. Mis, of ter gelegenheid der H. Communie gerigt. Onder de gebeden tot de Heiligen bekleeden de eerste plaats die tot

de H. Moeder Gods, welke aanvangen met *die korte ghetiden van den rouwen onser liever vrouwen Maria.* Na de aanroeping van de H. Maagd volgt die *van den hilighen enghel*, vervolgens *van den apostel* (zonder vermelding van naam, maar met den titel van *patroen*), *van Ste Johannes ewangelisten, van Ste Augustijn, onsen lieven eerweerdigen vader, van Ste Ambrosius, den bisscop, van Ste Antonius, van Ste Maria Magdalena, van Ste Barbara*, en verders van onderscheidene heilige maagden. De gebeden worden besloten met *dat trensken van onser liever sueter vrouwe*, 't welk bestaat in vijf malen het gebed des Heeren, telkens gevolgd door tien *ave maria's*, en voor ieder *ave maria* eene spreuk in te voegen achter den naam JESUS, b. v. *Den du, reyne ioncfer, ontfenghes vanden hilighen gheeste.* De overgang tot het tweede gedeelte wordt gemaakt met aanhalingen uit den H. BERNARDUS over het *ave maria*, en over de Biecht. Daarop volgt *een A. b. c.*, dat is, spreuken gerangschikt volgens hare initialen in de orde der letters van het Abécé. Dan ontmoeten we de twee stukken, welke we hier beneden mededeelen; vervolgens *een geestelic cellekijn*, 't welk opgebouwd en gemeubeleerd wordt met de hoofddeugden van een goed celbewoner; dan *VI punten*, gevolgd van gemengde aanhalingen, onder welke deze, om den naam, door de kritiek moet opgemerkt worden: «Die gront der dogheden is in werken de oetmoedicge gehoersamheit, ende in lidene verduldige gelatenheit. Een oetmoedich te wreven herte, ende een afgekiert gemoede van alre verganclike lust: als dese twee in ons vergaderen, so purgieren si onse inwendighe aensichte van allen smetten der sunden. Dit secht heer iohan ruusbroec.» Na deze aanhalingen volgt, in negentien hoofdstukken, een oorspronkelijk opstel, waar boven

geschreven is: «Hier staen in bescreven sommige vermaninge tot eenen doechtlicken leven, (*en*) vanden waldaden ons heren.» Het boekje eindigt met *een devoet epistel*, gevolgd van een naschrift. Door geheel het Handschrift is de geest en, indien het zoo hieten mag, de trant erkenbaar van de asketisch mystische school, door GEERT GROETE en FLORENTIUS RADEWIJNS gesticht. Dit ziet men reeds aanstonds uit de opschriften der negentien kapittels. Het eerste kapittel heeft geen eigen opschrift, maar bestaat in de verklaring van den tekst: *wat sal ic den here wedergheven voer al dat hi my heft ghegheven* enz.; kapittel 2: *van gheerne to liden om onsen lieven here;* 3: *van afsceiden van allen hinder ons voertganges in dochden;* 4: *van enen vurigen opset te beteren;* 5: *van anmerken eygene ghebreke;* 6: *vanden wortelen onser ghebreken;* 7: *van heiligen anxt des heren:* 8: *van gedeneknisse der doet;* 9: *van gehuechnisse des scerpen oerdels;* 10: *van nuttichcit des inwendigen rouwes;* 11: *van minnen tot enicheit;* 12: *van godliken troest inder enicheit;* 13: *van voersenicheit in uutwendigen werken;* 14: *Tot andacht tot gode ende bewaringe sijns selves;* 15: *van ghehoersaemheit:* 16: *vander oetmoedicheit;* 17: *van verduldicheit te holden;* 18: *vanden arbeide;* 19: *van vermaninghe der ghebreke.* Bij het lezen dezer opschriften, herinnert men zich menig opschrift uit *de Navolging*, en bij het vergelijken van den inhoud is de verwantschap vrij merkbaar; doch die verwantschap ziet men ook bij vergelijking met andere schriften uit dezelfde school, inzonderheid met een, in manuscript bestaand, *Tractatulus devotus de extirpatione viciorum et passionum, et acquisitione verarum virtutum: et maxime caritatis dei et Christi, et vere unionis cum deo et proximo.* En zoo begint men tot de vraag te komen: wien behoort

het boekje toe: een leerling of den meester? Doch zoo het den meester toebehoort, hoe kan men dan uitleggen, dat er twee opstellen in gevonden worden, die wij als hoofdstukken in *de Navolging* vinden? En die moeijelijkheid is te grooter, omdat de *Imitatio* voorwaar geen voortbrengsel zijn kan van THOMAS A KEMPIS vroegeren leeftijd, zoodat men zou mogen veronderstellen, dat de meester iets van den leerling geleend had. Dit laatste is te minder aannemelijk, omdat in het Handschrift de auteurs, aan welke iets ontleend wordt, worden genoemd, zonder dat evenwel iemand aangewezen wordt, bij wien de twee opstellen geleend zouden zijn. Doch het wordt tijd om van deze zelve kennis te nemen; wij laten ze nu onmiddelijk volgen, met den Latijnschen tekst der *Imitatio* er tegen over.

Lib. IV Caput X.

Hoe datmen dat ontfanghen des hilighen sacraments niet lichtelic en sal achter laten.

Quod sacra communio de facili non est relinquenda.

Dicwijl salstu gaen totter fonteynen des levens ende der godliker ontfarmhertichheit; totter fonteynen der guetheit ende alre reynnicheit: opdattu van dinen passien ende ghebreke moegheste werden ghenesen, ende dattu teghens alle becoringhe ende bedriechnisse des duvels starcker ende wackere|r| verdienste te werden. Want die

1. Frequenter recurrendum est ad fontem gratiae et divinae misericordiae, ad fontem bonitatis et totius puritatis: quatenus a passionibus tuis et vitiis curari valeas: et contra universas tentationes, et fallacias diaboli fortior atque vigilantior effici merearis.

Inimicus sciens fructum et

viant weet wal, dat die vrucht ende die alremeeste medecijn is in die ontfancnisse des weerden sacraments gheleghen; daerom arbeit hi al dat hi mach, die ghelovighe en devote menschen te hinderen ende af te trecken vander ontfancnisse des hilighen sacraments. Als hem sommige menschen scicken dat werde sacrament te ontfanghen, soe hebben sie quader gedachten, overmits ingheven des duvels. Want, als in Job gheschreven staet: Die bose gheest comet onder die kinder godes, opdat hi sie mit sijure gewoenliker quaetheit verstueren mach, ofte te seer beanxtet ende begaen te maken: opdat hore begheerten totten weerden sacramente vermynren, ende overmits anvechten hoer ghelove hem benemet: of dat si dat ontfanghen des weerden sacraments altemael achterlaten, of mit laeuheit daer toe gaen. Mer niets niet en sint te achten sine schalcheit, ende sine fantesien, al sin si

remedium maximum in sacra communione positum, *omni modo et occasione* nititur fideles et devotos, quantum praevalet, retrahere et impedire.

2. Cum enim quidam sacrae communioni se aptare disponunt, pejores satanae immissiones patiuntur.

Ipse nequam spiritus (ut in Job scribitur) venit inter filios Dei, ut solita illos nequitia sua perturbet, aut timidos nimium reddat et perplexos: quatenus affectum eorum minuat, vel fidem impugnando auferat: si forte aut omnino communionem relinquant, aut cum tepore accedant.

Sed non est quidquam curandum de versutiis et phantasiis illius, quantum-

oec noch soe lelic ende vreselic; mer al sint si in sijns selves hovet te drucken. Die onsalighe is te versmaden ende te bespotten: noch om sine anvechtinge en is te laten die ontfancnisse des weerden sacraments. Dicwijl hindert oec den menschen, dat hi te sorchvoldich is om devocie te hebben; Ende te anxtvoldich om sine biecht te doen. Doe na raet der wiser lude, ende doe van di alle anxtvoldicheit ende scrupeloesheit; want si hindert die gracie godes in ons, ende si verdervet die devocie des menschen. Om ene cleyne verstueringhe of swaricheit *des herten* en wil niet laten te ontfanghen dat weerde sacrament; Mer ganc haestelic, ende sprec dine biecht, ende verghif anderen menschen gheern al dat si teghens di hebben misdaen. Ende ist dattu yemant hebste misdaen, bidt oetmoedelic verghiffenisse: Ende god sult di gheerne vergheven. Wat batet langhe te vertrecken die biecht

libet turpibus et horridis, sed cuncta phantasmata in caput ejus sunt retorquenda.

Contemnendus est miser et deridendus: nec propter insultus ejus *et commotiones quas suscitat*, sacra est omittenda communio.

3. Saepe etiam impedit nimia sollicitudo pro devotione habenda, et anxietas *quaedam* de confessione facienda.

Age secundum consilium sapientum, et depone anxietatem et scrupulum: quia gratiam Dei impedit, et devotionem *mentis* destruit.

Propter aliquam parvam turbationem vel gravitatem, sacram ne dimittas communionem: sed vade citius confiteri, et omnes offensiones aliis libenter indulge.

Si vero tu aliquem offendisti, veniam humiliter precare, et Deus libenter indulgebit tibi.

4. Quid prodest diu tardare confessionem: aut sa-

of (1) te ontvanghen dat weerde hilighe sacrament? Reynighe uut di mitten yerste dat venijn: Haeste di die medicine te ontfanghen: Ende du salste di bet bevolen dan oftu dat langhe vertreckeste. Ist dattut nu laetste om dese sake, hier naest sal die machschien meerre sake opcomen, ende soe moeghestu langhe ghehindert werden van die ontfanckenisse des weerden sacraments, ende meer onbequaem werden.

Och leider! sommighe laeuwe ende ongheschicte menschen vertrecken gheern haer biecht; ende die ontfancnisse des weerden hilighen sacraments begheren si daerom te verlenghen, opdat si niet schuldig en sijn cram *differre* communionem?

Expurga te cumprimis, *exspue velociter* venenum, festina accipere remedium, et senties melius, quam si diu distuleris.

Si hodie propter istud dimittis, forsitan cras aliud majus eveniet: et sic diu posses a communione impediri, et magis ineptus fieri.

Quanto citius vales, a praesenti gravitate et inertia te excutias, quia nihil importat diu anxiari, diu cum turbatione transire, et ob quotidiana obstacula se a divinis sequestrare.

Imo plurimum nocet, diu communionem protelare; nam et gravem torporem consuevit inducere.

Proh dolor! quidam tepidi et dissoluti moras confitendi libenter accipiunt, et communionem sacram idcirco differri cupiunt, ne ad majorem sui custodiam se dare teneantur.

(1) Vul in: *lange te vertrecken.*

hen nauwe te bewaren. Och-gharmen! hoe cleyne mynne ende hoe crancke devocie hebben dusdanighe menschen, die dat ontfanghen des weerden sacraments soe lichtelic achter laten. Och hoe salich ende anghenaem is die mensche gode, die alsoe levet, ende sine consciencie in al sulker reynicheit bewaert, dat hi oec alle daghe bereit waer dat hilighe sacrament mit begheerten te ontfanghen, waert hem geoerlovet, ende sonder werclicheit wel doen mochte (1).

5. Heu, quam modicam charitatem, et debilem devotionem habent, qui sacram communionem tam faciliter postponunt!

Quam felix ille et Deo acceptus habetur, qui sic vivit, et in tali puritate conscientiam suam custodit, ut etiam omni die communicare paratus, et bene affectatus esset, si ei liceret, et sine nota agere posset!

Siquis interdum abstinet humilitatis gratia, aut legitima impeditus causa, laudandus est de reverentia.

Si autem torpor obrepserit, seipsum excitare debet, et facere quod in se est; et Dominus aderit desiderio suo pro bona voluntate quam specialiter respicit.

6. *Cum vero legitime praepeditus est, habebit semper bonam voluntatem, et piam intentionem communicandi, et sic non carebit fructu sacramenti.*

(1) *Sonder werclicheit*; waarschijnlijk eene schrijffout; 't zal moeten zijn: *sonder Merclicheit*, dat is, zonder gemerkt *(genoteerd)* te worden.

Een yeghelic devoet mensche mach alle daghen ende alle uren dat hilighe sacrament gheestelic ontfanghen; ende nochtant op seker daghe dat lichaem sijns verloesers mit begheerlicker weerdicheit ontfanghen; ende daerin meer te meynen dat lof ende die ere godes, dan sijns selves troest daerin te sueken.

Want soe dicke ontfanct hi dat weerde sacrament gheestelic ende wordt daervan ghevodet, als hi devotelic overdenct die geboerte ende de passie ons lieven heren, ende daeruut tot sijnre mynne wort ontsteecken. Die hem anders niet en bereit, dan teghen dier hoechtijt, of na ghewoenten, die sal dicke onbereit wesen.

Potest enim quilibet devotus, omni die et omni hora, ad spiritualem Christi communionem *salubriter et sine prohibitione accedere:*

Et tamen certis diebus *et statuto tempore* corpus sui Redemtoris, cum affectuosa reverentia *sacramentaliter debet* suscipere; et magis laudem Dei et honorem praetendere, quam suam consotionem quaerere.

Nam toties mystice communicat, et *invisibiliter* reficitur, quoties Incarnationis Christi mysterium passionemque devote recolit, et in amore ejus accenditur.

7. Qui aliter se non praeparat, nisi instante festo, vel consuetudine compellente, saepius imparatus erit.

Beatus qui se Domino in holocaustum offert, quoties celebrat aut communicat.

Non sis in celebrando nimis prolixus aut festinus, sed serva bonum communem modum cum quibus vivis.

Non debes aliis generare molestiam et tacdium, sed

communem servare viam secundum majorum institutionem: et potius aliorum servire utilitati, quam propriae devotioni vel affectui.

Caput XIII.

Hoe dat die devote ziele sal begheren uut al hoerre herten Jesu Christo verenicht te werden in den Sacrament.

O Here wie sal mi gheven, dat ic di vinde, ende ic di mach op doen al mijn herte, ende gebruken di, als mijn ziele begheert: ende my dan niemant en versmae, noch gheene creatuer en beweghe, mer dattu my alleen *inwendelic* sprekeste, ende ic di als ghewoenlic is die daer mynnet mit sinen gheminden spreket, ende die vrient mitten anderen te hoveren? Dat bid ic, ende dat begheer ic, dat ic mit di heilichlieke werde verenicht, ende mijn herte mach trecken van alle geschapene dinghen; ende dat ic overmits die ontfancnisse meer ende meer leere hemelsche dinghe te smaken.

Quod toto corde anima devota Christi unionem in Sacramento affectare debet.

1. Quis mihi det, Domine, ut inveniam te *solum*, et aperiam tibi totum cor meum, et fruar te, sicut desiderat anima mea: et jam me nemo despiciat, nec ulla creatura me moveat vel respiciat, sed tu solus mihi loquaris, et ego tibi sicut solet dilectus ad dilectum loqui, et amicus cum amico convivari?

Hoc oro, hoc desidero, ut tibi totus uniar, et cor meum ab omnibus creatis rebus abstraham; magisque per sacram communionem, *ac frequentem celebrationem*, coelestia *et aeterna* sapere discam.

Ach, Here God! wanneer sal ic gheheechlike mitti wesen verenicht ende verslonden, ende my selven te male vergheten, *du in my ende ic in di?* Ende ghif dat wi soe te samen moghen bliven. Waerlike du biste mijn *uutvercoren* gheminde, uutvercoren uut dusent, in welken mijnre ziele behaghet te wonen al die daghe hoers levens. Waerlike du biste mijn vredemaker, daer die overste vrede is ende ruste; buten wien is arbeit, droefheit ende oneyndelike onsalicheit. Waerlike du biste een verborghen god: ende dijn raet en is niet mitten bosen, mer mitten oetmodighen ende mitten simpelen is dijn reden. O Here, hoe suet is dijn gheest! want opdattu dine sueticheit bewisen mochteste inden kinderen, soe hebstu se versadet mitten alresuetsten brode, dat van den hemel comet. Waerlike daer en is ghene andere gheboerte soe groet, die hoeur goden soe ghenake als du onze god teghen-

Ah, Domine Deus! quando ero tecum totus unitus et absorptus, meique totaliter oblitus?

Tu in me, et ego in te, et sic nos pariter in unum manere concede.

2. Vere tu es dilectus meus, electus ex millibus, in quo complacuit animae meae habitare omnibus diebus vitae suae.

Vere tu pacificus meus, in quo pax summa et requies vera; extra quem labor et dolor, et infinita miseria.

Vere tu es Deus absconditus, et consilium tuum non est cum impiis, sed cum humilibus et simplicibus sermo tuus.

O quam suavis est, Domine, spiritus tuus, qui ut dulcedinem tuam in filios demonstrares, pane suavissimo, de coelo descendente, illos reficere dignaris!

Vere non est alia natio tam grandis, quae habeat deos appropinquantes sibi, sicut tu, Deus noster, ades *uni-*

woerdich biste dinen ghelovighen, dien du, om ene daghelixe troeste, hoer herte heffen inden hemel, diselven gheveste te eten ende te ghebruken (1). Want wat volc is soe edel, als dat kersten volc? Of wat geschapen creatuer onder den hemel is soe ghemint, als die *gheminde* ynnighe ziele, daer god toe ingaet, om haer te voeden mit sijn gloriose vleisch? O onsprekelike gracie! o wonderlike werdicheit! o wonderlike onme(*te*)like mynne, die den menschen bisonderlinghe is bewesen! Mer wat sal ic den here wedergheven voer die gracie, ende voer dese hoghe mynne? Daer en is anders niet, dat ik bequamers gheven mach, dan dat ic mijn herte te male gheve mynen god en mynen here, inwendelic toe voghe. Dan sullen hem al mijn ynreste crachten verbliden, als myne ziele volcomelic mit gode

versis fidelibus tuis; quibus ob quotidianum solatium, et cor erigendum in coelum te tribuis ad edendum et fruendum.

3. Quae est enim alia gens tam inclyta sicut plebs christiana?

Aut quae creatura sub coelo tam dilecta, ut anima devota, ad quam ingreditur Deus, ut pascat eam carne sua gloriosa?

O ineffabilis gratia! o admirabilis dignatio! O amor immensus homini singulariter impensus!

Sed quid retribuam Domino pro gratia ista, pro charitate tam eximia?

Non est aliud quod gratius donare queam, quam ut cor meum Deo meo totaliter tribuam, et intime conjungam.

Tunc exultabunt omnia interiora mea, cum perfecte fuerit unita Deo anima mea.

(1) Versta: om een dagelijkschen troost, *en om* hunne harten ten hemel *te* heffen. De Vlamingen zeggen nog: 't is liefelijk om hooren, schoon om zien, enz.

verenicht is. Dan sal hi mi segghen: Ist dattu mit mi wilste wesen, ik wil mitti bliven. Ende ic sal hem antwoerden: O here, verwerdighe di bi mi te bliven, ic wil gheern bi di bliven: dat is alle mijne begheerte, dat mijn herte bi di si *inder mynne* verenicht.

Tunc dicet mihi: si tu vis esse mecum, ego volo esse tecum. Et ego respondebo illi: Dignare, Domine, manere mecum, ego volo libenter esse tecum.

Hoc est totum desiderium meum, ut cor meum sit tibi unitum.

Tot hier toe gaan het Handschrift en Caput XIII van het vierde Boek *de Imitatione Christi* zamen; maar het eerste gaat, onder hetzelfde opschrift, over hetzelfde onderwerp, verder voort dan de *Imitatio*, en levert eene liefelijke, hoogst aantrekkelijke beschrijving van de vereeniging der ziel met haren Beminde, als zij hem in het Sacrament der liefde ontvangt. Er is evenwel tusschen hetgeen in het HS. volgt, en het XIV^{de} Hoofdstuk van de *Navolging*, een groot verband: beide gewagen van de groote begeerte van sommigen naar het ligchaam van Christus, welke den auteur, in het HS., aanleiding geeft om de vereeniging der heilige ziel met Christus, waarom zoo even gebeden was, nader te schetsen, terwijl zij den Schrijver der *Navolging* een blik op zichzelven doet slaan, en hem eene klaagbede doet uitstorten. Behalve dat het opschrift van het Hoofdstuk, in het Hoofdstuk zelf herhaald, geheel overeenkomt met den volzin, waarmede het HS. tot de schets der vereeniging (uit welke laatste de groote begeerte der heilige ziel verklaard wordt) overgaat; en behalve dat nog vele gedachten en voorstellingen van Hoofdst. XIV dezelfde zijn als van het vervolg in het HS., zal ieder, die, na lezing van Hoofdstuk XIII, het XIV^{de} met dit vervolg vergelijken wil,

dadelijk opmerken, dat het XIV^de^ Hoofdstuk het best geschreven kon worden, nadat, hetgeen in 't Hands. achter Hoofds. XIII volgt, gelezen was. Wij gaan onze lezers tot het doen der vergelijking in staat stellen.

Ende daerom en ist gheen wonder, dat die heilighe zielen somwilen mit soe groter begheerten werden ontsteecken, als si dit gloriose sacrament hebben ontfanghen, dat si noch spreken, noch mit gheen ander dinc becommeren en moghen. Want die brudegom is ghegaen in die slaepcamer der bruut, om te rusten mit haer; ende hi en wil niet, dat si buten gaet mitter gedachten, of dat si eenich vreemde gepense in haer laet comen, mer dat si al die uutweghen mit alre neerstieheit slute; opdat si hem mit genuechten werde toegevoghet in enicheit des geestes. Moyses, die alresachtmodiste der menschen sach den heren, ende sprac mit hem van monde te monde. Mer dese mynnende bruut voelt openbaerlike god inder herten, dat meer is. Ende si spreken onderlinghe van herten te herten. Want die mynne en vordert niet alsoe seer overmits sien, als si doet overmits voelen. Moyses en sach niet dan dat achterste des heren; mer dese bruut siet hem na eenre manieren van aensicht tot aensicht, ende custen van monde tot monde, ende omhelset hem van herten tot herten. Ende alsoe starclike anhanget si hem, dat si te mael in hem gaet, ende wort overgheset van der mynnen inder mynnen, vander claerheit inder claerheit, vander menschlicheit inder godlicheit, vander eerden inden hemel, vander gracien inder glorien, als die gheest godes hoer leidet. Maria Magdalena cussede die voten des heren, ende maec(*te*) se nat mit horen tranen, daer si vercreech verghiffenisse hoerre (*harer*) sonden. Benyamyn, dat is Ste Pauwels, die alremynste des heren,

rustede tusschen sine scolderen, overmits die ghehoechnisse des cruces; Johannes op die borsten Jhesu, dat meer was, want hi hem sien mochte in sijn aensichte. Al dese dinghen en sin niet ghenoech der mynnender zielen, die god hem selven ghevet inden hilighen sacramente; mer si wil gaen in dat herte godes totter inwendigher mynne, ende rusten, ende slapen in sijn herte. Dit mochte schinen grote vermetelheit te wesen, waert dat sijt dede uut haer eighen sinlicheit; mer die crachtige ende onrustighe mynne en hevet gheen onderscheit. Si en weet gheen mate, si en hevet gheen reden, noch sie en dencket anders niet, dan dat si mynnet. Ende si is van groter macht, soe wat si bidt, dat vercrighet si. O wat groter werdicheit ist, dat die coninc der enghelen, die enighe soen des vaders, hem ghewerdighet soe oetmoedelic neder te dalen inder eerden om te trouwen dese ellendighe bruut! O wat groter onweerden doen sommighe menschen die dat alrewerdichste sacrament, die hen, nadien dat sijt ontfanghen hebben, soe lichtelic becommeren mit ydele dinghen, ende onnutte clappaetsen (1). Och alreliefste, of een arm siec mensche had seer ghebeden enen groten constighen meyster tot hem te comen, om hem gesont te maken van sijnre siecten; ende als dese edele man hem veroetmoedichde, ende queme tot hem, dat dan dese sieke mensche hem dan mit onnutten dinghen becommerde, ende achte des meysters niet. Overdenke wat groter onweerde solde dese wise man hebben opten sieken menschen, dat hi sinen conste ende sijns selves ghesontheit alsoe dwaeslike versumde? Mer oec alreliefste, wat ghelikenisse is

(1) De zin schijnt te vorderen, dat achter *menschen* het voorn. *die* uitgewischt worde.

dit? want god, die al dit heeft geschapen, ende sonder sine gracie en vermoghen wi niet dan alle quaet, wort leider aldus scandelike voer niet gheachtet van den snoden menschen.

Wij houden ons verzekerd, dat ieder, die vergelijkt, met ons zeggen zal, dat het 14de Hoofds. 4de B. van *de Navolging* eenen schrijver verraadt, die, aangezien hij het 10de en 13de Hoofds. geschreven heeft, welker Nederduitschen tekst wij gevonden hebben, ook hetgeen in dien tekst volgt, moest hebben gelezen.

Maar nu mag men vragen van de beide medegedeelde stukken: Is de Nederduitsche tekst oorspronkelijk? of is hij vertaling? En zoo hij vertaling is, gelijk sommige uitdrukkingen en de woordvoeging hier en daar vrij duidelijk schijnen te verraden, heeft dan de vertaler den tekst der *Imitatio* vertaald, of heeft hij een anderen tekst voor zich gehad, die vóór de *Imitatio* bestond, en dien de Schrijver der *Imitatio* in zijn boek gedeeltelijk opgenomen, en hier en daar door tusschenvoegselen en aanhangselen uitgebreid heeft? Voor het laatste pleiten de opmerkingen, dat hetgeen in den tekst der *Imitatio* en niet in de vertaling gevonden wordt, inderdaad gemist kan worden, zonder dat er eenige *hiatus* in den zin, of eenige sprong in den loop der gedachte ontstaat; dat zelfs de zamenhang naauwer en inniger wordt, wanneer de, in den Nederduitschen tekst niet voorkomende versetten, welke in n. 4, 5 en 6 van C. X gelezen worden, worden weggelaten; dat de inhoud der drie laatste versetten van dat kapittel, in den Nederduitschen tekst niet te lezen, inderdaad met den inhoud van het overige niet alleen geen noodzakelijk verband heeft, maar er volstrekt niet bij behoort; dat daarentegen hetgeen

in den Nederduitschen tekst, maar niet in de *Imitatio* gelezen wordt, in wezenlijk verband met het voorgaande is, en, als men er eens kennis van genomen heeft, noode gemist wordt.

De veronderstelling van een tekst, ouder dan de *Imitatio*, stemt overeen met de bewering, dat de *Imitatio* een gewrocht is, waartoe de eerste hoofden der *broeders van het gemeene leven* de grondstoffen hebben geleverd. Zie deswegen het belangrijke geschrift van den tegenwoordigen Bisschop van *Brugge*, Mgr. J. B. MALOU, getiteld: *Recherches historiques et critiques sur le veritable auteur de l'Imitation de J. C., chap. 2. art. 4. Des arguments intrinsèques, tirés de la doctrine* etc. Deze bewering, aldaar mede aangedrongen door vergelijking der *Imitatio* met een geschrift, tot titel hebbende: *Admonitiones valde utiles divi* (domini?) *Florentii, quondam prioris clericorum in Daventria*, en als bijlage tot zijn onderzoek door genoemden Hoogwaardigen heer uitgegeven, wordt allezins bevestigd door een oud onuitgegeven Handschrift, thans in het bezit van den schrijver dezer regelen, hetwelk tot opschrift heeft: *Incipiunt aliqua verba notabilia domini Florentii et magistri Gherardi magni*, en waarin geheel het door Mgr. MALOU uitgegeven geschriftje mede gevonden wordt. In deze *verba notabilia*, niet minder dan twee en zestig bladzijden digt ineengedrongen schrifts, formaat in 12mo, beslaande, vindt men een zeer groot, zoo niet het grootste gedeelte der gedachten van de drie eerste boeken *de Imitatione* terug, en bij wijlen is er naauwelijks eenig onderscheid in de woorden. Evenzoo vindt men treffende gelijkheden van de gedachten en woorden der *Imitatio* met de gedachten en woorden van het boven door ons genoemde *Tractatulus devotus*, aan welks slot de opmerkelijke woorden gelezen worden: *Explicit tractatulus de*

spiritualibus exercitiis Magistri ac domini Florencii, primi prioris nec non et institutoris congregacionis in Daventria.

Wij vertrouwen, dat deze mededeelingen bij het publiek welkom zullen zijn, en dat, zoo wij ons met de eigenlijke kritiek niet ingelaten hebben, de geleerden ons dit niet ten kwade zullen duiden. Ten slotte drukken wij den wensch uit, dat deze regelen aangezien worden mede als eene toelichting van hetgeen voorkomt in eene aanteekening op bl. 125 van *La Hollande Catholique par le R. P. Dom* PITRA.

VON BABYLON NACH JERUSALEM.

VON

Ida Gräfin Hahn-Hahn.

In dit werk geeft eene beroemde vrouw ons eene beschrijving van den weg, waarlangs haar Gods genade tot de alleen zaligmakende Kerk heeft teruggevoerd. Het is eene dier bekeeringen, die niet slechts tot de gewigtigste teekenen des tijds behooren, maar tot een treffend bewijs verstrekken, waar de waarheid, en met deze, redding voor het geteisterde menschdom te vinden zij. Wie worden er heden Katholiek en wie Protestant? Ziedaar eene vraag, die wij hier niet ter beantwoording kunnen nemen, maar waarop het antwoord zeker van een beslissend belang is. Degenen die Protestant worden en genoeg bekend staan, om van hunnen overgang te doen spreken, zijn meestal lieden, die door de Protestanten veracht, en zoo het slechts

mogelijk ware, van hen, als hunner zaak nadeelig, zouden moeten terug gewezen worden. Het Protestantisme heeft wel eenige gelijkenis met *Engeland*. Het is eene groote markt, waar men alles koopt en verkoopt en ten toon stelt. Er zijn daar zeer eerlijke menschen, maar ieder die geestelijker wijs bankroet heeft gemaakt, begeeft er zich heen. Na gedaan te hebben wat men wil, gaat men denken gelijk men wil, en noemt zich Protestant; die naam is ten minste fatsoenlijk en kan veel dekken.

Met dezen vergelijke men, of beter gezegd: tegen dezen stelle men eens degenen over, die tot de Katholieke Kerk terug keeren: een NEWMAN, een MANNING, een GRÖRER en zoo vele anderen hier allen niet te noemen. Welk een treffend onderscheid!

Te vergeefs poogt men den indruk, dien deze bekeeringen geschikt zijn te maken en ook werkelijk maken, weg te nemen of te verminderen. Wat al hoort men niet!

«Er worden er ook Protestant.»

Dit is van al wat er gezegd wordt het verstaanbaarste, maar waarlijk niet het beste om de Protestanten gerust te stellen. Men geeft daarmede toe, dat die overgangen veel beteekenen, en bedenkt niet, dat dit eenmaal aangenomen zijnde, ook die overgangen dienen vergeleken te worden. Wie immers worden er Protestant? Hoevelen, en op wat wijze?

«Zij die tot de Katholieke Kerk overgaan, zijn menschen, «die van het eene uiterste vervallen in het andere, die aan «alles twijfelen, en uit wanhoop gaan gelooven aan de «onfeilbare Kerk.»

Van het eene uiterste tot het andere? Is er dan ook in de waarheid een *juste milieu*? Neen, met dergelijke niets zeggende algemeenheden is de zaak niet goed te maken. Wanhoop drijft geenszins tot gelooven, maar tot niet ge-

looven. Is, om van niets meer te spreken, de kalmte, de blijdschap, de teedere gematigdheid, waardoor de geschriften der nieuw bekeerden zich kenmerken, overeen te brengen met eene uit wanhoop geboren gemoedsstemming? De dood kan uit de wanhoop volgen, niet de rust, niet de vrede. Overigens spreekt het van zelf, dat niemand Katholiek wordt, die niet in het Protestantisme aan het twijfelen is geraakt. Wat is het Protestantisme heden veel meer dan twijfel? Maar bedoelt men deïstische of atheïstische twijfelingen, dan wijzen wij op de menigte van bekeeringen, die voornamelijk in *Engeland* plaats hebben, en zeer bijzonder de vrucht zijn van gebed en van historische onderzoekingen.

«Het Katholicisme is niet absoluut verkeerd, het is slechts «een minder geestelijk Christendom, dat eenmaal noodig «was en nog heden geschikt is voor diegenen, die nog op «lageren trap staan. Zoodanig zijn degenen, die thans tot «de Katholieke Kerk terugkeeren.»

Wat al niet het Christendom onbestaanbare veronderstellingen in deze uitlegging der plaats hebbende overgangen liggen opgesloten, zullen we voorbijgaan. 't Is overvloedig genoeg, indien wij opmerken, dat juist die overgangen een groot en zeer tastbaar bewijs opleveren, dat het Katholicisme geenszins slechts voor menschen die op lageren trap staan geschikt is. Wie dan zijn het die er toe terugkeeren? Mannen van erkende kunde en wetenschap, die de studie en het zoeken naar waarheid bijna tot levenstaak hebben; mannen van deugd en karakter, wier bekeering eene zelfverwinning is, door gebed verkregen, en die zich daarvoor de grootste opofferingen getroosten; mannen eindelijk, die daarbij niet zelden door hunnen hoogen maatschappelijken stand in de gelegenheid zijn, een blik te slaan over de gansche bestaande historie, eene wetenschap, eene levens-

wysheid te verkrijgen die niet uit boeken te putten is, en van wie men het minst verwachten kan, dat zij door eene eenzijdige, achterlijke, oppervlakkige rigting zullen worden meêgesleept. Wie staat op hoogeren trap dan de man van deugd en godsvrucht, van wetenschap en geleerdheid, van hoogen en aanzienlijken stand?

«Het zijn menschen, die eigenlijk nooit Protestant ge-«weest zijn.»

Dat kunnen we heel wel beamen. Wie immers is er eigenlijk Protestant? Wie heeft zijne godsdienstige gevoelens uit de *eenige* kenbron, uit den bijbel alleen, opgemaakt? Wie ter wereld begrijpt een geloof zonder belijdenis, eene belijdenis zonder Kerk, en eene Kerk zonder gezag? Wiens geest vindt rust in tegenspraak, en wiens hart wordt daar voldaan, waar de liefde niet baat, en de ijskoude stilte slechts door twisten wordt afgebroken? Reeds TERTULLIAAN heeft het gezegd: de mensch is van nature Katholiek. Waarom anders in het Protestantisme die onophoudelijke verdeeldheid, die gedurige verandering, dan omdat al wat er in den mensch nog goed is, belet rust en bevrediging te vinden in dwaling en wanorde. Men kan dus met waarheid zeggen, dat niemand Protestant is. Maar bijzonder is het van het grootste deel dier bekeerlingen waar, dat zij nimmer Protestant zijn geweest; want zij juist zijn de edelste, de meest ontwikkelde naturen, en konden begrijpelijker wijs het minst van al zich die leer van de eenige kenbron en den verderen onzin eigen maken.

We willen ons bij de ijdele opmerkingen, waarmede men zijn ongelijk tracht te verbergen, niet langer ophouden; slechts voegen we er nog bij, dat de beroemde vrouw, over wier terugkeer wij hier spreken, zeer uitdrukkelijk bevestigt wat wij daar het laatst hebben aangemerkt.

« De Protestanten, zegt de Gravin IDA HAHN-HAHN, spreken, « 't is waar, van eene onzigtbare kerk; en dat klinkt al « zeer verheven. Slechts is het wat moeijelijk te begrijpen « en begrijpelijk te maken, op wat wijs en waardoor men « met dit onbepaald begrip in levendigen omgang en weder- « keerig werkzame betrekking geraakt. *Het komt mij voor,* « *als zij mijne ziel altijd een slapende Katholiekinne geweest.* « In slaap is men niet verantwoordelijk voor 't geen men « doet. Dan varen de wonderlijkste droomen, de onzinnigste « voorstellingen, de onzamenhangendste beelden ons voorbij; « ja wij worden nachtwandelaars en doen gedurende dat « somnambulisme buitengewone dingen, die wij wakend « niet volvoeren kunnen. En toch zijn wij gevangen, en « gebonden en bewustloos — en slechts wakende in het « bezit van onzen wil en onze rede. Toen mijne ziel ont- « waakte, vond ze dat ze katholiek was; want alles, wat « de Protestanten leerden, had zij niet begrepen, niet in « zich kunnen opnemen, niet maken en verwerken tot haar « voedsel. Geen echo klonk terug, geen toon sloeg aan, « geen snaar die er sidderde.

Inderdaad de Protestanten spreken van geloof, van Kerk, van CHRISTUS, en verstaan zich zelve daarbij evenmin als zij van ons verstaan worden. Zoodra ze terugkeeren tot de Katholieke Kerk gaan de oogen hun open, vernemen zij de oplossing van het raadsel, en vinden eene zoodanige bevrediging, dat menig een nog verder gaat dan de Gravin IDA, en zegt: « ja zoo, zoo is het! zoo heb ik eigenlijk altijd gedacht! »

Uit de woorden die wij daar van haar hebben aangehaald ziet men reeds, dat het geen gewone vrouw is, die onder den titel door ons vermeld: *von Babylon nach Jerusalem*, hare terugkeer tot de Katholieke Kerk beschreven heeft.

Gewoonlijk, als men de bekeering eener vrouw verneemt, denkt men daarbij aan teederheid, aan fijn gevoel, aan levendige verbeelding. Niet ten onregte. Slechts de ware Godsdienst is schoon, is beminnelijk, voldoet aan het hart, is de Godsdienst van Hem die altijd sprak in gelijkenissen, en die van de natuur, welke Hij geschapen had, de liefelijkste beelden ontleende. Niet alleen vrouwen, niet alleen kunstenaars en dichters, maar soms groote geleerden worden van dien kant het eerst getrokken, of langs dien weg naar de Katholieke Kerk terug gevoerd.

Plato beschouwt met regt het schoone als voorportaal van den tempel der waarheid.

Echter zou men zich zeer vergissen, indien men meende, dat bepaaldelijk sentiment, dat dichterlijk gevoel, dat die bloemhof der verbeelding, dien het Protestantisme zoo barbaarsch heeft omgegraven en verwoest, de weg geweest zij, waarlangs de begaafde Gravin tot de kerk is voortgewandeld.

Altijd is de bekeering zaak van het hart. De godsdienstige waarheid is geen abstract cijfer. Zij is leven, en kan slechts in en door leven gevat worden. De Heiligen begrijpen haar het best. Bekeering is ook daarom zaak van het hart, omdat de wil het verstand tot toestemming van het geloofsgeheim nopen moet; omdat de wil des menschen nog meer bedorven, dan zijn verstand verduisterd is, en diensvolgens meer genade ter buiging van dien wil gevorderd wordt; omdat God, wanneer hij aldus spreekt tot de ziel, ook spreekt als God, niet redekavelt, niet twist, maar slaat en treft, verteedert of verbrijzelt. Het is dat samuel! samuel! te midden van den nacht, of het verblindend en ter aarde werpend licht van den weg van *Damascus*. Hetzelfde zien wij in de bekeering

dezer edele Gravin. Over den toestand van *Europa* sprekend zegt ze:

«De wereld nam eensklaps een zoo uitsporig hatelijke «gedaante aan, werd zoo van een gereten, in de stuip-«trekkingen van het zedelijke, of liever van het veront-«zedelijkte leven, hetwelk zich schaamteloos in eene schrik-«verwekkende naaktheid vertoonde, in hoogste vrijheid «hier, in hoogste vrijheid daar — dat ik afschrik ver-«kreeg voor haren roem.» En de roem, zij erkent het, was een der afgoden waaraan zij het meest offerde, nevens dien van hetgeen zij waarheid noemde. Ook dit laatste afgodsbeeld eener zoogenaamde waarheid werd als voor hare oogen verbrijzeld. «Het zoeken en opsporen van «brokstukken der waarheid, die als onkruid rondom den «boom der openbaring opschieten — voert in een baaijert «van logen en verkeerdheid, waarin een ieder oproerig «wordt tegen goddelijke wet en goddelijke orde: dat «werd ik met schrik rondom mij gewaar.» Maar nog een derde afgod was er: «En in dezen tijd, waarin alles «wankelde, alles bedreigd werd, alles viel, waarin de «natuurlijke mensch op niets zich verlaten mogt dan op «eigen gemoed, dan op de liefde der geliefden, dan op «een getrouw hart — daar verloor ik zulk een hart! «Het zonk in het graf! — En zoo was ik dan al-«leen in mijne onderaardsche spelonk [waar die afgoden gestaan hadden]. «De kaarslichten gingen uit! de bloemen «verwelkten! alles was mij onverschillig — want die altaren «waren ledig. Wat zich in mijne ziel voorbereidde en «schikte, is niet juist en bepaald in woorden te vatten, daar «er een zwarte stroom van treurigheid, met zoo hoogen, «donderenden val op val over haar heen klaterde, dat zij «bedwelmd en als in hare vermogens verlamd was.»

Dezen geweldigen, dezen verbrijzelenden storm had God veroorzaakt, maar nog was het God niet.

Later: «iedere zondag ging ik te *Dresden* naar de Mis, «en daar weende ik alsof ik in tranen zou vervloeijen en «vergaan, alsof een zachte adem der lente het ijs deed «afsmelten van mijne borst — alsof een warme hand «zich zachtjes nederleide op het verstolde hart. Hoe ging «dat toe? Toen konde ik dat zelfs niet vermoeden. Thans «begrijp ik het. «Met eeuwige liefde bemin Ik u, daarom ««erbarm. Ik Mij over u, en trekke u tot Mij!» Zonder «klanken, zonder woorden gaat deze roepstem van het «altaar uit, waar, in de Eucharistie, het omsluijerde hart «van den God der liefde waarlijk leeft, en met goddelijke magt aanklopt bij iedere ziel; het magtigst en meeste «bij de troosteloozen, dewijl Hij ze troosten kan — slechts «Hij! Ik had alleen behoefte op eene gewijde plaats te «knielen, naauwelijks durf ik zeggen te bidden, want «ik weet niet of ik bad! en zie! zoo geheel gelijk aan «den verloren zoon, kwam mij de goddelijke liefde reeds «te gemoet, zoodra ik slechts de kleinste schrede tot «haar gedaan had.»

Alzoo, ook voor IDA HAHN-HAHN, was de bekeering een geheimvol werk des harten, zeeg, na verpletterende stormen in den onweersnacht, een warme smeltende regen van tranen, een zoete daauw van genade, aankondiging van het naderende morgenlicht.

Maar gelijk dit haar geschrift bewijst, is IDA HAHN-HAHN niet slechts eene geleerde vrouw, of wat men noemt eene *savante*. Wij zijn verwonderd geweest over dien forschen geest, dat hoog karakter, die mannelijke wilskracht, waarvan zij telkens blijken geeft. Uit een oud adelijk geslacht van *Holstein* afkomstig, stelt zij, met de aan hare

kunne eigen beminnelijkheid, in zich eene beeldenis voor van de koene heldhaftigheid harer ridderlijke vaderen, en heeft daardoor ook in haren schrijfstijl iets van die zoo zeldzame mengeling, die wij in de antieken beminnen: dat ferm uitgedrukte en gespierde, dat krachtig gebasseerde, dat klotsachtig worden zou, zag men niet tevens leven en beweging en de teederste golvingen. Dat zij denkt, en wel zeer diep denkt, is minder bevreemdend in eene dochter van het Noorden. Het Noord is metaphysiek. Dan daardoor juist is het weder te droomerig en te teer. Welligt draagt het door het klimaat veroorzaakt huis- en familieleven, met nog andere omstandigheden, veel daartoe bij; maar in allen geval hebben de Noordlanders zekere weekheid van gemoed, daar men, tot zijne verwondering, in de beroemde gravin het minste spoor niet van aantreft. Zij spreekt gestadig van «dapperheid», van «moed», van «kampen en verwinnen» en beschrijft hare bekeering als eene zegepraal na bloedige worsteling verkregen. «Ik,» dus zegt ze van vroeger dagen sprekende, «ik vond er «een groot genot in op eigen beenen te staan, op eigen «hand mijnen weg te gaan, en niet *door* de journalistiek «maar *trots* de journalistiek, mijne boeken te doen lezen. «Alles was mij welkom, waaruit ik zag dat ik *kon*. Kamp «was mij altijd een genot — somtijds een harde kamp, maar «ik aanvaarde dien steeds met dapperheid. Bij mijne valsche «voorstelling van het voor ieder individu zoo goed als «onbegrensde regt tot zelfbeheer, had ik ten minste ook «die zeer juiste voorstelling, dat, wanneer men dien over- «eenkomstig leefde, ook zeer geïsoleerd behoorde te zijn. «Wie met de groote kudde op de wei gaat, zich van «herders hoeden, van honden jagen, van bellhamels voeren «laat, geeft zijne zelfstandigheid ten beste voor eene

«gemeenschap, waarin geene bevrediging mogelijk is, «dewijl zij slechts door uiterlijke banden van gewoonte, «van menschenvrees, van overlevering, van ijdelheid «wordt zaamgehouden; — deze banden hebben over u «geene magt om u op te vangen: zoo moet gij derhalve «zijwegs af van de groote kudde leven, en niet vergeten, «dat gij zelve u onder hare rijen niet schikken wilt — «dus sprak ik dikwijls tot mij zelf.»

Meer dergelijke en nog sterker plaatsen komen er in haar geschrift voor, waarin zich haar hoog en, gelijk zij zelve erkent, haar te hoog gemoed zich uitdrukt. Een weinig verder lezen we:

«Op het innerlijke was ik altijd uit; de zielen wilde «ik kennen! Wat zij gehoord en gezien hadden was mij «volkomen onverschillig — wat zij daarbij gedacht of ont- «waard hadden — van zeer veel gewigt; van zoo veel «gewigt, dat ik er hoogst dankbaar voor was, wanneer «iemand met mij sprak van uit zijn binnenste. Dan helaas! «de menschen zijn daaraan zoo weinig gewoon, dat zij het «zelden doen. Dan was ik — ach hoe dikwerf — te moede, «als moest ik hen in mijne handen nemen en schudden, «dat de phrasen van hen afvielen, en wij tot innerlijkheid «konden komen.»

Eene dusgezinde vrouw heeft aan beelden of aan de bewegingen des gevoels niet genoeg. Met voordacht wapent zij zich er tegen, «*Katholick, Ier, Priester!* — bij «deze woorden denkt menig Protestant aan een driewerf «bekrompen geest. Ik voor mij, toen ik deze mannen «zag en hoorde, en ooggetuige was van hun leven vol «liefde, vol moeite en zorgen, in welks hulpvaardigen «kring zij alles opnamen wat slechts hulp noodig had, «ik dacht: wat moet gij dan een steenen hart hebben,

«dat zulk een voorbeeld, en het gezigt *van* en den om-
«gang *met* zulke menschen, u geene aanleiding is om
«hunne godsdienst aan te nemen! Want alleen hun geloof
«stelt hen in staat tot dit leven der liefde — en waar in
«de wereld hebt gij iets dergelijks gezien? Nergens, ach
«nergens! — Maar dan greep mij een schrik aan als
«voor iets ongeoorloofds, en ik dacht vervolgens: Neen,
«neen, zulk een overgang ware niet wat hij zoude moeten
«zijn! aan dezen zou toch welligt iets menschelijks ten
«grond liggen, gelijk de groote bewondering en eerbied
«is die ik voor deze mannen gevoel. Niet om een —
«niet om honderd of duizend der allerheerlijkste menschen
«kan ik ooit den overtred doen. Het moet om iets god-
«delijks, om den wille van de waarheid zijn.»

Na aldus veel gezien, ondervonden en nagedacht te hebben, nam zij de Augsburgsche Belijdenis en het Concilie van *Trente,* vergeleek die met elkander, en de zaak was voor altijd beslist.

Maar wat dan trok haar? Wat was onder den invloed der goddelijke genade het middel? Wat de geleider van de hemelsche levensvonk? — Dit kan in haar wel niet moeijelijk te onderscheiden zijn, en is ook niet moeijelijk te onderscheiden. Twee dingen gevoelt en begrijpt zij diep. Het zijn de twee uitersten, de twee aspunten des levens, om zoo te spreken de twee polen der Godsdienst in de menschheid. Het een is het hart, het zoo zwak en teeder en toch zoo magtig menschelijk hart, dat behoefte heeft aan verlossing, omdat het behoefte heeft aan het oneindige, dat ter verwezenlijking van een ideaal, zeker met hulp van Gods genade kampen, maar toch kampen, toch daarom worstelen moet. O! zij kan die alledaagschheid van het Protestantisme niet dulden; zij kan het den hervormers

niet vergeven, dat zij het ideaal uit het menschelijk leven weggenomen, en al wat goddelijk is aan de andere zijde geplaatst hebben. Zij begrijpt wat het zegt: God is mensch geworden. Het tweede dat steeds hare aandacht trekt, is de groote uitlegging van hetgeen er in het menschelijk hart voorvalt, is de uitbreiding van die inwendige geschiedenis tot geschiedenis der wereld, is de behoefte die de maatschappij en de historie zoo duidelijk toont te hebben aan de Katholieke Kerk. Welligt is ter waardering van het een zoo wel als van het ander, van die diepe inwendige wereld en tegelijk van die uitgebreide en uitwendige, niemand beter in staat dan een begaafde vrouw die, als zij, niet slechts van hoogen stand en ontwikkeling is, maar die kan zeggen:

«Mijn Heer en mijn God, Gij weet het, hoe ik gezocht «heb. Ik ben gezworven van de eene grens van ons we«reldddeel tot de andere — van de katarakken des Nijl«strooms tot de grotten van *Staffa* — van *Cintra's* heuvelen «naar de tuinen van *Damascus* — over de Alpen, de Py«reneën en den Libanon — over zeeën en door de Ara«bische woestijn — van de oevers des Schannons in het «groene *Erin* tot de oevers des heiligen Jordaans; ik ben «te huis geweest onder de tent van den Beduin en in de «paleizen der *haute volée* van *Europa;* ik heb leeren kennen «wat immer aan verschillende standen, betrekkingen, vol«ken en menschen, maar ook voor mij te bereiken was. «In de grootste contrasten heb ik mij bewogen! Te *Londen* «b. v. ging ik van de *rag fair* om voorgesteld te worden bij «Hare Koninklijke Hoogheid de Hertogin van *Kent*. De «hoogste en diepste punten der beschaving, de verschil«lende trappen van der volkeren cultuur, den zamenhang «der ontwikkeling van godsdienst en volkskarakter met

«kunst en zeden, de geheele geschiedenis in levende beel-«den wilde ik voor mijn oogen zien, van aangezigt tot «aangezigt wilde ik het leven der menschheid aanschouwen. «Ik wilde verstaan en begrijpen — ja wat dan toch eigenlijk? ««Den mensch,» zeide ik tot mij zelven. Waarschijnlijk «wilde ik mij zelve leeren kennen;» — en hierop volgt eene zeer juiste opmerking — «maar dat was onmogelijk, «want geene positieve wet stond bij mij vast en geldde ge-«noeg, om mij tot rigtsnoer en tot maatstaf te kunnen «dienen, ten einde die verschijnselen in mij en buiten mij «zeker en onbevangen te beoordeelen. Ik leefde in wilkeur «en van brokstukken, en was in dit opzigt een echt pro-«dukt van het Lutherdom.»

Het gaat inderdaad met de Protestanten als met de filosofen; zij spreken aanhoudend van innerlijkheid en zelfkennis, terwijl nog geen enkele waarheid bij hen vast staat. Als konde men zonder licht den meest duisteren afgrond onderzoeken, en zonder kennis der waarheid de kennis verkrijgen van zich zelven!

Ter bevestiging van hetgeen we door de edele gravinne gezegd hebben, en om onze lezers het genoegen te geven zich zelven te overtuigen, zullen we nu eenige fragmenten van haar geschrift mede deelen.

Nadat ze de Kerk gedefinieerd, en daar meer in 't bijzonder den aard van beschreven heeft, spreekt ze over den invloed der Kerk in de middeleeuwen:

«Gedurende anderhalf duizend jaren was de Kerk «leermeesteresse, opkweekster, redster, troosteres der «menschheid geweest. Onder hare hoede en bescherming «was de wereld groot, rijk en schoon geworden zooals «nooit te voren. De adem des levens toog door de wereld «heen. Kon het anders zijn? De Zoon Gods was immers

«levend in haar — en het geloof aan zijn leven verleende
«aan het gansche leven der menschheid kracht en be-
«weging, hoogere vlugt en volharding, eene rigting,
«eene gezindheid en eene daad welker zoeken en streven
«verre uitging boven stoffelijk genot, boven de bevre-
«diging van grovere behoeften en de vordering van het
«oogenblik. Slechts kinderen en slaven leven alleen voor
«het tegenwoordige en de zinnelijkheid. Die eeuwen
«moeten wel zeer mannelijk en zeer vrij zijn geweest,
«want uit al wat zij ons hebben nagelaten vernemen wij,
«dat zij altijd de toekomst en het boven-zinnelijke in
«het oog hadden. 't Was juist omdat zij Christelijk waren.
«De gemeenschap die zij in de Kerk vonden, droegen
«zij over op de verschillende takken en uitingen des
«levens, zoodat eenheid en geene afzondering — veel-
«zijdigheid en geene versnippering heerschte. De stand,
«het gild, de orde — alles was organiesch en daar-
«door vol beweging, aan een hoofd onderworpen en
«daardoor wel geordend, onder de hoede van eenen be-
«schermheilige gesteld en derhalve godsdienstig bezield.
«Ziedaar immers de wezenlijke voorwaarden van het regt-
«schapen leven: geloof, gehoorzaamheid, werkzame daad.
«Daarmede wordt iets goeds tot stand gebragt; somtijds
«iets groots. Die eeuwen wisten dat; want zij volgden de
«Kerk en deze leert het. Daarom ontstond geene vereeniging
«van welken aard ook, hetzij wereldlijk of geestelijk, die
«zich geen regel, geen tucht, geen opperhoofd verschafte,
«om hare kracht te concentreren. Hetzij zij handel en
«nering drijven — hetzij zij een dom bouwen — hetzij
«zij studeren en leeren — hetzij zij kranken en armen
«verplegen — hetzij zij in eenzame beschouwing of *in*
«de wereld, schoon niet *met* haar, leven willen: — de

« ridder, de geestelijke, de handelaar, de handwerker,
« de monnik, de kunstenaar, de jonge dochter, de vrouw —
« allen, allen vonden die gemeenschap, die aan hunne
« behoeften beantwoordde, welker wetten zij aannamen
« om, door getrouwe opvolging, daar sterking en leering
« van te ontvangen, en in dien ruimeren kring die er door
« geopend werd, eene grootere werkzaamheid dan in af-
« zondering mogelijk was, eene levendiger opwekking van
« krachten en voor deze eene beter geordende aanwending
« te vinden. Bij die rijke, volle, zelfstandige, organische
« levensontwikkeling vergeleken — ach hoe onbegrijpelijk
« arm is dan onze mechanieke tijd! — gene eeuwen,
« zeggen hare bestrijders, zijn veel onbeschaafder, ruwer
« geweest. Er was meer kamp en vete dan heden — dat
« is zeker! meer drinkgelag met zijn gevolgen van twist,
« strijd en rooverij — dat is mogelijk! een harder wijze
« van doen, van spreken, van zich te gedragen — het kan
« zijn en het schaadt niet! weiniger algemeene vorming,
« schoolgeleerdheid, boek- en penne-wijsheid — goddank
« ja. Dat alles heeft zijne schaduwzijde gehad, ik geef het
« gaarne toe; — maar ruw, zoodat door deze ruwheid
« de hoogste belangen der menschheid veronachtzaamd
« wierden — was men niet. Naast ruwe plompheid en
« naast wilde uitvallen van ongetemde kracht, stond de
« heilige CARITAS, de christelijke barmhartigheid in vollen
« bloei. Welk eene menigte van vereenigingen, van instel-
« lingen, welk eene werkzaamheid der bijzondere personen
« en der corporatiën voor alles wat barmhartigheid noodig
« had. Waar ergens eene behoefte, een leed te voorschijn
« kwam, daar onmiddelijk naast stond zeker eene orde,
« een broederschap om verzachting aan te brengen. Waar
« ergens zich een eenzaam en verlaten, een ten huize

« uitgestooten, een rouwmoedig, een zich van schuld bewust
« wezen bevond, — daar ging een kloosterpoort open,
« en het vond eene beschermende vrijplaats. In de gast-
« huizen dienden vrome mannen om CHRISTUS' wille den
« armen kranke; niet, gelijk men wellig denkt, slechts
« dezulken die zich door eene gelofte daartoe verpligt
« hadden, of die daartoe aanleiding vonden in hunnen
« regel; — neen! zij kwamen uit de wereld, uit hunne
« kasteelen en huizen, en keerden daarin terug; maar
« zij hielden zich niet voor te goed om den ellendigsten
« te verplegen. Des niettegenstaande was er meer leed,
« jammer en armoede, dan er hulp kon verschaft worden.
« Wat gebeurde? Hemelsche harten, heilige zielen, die
« naar hun gevoel nog niet genoeg deden met te helpen —
« zij namen deel in hetgeen zij niet verzachten konden;
« zij maakten zich arm met de armen; zij schonken have
« en goed weg, en trokken het kleed der armoede aan,
« om den armen meer nabij te zijn, en meer op hen te
« gelijken. Dat deden niet slechts groote Heiligen, gelijk
« eene H. ELISABETH en de H. FRANCISCUS VAN ASSISI en
« andere van hunne orde; neen! de bedelorden ont-
« stonden met hare ootmoedige kinderen der heilige ar-
« moede — met deze vrome schaar, die niets begeerde
« dan liefde der armoede door het hoogste offer aan den
« dag te leggen. Wiens hart ontbrandt in zulk een lief-
« devuur is niet ruw; en van zulke harten waren er dui-
« zenden. Ruw moge die tijd geweest zijn, bij gebrek
« aan die wetenschappen, welke men heden bestempelt
« met den naam van beschaving — en aan die kennis met
« gebruiken, zeden, uitvindingen, gewoonten en pogingen,
« welke heden goede opvoeding heeten; — maar ruw,
« alsof de zin voor het hoogere en goddelijke ontbrak,

«was hij niet. Ik weet wel, dat de wereld thans niet in «staat is, zich een begrip van het offer der liefde te maken «hetwelk de bedelorden heeft voortgebragt, dewijl het «geloof aan het goddelijke zoo zeer is vergaan. Maar zij «zal het langzamerhand toch weder leeren, en het dan «begrijpen — wanneer zij zal begrepen hebben, in wat «verontgoddelijking zij daar heen tuimelt of in wat dom- «pigen slaap zij verteert.

«Ruw zou die tijd geweest zijn! En die verheven dom- «kerken? En die mystieke poësie? En die liefelijke beel- «den? — Draagt dat alles het merk van ruwheid? En «had iets zoo groots, zoo heerlijks gedacht en uitgevoerd «kunnen worden, indien niet de verheven ideën, die daar- «aan ten grond liggen, een gemeenschappelijk goed van «dit geheele tijdperk geweest waren? Tot zulke scheppingen «behoort een zamenwerken van menigvuldige, schoone, «edele krachten — behoort eene voortdurende vervoe- «ring, welke slechts uit eene zuivere bron kan gevoed «en onderhouden worden. Slechts kinderen en slaven «bouwen kaartenhuizen — of van papier, of van leem, «of van theoriën — dat is hetzelfde. Zij duren hunne se- «conden of hunne jaren — maar niets eeuwigs heeft in «hen gewoond, en bijgevolg zijn zij ledig; want ledig is «alles wat niet van God vervuld is, van den gekruisigden «God der openbaring.

«En immer moet ik weer vragen: Ruw zou die tijd «geweest zijn? Men vergelijke toch eens de leer van den «H. THOMAS VAN AQUINO over het eigendom met de leer «van een of anderen communist onzer dagen. Zijn de «*Mystères de Paris* ruwer of het boek der *Navolging van* «CHRISTUS? Zijn de moderne doctoren en professoren der «wijsbegeerte wijzer, diepzinniger, verhevener dan de

« kerkelijke leeraars des middeleeuwen ? Wie daar niet ja « op antwoordt, moet toch in 't geheim zich zelven wel « uitlagchen ! Of wil men met de bestoven, langwijlige « folianten niet te doen hebben — goed ! Ook de praktijk, « de praktijk des levens werd met wijsheid gehandhaafd, « ziedaar een hanzeeverbond — en de steden bloeijen op « tot eene onbegrijpelijke hoogte, ziedaar de ridderorden, « en zij veroverden landen en volken, en verschaften aan « de verzedelijkende kracht des Christendoms ingang bij « de barbaren.

« Maar dat is het juist. De magt en kracht der Kerk « drukt zich in alle verschijnselen, vormingen en schep- « pingen der Middeleeuwen uit. Haar licht straalde uit « alles voort ; hare leer werd in alles levendig ; zij is het « groote hart, hetwelk zijn bloed door de aderen der « menschheid drijft, zijn adem doet gaan door hare borst. « Van dat hart heeft het Protestantisme zich losgescheurd, « en om voor den waanwijzen afval reden te geven, be- « weerde het, dat aan dat goddelijk hart gif ontstroomde « ten verderve der menschheid. — En dat heeft men ge- « loofd ? — Waarom dan niet ? Eva geloofde de slang — « en viel ; adam geloofde eva — en viel ; men geloofde « hen die zich hervormers noemden — en viel ; want tot « eene vreeselijke werkzaamheid werd door hunne leer de « vrucht der erfzonde, de booze lust in de menschheid « aangespoord. »

Als zij na eene en andere uitwijking, waarin zij over hare eigene omstandigheden spreekt, op dit onderwerp terugkomt, weet zij met meesterlijke trekken de leer der Hervormers en luther in het bijzonder te karakteriseren.

« Kan in 't geheel eene zedeleer gedeijen op den grond, « welke niets hoogers voortbrengt dan de uitspraak : « het

«geloof alleen maakt zalig.» Maar de goddelijke liefde was «nu eens vooral dood in zijne ziel. De afgevallen monnik «moest wel aan zich zelven bekennen, dat de goddelijke «liefde uit zijne ziel geweken was, dat hij gelijk ESAU zijn «regt van eerstgeboorte voor een linzengeregt had weg- «gegeven. Als iemand die zich over het verlies van eenen «diamant, welken hij door eigen schuld verloren heeft, «zoekt te troosten met te zeggen: hij was niet echt! — «zoo troostte zich LUTHER daarmede, dat hij de liefde en «hare werken voor paapsche uitvindingen verklaarde, en «ze snood verwierp. Zoo vond hij dus de leer uit, dat «het geloof alleen zalig maakt, niet slechts zonder de «werken der liefde, maar ook dan zelfs als men in de «grootste zonden volhardde. Wie herinnert zich hier niet «met weêrzin zijne beruchte spreuk: «wees een zondaar ««en zondig krachtig» — welke in den mond van eenen «godsdienststichter ten minste zeer beangstigend klinkt. — «Dan deze grondstellingen, niet bloot van boven af uit- «gesproken, maar tot eerst beginsel der nieuwe leer ver- «heven, hoe doodelijk moesten zij alle hooger zedelijk leven «treffen, hetwelk toch juist in heilige liefde bestaat, hoe «moesten zij de zielen overleveren aan die duistere magten «der zelfzucht en begeerlijkheid, welke slechts uit kracht «van die liefde kunnen overwonnen worden. En deze «liefde had LUTHER verbannen en zijn «geloof alleen» in «de plaats gesteld. Dit geloof, 'twelk zijn leven niet hei- «ligde, 'twelk in geen werk der liefde tot daad werd, «'twelk hem in haat tegen de Kerk, in grimmigheid «tegen de andere hervormers deed ontbranden, 'twelk «geen zamenhang bragt in het menschelijke leven, dewijl «het zonder invloed op diens aardsche rigting bleef: was «voor hem een *Deus ex machina*, welke hem uit het graf

«in de eeuwige zaligheid verplaatste, omdat de Heiland «zijn bloed ter voldoening van alle zonden aan het kruis «vergoten had. — De gelijkenis is niet geheel juist, voor «sommigen welligt aanstootelijk, maar het valt mij hoe «dan ook in de gedachte: Is dat een goed soldaat, «die zich gedurende den strijd bij de marketentster «houdt, maar na den afloop op een eerekruis rekent, «bewerende, dat hij toch altijd wist dat zijn veldheer «overwinnen zou — en dat hij derhalve eene belooning «verdient? — O arme ellendige soldaat! blijft gij in den «strijd des levens bij het lied en de flesch der marketent-«ster zitten, zoo verkrijgt gij geen eerekruis, schoon ook «uw veldheer zegeviere en sterve! Is in u eenige gehecht-«heid en vervoering voor uwen veldheer, waarom dan «volgt gij hem niet na? Waarom dan stort gij uw bloed «niet? Waarom dan kunt gij geene eervolle wonden too-«nen? Nooit zal ik gelooven, dat gij eerbied en vertrouwen «voor uwen glorierijken veldheer hebt, wanneer gij naar «zijne roepstem: «volgt mij na» niet luistert en, terwijl «uwe kameraden dapper strijden, u onderhoudt met de «marketentster. Neen! in alle eeuwigheid geloof ik dat «niet! En kan in 't geheel iemand wie ook het gelooven?

Het onderscheid door zoo verschillende leeringen in het leven voortgebragt, wordt niet minder krachtig geschetst.

«Er was toen [terwijl zij zich te *Jerusalem* bevond] een «Anglikaansche bisschop van Protestantsche regeringen «naar *Jerusalem* gezonden, om voor de godsdienstige be-«hoeften en belangen der Protestanten in *Syrie* zorg te «dragen — wat hij dan denkelijk ook wel zal gedaan «hebben. Terwijl ik te *Jerusalem* was, droeg hij zorg «voor zijn negen kinderen, die de koorts hadden gekre-«gen, en hield zich met hen eenigen tijd aan de zee op —

«de brave man! Overigens had het te *Jerusalem* van «Anglikaansche bisschoppen kunnen wemelen — ik ware «er niet naar gaan zien. Van bisschoppen kende ik den «heiligen AUGUSTINUS, den heiligen CAROLUS BORROMAEUS, «BOSSUET, FENELON — deze groote zielen, groote geesten, «groote harten, deze echte en regte navolgers der Apos- «telen, deze verheven gestalten, welke het leven opbeurden «in dien hoogeren sfeer, waar de naar 't ideaal strevende «mensch zijne bevrediging vindt. Deze kende ik uit hunne «schriften, daden en werken; deze beminde, bewonderde «en eerde ik, want zij stonden ver boven mijn en der «menschen alledaagsch leven; in deze vond ik die hemel- «sche volmaaktheid, voor welke de maatstaf niet te groot «was, welken ik in mijnen dorst en drang naar iets vol- «komens altijd bij de hand had. Zoo was voor mij een «bisschop het ideaal van een mensch geworden. Maar «wat om 's hemels wil hebben Anglikaansche bisschoppen «met het ideaal gemeen! Zeer regtschapen, achtingswaar- «dige mannen mogen het zijn; maar even gelijk er duizend «andere regtschapen en eerbiedwaardige mannen zijn, die een «zeer respectabel leven leiden, dan in geenen deele boven «het gewone leven verheven zijn — in geenen deele de «wereld overwonnen hebben, gelijk mijn geliefde H. AU- «GUSTINUS.

«Even zoo was het met de Protestantsche missionaris- «sen, met deze *gentlemen* in zwarte rok, met vrouw en «kinderen. Hoe konden die wel aan de heidenen prediken, «alles te verlaten, en het kruis na te volgen! Wat hadden «zij dan verlaten? Wat geofferd? En hoe zal men voor iets «vervoerd zijn, waarvoor men geen offer gebragt heeft? «Neen dan waren mijne arme Franciskaner-paters in hunne «pij en met den bedelzak, in hunne door geheel *Syrie*

«verspreide kloosters, gansch andere lieden! Zij hadden «wat geofferd, namelijk het hoogste wat de mensch offeren «kan, zich zelven! en wie dat doen en zich verlaten kan — «hij mag het in geweten ook van anderen vorderen.»

Hetgeen wij uit het geschrift van de gravin HAHN-HAHN hebben aangehaald, is overvloedig genoegzaam om het denkbeeld, dat wij van hare bekeering gegeven hebben toe te lichten en te bevestigen. Ongaarne staken wij onze mededeelingen en zullen eindigen met de woorden waarmede zij zelve eindigt, en den Protestantschen lezer vermaant terug te keeren tot den schoot der Kerk.

«Dat eenige Protestanten mijnen overgang niet begrijpen «zouden, ach! dat was zeer natuurlijk! zij weten immers «niets van de Kerk. Dat oppervlakkige menschen welligt «zeggen zouden: dat ik nu geheel dom geworden en in «de Katholieke duisternis geraakt ben; o! — ik schrijf met «diepen ernst; maar daarom moet ik inderdaad lagchen. «De zoo magtige Katholicke diepzinnigheid is van de «nieuwerwetsche verlichting zoo weinig te begrijpen, dat «men wel even goed de mug tot een wedvlugt met den «adelaar zou in staat rekenen! O neen! bij de gedachte «tot de Kerk te behooren, was ik te moede als vierde ik «eene zegepraal. Wat had ik dan mijn leven lang gewild «en gewenscht? Niet zonder verband met het goddelijke, «niet zonder toekomst te zijn. Om dat te bereiken had ik «naar aardsche middelen gegrepen, dewijl mij de hoogere «zedelijke kracht ontbrak welke naar het hemelsche grijpt. «Door de liefde schiep ik mij een verband met God, dewijl «ik in haar eene uitdrukking van Hem zocht; en door de «werkzaamheid van mijnen geest wilde ik de toekomst «veroveren. En zoo ging dat voort, jaar op jaar, met on«verwonnen vermetelheid, in weerwil van alle heimelijke

«inspraken, vermaningen en waarschuwingen. Maar Gods «langmoedigheid werd niet uitgeput! Hij trok zijne hand «van mij niet terug, om mij aan mijnen droomerigen «halven slaap over te laten. Hij deed die zwaar op mij «drukken en wekte mij, om mij te toonen dat ik van het «eindige niets oneindigs — van twee handen vol stof geene «onsterfelijkheid te wachten had. Maar te gelijk toonde «Hij mij den weg, op welken ik vinden kon wat ik «zocht; den weg, dien de geopenbaarde godsdienst, dien «de Kerk ons leert. Daar dan was het eeuwige verband «met God, door het geloof — en de eeuwige toekomst «in God, door de liefde — niet echter voor een afgeschei- «den, losgescheurd, afzonderlijk bestaan, waar men zich in «eenzaamheid aan Hem vasthoudt; neen de verloste natuur «vond door de openbaring de verlosten tegelijk met den «Verlosser in de eenheid van dat geloof en van die liefde. «Zij maken zijne Kerk uit, zijn geheimzinnig ligchaam, «het geheele rijk der heiligen, der verlosten, der hopen- «den, der strijdende zielen, die in Hem als in haar hoofd «een eeuwig verband en eene eeuwige toekomst hebben. «Thans breidde zich de gezigteinder der wereld voor mij «uit! Thans werd het leven mij groot, want de gansche «hemel behoorde tot mijn leven! Thans begreep ik de «liefde der zielen en zij verkreeg eene oneindige maat. «Ik was, ik bleef een atoom — en thans eerst regt — in «deze onmetelijkheid; maar geen atoom dat verwaait, «dat wegfladdert, dat zich vol onrust her- en derwaarts «wendt, en van de elkander kruisende stroomen der «driften, der begeerte, der neigingen wordt rondgedreven; «geen atoom, dat slechts zelf zich bepalen en regeren, «nimmer zich onderwerpen, nimmer gehoorzamen wil, «dat op eigen hand met alles en met het Al te handelen

«voorneemt, en dien ten gevolge een speelbal wordt der «nietigheden; maar een atoom, dat zich onverloren en «onverliesbaar in eene groote, eeuwige, goddelijke maat-«schappij voelt ingelijfd, dewijl het door het bloed eens «Gods voor haar gekocht, met haar versmolten, door de «liefde eens Gods voor haar begenadigd is. Dit was het «verband, waarvoor mijne ziel geschapen — dit de toe-«komst waarvoor zij bestemd was! Nu verstond ik den roep «van ISAIAS als een nog levendigen, die mij mijne plaats, «mijn goed, mijn erfdeel, mijn alles gaf: «vrees niet, want ««ik heb u verlost en u bij uwen naam geroepen; gij zijt ««de mijne!» — De zijne was ik! slechts het Ik had ik «verloren en eenen God daarvoor gewonnen — en ik zou «het gevoel niet smaken van eene zegepraal!»

Na hierop het individualisme en de onbepaalde streving naar nieuwheid en vooruitgang in krachtige bewoordingen te hebben veroordeeld, als den waan die het vreesselijk oproer heeft voortgebragt, waardoor thans het menschdom verscheurd wordt, vervolgt zij:

«Ook ik deelde in dien waan. — Toen ik denzelven in «al zijne gevolgen voor mij ontsluijerd zag, sprak ik «tot mij zelve: ik leg den droevigen schepter neder, dien «ik zoo droevig over mij zelve gevoerd heb, en om in «mij het onkruid dat daaronder zoo welig is opgeschoten «met den wortel uit te roeijen, keer ik daarheen terug, «waar gehoorzaamheid en onderwerping al den adel der «deugd en al de schoonheid der liefde hebben, wijl zij «het beste gebruik der menschelijke vrijheid zijn — tot «de Moederkerk! — En zoo smaakte ik ook van die zijde «de blijdschap der overwinning, want in de liefdearmen «eener moeder keert men, 't is waar, met diepen wee-«moed, maar niettemin juichend van vreugde terug.

«En ik ben teruggekeerd — uit *Babylon* naar *Jerusalem*,
«uit de vreemdelingschap in het vaderland, uit de ver-
«strooijing tot maatschappij, uit de verbrokkeling tot de
«eenheid, uit de onrust tot den vrede, uit de leugen tot
«de waarheid, uit de wereld tot God.»

«Nu zeg mij, o mij onbekende ziel, gij die mij tot hiertoe
«zijt gevolgd, zeg — wat denkt gij? — denkt gij soms:
«die vrouw is eene dweepster? — Maar gij vindt toch in
«deze bladen geen spoor eener onbestemde geestverheffing.
«Of: zij zegt de waarheid niet! — Maar bedenk, dat ik
«nooit of nimmer iets gezegd heb, dan hetgeen ik voor
«waarheid hield, en men mij niet een enkele keer onop-
«regtheid heeft kunnen verwijten. Of: Zij heeft een sterken
«geest van tegenspraak! — Dat is waar, ik sprak zoo
«lang tegen, tot ik datgene vond, wat alle tegenspraak
«overwint: de objectieve goddelijke waarheid; daar onder
«wierp ik mij aanstonds en zonder eenig voorbehoud. Of:
«Zij is aristocratiesch, daarom bevalt haar het behoudend
«beginsel der Katholieke Kerk! — Ja, ik ben aristocratiesch,
«en daarom laat ik mijn leven niet bestemmen van het-
«geen mij slechts bevalt en behaagt, maar van diepe en
«heilige overtuigingen. Bovendien behartigt de Kerk de
«belangen niet van eene partij maar van de menschheid,
«en de geschiedenis toont, dat alle politieke partijen ge-
«tracht hebben levenskracht uit haar te putten. En ik
«meende dat eene instelling, die aan den zoon eens schoen-
«lappers de mogelijkheid toont, opperhoofd der Christen-
«heid te worden, democratiesch genoeg was. Of: die vrouw
«is gelukkig met haar geloof, maar ik heb het niet! — Hoe
«weet gij dat? — Wanneer wij elk eenen tuin hebben,
«en ik breng den mijne in orde, en gij doet het niet —
«kunt gij dan zeggen: in mijnen tuin gelukken de bloemen

«niet. Volstrekt niet! Maar gij zult zeggen: hoe verkrijge «ik ook zulke bloemen? — Dan antwoord ik u: Zaai de «waarheid! en zoo veel als uwe verpleging en uwe zorg «beter zal zijn dan de mijne, in zoo veel grooteren over- «vloed zullen zij ook bloeijen voor u. Of zegt gij: ik zou «mij aan geen vreemd gezag kunnen onderwerpen! mijn «geest is te onafhankelijk, mijn karakter te trotsch, mijn «hart te haastig, mijn hoofd te positief! — O lieve ziele, «het is eene groote vraag, of dat alles bij u sterker en «uitdrukkelijker gevonden wordt dan bij mij; en ten slotte «heeft onze wil dat alles toch altijd onderworpen, slechts «niet op de regte wijze en aan het regte gezag. — Want wij «onderwerpen ons aan eigen willekeur, aan eigen luimen, «eigen of vreemde drift; waarom dan niet aan de godde- «lijke waarheid? Ik heb het immers ook gekunnen! — Of «zegt gij: Hoe kom ik er ooit toe u in alles te gelooven, «daar ik zoo weinig of zoo veel geloof — of welke opwer- «ping gij mogt te maken hebben! — Mij moet gij ook «volstrekt niet gelooven, maar ongeveer aldus tot u zelve «spreken: Dezen weg is eene opregte ziel gegaan, nadat «zij de geheele wereld had doorgereisd en onderzocht, «zonder duurzame bevrediging te vinden, zonder de over- «tuiging te kunnen verkrijgen dat zij haar huis voor de «eeuwigheid had. Integendeel voelde zij altijd, dat zij «leefde onder eene tent, die eene windvlaag kan om- «werpen, en toen dat werkelijk gebeurde — dat zij leefde «in eene woestijn, uit welke zij, als de kinderen Israels, «naar *Kanaan* trok. Zou dat ook voor mij niet mogelijk zijn?

O neen! *mij* moet gij niet gelooven, maar als de god- «delijke waarheid op die wijs aan uw hart klopt, als zij «aan het mijne geklopt heeft, zoo geloof haar, zoo laat «haar binnen. O maak het dan niet als PILATUS, die ook

«vroeg: «Wat is waarheid?» en volkomen geneigd was,
«haar aan te nemen, maar vreesde voor de wereld, en
«daarom slechts angstig zijne handen waschte en voort-
«ging en zijnen Heiland kruisigen liet. O laat gij Hem
«niet kruisigen in uw hart, maar kruisig datgene, wat
«Hem daar in den weg staat, en bedenk, dat gij door
«eene enkele opoffering van uwen wil eenen God gewint.

«O gij ziele! Ik kenne u niet, ik weet niets van u,
«niet wie gij zijt, niet wat gij zijt, en dit is mij ook
«onverschillig — want gij zijt eene ziel, en slechts met
«die heb ik te doen. Welaan! indien ik hopen mag, dat
«gij u op weg begeeft ter terugkeer uit *Babylon* naar
«*Jerusalem*, en dat — wanneer wij elkander eenmaal in
«het hemelsch *Jerusalem* ontmoeten — gij tot mij zeg-
«gen zult: uw raad was goed! dan zal mij het schrijven
«dezer bladen ten troost voor al het verledene verstrekken.

VIER JAREN ONDERVINDING

VAN DE

KATHOLIEKE GODSDIENST,

MET BEMERKINGEN OVER HARE VERSTANDELIJKE, ZEDELIJKE, GEESTELIJKE UITWERKSELEN EN OVER DE SLAVERNIJ VAN HET PROTESTANTISME,

DOOR

J. MOORE CAPES,

OUD LID DER HOOGESCHOOL VAN OXFORD.

(Vervolg van bl. 122.*)*

Verstandelijke uitwerkselen van het Katholicisme.

«Welke uitwerkselen brengt het katholicisme te weeg op de vrijheid van het verstand?» Met deze vraag opent MOORE CAPES zijn eerste Hoofdstuk. De volgende bladzijden behelzen het antwoord. «Hoe verschillend ook de meeningen der protestanten zijn omtrent het Roomsche geloofssymbool, allen komen zij er toch in overéén, om het te beschouwen als iets absoluuts en despotieks, dat in een ijzeren band het oordeel en het verstand van diegenen gekluisterd houdt die het eens hebben aangenomen en zich aan zijne leer hebben onderworpen, dat het onbeperkt regt den menschen om tot allen prijs de waarheid te zoeken, dat onverjaarbaar regt, dat onvervreembaar voorregt, dien heiligen pligt van ieder redelijk schepsel, strengelijk ontzegt en ontkent. Het is een algemeen aangenomen gevoelen waaromtrent schier geen twijfel wordt geopperd, dat bij zijne intrede in de katholieke kerk de nieuwbekeerde alle regt opgeeft om zelf te denken, afstand doet van alle middel om zich te onttrekken aan eene slavernij die al zijne vermogens

verstomt en doodt, tenzij hij weldra de banden verbreke waarin hij zich vermetel begeven heeft, en het juk van Rome, waaronder hij een oogenblik gebukt ging, ver van zich afstoote en verwerpe. Zijne vrienden beklagen hem, zijne bloedverwanten beweenen zijn val, de man van kennis lacht met hem en de gewone man beschouwt hem met verwondering als een dom schepsel; ongetwijfeld is hij in aller oogen meer of min misdadig door het feit zijner bekeering; maar hij is ook naar aller oordeel geslagen met eene meer of min groote dwaasheid: men beschouwt hem met dat mengsel van verbazing en droefheid, dat ons aangrijpt wanneer wij getuigen zijn van de ijlhoofdigheid eener ware verstandsverbijstering, als wij in een krankzinnigenhuis een arm menschelijk schepsel aan de klaarblijkelijkheid zijner zinnen het geloof zien weigeren en zich bijv. zien verbeelden dat zijn ellendig verblijf een koninklijk paleis is. Men verondersteli ons als tot eene tweede kindschheid vervallen; in dien betreurenswaardigen staat verzaken wij, denkt men, met voorbedachten rade het vermogen dat de natuur ons heeft gegeven van te redeneren, waar te nemen en na te denken, geven wij toe aan denkbeelden en handelingen voor het vrij verstand van een man van gezond oordeel even ongerijmd als deze beweringen: twee maal twee is vijf, het geheel is kleiner dan zijne deelen.

Welnu, heb ik bevonden dat het belijden van het Katholicisme eene slavernij voor mij zelven was? heb ik bemerkt dat het er eene was voor anderen?

Konde ik hier de geheele waarheid zeggen zonder vrees van voor belagchelijk overdreven te worden gehouden, dan zou ik antwoorden, dat men niet weet wat de ware vrijheid des geestes is, voor dat men Katholiek is. Even als vele anderen heb ik in den loop van mijn leven het denkvermogen, dat ik van den hemel heb ontvangen, gebruikt; ik heb het gebruikt met vermetelheid, met buitensporigheid; maar ik kan in geweten verzekeren, dat de onafhankelijkheid, waarmede ik vroeger

redeneerde, slechts hinderpaal was in vergelijking van de onbegrensde vrijheid welke ik heb genoten, sedert ik heb opgehouden protestant te zijn. Voortaan vreemd aan alle vertwijfeling van het verstand, blijft mij slechts eene vrees over, de vrees van kwaad te doen, de vrees dat de hartstogt, de hoogmoed, de eigenliefde, de onregtvaardigheid, de onwetenheid mijn oordeel verbasteren, mij in ijdele stelsels doen afdwalen, mij mijne verlangens voor redenen doen houden, en de ware wetten der redenering, die alle menschelijke kennissen regelen, aan mijn gezigt onttrekken.

In het algemeen, veronderstelt men, is het waar dat een man van geest en gezond verstand, geen geloof kan slaan aan de leerstukken van het Katholicisme, zonder de eerste regelen der redeneerkunde te schenden en zonder zijn oordeel aan de priesters te onderwerpen, op het eerste teeken dat zij van hun wil geven. Het is volstrekt zoo niet: in een geheel anderen zin ben ik verpligt mijn gedrag te regelen; ik kan mij niet weêrhouden, om aan de waarheid van het Katholicisme in zijn geheel te gelooven; en ieder zijner leerstukken afzonderlijk nemende, kan ik er ook niet de minste schending van de wetten der redenering in bemerken; zoodra ik de leeringen van het Katholicisme als goddelijk geopenbaard erken, van dat oogenblik af, ben ik genoodzaakt te gelooven, dat geene vorm van protestantisme waar kan zijn. Zoolang het slechts te doen is met bewijsvoeringen, kan ik de moeijelijkheden zien en gevoelen die er tegen zijn om de Katholieke godsdienst als goddelijk aan te nemen, of zelfs om aan eene godsdienst, welke ook, natuurlijke of geopenbaarde, te gelooven; maar wanneer men eens den goddelijken oersprong van het Katholicisme heeft bewezen, hoewel ik dan nog moeijelijkheden tegen de Kerk van *Rome* kunne zien en gevoelen, hoewel ik toegave dat die moeijelijkheden nog moeten opgelost worden, toch kan ik er niets uit afleiden, ten gunste van eenige protestantsche leer...

Velen verbeelden zich dat een katholiek leeft en handelt in eene soort van verstandelijke kwijning, in de ongerustheid en het kwalijk omschreven maar wezenlijk gevoel dat hij het slagtoffer is van begoocheling; men verbeeldt zich ook dat hij den fakkel der kritiek en de kracht der bewijsvoering ducht, dat hij schroomt zijne meeningen te zien nagaan en regtzinnig maar streng te zien uitpluizen. Wat mij betreft, ik kan plegtig verklaren, dat ik mij van den dag mijner intrede in de Roomsche Kerk heb bevonden als iemand die de banden heeft afgeschud, welke sedert zijne kindschheid zijne bewegingen gekluisterd hielden. Ik heb het heerlijk gevoel ondervonden van den steun die mijn verstand kwam schragen; en aan dat gevoel, geloof ik, zal ieder protestant van gewoten getuigen, dat hij volstrekt vreemd is. Wel verre van te ondervinden, dat ik de edele gaven der menschheid had afgezworen, en mij had onderworpen aan een verlagend juk, had ik het bewustzijn, dat voor het eerst mijne vermogens de volheid hunner vrijheid bereikten, dat ik geen slaaf meer was van leugenachtige veronderstellingen, van schoone woorden, vrome bedriegerijen, stoute fabelen, vooroordeelen op vooroordeelen, hatelijke kuiperijen van een ellendig vermogen.

Als de arend, die voor het eerst van zijn luchtnest afschiet, met fiksche vlugt in de onmetelijke uitgestrektheid der hemelen zweeft, nu eens zich naar de zon verheffende, dan weer naar de aarde afdalende, zoo ook verheugde zich mijne rede over de nieuwe vermogens die zij had verkregen; zij beschouwde de oneindige algemeenheid der wezens, stoffelijke en onstoffelijke, met dien vasten en zekeren blik van eene ziel, die de zekerheid verkrijgt dat zij eindelijk in vrijheid is gesteld door Hem die haar gemaakt heeft. Als dwaasheid, als der aandacht onwaardig zou ik de taal hebben beschouwd, van ieder die mij toen zou gezegd hebben, dat ik mijne rede in slavernij bragt door eene handeling, die haar juist veroorloofde hare verhevenheid te erkennen, of dat ik de waarheid en het gezond

verstand beleedigde, toen ik tusschen twee keuzen van eindeloos belang de waarschijnlijkste koos. Wat ik toen ondervond, dat heb ik onophoudelijk sedert toen en tot op heden ondervonden; ik heb het bewustzijn van een ruim en harmoniesch godsdienststelsel te hebben omhelsd, dat alleen, onder al de godsdiensten der aarde, is wat het zegt te zijn, niets meer, niets minder. Ik zie vóór mij een indrukwekkend geheel van leer en zedekunde, in overeenstemming met zich zelf, in overeenstemming met al zijne deelen, waarin de strengste redeneerkunde niets kan vinden, wat niet volkomen zamenhangt en sluit, waarin alles zamenhangt, en zich uitlegt volgens regelen wier toepassing even algemeen is in het leven, als de toepassing van de natuurlijke wetten der zwaarte in het heelal. Hoe ingewikkeld en verscheiden dit geheel, dit afgerond leerstelsel ook zij, welke ook de verscheidenheid zij der bestanddeelen die zamenloopen om deszelfs onmetelijk geheel te vormen, ik kan er geen gebrek vinden in den bouw, geen medeonbestaanbaarheid in de deelen, geene neiging tot ondergang, geene teekenen van verflaauwing in de vervulling van hetgeen het belijdt en oefent; al wat ik zie, bekoort en versterkt mijne rede; en ben ik slaaf, dan ben ik door de waarheid onderworpen; ben ik verblind, dan is het door den glans eener onbevlekte schoonheid.

Niets verandert en het uitwerksel is hetzelfde, wanneer ik afzonderlijk en één voor één de leeringen der Kerk onderzoek. Ik lees en hoor zeggen, dat die leerstukken, of ten minste eenige ongerijmd, onmogelijk, tegenstrijdig, zelfs onzedelijk zijn; wat mij betreft, ik kan in de geheele Roomsche leer niet één punt, niet een enkel punt ontdekken, strijdig met de rede of zedebedervend; en wat mij verwondert, dat is die diepe onwetenheid van hen die deze beschuldigingen doen, of de ongeloofelijke dwaasheid die het menschdom heeft heengesleept naar die leeringen zelve, welke zij met zoo veel drift laken en berispen....

Het kan mij niet onbekend zijn, dat zij die mij eertijds kenden,

mij en anderen, die als ik de Katholieke Kerk zijn binnengetreden, verwonderd, ja zelfs verbaasd zijn, dat wij hebben kunnen besluiten tot het aannemen van hetgeen zij aanzien als de monsterachtigste ongerijmdheid, ja zelfs als de ergerlijkste afschuwelijkheid. — Ik zie, helaas! slechts ééne ongerijmdheid, te weten die hunner beschuldigingen, slechts ééne afschuwelijkheid, te weten die van hun gebrek aan liefde, wijl zij menschen veroordeelen zonder ze te hooren.»

De Schrijver verdedigt hier kortelijk de leer der Transsubstantiatie en toont aan, dat even als deze zoo ook de overige leeringen der Kerk slechts door losse beweringen, die het punt in quaestie niet eens raken, worden aangevallen. «Bijna altijd,» zegt hij, «vind ik die leeringen geheel verschillend van hetgeen waarvoor men ze gewoonlijk houdt; en hoe verder ik voortga, des te meer verwonder ik mij over het wonderbaar kontrast tusschen hetgeen de Kerk gelooft en leert, en hetgeen de wereld haar toeschrijft. Hoe meer ik er op nadenk, des te meer is het voor mij een geheimzinnig verschijnsel, te zien, dat zij zonder twijfel de kwalijkst begrepen, de kwalijkst voorgestelde, de boosaardigst belasterde instelling is in de geschiedenis van het menschdom.»

Een groot en moeijelijk vraagstuk houdt nu onzen Schrijver bezig; hij vraagt zich af, in hoeverre het Katholicisme den gang der *hedendaagsche* of *nieuwerwetsche* beschaving stuit. «Voor zoo verre ik er over kan oordeelen uit zijne uitwerkselen en op mij en op anderen, zou ik gaarne zeggen, dat, hoewel het het verstand beschaaft en de geestvermogens buitengewoon ontwikkelt, het zijne leerlingen met eenige aarzeling doet voortgaan in hetgeen men gewoonlijk de beschaving van den tijd noemt..... Schoon erkennende, dat er geen vermogen der ziel is... dat het Katholicisme niet zooveel mogelijk tracht te prikkelen; schoon erkennende dat zijne leerlingen op de vleugelen der edelste geestdrift er toe kunnen worden gevoerd, om in al de menschelijke wetenschappen te schitteren, vooral om allen

vooruitgang van dien aard dienstbaar te maken aan God en aan het heil der zielen ; schoon erkennende dat de katholiek met eene onvermoeide geestkracht kan werken, en de hoogste bekwaamheden aan den dag leggen in het veld der wiskunde, geschiedenis, wijsbegeerte, wetenschap, dichtkunst of verbeelding, zóó zelfs dat in vroegere dagen de geheele loop der Europesche beschaving werd bestuurd, en voortgedreven door de hartelijkste kinderen der Kerk ; is het toch ter zelfder tijd onmogelijk dit feit niet aan te teekenen, dat zoo de beschaving bestaat in het najagen der stoffelijke voordeelen, in de onverzadelijke pogingen der aardsche eerzucht, zij dan lijden moet in de handen van opregte Katholieken.

Er bestaat in het Katholieke geloof eene magt die de aandoeningen losmaakt, van al wat aan deze zijde des grafs is, en noodzakelijk de geloovigen er toe leidt om de zaken minder ter harte te nemen dan men het in den tegenwoordigen tijd doet.

De Schrijver gelooft niet dat echt Katholieke kooplieden, reizigers of bankiers met voordeel kunnen wedijveren met protestantsche mededingers om even kolossale schatten als deze op één te hoopen of een even magtigen invloed als zij uit te oefenen op den industrieëlen, economischen vooruitgang der wereld. Hij beweert dit in dien zin, dat de katholieken over het algemeen, en als ligchaam, nooit de eersten in de maatschappij zullen zijn als industrieëlen, als menschen van zaken. Maar ook ontkent hij vlak weg, dat vermindering in de stoffelijke krachten van onzen tijd vermindering zou aanbrengen in het geluk der menschheid. Kwame de ijver in het najagen van de goederen der aarde te verslappen, het zou naar zijn inzien, eene der grootste zegeningen zijn voor *Engeland*. Het verlaten van droeve, stijve, vermoeijende manieren zou het geluk van ieder uur verhoogen, en tot op zekere hoogte de magt hebben om de verschrikkelijke beweging naar een pauperisme, dat dagelijks grooter en algemeener wordt,

te stuiten. Dit wordt door MOORE CAPES in het breede en op economische gronden toegelicht; en wat geneesmiddel zal die wond heelen of ten minste verzachting en gaande weg heeling aanbrengen? Wat zal dien onmatigen dorst naar rijkdom en stoffelijk voordeel in het hart aantasten en den toestand verbeteren?

«Ik zeg dat het Katholicisme de eenige godsdienst is, welke de onmatige liefde voor de rijkdommen in het hart treft... In de daad, het algemeen verwijt dat men aan de Katholieke natiën doet is, dat zij den geest van onderneming, dien grondslag der *hedendaagsche* beschaving, niet voeden, niet onderhouden.» En toch de katholieke godsdienst, ziedaar het eenigst werktuig «dat de weigever kan doen werken om die strekking naar den dood te stuiten, die ons maatschappelijk stelsel medesleept, dat het doet sidderen en wanhopen... Zij is de eenige kracht die ernstig vermogen heeft tegen die liefde voor geld, rang, en gemak, eene liefde die, werkt zij onbegrensd, eindigt met even noodlottig te zijn voor den dwingeland die geniet als voor hem die zich onder zijn despotischen klem wringt.»

En hoe werkt het katholicisme die wonderen uit? Vooreerst door zijn algemeenen geest zelven, die tot de losmaking van de wereld voert, en ontelbare voorbeelden van opoffering en belangeloosheid geeft en altijd gegeven heeft. Daarenboven zijn daartoe krachtige hefboomen de Katholieke denkbeelden nopens de armoede en het kloosterleven, omdat ook zij met vermogenden invloed het egoïsme bestrijden, eene der voornaamste bronnen der nieuwere beschaving maar ook eindelijk haar onweerstaanbare vijand en verdelger. Schoone bladzijden schilderen ons dien invloed af; het kost ons moeite om die aan onze lezers te onthouden; de grenzen van ons verslag noodzaken ons echter om ze achter te laten. Een andere hefboom dien het Katholicisme aanwendt is het celibaat; niet minder schoon zijn de regelen daaraan gewijd, treffend vooral is de vergelijking tusschen de Anglikaansche en de Katholieke Bisschoppen in verband met hunne rijkdommen

Wat middel dan tegen den meer en meer dreigenden storm, tegen den boven het hoofd hangenden ondergang, des te noodlottiger, omdat hij minder gerucht maakt in zijn vooruitgang?

«Ik aarzel niet het te zeggen: verspreidt de Katholieke denkbeelden nopens armoede, celibaat, kloosterleven; moedigt ze aan die losmaking van de rijkdommen, die de Katholieke godsdienst in het hart harer kinderen voedt, en dààr zult gij dat vermogend en zoo noodzakelijk heilmiddel vinden dat men zoekt, zonder dat het noodig zij toevlugt te nemen tot de *leges agrariae*, of de minste onregtvaardige belasting te leggen op eenige klas van burgers welke ook, zelfs zonder eenigen zweem van socialistische en communistische denkbeelden. Wij hebben een stelsel van geloof en zedeleer, dat den rijke noopt om vrijwillig van zijne hoogere standplaats af te dalen om zich te verlagen, niet tot den rang der armen, maar tot den rang van hen, die, hoewel arm, niet ten laste zijn der maatschappij of meer voortbrengen dan zij verbruiken. Dit stelsel zou in iedere stad van den Staat en in zeker aantal dorpen, een gesticht gronden van mannen en vrouwen [kloosterlingen] die de regtvaardigste handelaren, de zachtste bestuurders, de edelmoedigste grondeigenaars zouden zijn. In grooten getale door het geheele land verspreid, zouden wij in hen een geheele klas der bevolking hebben, die er aan toegewijd is om te werken tegen de vernielende strekking van handel, nijverheid, landbouw, en woeker. Naarmate de eerzuchtigen in hun koortsachtigen ijver de bovenste verdiepingen van het maatschappelijk gebouw overladen, zouden wij eene geheele klas hebben die tot zending neemt om de materialen des gebouws weder lager te leggen, en dagelijks zijne nederige en hechte grondslagen te versterken, grondslagen dagelijks verzwakt door de drift der onderscheidingen, door de weelde en de rusteloosheid van anderen. Het katholicisme, dat het celibaat der geestelijkheid en der kloosterlingen medebrengt, is de eenige veiligheidsklep die doortogt kan verleenen aan de meer dan overvloedigen damp van de groote *machine*

der hedendaagsche maatschappij. Zij die, evenals ik, door eigen ondervinding hebben gezien wat wezenlijk het Katholicisme is, zij die het hebben bestudeerd in zijne kinderen en in zijne werken, zij kunnen door geene drogreden worden aan het wankelen gebragt in de overtuiging, dat alleen de verbreiding van het Katholicisme veiligheid kan geven voor de grootheid, den bloei, de vrijheid, den vrede van *Engeland*..... Ik zie den gang der hedendaagsche maatschappij, het uiterst onvermogen waarin zich eindelijk al de staatkundige plannen, al de vormen van het Protestantisme zullen bevinden tegenover de afgrijsselijke rampen die het onvooruitziend oog des volks niet ziet naderen, maar die evenwel naderen met stappen, des te verschrikkelijker, naarmate zij doffer zijn. Met zorg heb ik het Katholicisme nagegaan in zijne theorie, in zijne handelingen, en nu stel ik al mijne hoop voor ons, onder vele opzigten nog groot en edel, land, slechts in een enkel punt, in de onderwerping van een groot aantal personen van alle rangen en klassen aan de katholieke godsdienst.

Thans ga ik rekenschap geven van de uitwerkselen die de onderwerping aan de katholieke kerk te weeg brengt op al de verstandelijke vermogens, niet alleen door ze over te laten aan de vrije ontwikkeling hunner aangeboren kracht, maar ook door ze te versterken, door over hen een hooger vermogen uit te oefenen, in één woord, door den geest aan eene ware verstandelijke tucht te onderwerpen.»

Wij volgen den Schrijver hierin in onze volgende aflevering.

VERSCHEIDENHEDEN.

MERKWAARDIGE WOORDEN VAN *FEUERBACH.*

Een eigenlijk onzijdig standpunt bestaat er in het godsdienstige niet. «Wie niet met mij is is tegen mij.» Tot zekere hoogte evenwel zou men ten opzigte van Katholicisme en Protestantisme diegenen onzijdig kunnen noemen, die de Protestantsche beginselen tot zoo ver hebben ontwikkeld, dat zij in volslagen ongeloof vervallen zijn, en geen anderen noch hoogeren maatstaf van waarheid meer aannemen dan de menschelijke rede. Daar door zijn zij ten minste vrij van zekere vooringenomenheid en bekrompenheid aan den sectegeest eigen, kunnen zij de Katholieke godsdienst beter in haar geheel overzien, beter haren gevolglijken zamenhang waarderen, haar praktiesch gewigt beseffen, en niet zelden is er iets stouts en groots in hunne opvattingen, hetwelk ons te begrijpelijker maakt, dat zij in het Protestantisme geen rust konden vinden voor hunnen geest. Wij weten wie FEUERBACH is, en tot wat uiterste hij de wijsbegeerte gedreven heeft, maar is het niet wel gezien als hij zegt:

«Het Protestantisme heeft de Moeder Gods op zij gezet, maar «die veronachtzaamde vrouwe heeft zich er krachtig op ge«wroken. De wapenen, die zij tegen de Moeder Gods gebruikten, «hebben zich tegen hen zelven, tegen den Zoon Gods, tegen «de H. Drievuldigheid gewend. Wie eenmaal de Moeder Gods «aan het verstand ten offer brengt, is er niet ver meer af ook «het geheim van den Zoon Gods als een vermenschelijking der «Godheid (anthropomorphisme) op te offeren.»

Is het minder goed gezien, wanneer hij het Protestantisme veroordeelt als eene abstractie die in het leven niet overgaat?

«Zelfs de drooge, zoo willekeurig kritische ortodoxe Pro«testanten beschouwen de ontvangenis der Moedermaagd als een «groot, heilig, wonderbaar geloofsgeheim. Maar bij de Protes«tanten, welke den christen slechts tot geloof reduceren en «beperken, en hem in het leven mensch laten blijven, heeft «dit geheim slechts *dogmatische* niet meer *praktische* beteekenis.

«Zij lieten zich door dit geheim in hunnen lust tot trouwen «niet terughouden. Bij den Katholieken, den ouden onvoor- «waardelijken Christen, was een *geheim des geloofs* ook een «*geheim des levens*, der zedeleer. De Katholieke zedeleer is «Christelijk, mystiek, de Protestantsche zedeleer was van den «beginne af *rationalistiesch*. De Protestantsche zedeleer was «eene vleeschelijke vermenging van den Christen met den «mensch — de Katholieke zedeleer bewaarde op haar hart «het geheim der onbevlekte maagdelijke zuiverheid. De Katho- «lieke zedeleer was de *Mater dolorosa*, de Protestantsche eene «welgedane (*wohlbeleibte*) met kinderen gezegende huisvrouw. «Het Protestantisme is in den grond de tegenspraak tusschen «*gelooven* en *leven*. Niet zoo het Katholicisme. De bovenna- «tuurlijke geloofsbeginselen waren daarvoor tegelijk *bovennatuur- «lijke zedelijke beginselen*. Juist om dat het geheim der *Virgo «Deipara* bij de Protestanten slechts nog in theorie, of liever «in de dogmatiek, maar niet meer in de praktijk gold, zeiden «zij, dat men zich er niet voorzigtig genoeg — over konde «uitlaten, dat men het in het geheel niet tot een voorwerp «van beschouwing nemen mogt. *Hetgeen men praktiesch ontkent «heeft geen waren grond en bestand meer in den mensch, is «slechts een spooksel der verbeelding*. Derhalve verbergt men «het voor het verstand. Spoken verdragen het daglicht niet.

«Zelfs de latere, overigens reeds in eenen brief aan den «H. BERNARDUS voorkomende en door hem verworpen voorstel- «ling, dat ook de H. MARIA onbevlekt zonder erfzonde ontvangen «zij, is geenzins eene «*zonderlinge schoolmeening*», gelijk RANKE «haar in zijne geschiedenis der reformatie noemt. Zij ontstond «veeleer uit eene natuurlijke gevolgtrekking, en eene vrome, «dankbare gezindheid jegens de Moeder Gods. Hetgeen een «wonder, hetgeen eenen God baart, moet zelf van wonder- «baren, goddelijken oorsprong en wezen zijn. Hoe had MARIA «de eer kunnen hebben, van den H. Geest overschaduwd te «worden, wanneer zij niet reeds te voren, reeds in haren «oorsprong, ware gezuiverd geworden? (1) Kon de H. Geest

(1) Schoon het hier van geen belang is, meenen wij te moeten opmerken, dat de Schrijver geen juist begrip heeft van hetgeen de Katholieken onbevlekte ontvangenis noemen.

«in een van de erfzonde bezoedeld ligchaam zijne woonplaats «nemen? Wanneer gij het beginsel des Christendoms, der heil-«brengende wondervolle geboorte des Heilands niet zonderling «vindt — o! dan moet gij ook die naïve, eenvoudige, ge-«moedelijke gevolgtrekkingen van het Katholicisme niet zonder-«ling vinden.»

«Het wezen des christendoms» zegt FEUERBACH «is offer». Nu moge hij, en nog meer DAUMER, een schrikkelijk misbruik van deze waarheid maken, zij is met dat al niet tegen te spreken, en het valt FEUERBACH gemakkelijk aan te toonen, dat dit wezen, dit offer alleen in de Katholieke Kerk consequent wordt doorgezet, en niet slechts eene voorstelling blijft van het geloof, maar er als eene wet geldt van het Christelijk leven.

AANBEVOLEN VOORBEELDEN.

Hoe menig treffend woord is over de kracht van het voorbeeld gezegd! Van die kracht was mede CHRISTIANUS CATHOLICUS overtuigd, wiens curieusen «Brief» wij hieronder laten volgen. Door ons wordt de lezing en de bchartiging in het bijzonder aan onze geloofsgenooten aanbevolen. Het stuk komt voor in het «Mengelwerk tot de Akademie der Geleerden behoorende, door een weetlievend genootschap, onder de zinspreuk: *Tendit ad ardua virtus. Amsterdam*, bij JACOBUS LOVERINGH, MDCCLXX.» Uit dien bundel nemen wij het letterlijk over, zonder eenige aanmerking:

BRIEF aan de LEDEN van 't *Weetlievende Genootschap*; Schryvers van de *Akademie* der *Geleerden*: wegens de *Voordeelen*, die de *Protestanten*, uit *sommige Handelingen* der *Roomsch-gezinden*, kunnen trekken.

MYNE HEEREN.

De gelegenheid, die ik heb, van onder eenige *Roomsch-gezinden* te moeten verkeeren, noopte my onlangs om eenige Aanmerkingen te maken, wegens 't gene wy *Protestanten*, onder welken ik, als een algemeen of *Catholyk* Christen, belyde te behooren, ter verbetering van onze eigene Godsdienstige pligten, zelfs van de *Roomschgezinden*, die wy te dikwils maar al te veel in 't gemeen verachten, zouden

kunnen leeren; voor zoo veel 'er onder hen zyn, die als voorbeelden van ware Godvrugt en Deugd, mogen aangeprezen worden.

Laat ik eerst voor onze Studenten in de Godgeleerdheid en Natuurkunde mogen aanmerken de yver der *Religieusen* onder de *Roomschgezinden*, om bestendig en vlytig hunne *Metten* en *Vespers*, ondanks alle strengheid van het Weder, en zwakheid des Ligchaams, of ouderdom van Jaren, stiptelyk waar te nemen. Hoe zeer strekt deze drift tot een beschamende Les voor de langslapende jonge *Nazireers* onder ons, die, lieten zy ook den olie der naarstigheid in hunne Lampen branden, om by tyds ten bedde uit te ryzen, en den gantschen dag behoorlyk in Letteroeffeningen te besteden, als dan zulke schatten van Kennisse en Wysheid zouden opgaderen, welke zich voor alle oppervlakkige en trage zoekers verbergen.

Een tweede byzonderheid onder de *Roomsche* Geestelyken, welke ik zou durven aanpryzen, is derzelver afgezonderdheid van de Waereld. Niet, dat ik het Kloosterleven, of de lui- en ledigheid van Bedel-monnikken en anderen zou willen aanpryzen. Verre van daar. Maar ik wenschte alleen, dat men daar uit eenig licht ontleenen wilde om onzen eigen pligt in het beoeffenen van zelfverloochenende nedrigheid, met meer bevalligheid van welvoeglykheid, te betragten. Kunnen sommige orders onder de R. Geestelyken gewetenshalve, doch uit eene al te gestrenge Godvrugt tegen het (hen?) zelve, eene gestrenge eenzaamheid kiezen, die hen van alle verkeering uitsluit, op dat ze nergens door van God, en van zijne kennisse en hunne eige zelfsverzaking mogten afgetrokken worden? Welk een Les is dit, voor zulke Predikanten onder ons, die op afgelegene Oorden in andere Waereldeelen, of hier te lande op eenzame en naare Dorpen moeten woonen, buiten alle gemeenschap van zulk gezelschap, als best met hunnen staat strookte; hoe moet dit hen leeren met hun lot vergenoegd te zyn, en by zich zelven te woonen, zich troostende, dat ze des te minder afleiding van hunne Studiën hebben, en zich door een innig verkeeren met hun zelven en met het beste aller Wezens, allengs te beter bekwaam te maken tot het geestelyk byeenwoonen onder de Gezaligden in den Hemel.

Een derde deugd der *Roomschgezinden*, die ik onder ons

navolgenswaardig oordeele, is hunne matigheid en zoberheid. Onder zeer Godsdienstige of zoogenaamde *fyne Roomschen*, by welke ik thans verkeere, is dezelve, vooral in de tegenwoordige Vasten, zeer voorbeeldig. Ik weet wel dat het voorbeeld van onzes Zaligmakers Vasten in de Woestyne ons niet meer ter navolging verbindt, als zyn voorbeeld van wonderdadige Goedheid in 't herstellen van ongeneeslyke kwalen. Maar indien de goedwilligheid en weldadigheid ons het meest doen gelyken naar zyne onbepaalde Menschenliefde, zoo moet men zich ook tot een geduurige matigheid in levenswyze, uit hoofde van dit zyn hooger Voorbeeld, verpligt achten, en wy behooren gereed te zyn om ons zelven de onschuldige vermaken des levens te weigeren, wanneer een hooger verpligting van Godvrugt of Liefdadigheid zulks vordert. Doch hier toe behoeven de Geestelyken onder ons minder dan de Leeken vermaand te worden. De eerste moeten in 't algemeen zober genoeg leven, en *hunne Tafels* zullen zelden tot een strik voor de overdaad dienen; en 't was te wenschen, dat ze onder de vermogende Leden der Kerke wat meer in 't algemeen gezien en bemind waren, ten einde ook nevens dezelven aan de verkwikkingen dezes Levens wat meer te mogen deelen, dan hun op verscheide plaatsen hier te lande gebeuren mag. Hoe zeer dit hunne vlyt en godvrucht opwakkeren en verlevendigen, en hoe veel nuts het in de huizen van zulke weldoeners uitwerken zoude, kan noch wil ik hier niet uitbreiden. Dit is zeker dat zulks aanleiding zou kunnen geven dat zy hun licht van kennisse en vroomheid, ook tot beschaming van alle ondeugd en ongeloove, als dan, des te beter overal zouden kunnen doen uitblinken, waar zy hunne voeten zetteden. Dan dit in 't voorbygaan.

Eene vierde navolgenswaardige trek in den Godsdienst der *Roomschgezinden*, is hunne uitwendige Godsdienstigheid. Ik doele niet op hunne buitensporige boetdoeningen en uitwendige vleeschkruisiging, en bedwinging; maar op die afgetrokkenheid van de Waereld, die hen, tot de geringsten toe, in hunne openbare Godsdienstoefeningen eigen is. De Godsdienst, dit weet men, moet vooral in 't hart liggen; en of 't uiterlyk betoog waar of geveinsd zy, staat alleen aan den Hartenkenner te beoordeelen. Maar dit is zeker, dat de eerbied voor den schoonen Godsdienst meer veld winnen zoude in de Waereld,

als ons gedrag deedt zien in alle plaatsen en by alle gelegenheid, dat dezelve een' waren indruk op hetzelve hadt. Maar wat zal men zeggen van dat achteloos toeluisteren, van die zwervende onaandagtigheid, en lusteloosheid, die men veelal in de Toehoorders onder ons *Protestanten*, in de openbare Kerken, ontdekt? Een bescheiden *Indiaan*, of een onbeschaafd, doch wys *Heiden*, zoude over deze onze onbeschaafdheid zelf verbaasd staan. Waarlyk, men kan niet te nedrig, te eerbiedig en ernstig zyn, als men zich vertoont in de tegenwoordigheid van den Alzienden Alleenheerscher der gantsche Waereld; aan welken wy de verhevenste dankbaarheid, nevens de ootmoedigste smeekingen, verpligt zyn op te dragen.

Het laatste voorbeeld, welke ik melden zal, schoon'er nog meer kunnen gevonden worden, ter verbetering van ons eigen gedrag, door het te vergelyken met de goede hoedanigheden van vroome, hoewel blinde, dwalende, ja afgodische en vervolgzieke *Roomschgezinden*, is de eerbied, welken zij betoonen voor den naam en nagedachtenis van regt Godvruchtige en voortreffelyke Karakters onder hen: ik zie hier mede niet op de belagchlijke en bijgelovige plegtigheid hunner *Cononisatien*, maar op de dankbare gedachtenis van de deugden der Godzaligen onder hen, die God, naar hunne beste kennisse, en in oprechtigheid des harten, gevreesd en gedient hebben. Echte en waare verhalen van Menschen van gelyke natuur als wy, die zich boven de menschelyke kloekmoedigheid verheven, en zich door heldhaftige of weldadige bedryven of door een volstandig lyden, en een onbesmet vroom leven, verre boven 't gemeene gros verheerlykt hebben, spreken tot ons met zulke nadruklyke taal, dat geen opregt gemoed den invloed daar van kan wederstaan.

Een ernstig, goedwillig en inschikklyk hart, zal uit deze bespiegeling, natuurlyker wyze een overgang kunnen maken ter beschouwing van een staat, waarin een volmaakt verstand alle dwalingen verdryven, en eene volmaakte Eendragt de band zal zyn van algemeene Liefde.

Ik ben Myne Heeren,

Amsterdam, 14 Maart 1767. UEd. Dw. Dienaar,

CHRISTIANUS CATHOLICUS.

DE «BIBLIOTHEK FUR GESCHICHTE, PHILOSOPHIE UND THEOLOGIE.»

Met genoegen ontvingen wij, reeds voor eenigen tijd, de eerste *Lieferung* van de *Bibliothek für geschichte, Philosophie und Theologie. De Katholiek* heeft vroeger zijne belangstelling op zulk eene onderneming te kennen gegeven: hoe kan hij anders dan zich verblijden, dat zij tot stand gekomen is? Zal nu aan alle billijke eischen worden voldaan? Velen zullen het zeker met ons voor een heilspellend teeken aanzien, dat de heer JOSUÉ WITZ, te *Arnhem*, de verdienstelijke uitgever en bearbeider van verschillende katholieke Tijdschriften, de getrouwe nastrever van den moedigsten kampioen der katholieke zaak hier te lande, thans ook de man is, welke de taak ter hande genomen heeft. Onder de zwarigheden aan de onderneming verbonden, is de keuze der werken die deel van de *Bibliothek* zullen uitmaken, buiten tegenspraak, de gewigtigste; en, bij den besten wil, zal de uitgever in het *ne Jupiter quidem omnibus* wel eens zijnen troost zoeken moeten. Voor ons regtvaardigt zich de keuze van *Das Wesen der Katholischen Kirche* von Dr. FR. A. STAUDENMAIER om de lange rij die wij der *Bibliothek* toewenschen te openen, van zelve. Men heeft, naar ons toeschijnt, met dat apologetisch-didaktische werk van eenen beroemden geleerde als ware het nog een program willen geven ter kenmerking van het doel, waarnaar men, bij al de noodige verscheidenheid, onophoudelijk zal streven, het leveren namelijk van voorname katholieke werken, die aan degelijkheid van inhoud zulk eenen vorm paren, dat de beschaafde lezer, al behoore hij niet tot den eigenlijk geleerden stand, zonder buitengewone inspanning het begeerde voedsel des geestes en uitbreiding zijner kennis vinden kan. Eene nadere beoordeeling van de innerlijke waarde der voor ons liggende eerste *Lieferung* is geheel vreemd aan ons oogenblikkelijk doel: maar in 't belang der onderneming veroorlooven wij ons het afschrijven van de Inhoudsopgave. Na een voorwoord, waarin *Plan und Absicht der gegenwärtigen Schrift* zijn blootgelegd, volgt § 1. *Einleitung.* § 2. *Die Grundlage der Kirche. Die göttliche Offenbarung, ihr Inhalt und ihr Zweck.* § 3. *Das Positive der gottlichen Offenbarung und der katholischen Kirche. Der Widerspruch durch das Nichtpositive.* § 4. *Die Offen-*

barung vor Christus. Die Offenbarung als göttliche That und Handlung. § 5. *Die Offenbarung durch Christus.* a) *Verhältnisz des Christentums zum wahren und falschen Judenthume.* § 6. b) *Verhältnisz des Katholicismus zum jetzigen Protestantismus mit Rücksicht auf die Grundlage. Rationalismus und Pietismus in der protestantischen Kirche. Stand der Friedenshoffnung.* § 7. *Rückkehr zur Grundlage der katholischen Kirche.* § 8. *Die wirkliche Vermittelung des höheren Lebens durch die katholische Kirche, und die Fortdauer derselben in ihr.* § 9. a) *Vermittelung der Wahrheit. Ursprüngliche und fortgesetzte Verkündigung; Tradition und Schrift.* § 10. *Einheit der katholischen Kirche. Die Hierarchie. Das sichtbare Oberhaupt.* § 11. *Die allgemeine Kirche. Die Kirche und der menschliche Geist.* § 12. *Die Entwicklung der Wahrheit in der kirche.* § 13. b) *Die Vermittelung des höheren Lebens. Die Kirche als die heilige. Religiöse Geschichte des menschlichen Geistes. Göttliche Gnade und menschliche Freiheit. Rechtfertigung und Heiligung. Der katholisehe Kultus und die heilige Kunst.* § 14. *Kirche und Staat nach katholischer Anschauung.* § 15. *Die katholische Kirche und hr Verhältnisz zur Freiheid und Civilisation der Volker.* § 16. *Der Katholicismus und die Göttliche Idee. Die katholische Kirche und die Weltgeschichte.* § 17. *Blick auf die sogenannte teutsch-katholische Kirche.* § 18. *Schlusz.*

Wat de typographische uitvoering betreft, deze verdient allen lof, en van stonde af behoeft de Arnhemsche onderneming aan de Luiksche van den heer LARDINOIS hierin zeker niets toe te geven. Moge ook de deelneming niets minder wezen! Wij maken daartoe onze lezers opmerkzaam op het belangrijke voordeel, hetwelk de *Bibliothek* belooft, van voor den geringen prijs van acht guldens 's jaars te zullen leveren vier á vijf en twintig honderd net gedrukte bladzijden in gr 8° die zullen uitmaken gemiddeld zeven, acht of negen boekdeelen, gekozen onder de beste katholieke Duitsche werken op het gebied van geschiedenis, wijsbegeerte en theologie.

DOOD

VAN

ZIJNE DOORLUCHTIGE HOOGWAARDIGHEID

MGR. HENRICUS DEN DUBBELDEN,

BISSCHOP VAN EMAUS,

VICARIS APOSTOLIUK VAN 'SHERTOGENBOSCH, ENZ.

In den nacht van den 13 op den 14 October heeft het Apostolisch Vicariaat van *'s Hertogenbosch* zijnen eerbiedwaardigen, alom geachten en geliefden Bestuurder verloren. In den hoogen ouderdom van twee en tachtig jaren ontsliep de ijverige en godvreezende Kerkvoogd, na met de gelatenheid en het vertrouwen der christelijke Hoop, het einde zijner aardsche loopbaan te hebben zien naderen, niets vuriger verlangend, dan om weldra ontbonden te zijn en voor eeuwig met zijnen Goddelijken Meester vereenigd te worden. Lang en gezegend waren de levensdagen van den ontslapene; en gelukzalig mogen wij, met de woorden der Heilige Schrift, zijn uiteinde noemen, omdat zijne werken hem in het graf navolgen, en zijn zalig afsterven de kroon en de voltrekking was van zijn bij uitnemendheid

priesterlijk en verdienstvol leven. Meer dan eene halve eeuw mogt hij, in de verschillende graden der kerkelijke Hierarchie, zich onverdeeld aan de dienst des Altaars toewijden; twintig jaren lang bestuurde hij met nooit verflaauwden ijver de hem toevertrouwde kudde, en negen malen vierde hij de blijde herinnering van den onvergetelijken dag, waarop hem door den Opperherder der Kerk, onder de opvolgers der Apostelen eene plaats werd aangewezen. Van al de roemwaardige Bisschoppen, die de goddelijke Voorzienigheid, sinds de oprigting van het Bisdom van *'s Hertogenbosch*, als Opzieners over dat gedeelte van 's Heeren wijngaard aanstelde, was er slechts één, GIJSBERTUS MASIUS, de hooggeschatte vriend van den H. FRANCISCUS DE SALES (1), die zóó lang aan het hoofd zijner Dioecese bleef geplaatst, en aan niemand hunner werd het vergund, in zóó ver gevorderden leeftijd nog den herderstaf te dragen.

Eene levensschets te ontwerpen van den voortreffelijken man, dien alle vrienden der Kerk betreuren, ligt hier niet in onze bedoeling. Die taak, naar wij vernemen, is aan waardige, bekwame handen toevertrouwd. Maar eene behoefte is het voor ons hart, de welgemeende hulde te brengen van onzen eerbied en van onze bewondering aan de nagedachtenis van een Kerkvoogd, wiens apostolische deugden hem onder de verdienstelijkste Prelaten onzer vaderlandsche Kerk een eervollen rang blijvend verzekeren. Gaarne vervullen wij dien pligt van dankbaarheid in de bladen van een Tijdschrift, dat voortdurend, gelijk alle pogingen, die ter verheerlijking Gods of tot welzijn van Kerk en Vaderland werden ondernomen, belangstel-

(1) Vgl. *Epîtres spirituelles de S. François de Sales, Liv. I, Ep.* 28.

ling en bescherming bij den edelmoedigen Bisschop van *Emaus* vond. Want zijn ijver en zijne hartelijke deelneming voor al wat goed en edel was, die zich niet binnen de grenzen zijner eigen Dioecese beperkten, deden hem steeds verlangen en pogen, om óók daarbuiten, tot alle heilzame ondernemingen door aanmoediging of invloed mede te werken. Zoo waren hem de belangen van het Katholicisme ook in die gewesten, waarvan de geestelijke verzorging hem niet was opgedragen, innig dierbaar: hierin de grootmoedige navolger van een zijner doorluchtigste voorgangers op den bisschoppelijken zetel, MICHAËL OPHOVIUS, van wien de geschiedenis vermeldt, dat hij te midden van drukkende zorgen en onder een kommervol Episcopaat, toch steeds met warmen ijver de belangen der *Hollandsche Zending* bleef behartigen (1). Voorzeker niet zonder aandoening zullen hier onze Katholieke broeders uit de noordelijke streken van ons vaderland het laatste blijk vernemen, dat de overledene Kerkvoogd van die zoo edele als beminnelijke gezindheid ten hunnen opzigte gaf. Het was slechts weinige dagen voor het afsterven van den hoogwaardigen kranke, toen hem schrijver dezes een laatste bezoek brengen mogt, en eerbiedig voor hem neêrgeknield, zijn zegen afvroeg. «Van ganscher harte zegen ik u, mijn zoon», sprak diep bewogen, maar met nog heldere en krachtige stem de eerbiedwaardige grijsaard, «*maar ook aan geheel «Holland*, voegde hij er bij, *en aan al zijne brave Katho«lieken, geef ik mijn bisschoppelijken zegen*». Moge die laatste woorden van den stervenden Bisschop, Gods overvloedige erbarming en genade over onze vaderlandsche Kerk doen

(1) Vgl. COPPENS, *Nieuwe Beschrijving van het Bisdom van 's Hertogenbosch*, I, 255.

afdalen, en het erfdeel van WILLEBRORD en BONIFACIUS een voorspreker te meer erlangen, nu de getrouwe dienstknecht, gelijk wij hopen, in de vreugde zijns Heeren is binnengegaan, en de verheerlijkte Kerkvoogd zijne bisschoppelijke *Infula* met de kroon der vergelding, en den met zoo veel trouw gedragen herderstaf, met den palmtak der overwinning heeft verwisseld!

W. den 22 Oct., sterfdag van CLEMENS CRABBELS, IIde Bisschop van 's Hertogenbosch.

EEN TEEKEN DES TIJDS.

De Franschen zeggen dat ze logiesch zijn, en bedoelen daarmede dat zij van een eens aangenomen beginsel altijd gevolglijk voortgaan. Indien dat zoo is, dan zijn, sinds de omwenteling van 1789, de Franschen geen Franschen meer; en mogelijk is daar iets van aan. Zou er, zoo lang als de wereld gestaan heeft, een volk zijn geweest, dat in een zoo korten tijd, zoo vele omwentelingen gehad, zoo vele verschillende beginselen gehuldigd heeft, en zoo van het eene uiterste tot het andere is overgeslagen? De logica der Franschen komt daarop neer, dat zij niet op een beginsel voortredeneren, en toezien wat er uit volgt, maar dat zij het zeer spoedig aannemen en nog veel spoediger uitvoeren of in toepassing brengen. Zoo gedacht, zoo gedaan! Zij zijn niet eigenlijk de voorhoede, maar de voorsten in de groote legermarsch der volken, en aan het kraaijen van hun wakkeren haan kan men berekenen, hoe veel nachtwaken er reeds verloopen zijn, en of de morgen nog niet nadert.

Op dit oogenblik schijnen zij stil te staan, schijnen verschillende beginselen onder hen te worstelen, en ongetwijfeld dit is reeds veel; want ook indien, gelijk met reden gevreesd wordt, het socialisme verwinnen zal, dan gaat men daartoe niet met zekere vaart, niet dan met weerzin, niet dan weifelend voort, en blijkt het dus, dat reeds het ware beginsel werkzaam is en veld wint, om na de laatste proefneming met de dwaling, des te schitterender door de nevelen, die het nog omgeven, door te breken, en de geesten en gemoederen te vermeesteren. Maar dat dit bepaaldelijk zoo is; dat men van het liberalisme, 't welk slechts eene verfijnder revolutieleer is, terugkomt; dat men de ijdelheid der menschelijke theoriën begint in te zien, het gewigt, zoo nog niet de waarheid der godsdienst te begrijpen, en de onoverwinnelijke wetten, die God in de natuur en de geschiedenis gelegd heeft te huldigen — daarvan meenen wij een bewijs te vinden, in eenige plaatsen, voorkomende in de *Revue des deux mondes* van 1 September ll. Wij weten dat schrijvers van verschillende opinie aan dat tijdschrift arbeiden, maar degeen die daar spreekt, schijnt zelf iemand te zijn, die van de dwalingen, welke Frankrijk vervoerd hebben, terugkomt, en bovendien, hebben we geen reden om aan zijne opregtheid te twijfelen, als hij de algemeene feiten, die hij heeft waargenomen, mededeelt.

De bedoelde plaatsen worden gevonden in eene recensie van de onuitgegeven brieven van JOSEPH DE MAISTRE, van een godsdienstig-staatkundig geschrift van DONOSO CORTES, en van GUIZOT's geschiedenis van het representatief Gouvernement.

«Ieder oogenblik, dus luidt de aanhef, ieder oogenblik in eene eeuw zoo snel voortgaande als de onze, is vol van teekenen, die iets voorspellen en van feiten, die iets

openbaren. Op heden is het ook voor den minst nadenkenden genoeg een blik te slaan over de zedelijke wereld, om getroffen te worden door een onzer overweging wel waardig verschijnsel: wij hebben eene revolutionaire beweging voor oogen, die na zich met eene onoverwinnelijke gevolglijkheid te hebben ontwikkeld, na dikwijls te zijn geholpen door degenen, die haar niet zijn toegedaan, begunstigd door eene maatschappij zonder nagedachte, op hetzelfde oogenblik, dat zij haar volkomenste en meest onverwachte overwinning behaalt, eene terugwerking doet ontstaan, welke haar aantast tot in haar beginsel, en zoowel het goed als het kwaad, dat sedert zestig jaar gesticht is, dreigt weg te voeren met even onwederstaanbaren stroom. Het heeft, in den algemeenen gang, en in de denkeelden van dezen tijd, eene wending ten gevolge, die men wel zou kunnen vergelijken met eene verandering van front tusschen twee vijandelijke legers; de zedelijke beweging gaat van een ander punt uit, en de houding der verschillende opiniën is merkelijk gewijzigd. Zoo is het, bij voorbeeld, duidelijk, dat al wat met de revolutie in verband staat, sinds Februarij gedaald is in de schatting en de overtuigingen der menschen; zij is aanwezig in feiten en instellingen, maar de vroegere zoo eerbiedige vereering van vele hoog gestemde en mannelijke denkers vindt zij thans niet meer. Dat woord zelf van Revolutie heeft opgehouden eene zoete begoocheling te veroorzaken aan de edeldenkende gemoederen, om slechts de prooi te blijven van sommiger domme veelpraat, of sommiger zwarte mystiek. Het gaat niet meer verbonden met eene gedachte van vooruitgang; het wekt het denkbeeld van vernieling op, het baart schrik.»

De bekentenis is zeker spijtig, maar daarom te eer voor ons te gelooven, en 't is maar al te duidelijk, dat de

schrijver tot die adelijke klasse behoort, voor wie de revolutionaire begoocheling ophoudt. Hij vervolgt:

«Ik ontken niet, dat de revolutionaire systemen nog magt hebben om de hartstogten der groote menigte gaande te maken; ik teeken het slechts op als een feit, dat zij in het gebied des geestes ondergaan, en dat zij, genomen als systemen, die kracht van leven en zedelijken invloed hebben, in onherstelbaar verval zijn». — Wat volgt is nog gewigtiger: «Zelfs de meer gematigde leeringen, die voor eenige jaren als heerschende beschouwd worden, en die inderdaad ten meest gebruikelijken regel van beoordeeling strekten, ondergaan op dit oogenblik de minachting, die aan eene nederlaag kleeft, en zijn er reeds aan toe zich te moeten verdedigen in plaats van te heerschen. Het hoogste wat heden het liberalisme doen kan om zijn gezag te herwinnen, is, van te trachten aan te toonen, dat het niet met revolutiegeest behoort verward te worden; en ziedaar wat ik een verdedigende houding noem tegenover de algemeene angst en ongerustheid, waarbij het zijnen bijval verliest en geen weerklank meer vindt.

En nu volgt eenige zeer beschaafde «veel praat», wel niet zwart van mystiek, maar van angst des schrijvers voor de theocratie:

«Wie voor eenige jaren van vrijheid sprak, was zeker een algemeen instinkt te doen opleven en bewegen. Wie heden spreekt van gezag, ontmoet dezelfde overeenstemming. In onze geloofsbelijdenissen was onze eerste act van geloof voor de menschelijke rede; welke zou die thans voor de geheimvolle magt der godsdienstige waarheid zijn?»

Zijne beoordeeling van den zoo godsdienstigen DE MAISTRE is over het algemeen zeer gunstig, en DONOSO CORTES beschouwt hij met reden als een overdreven fatalist.

Bijzonder opmerking verdient hetgeen hij zegt over de constitutionele beginselen van GUIZOT.

«Tusschen het jaar 1820, waarin de heer GUIZOT zijne lessen voordroeg over het representatief gouvernement, en het huidige tijdstip, waarop hij ze in 't licht geeft, hebben de liberale denkbeelden den tijd gehad van hunne magt te openbaren, zich tot instellingen te verwezenlijken, en van op hunne beurt overwonnen te worden. Deze dertig jaren hebben een ontzettend verbruik opgeleverd van meer of min liberale theoriën en systemen, zwakke schragen, waar ons wankelend gebouw vergeefs op gesteund heeft; de geest verwart zich, wanneer hij zich wil herinneren, en bewustzijn en eigenaardig onderscheid op nieuw tracht te vatten. Een der verleidelijkste en der mannelijkst gedachte theoriën is voorzeker diegene, welke door toedoen der school, waarvan de heer GUIZOT het hoofd is, algemeener verbreid en aangenomen werd, en die in «*de geschiedenis van het gouvernement door vertegenwoordiging*» voor den dag treedt; het is de leer die de bron der oppermagt en des regts plaatst in het verstand. De heer GUIZOT leidt daarvan zelfs het vaderlijk gezag af.»

«Bevat deze leer van de oppermagt des verstands, inderdaad de wet der beschaving, gelijk men dat heeft kunnen aannemen? Op zich zelve heeft zij niets buitengewoons, indien zij namelijk slechts de eenvoudige uitdrukking is van een feit: dat in het algemeen de verstandigsten of liever de bekwaamsten de roeping hebben van te gebieden. Maar de dwaling dergenen, die dat tot een soort van leerstuk gemaakt hebben, bestaat daarin, dat zij het verstand aanzagen voor hetgeen dat eenheid, leven en kracht geeft aan de maatschappij, terwijl integendeel het geloof aan een stelsel van godsdienstige en maat-

schappelijke waarheden, dat eerst en eigenlijk ciment uitmaakt. Een nog grootere dwaling, die langzamerhand uit die leer is voortgekomen, was de meening, dat het verstand, ook afgescheiden van hetgeen waardoor het bevrucht en gezuiverd wordt, voor alles kon volstaan, en het verval aller overige zedelijke vormen onder de menschen kon vergoeden. Deze meening is eene bron geweest van teleurstellingen en rampen. Overgeleverd aan zijne eigen beweging, doordrongen van het overdreven denkbeeld zijner oppermagt, is het verstand tot eene zeer bijzondere eigenliefde vervallen; het heeft zich zelven aangebeden in zijne begrippen en zijne droomen, zelfs in zijne twijfelingen en onzekerheden, daarbij onophoudelijk trachtend die in de plaats te stellen voor de levende immer geldende realiteit, om 't even of die op 't oogenblik of bij overlevering bestond. Onder een praktiesch en individueel opzigt, als middel tot heerschappij, als eenige regtstitel, om zoo te spreken, tot alle geluksgoederen, tot alle slaging en vooruitgang, heeft het ten voorwerp gestrekt, waar allen op uit waren, allen naar streefden. De opvoeding had niet meer ten doel, om menschen te vormen in de edele beteekenis des woords, hen beter te maken, gelijk men weleer sprak, maar hunnen geest op kunstige wijze te bewerken, *capaciteiten* voort te brengen, gelijk men voor Februarij zeide: — redenaars in afwachting, volksmannen vol baatzucht, aanspraakmakers op alle ambten, welwillende hervormers der gouvernementen. Daarin is het gebrek van de huidige opvoeding, die onder de heerschappij der leer waarvan wij spreken, deze heillooze rigting verkregen heeft. Daar talent de maat was van alles, het erkend merkteeken was van maatschappelijke waarde, werd het aldra eene ware woede, om dien vereischten graad van zeer gewone bekwaamheid

te verkrijgen van over alles te oordeelen, te twisten, en gissingen te maken. Van den verzengden grond der maatschappij is eene wolk opgestegen van talenten, van halve talenten — domme of bedorven utopisten, kinderachtige en valsche vernuften, hun voordeel zoekend uit de misdaad — die hun aandeel vorderen in het oppermagtig voorbestuur van het verstand, en zonder ophouden in die wereld waaruit zij gesproten zijn, dat droevig onvermogen doen wortelen, hetwelk steeds geboren wordt uit begoochelingen van den geest, uit hersenschimmige twisten en ijdele strijdvragen. Men bedenkt niet, dat er eeuwen kunnen zijn met wonderbaar veel beschaving tegelijk met wonderbaar groot bederf, in welke de geest schittert of brandt zonder te verlichten, en hij in plaats van een middel van vooruitgang, een middel is van zedelijke ontzenuwing en verval. Het zijn de eeuwen waarin, gelijk de heer DONOSO CORTES zegt, «de strenge eeredienst der waar-«heid wordt verlaten voor de afgoderij van den geest, «waarin op de drogredenen de omwentelingen volgen, en «achter de drogredenaars de beulen — of de barbaar «van God gezonden, om de zenuw der argumentatie door te «hakken». Ziedaar van die waarheden, die wat hard vallen aan den hoogmoed van den menschelijken geest, waarheden, die men voor eenige jaren niet eens vermoedde. Heden is ons niet meer vrijgelaten om de schoonschijnende leeringen, die wij ter beschouwing nemen, af te scheiden van hare gevolgen, en onze oogen voor onze eigen teleurstellingen te sluiten.»

Eindelijk afscheid nemende van het constitutionalisme van GUIZOT, zegt hij:

«De revolutie van Februarij zou ons weinig geleerd hebben, indien zij ons niet had doen zien, dat wij haar in

hare gevolgen anders moeten bestrijden dan met verdichtsels, dan met fijn uitgedacht kunstwerk — en zelfs met algemeene verzoeningen van al de vorstelijke geslachten, die wij in ballingschap hebben weggedreven.»

VERDRAAGZAAMHEID.

IETS UIT HANDSCHRIFTEN DER XVII^de^ EEUW.

Het is genoegzaam bekend, dat van het einde der zestiende eeuw af alle oefening van de katholieke godsdienst in de *Republycque der geünieerde Provincien* strengelijk verboden was, en dat de *Placaeten*, dit verbod met de tegen de overtreders gedreigde straffen bevattende, langen tijd met kracht zijn gehandhaafd. Langzamerhand begon men evenwel op vele plaatsen toegevendheid te gebruiken, en *bij conniventie te tolereren*, hetgeen men, aangezien de groote menigte der Katholieken, welke trots de hevigste vervolging nog in den lande overgebleven was, zich niet bij magte vond uit te roeijen. Met er tijd werd het *dulden bij oogluikinge*, ofschoon onder eene menigte van beperkingen, lasten en vernederingen, als regel zelfs bij placaeten aangenomen, en sedert 1730 vooral konden de Katholieken, doch slechts ten koste van harde opofferingen en onder geheel onbillijke voorwaarden, wat ruimer ademhalen. Het behoeft hier, zoo niet herinnerd, dan toch opgemerkt te worden, dat die tolerantie door velen van «de ware gereformeerde religie» met leede oogen werd aangezien, en dat de oefening der katho-

lieke godsdienst op menige plaats, waar zij volgens de *ordonnantiën* geduld moest worden, nog allerlei tegenkanting ondervond. De gebrekkige organisatie van het regtswezen, in dien tijd, en inzonderheid ook de politieke en justitieele regten van de plaatselijke heeren, lieten de gelegenheid bestaan, om de betere inzigten en zelfs de uitdrukkelijke voorschriften *van den Souverain* hier en daar gevolgeloos te maken. Wij meenen aan de geschiedschrijving eene dienst te bewijzen, en tot de juiste beoordeeling van het tijdperk der tolerantie eene niet onbelangrijke bijdrage te leveren, door het openbaar maken der navolgende stukken, welke eene episode uit het midden der vorige eeuw bevatten. Men gelieve, tot beter verstand, zich vooraf te herinneren, dat in het verbod van alle oefening der katholieke godsdienst het verbod van het toedienen des H. Doops door priesters aan kinderen ook van katholieke ouders lag opgesloten, en dat dit verbod daarenboven uitdrukkelijk gegeven was. Als gevolg hiervan vorderden vaak de Predikanten, dat zij alleen den doop zouden toedienen, en dat de kinderen ook van katholieke ouders bij hen ten doop zouden gebragt worden.

Omtrent het midden der maand Februarij 1751 ontving de Eerwaarde Heer RUTGER WELSCHER, pastoor te *Ligtenvoorde*, de authentieke copijen van de navolgende rekwesten, hem met dit randschrift toegezonden: «zij deze per copiam gestelt in handen van den Roomsch Catholijken Prijster Welscher, ten einde om zig van 't kinderdopen te onthouden, ofte zunsten binnen den tijd van veertien dagen hierop te dienen van berigt. Actum Ligtenvoorde den 9 Februarij 1751. get. G. L. Schalen, Rigter en Landschr.» De rekwesten zelve waren aan den Rigter toegezonden met het volgende randschrift: «Zij deze ge-

stelt in handen van den tegenwoordigen fungerenden Rigter van Ligtenvoorde, om zig exactelijk over den inhoud dezer Requeste en klagte te informeren, en daarvan aan mij ondergeschreven als Heer en Possesseur van de stad en Heerlijkheid Ligtenvoorde rapport te doen, als waarna daar op zal worden gedisponeert, zoo en als bevonden zal worden te behoren. Actum op het Hoff van Ligtenvoorde den 22 Januarij 1751. Geteek. Frederik Otto van Doeringberg modo Heyden.»

De «Requesten en klagten» luiden aldus:

«Hoogwelgeboren Heer, de Heer Frederik Otto Baron van Dorenborg nu Heyden, thans possiderende Heer dezer Heerlijkheid van Ligtenvoorde.»

«De ondergeschreven Praed.*(icant)* dezer Stadt en Heerlijkheid geeft met den E. Kerkenraad alhier met schuldig en onderdanig respect te kennen, hoe dat onse Custos Dan. van Leeuwen klagelijk heeft te kennen gegeven, hoedat de Roomsche kinderen alhier in de Roomsche Kerk wierden gedoopt, dat nooit zoolang als alhier de zuivere gereformeerde godsdienst is geoeffent, is geschied, maar altijd als een Paapsche stoutigheid is aengemerkt, en verboden door Placaten van de Hooge Overigheid, waarom de voorzaten van UWHWgb., als Willem Maurits Fürst tot Nassau, grave tot Catzenelbogen &c. &. &., in leven regerende Heer alhier, alsmede onder de Regeringe van den HWelgb. Heer Frederik van Heyden &c. &c., en daarop onder de Regeringe van HWelgb. en nu zalige Heer grootvader de Heer J. Sigismund B. van Heyden &c. &c. &c. zulk kinderdoopen der Papen niet alleen is geweert, maar volgens 's Lands Placaten ook is geboetet, als nog onlangs is geschied door den overleden Rigter de Hr. F. H. Stumph.»

«De Praed. nevens zijn E. Kerkenraadt thans geranvoieert zijnde aan UWHWgb. als Heer dezer Heerlijkheid, en Patroon dezer Kerk, vind zig dan uit overweging van 't voorseide, als mede uit de schade voor onse Diaconie, als ook uit de schade, die onse Custos hier bij lijdt, en dan nog uit aanmerking van veele confusie, dat de namen der Paapsche kinderen niet meer in 't KKboek kunnen aangetekent worden, zo dat geen Praed. in 't vervolg zal konnen attestatien geven, zeggen dan, dat wij ons verpligt vinden om UWHWgb. hiervan kennis te geven, met ootmoedig versoek en bede, dat UWHWgb. naar uw Hoog gezag ordre gelieve te stellen, dat zulke Paapsche stoutigheid geweert en verboden mag worden, en verder hierin te doen, dat UWHWgb. naar UWHWgb. wijsheid en voorsigtigheid nodig zult oordelen.»

«Bevelende UWHWgb. in Godes genadige beschermínge, met schuldige aanbiedinge van onsen gehoorsamen dienst.»

«Dus heb ik Praed. met de ondergeschrevene Leden van de E. KKenraad van Ligtenvoorde dit door onderteKeninge van onsen eigen handen willen bevestigen.»

«was getekent» A. Monhemius. V. D. M.
Jan Krabbenborg. Ouderl.
Coenraat Schruers. Ouderl.
B. Huinink. Ouderl.
Bernardus Keunink. Diacon.
Ambrosius Tongerloo. Diacon.

Actum Ligtenvoorde
in onse kerkelijke
vergaderinge
den 13 Januarij 1751.

«Aen de Hoogwelgeboren Heer» enz. a. b.
«Genadigste Heer.»

«Alzo den Custos D. v. Leeuwen met alle onderdanigheid en respect te kennen geeft, aan Zijn Genaden, hoedat ik in 't jaar 1715 door den Heer van Heyden Johan

Sigismund Hoogloffelijke memorie, ben aangesteld geworden als custos van de Stadt en Heerlijkheid Ligtenvoorde, en hebbe 't zelve zo veel in mij is met alle vlijt en naarstigheid waargenomen, zo veel mijn doenlijk is geweest, en dat op zoodane Emolumenten en profijten zo daar toe staan, en nog van ouds op gestaan hebben, en hebbe in den tijd van 't jaar 1715 tot den 10 April 1750 geen de minste verhinderinge daarin gehad, maar nu verstout zig alhier den Paap Welscher en Schutte op Harvelt om mij daar infractie in te doen in mijne bedieninge, als met het aftrekken van kinderen te doopen, en 't onttrekken van Publicatien, zo mij onttrokken word, dat nooit van te voren is geschied als nu, want bij mijnen tijd weet zeer wel, dat zig geen Paap bij dage mogte, op de straat komen, ik laat staan dan kinderen dopen, en publicatien van onze kerken aftrekken (1). Ik hebbe mijne klagte al gedaan aan 't Eerw. gerigte, maar hebbe tot nog toe geen redres daerop kunnen bekomen, daerom wendde ik mijn tot Zijn Genaden met alle ootmoedigheid en onderdanigheid, om mij daar de behulpzame hand in te bieden, dat zulke stoutigheden mogen geweert worden, waarin ik leve en hope met een vast vertrouwen, en bevele Zijn Genaden in de bescherminge Gods, en met schuldige gehoorsaamheid van mijnen onderdanigen dienst. Actum Ligtenvoorde den 13 Januarii 1851.»

«geteek. D. v. Leeuwen»

«Custos.»

Toen pastoor WELSCHER deze rekwesten ten fine van

(1) Men verbeelde zich niet, dat de pastoor eene aangeplakte publicatie had afgescheurd: *aftrekken* behoort hier tot den neringstijl, zoodat de pastoor eigenlijk beschuldigd wordt, dat hij de kalanten, die publicaties laten doen, van den custos af en tot zich getrokken heeft.

berigt ontvangen had, zette hij zich om een antwoord te schrijven, doch zond zijn ontwerp van antwoord aan den katholieken regtsgeleerde w. VAN EYLL, te *Zutphen*, met verzoek om *wat ZE. mogt oordelen overtollig te sijn, uyt te doen, of wat verandert mogte te behoren, te veranderen.* Hij voegt er bij: «Ik hebbe mij hierover meer uijtgebreid als wel soude nodig sijn, maar omdat onsen Heere jong, ende van de gebruyken hier te lande nog onbewust, klaarlijk kan sien, dat hij van de supltn qualijk berigt word. So ik van ter sijden, doch seer geheim onderregt ben geworden, was hij des sins geweest om onse kerken tot Ligtenvoorde en Harvelde te sluijten. Ik hebbe het dopen op het advijs van den W. E. Heer Bom, Burgemr. tot Grol, en van anderen, neffens het advijs van UWE. aangevangen; hope niet dat daarin weerom sal gestoort worden. De pastor op Harvelde heeft nog geen aanspraak daarover gehad, maar soude, wanneer ik quam te bezwijken, hetselve lot moeten ondergaan.»...

De heer van Eyll zond aan pastoor Welscher het volgende opstel om te dienen als berigt op de boven medegedeelde rekwesten en klagten. Wij mogen voor zeker aannemen, dat dit opstel ook werkelijk daartoe gediend heeft.

«Aan den Hoogwelgeboren Heer» enz.
«Genadigsten Heer.»

«Den ondergeschrevenen Rooms priester der Stadt en Heerlijckheijt van Ligtenvoorde, den twaalfden des laatstledenen maants Februarii, ontfangen hebbende per copias authenticas twee separate Requesten, 't eerste door den Heere praedicant A. Monhemius, ende die van den E. Kerkenraad van Ligtenvoorde, en 't andere door den Custos van die plaats D. van Leeuwen aan UEHooghwel-

geboren, als possiderende Heer van welgem. Heerlijckheyt op den 13 Januarii deses jaars 1851 geadresseert, ende door UEHWgeb. bij appoinctement van den 22 daaropvolgende aan den fungerenden Rigter ter examinatie ende rapport toegesonden, en wederom door den laatstgenoemden Heer Rigter aan den ondergeteekenden, den 9 Februarii, ten fine van berigt geinsinueert, in sigh bevattende eene praetense clagten tegens den ondergescrevene Roomspriester, als of 't aan denselven na Landts placaten niet soude wesen gepermitteert aan de kinderen van zijne Roomsgesinde gemeente den H. Doop te bedienen, daaruit quasie soeckende te deduceren eenige nieuwigheden, confusien ende schaden, concluderende met een versoek, dat UHWgeb. als patroon der kerke dese paapsche stoutigheijt mag doen verbieden, breder bij genoemde requeste vervat quo relatio, vind sigh genootsaeckt ampshalve met geen minder eerbied als eene schuldige onderdanigheijt daarop te berigten:»

«Hoedat hij ondergeschreven Roomspriester wettigh den 31 Maart 1732 aangestelt zijnde, om in de Stadt en Heerlijckheit van Ligtenvoorde gelijk zijn voorsate de Roomscatholijcke Gemeente te bedienen, heeft voldaan aan de inhoud van 't placaet door de Edele Mogende Heeren Staaten van de Provintie van Gelderland op den 19 Oct. 1731 goetgunstrijk geëmaneert, waarbij aan de Roomspriesters, Inboorlingen zijnde, volgens den teneur van dien goetgunstrijk wordt verleent, haare Roomsche Gemeente vrij te mogen bedienen, sonder in 't vervolg in soverre te zijn onderhevigh aan den rigeur van de voorgaande oude ordonnantien, waarinne alle functien den Roomschen Godtsdienst eenigsints betreffende voor dien tijd op boetens en straffen generael en speciael waren ver-

boden. 't Is dan, Genadigsten Heer, op dat voetspoor ende ingevolge die ordonnantie, niet bij een partikulieren Wetgever, maar bij de Souverainen deser Lande genadig afgegeven, dat den Berigtgever met reverentie en permissie van UWEHWgeb. vermeent te mogen seggen, dat denzelven niet minder dan alle andere Roomspriesteren in de geheele Graefschap van Zutphen en de provintie van Gelderand, gelijk oock in de gansche Republijk der Vereenigde Nederlanden is bevoegt zijne Roomsch Catholijcke Gemeente den H. Doop so well als 't H. Nachtmael te bedienen, twee pastorale functien en bedieninge van twee H. Sacramenten, waarin so na 't generael gevoelen van de Gereformeerde Kerck als die van de Roomsche de oefeninge eener Christelijcke Religie moet bestaen, verhopende dat UWEHWgb. niet qualijk mag opvatten, dat den Berigtgever met redenen oordeelt te kunnen besluiten, dat in 't verrigten van dese zijne functien door geenen particulieren Kerkenraed, veel minder door eenen Coster ten platten lande onder een of ander praetex na regten mag worden verhindert.»

«Den Berigtgever kan niet ontveinsen, dat 't aan hem voorcomt, dese frivole clagten meerendeels uijt den kooker van eenen geïnteresseerdeu Coster te zijn voortgekomen, also deselve sigh al te well versekert houdt, dat den Heere Praed. Monhemius, insiende 't formulier des doops, en wat daaromtrent bij 't nationale synode in den jare 1618 en 1619 is gearresteerd ten opsigte van 't lesen van geseide formulier articulo 58, namelijk dat de kinderen moeten worden opgevoedt in die Religie, waarin deselve worden gedoopt, geensints soude willen contribueeren, dat de Ouders van de Roomsche Religie in een publique Kerck voor den preedickstoel bij 't houden van haare

kinderen ten doop solemnelijk ijets aan Godt Almagtigh souden belooven, 'twelk deselve volgens haare geloofsbelijdenis nooijt zouden kunnen agtervolgen.»

«Tot welcke gedagten» (namelijk dat dese frivole clagten meerendeels uyt den kooker van eenen geinteresseerden coster zijn voortgekomen) «den Berigtgever nogh meerder aansett de kleine veneratie en agtinge, welcke den Coster D. van Leeuwen bij sijn request betuygt te hebben voor UEHWgeb., terwiel denselven sigh niet ontsiet dat geschrift, in plaatsche van decente termen, op te proppen met expressies en taxatien van publieque personen, hem in sijne qualiteijt geensints competeerende.»

«Dien Custos claegt oock tegens waerheyt, dat de publicatien door den Berigtgever aan hem worden ontrokken, terwiel denselven op sijn gemoet kan verklaren, dat hij ter contrair diegene, welcke bij hem 't publiceeren van een of ander hadden versogt, altijd na den Custos heeft toegesonden, ende vervolgens daaromtrent niet anders gedaen dan bij alle Roomsche priesteren in dese Graefschap is gebruykelijk, (en) veel liever die publicatien te willen naarlaeten dan daardoor aan ijmand eenige schade met redenen te veroortaken.»

«'T nadeel 't welck den Custos door 't doopen aan den Berrigtgever attribueert, is heel buitenspoorig, want bijaldien denselveu daaromtrent ijets soude kunnen praetenderen, so ende als tot Zutphen en verscheijden andere plaetsche niet is bekent, 't selve soude moeten vorderen van diegene, aan wien hij door 't brengen van 't water als andersijnts ten dienste stonde, so ende als dusdanig loon voor 't setten der stoelen en verdere moeytens in de Kerck wordt uijtgereijkt; ofte bij aldien denzelven vermeinden een praeëminent regt te hebben, om voor

't doopen van yder kint souder onderscheijt van plaatsche en Religie een seker tantum te genieten, daaromtrent zijne actie institueeren tegens diegeene, dewelcke hem daarin hadde benadeelt, welcke sustenue egter voor meerdere stoutigheijt soude kunnen worden aangemerkt, als die men den Berigtgever soekt aan te vrijven.»

«Den Berigtgever, betrouwende op de aequiteyt en goetgunstigheyt van UEHWgeb., gelijk mede op de gefundeertheyt van deze zijne regtmatige saack, versoeckt en de smeeckt op 't ootmoedigste, dat de tegensregtelijke clagten ten zijnen nadeele ingebragt, door UEHWgeb. mogen worden van de handt geweezen, ende dat hij onderschreven, na 't exempel van alle andere Rooms priesteren in deze Provintie mag worden gemainteneert in eene geruste en vredige bedieninge zijner pastorale functien ende oefeninge van de Roomsche Religie, waarvan denselven de Hooge Landts placaten niet hebben uytgesondert, met opregte betuiginge, dat hij Berigtgever sich die gunsten en gedane gratien nooyt sal onwaardig maacken, maar ter contrarie altijt voor oogen hebben die veneratie en schuldige gehoorsaemheyt, welcke hij aan sijne wettige souverainen, ende aan UEHWgeb. als zijnen genadigen Heer, gelijk een goed onderdaan en ingeseten is verpligt. In welck sentiment hij de vrijmoedigheijt neemt sigh met het diepste respect te tekenen» enz.

De lezer zal nu ook wenschen te vernemen, wat het eindgevolg is geweest van den aanval, ondernomen door den Koster en door Predikant en Kerkeraad van *Ligtenvoorde* tegen het genot der tolerantie aan de Katholieken verleend. Ten dezen aanzien is ons uit authentieke stukken niets gebleken; maar het is zeker, dat de pastoor van *Ligtenvoorde* het kinderdoopen heeft voortgezet, zoodat,

naar allen schijn, de zaak aan den spijker is blijven hangen. Toen evenwel, vier jaren later, Ds. JAGERINK eene klagt had ingeleverd over gepraetendeerde molestering, welke hem, gaande naar de Kerke, door eene menigte pausgezinden uit de Roomsche Kerke komende, zoude aangedaan zijn, *wilde*, volgens eene aanteekening van pastoor WELSCHER, *de Fiscaal uyt de Requesten en antwoort over het kinderdoopen goet maken dat hij* (Welscher) *sigh altyt ergelyk gedragen hadde*, en zoo zoude eene vroegere onregtmatige klagt eene latere, naar schijnt te blijken, even onregtmatige klagt, hebben moeten bevestigen. Doch de procedure, in 1755 tegen den pastoor WELSCHER aangevangen, is, volgens aanteekening van den advocaat VAN EYLL op een brief van den pastoor, *in duigen gevallen.*

Wij laten het aan den Lezer over, om hier die opmerkingen en aanmerkingen te maken, waartoe de medegedeelde stukken aanleiding geven; wij voor ons wenschen vooral daarop de aandacht te vestigen, dat eene zekere partij, hier te lande, zich steeds uiterst onverdraagzaam betoond, en de liberaler inzigten der Staten uit al hare magt tegengewerkt heeft. Wanneer diezelfde partij, in onze dagen, het den Katholieken ten kwade duidt, dat zij niet *aan hare zijde* en als *onder hare leiding* het ongodsdienstig element in de verordeningen op het onderwijs enz. bestrijdt, maar tevens toont dat de oude zucht tot overheerscling, vernedering en verdrukking nog in het geheel niet uit haar geweken is, kunnen de Katholieken dan wel een beter antwoord geven dan door op die overgeërfde zucht te wijzen?

HISTORIESCH OVERZIGT

VAN DE

STRAFWETTEN

TEGEN DE KATHOLIEKEN IN ENGELAND UITGEVAARDIGD.

(Vervolg van bl. 111.)

III.

REGERING VAN JACOBUS I (1603-1625).

Met den dood van ELISABETH, zegt Dr. MADDEN, stierf ongelukkig de vervolging tegen de Katholieken niet. JACOBUS I, destijds Koning van *Schotland*, een zoon van MARIA STUART, die in 1603 den troon beklom, en voor het eerst de drie rijken der Britsche kroon onder zijnen schepter vereenigde, vond de Hervorming overal in *Engeland* gevestigd. Zelf den Katholieken niet ongenegen, hoewel in de streng puriteinsche leerstellingen opgevoed, was hij er bij den aanvang zijner regering op bedacht, om eenige verzachting in hun lot aan te brengen, en althans de reeds bestaande strafwetten tegen hen, met geene nieuwe te vermeerderen. In zijne eerste troonrede, bij de opening van het Parlement, verklaarde hij de hoop te koesteren, dat zijne Katholieke onderdanen zich reeds van toen af zouden overtuigd houden, dat hij geenszins het voornemen had om, gelijk ROBOAM, hunne lasten te

verzwaren, maar veeleer, zooveel hem tijd, gelegenheid en de *wet* zulks toelieten, zijn best zou doen om ze te verligten. Openlijk betuigde hij, dat hij zich afkeerig gevoelde, om op hunne ligchamen de dwalingen te wreken van hun verstand, waarvan de verbetering slechts te wachten was van God en den Geest der waarheid (1). Maar al die welwillende voornemens bleven zonder gevolg. JACOBUS had noch den moed, noch de magt, om de Katholieken tegen hunne verdrukkers te beschermen. Zwak van karakter, vreesachtig en onbestendig, zwichtte hij telkens voor den oppermagtigen invloed van het Parlement, dat bij elke politieke krisis, bij elke volksbeweging, nieuwe maatregelen van verdrukking tegen de Katholieken eischte. Het Parlement vond hierbij zijnen steun in den afkeer van de meerderheid der bevolking tegen den Koning, dien zij als een ingedrongen vreemdeling beschouwde, en aan wien zij noch liefde noch achting toedroeg. Gedurende meer dan honderd en vijftig jaren, zegt MACAULAY, was het Rijk bestuurd geworden door vorsten, die, welke ook hunne zwakheden of ondeugden waren, allen veel geestkracht en vastheid van karakter hadden bezeten, en die, hetzij bemind of gehaat, toch altoos gevreesd waren geweest. Nu had *Engeland* voor het eerst een Koning, waarop het volk met verachting neêrzag (2).

Met zulk een vorst op den troon was het te vreezen, dat het lot der Katholieken, in plaats van te verbeteren, nog ondragelijker worden zou, en dat nieuwe maatregelen van willekeur en geweld, door dweepzieke vervolgingszucht uitgedacht, zich bij de bloedige wetgeving der vorige jaren zouden komen voegen. Dit geschiedde inder-

(1) *Journal of the House of Commons*, 22 Mart. 1603.
(2) MACAULAY, *Essays*, p. 190.

daad; en het is een der veelvuldige onopregtheden van den geschiedschrijver HUME, van te hebben durven beweren, dat het lot der Roomschgezinden onder de regering van JACOBUS merkelijk werd verzacht. Een vlugtig overzigt van hetgeen in die dagen tegen hen werd ondernomen, kan elk onpartijdig lezer van het tegendeel overtuigen.

Reeds in het eerste jaar zijner regering was koning JACOBUS er op bedacht, om zich van de genegenheid zijner nieuwe onderdanen, die hem nog altijd wegens zijne Schotsche afkomst en zijne Katholieke moeder verdacht hielden, te verzekeren. Een meer afdoend bewijs van de opregtheid zijner gehechtheid aan het Protestantisme, kon hij hun wel niet geven, dan door de Katholieken te vervolgen. In eene proclamatie van 22 Februarij 1604, verklaarde de koning dat de innerlijke oneenigheden van hare eigene kinderen, veel minder gevaarlijk voor de Kerk waren, dan het steeds toenemende getal en de invloed der Katholieke zendelingen. Rekenend op de toegevendheid, waarmede hij niet gezind was hen te behandelen, en waarop hij hun geen vooruitzigt had gegeven, hadden die lieden het gewaagd zonder ontzag openlijk te verschijnen, de pligten hunner godsdienst uit te oefenen, en de ingezetenen des Rijks van hun geloof en van hunne pligten als onderdaan af te brengen, en tot de bijgeloovige leer der Roomsche gezindte te verleiden. Het was 's Konings pligt, om voor het geestelijk welzijn zijns volks te waken, en de *dienaren en werktuigen der besmetting* te verwijderen. Deswegens beval hij, dat alle Jesuiten, Seminarie-leeraars of priesters, van welken graad ook, op gezag van den Bisschop van *Rome* gewijd, het Koningrijk voor den 19den dag der volgende maand moesten verlaten; en verklaarde dat de volle gestrengheid der wet elken zendeling zou treffen,

die na den bepaalden termijn nog in het Land gevonden zou worden. Alle Aartsbisschoppen, Bisschoppen en Beambten werden aangemaand, om overeenkomstig hunnen pligt, waakzaam te zijn, en alle personen te ontdekken en te gijzelen, die het wagen zouden 's Konings bevel te overtreden (1).

De vervolging der Katholieken nam toen een aanvang met de bevestiging der statuten van koningin ELISABETH, onder de bijgevoegde bepaling, dat er op twee-derden van de bezittingen der *Recusanten* na hunnen dood zou worden beslag gelegd, tot dat al de achterstallige boeten en penaliteiten waren afbetaald, en het overblijvende aan den erfgenaam zou worden gegeven, mits die zelf niet onder de Recusanten behoorde (het andere derde, dat voor zijn onderhoud was bestemd, kon in geen geval aangesproken worden). Elk een, die zich naar een Seminarie der Jesuiten op het vaste land begaf, of binnen één jaar na de sluiting der eerstkomende zitting van het Parlement niet terugkeerde, werd onbekwaam verklaard tot het aankoopen van landgoederen, enz. Vrouwen zelfs en kinderen mogten zonder verlof van den Koning of dat van zes leden van den Geheimen Raad, het Rijk niet verlaten. De boete van honderd pond, door een statuut van ELISABETH (27 ELIS. *c.* 2.) gelegd op allen, die onder hare regering, hunne kinderen of andere van hen afhankelijke personen buiten 's lands zonden, werd ook voor de toekomst geldend verklaard. De eene helft dier boeten was voor den Koning, de andere voor den aangever of den ontdekker der schuldigen (2).

De allerhatelijkste van deze penaliteiten was de terugvordering van het geheele bedrag der geldboeten, op de

(1) BUSS, t. a. p. S. 50.
(2) BROWN, *Penal Laws*, p. 53.

Recusanten gelegd, ook voor al dien tijd, waarin de Regering op de betaling daarvan niet had aangedrongen. 's Konings toegevendheid jegens de schuldigen, zeide men, kon geen afbreuk doen aan de regtmatigheid der vorderingen tegen hen. Er was slechts uitstel van betaling verleend, wijl de Regering steeds de hoop koesterde, dat hare langmoedigheid de verdwaalden tot beter inzigten zou hebben gebragt. Nu dit niet het geval was, eischte men de uitvoering der wet. Van al de welgezeten Katholieke familiën, werd de door het statuut bepaalde boete voor *niet-bijwoning der Protestantsche eerdienst*, (20 *pond* per maand) gevorderd, en zulks niet alleen voor de toekomst, maar voor al den verloopen tijd, waarin de wet niet was toegepast geworden: een maatregel, zegt LINGARD, waardoor tallooze Katholieke gezinnen van een middelmatig inkomen — in het graafschap *Hereford* alleen waren er vier honderd — tot den bedelstaf werden gebragt (1). De aldus aan de Katholieken afgeperste gelden, werden meestal verdeeld onder den zwerm van Schotsche hovelingen, die JACOBUS omringden, en wier vermogen in omgekeerde verhouding stond tot hunne behoeften. Op hen werd door den Koning het *regt* overgebragt, om het bedrag der boeten van de Recusanten te vorderen, en tot eigen gebruik te innen (2).

Nieuwe rampen wachtten de Katholieken in 1605, door de ontdekking van de zoogenaamde buskruid-zamenzwering *(the Gunpowder-plot)*, die ten doel had om den Koning en de beide *Huizen*, bij de opening van het Parlement in de lucht te doen springen. Deze aanslag werd kort voor het

(1) LINGARD, *Hist. of England*, vol. I, ch. I.

(2) Gemiddeld trok de Koning jaarlijks voor zijn persoon omtrent 36,000 *pond* aan dergelijke strafgelden.

bepaalde tijdstip der uitvoering ontdekt, en had de teregtstelling ten gevolge van meerdere aanzienlijke Katholieken, die er in betrokken werden, zoo als o. a. PIERCY, uit het doorluchtig huis van NORTHUMBERLAND, ROBERT CATESBY, een vermogend edelman en EVERARD DIGBY, door ieder bemind en geacht, en die zelfs onder ELISABETHS regering door het Hof zeer was onderscheiden geworden. Ook twee leden van de Orde der Jesuiten, TESMOND namelijk, en GARNET de Provinciaal van dit Genootschap in *Engeland*, die alleen in de biecht kennis van het misdadige plan had erlangd, en alles had aangewend, om er de zamenzweerders van af te brengen, ondergingen hetzelfde lot. Volgens HUME werd de sluijer, waarachter zich de geheimzinnige aanleg dezer zamenzwering verborg, nog nimmer opgeligt (1). Zeker is het echter, dat de Katholieken in het algemeen daaraan geen deel hadden; en Koning JACOBUS zelf, in zijne rede aan het Parlement, was edelmoedig en regtvaardig genoeg om te erkennen, dat het misdadig was om aan alle Katholieken de schuld van eenige zamenzweerders te wijten; hoewel hij zich niet schaamde, zegt Dr. BUSS, die zonder eenig voorbehoud op hunne Godsdienst terug te werpen (2). Het Parlement echter wilde van hoegenaamd geene toe-

(1) HUME, *ch.* 47. — In de bekende verzameling van SOMER'S *State Tracts*, is in *Coll.* 3, *vol.* 3, overgedrukt het in 1691, kort na de Omwenteling, in het licht verschenen verhaal: «*A true and impartial Narrative of the Dissenters' new Plot; with a large Relation of all their old ones, by one who was deeply concerned therein.*» Hierin vindt men o. a. deze bemerkenswaardige woorden: «*The succeding reign of King James would afford a very large field, and tempt to expatiate on their plots therein. As their* SHAM PLOT OF THE GUNPOWDER TREASON, *thrown upon the Catholics to render them odious, albeit they have so frequently, when thereon interrogated, assured the world it was a mere trick of Cecil's, with others truly innumerable.*»

(2) T. a. p, S. 50.

gevendheid hooren, en stelde het gansche genootschap der Katholieken aansprakelijk voor de veronderstelde misdaad van eenige weinigen. In het Lagerhuis was men er op bedacht, «om ergens een geschikt middel te vinden, waardoor met spoed al de gestrengheid der wetten op de Recusanten in werking zou kunnen worden gebragt». Dat middel lag gereed voor de hand. Binnen weinige dagen werden er in het Huis der Gemeenten zestien artikelen opgesteld, waarin de hoofdbeginselen waren aangegeven van twee *Bills*, die ook door het Huis der Lords later werden bekrachtigd. De eerste dier Bills was een *Act ter betere ontdekking en beteugeling der paapsche Recusanten.* Van de vooronderstelling uitgaande, dat een aantal Katholieken, om hunne werkelijke gezindheid te verbergen, zich slechts voor den schijn naar de Anglikaansche kerken begaven, bepaalde de Wet, dat alle Recusanten, die zich mogten *geconformeerd* hebben, of later *conformeren* zouden, nog daarenboven eens in het jaar het avondmaal volgens den Anglikaanschen *ritus* moesten nuttigen; onder boete van *twintig pond* voor de eerste overtreding, van *veertig pond* voor de tweede, en van *zestig* voor de volgende jaren. De Koning kon naar goedvinden van de gewone boete van twintig *pond* per maand (23 ELIS. *c.* 1) ontslaan, en daarvoor in de plaats beslag leggen op twee derden van de onroerende (29 ELIS. *c.* 6), en op het geheel van de roerende goederen des aangeklaagden; met die verzachtende bepaling, dat het woonhuis des eigenaars gerekend zal moeten worden, als deel uitmakende van de hem gelaten bezittingen. De eed van getrouwheid aan den Koning *(the Oath of Allegiance)* werd op nieuw voorgeschreven (1). Alwie, tot den ouderdom

(1) Bij het afleggen van den *Oath of Allegiance* werd den Koning

van 18 jaar gekomen, dien weigerde af te leggen, beliep de straffen van het *Praemunire;* en waren de aangeklaagden gehuwde vrouwen, dan moesten zij in den gemeentekerker geworpen worden, tot dat zij aan de wet voldeden. Elke verzoening met de Katholieke Kerk, al ware zij op het vaste land geschied, werd beschouwd als eene misdaad voor hoog verraad. Ja, belooningen werden bij de wet uitgeloofd, aan allen die schuldigen ontdekten en aanklaagden! Al wie een Recusant, of elk ander persoon, die een paapsch priester herbergde, of lieden die Mis hoorden, of priesters die Mis lazen, bij de regering binnen de drie dagen na de overtreding aanbragt, zoo dat er de gijzeling der schuldigen op volgde, werd niet alleen van eigen overtreding ontslagen, maar verkreeg daarenboven een derde van het aangeslagen goed, mits dit de som van honderd vijftig *pond* niet te boven ging, in welk geval hij er vijftig erlangde. — Zoo werd het bloed der Katholieken op prijs gesteld; zoo werd het als een misdrijf van hoog verraad aangerekend, om aan de ongelukkigen, die vervolging en dood ter oorzake van hunne getrouwheid aan het voorvaderlijk Geloof bedreigden, eene schuilplaats te bieden of eene beete broods te reiken!

De tweede *Bill* bevatte de volgende bepalingen, die wij hier verkort opgeven.

1. Verbod aan alle Katholieken om aan het Hof te verschijnen, zonder een verlof op schrift van den Geheimen Raad, op boete van honderd *pond.* Bevel aan alle paapsche Recusanten, om de stad *Londen* en hare omstreken, tot eene uitgestrektheid van tien mijlen, binnen den tijd van

---

op nieuw trouw gezworen, en «de aanmatiging van den Paus, om koningen van hunne kroon vervallen te verklaren, als goddeloos, kettersch en verdoemenswaardig verworpen».

tien dagen te verlaten, onder verbeuring van dezelfde boete. De bepalingen van de wet 35 ELIS. *c.* 2 worden bevestigd (1), maar de magt om aan de Recusanten verlof te verleenen, om zich op meer dan vijf mijlen afstands van hunne woonplaats te verwijderen, wordt ingetrokken: zoodanig schriftelijk verlof kan alleen door drie leden van den Geheimen Raad afgegeven worden, onder voorwaarde nogtans, dat de aanvrager, onder eed, de oorzaken zijner reis opgeve, en belove zijn verblijf niet noodeloos te zullen rekken.

2. Verbod aan alle paapsche Recusanten, om de praktijk van Regtsgeleerde, Geneesheer of Apotheker uit te oefenen; verders om als Regter, procureur of lasthebbende van welken aard ook, bij de Geregtshoven te dienen, in één woord uitsluiting aller Recusanten van alle mogelijke openbare ambten. Elke overtreding hiertegen te straffen met eene boete van honderd *pond*, waarvan de eene helft voor den Koning, de andere voor den aanklager.

3. Voorgaande strafbepalingen worden van toepassing verklaard op allen, die met eene paapsche Recusante huwen, waardoor zij onbekwaam worden om eenige openbare betrekking waar te nemen, tenzij zij en hunne kinderen boven de negen jaar, benevens hunne dienstboden, ten minste eens in de maand ter kerke komen, op den door de wet bepaalden tijd het avondmaal nuttigen, en daarenboven hunne kinderen *in de ware godsdienst* opvoeden.

4. De inzegening van huwelijken door iemand anders dan door een protestantschen Geestelijke volgens den *ritus* van de *Kerk van Engeland*, wordt op de aldus gehuwden gestraft met het verlies van aanspraak op de wederzijdsche

(1) Verg. *de Katholiek*, bl. 110.

bezittingen of landgoederen. Elk aldus aangegaan huwelijk is daarenboven onderhevig aan eene boete van honderd *pond*, al ware ook de eene partij vermogend genoeg om de bepaling der wet te ontwijken, door een echtgenoot te kiezen die geen landgoederen bezat. Met dezelfde boete wordt gestraft het verzuim om de kinderen, binnen de maand na hunne geboorte, volgens den *ritus* der Staats-Kerk te laten doopen, terwijl zelfs het begraven op eene andere plaats dan in een protestantsche kerk of kerkhof, op de executeur verhaald wordt, met eene boete van twintig *pond* voor elke overtreding.

5. Alle kinderen van Katholieken, die over zee worden gezonden, zonder bijzonder verlof van den Koning of den Geheimen Raad, worden daardoor onbekwaam, om erfenissen of schenkingen te aanvaarden, tenzij zij binnen den tijd van zes maanden terugkeeren, en zich bereid verklaren, om den eed van getrouwheid af te leggen.

6. Ieder veroordeelde Recusant wordt dáárdoor in een toestand van *excommunicatie* verplaatst, en derhalve onbekwaam om, voor welk geregtshof ook, als aanklager, of verdediger van zijne persoonlijke belangen, op te treden. De huizen der Recusanten mogen daarenboven ten allen tijde door de bevoegde autoriteiten onderzocht worden, en de bij die gelegenheid gevondene crucifixen, rozenkransen, paapsche reliquiën of boeken, moeten worden onbruikbaar gemaakt of verbrand.

Dit Wetboek der dweepzucht en der vervolging was en blijft, zegt te regt Dr. BUSS, een schandvlek der menschheid; eene Kerk, die tot hare instandhouding zulke wetten behoeft, is reeds vooraf gevonnist (1).

(1) Buss, t. a. p. S, 53.

Tegen het jaar 1620 gaf eene gebeurtenis, waarbij de Koning persoonlijk zeer betrokken was, den verdrukten Katholieken eenige hoop op eene betere toekomst. Die gebeurtenis waren de onderhandelingen door JACOBUS met het Hof van *Spanje* aangeknoopt, om voor zijnen zoon KAREL de hand der Infante MARIA, tweede dochter van Koning PHILIPS, te erlangen. Het Spaansche Hof onderwierp twintig artikelen, als huwelijks-voorwaarden, (waarin zoowel aan de Infante als aan hare huishouding de vrije uitoefening harer Godsdienst werd verzekerd) aan de goedkeuring van JACOBUS, die den 27 April 1620 in een brief aan den Koning van *Spanje*, hem niet alleen van zijne bewilliging daarin verzekerde, maar zich daarenboven verpligtte om voortaan de doodstraf ter oorzake van godsdienst niet meer toe te passen, alle eeden op geloofszaken betrekkelijk op te heffen, en voor zooveel het in zijne magt was, de strengheid van de wetten tegen de Recusanten te verzachten. Overeenkomstig met deze beloften, stelde de Koning bij de opening van het Parlement, den 30 Januarij 1631, doeltreffende maatregelen ter verbetering van het lot der Katholieken aan de beide Huizen voor, en gaf zelfs bevelen tot vrijlating van alle ter oorzake van hunne godsdienst gevangene Pausgezinden (1). Maar in plaats van medewerking bij het Parlement, ontmoetten deze voorstellen den hevigste tegenstand. Reeds den 5 Februarij beraadslaagde het Huis der Gemeenten over het gevaar, dat er te vreezen was van de zijde der Papisten uit de Hoofdstad, en den 14 daaraanvolgende, verzochten beide Huizen den Koning, om alle Recusanten op een afstand van tien mijlen buiten *Londen* te verbannen,

(1) HUME, *Hist. of Engl. ch.* 64, § 5.

en hun te verbieden van in hunne eigen huizen of in die der vreemde Gezanten de Mis bij te wonen, en daarenboven de strenge uitvoering van al de tot hiertoe tegen Jesuiten, Priesters en andere Katholieken uitgevaardigde wetten, te bevelen. De Koning sloeg echter geen acht op deze vertoogen, en verdaagde het Parlement voor vier maanden. Hiermede was evenwel de zaak niet uitgemaakt. Want terstond bij de herneming der zittingen, kwam deze aangelegenheid weêr ter sprake. Het Parlement besloot eene memorie aan den Koning te overhandigen, waarin de godsdienstige aangelegenheden werden besproken. Daarin werd hevig geklaagd over de toegevendheid, waarmede de Regering de Katholieken behandelde. Zulks was des te noodlottiger, zeide men, wijl de koning van *Spanje* en de Paus het voornemen koesterden, om een algemeen Rijk op te rigten, waarvan de Paus het geestelijk en de koning het tijdelijk opperhoofd zijn zou: een plan, dat door de Paapsche vorsten werd ondersteund, wier eenig doel was de bevordering van hunne eigen godsdienst en de ondergang van het Gereformeerde geloof. Hoop scheppend uit de nederlaag van den Paltsgraaf, en in het vooruitzigt van een huwelijk tusschen den Kroonprins van *Engeland* en de Spaansche Infante, streven de Papisten naar vrije toelating voor hunne godsdienst; zij verdringen zich in de kapellen der vreemde Gezanten, zenden hunne kinderen ter opvoeding naar buitenlandsche seminariën; en terwijl het land van priesters en Jesuiten wemelt, verspreidt de drukpers bij aantal hunne oproerige pamphletten. De gevolgen van dezen toestand van zaken liggen voor de hand. Weldra zullen deze lieden de vrije toelating hunner godsdienst vorderen; op de vrije toelating moet de gelijkstelling volgen, en de gelijkstelling zal met den ondergang

der tegenpartij eindigen. Uit dien hoofde wordt de Koning ernstig gebeden, de voorgelegde maatregelen goed te keuren. De Koning moest namelijk den oorlog verklaren aan den Keizer, en als verdediger der Protestantsche Vorsten van *Duitschland* optreden, zijn zoon aan eene Protestantsche prinses uithuwen, de strenge naleving van alle wetten tegen de paapsche Recusanten verordenen, de zonen van alle ter zake van godsdienst verdachte Edellieden of van andere personen, uit het buitenland terug roepen, en al de kinderen van paapsche Recusanten van hunne ouders verwijderen, om ze aan Protestantsche onderwijzers toe te vertrouwen (1).

De Koning toonde zich over dezen stap van het Parlement zeer ontevreden. Hij antwoordde, dat hij zijn reeds vroeger gegeven bevel herhaalde, van zich niet te bemoeijen met zaken van zooveel gewigt voor zijn gezag en zijne waardigheid. Het Parlement hernieuwde daarop zijne vertogen, met bewering dat de beide Huizen het regt hadden, om in alle regeringszaken bij den Koning met hun advies tusschenbeide te treden. In eene welberedeneerde repliek betwistte JACOBUS hun die bevoegdheid met betrekking tot alles, wat het praerogatief der Kroon betrof, en herinnerde hun dat zij geene andere regten hadden buiten die, welke hun door zijne of zijner voorgangers welwillendheid waren toegekend. Het Huis der Gemeenten protesteerde daartegen, en drong bij herhaling op de handhaving zijner privilegiën aan. Dit protest werd door den Koning, in vollen Raad, uit de processen-verbaal der zittingen uitgescheurd, en kort daarop werd het Parlement ontbonden (2).

---

(1) BUSS, t. a. p., S. 61. MADDEN, p. 178.
(2) BROWN, *Penal Laws*, p. 73.

De pauselijke dispensatie voor het voorgenomen huwelijk met de Spaansche Infante, was den 11 Februarij 1623 te *Rome* afgegeven, onder bedinging van voorwaarden, die echter alleen, zegt HUME, in het huwelijksverdrag werden gelascht om den Paus te blinddoeken, zonder dat eene der beide partijen van zin was om ze uit te voeren (1). Prins KAREL was zelfs met een talrijk gevolg naar *Madrid* gereisd om de zaak te bespoedigen. De onderhandelingen werden echter kort daarna onderbroken, en het Engelsche gezantschap was genoodzaakt onverrigter zaak te vertrekken. Het Spaansche Huwelijk, waartegen zich de volksopinie zoo hevig had verklaard, werd nu voor goed ter zijde geschoven, en er werden nieuwe plannen gevormd voor een andere verbindtenis, waarbij men weder eene Katholieke vorstin op het oog had. De prinses, wier hand voor KAREL verlangd werd, was HENRIETTE, dochter van HENDRIK IV, en zuster van LODEWIJK XIV, die zich voor dat huwelijk zeer genegen toonde. In de onderhandelingen daarover, werd er bepaald, dat de inzegening des huwelijks in *Frankrijk* volgens den Katholieken *ritus* zou plaats hebben en dat aan de moeder het regt zou verblijven om hare kinderen, tot in dertienjarigen leeftijd, op te voeden (2). En wijl er, gelijk weleer voor het Spaansche huwelijk, weêr eene pauselijke dispensatie noodig was, kwam het bedingen van voordeelige voorwaarden, ten gunste der vervolgde Katho-

---

(1) HUME, *Hist. of England*, VI, 155: «*It* [*the promised toleration of the Catholic religion*] *was inscribed only to amuse the Pope, and never intended by either party to be executed.*»

(2) Volgens HUME (VI, 50) ging men bij de onderhandelingen over het Fransche huwelijk even trouweloos te werk als bij die over het Spaansche: «*The Court, it must be confessed, always pretended, even in the memorials to the French court, that all the favourable conditions granted to the Catholics, were inserted in the marriage-treaty merely to please the Pope, and their strict execution was, by an agreement with France, secretly dispensed with.*»

lieken in *Engeland*, ook ter sprake, zonder welke het Hof van *Rome* de verlangde toestemming niet wilde afgeven. De Koning maakte zwarigheden om zich daaromtrent door bepaalde toezeggingen te binden, hetgeen den Nuntius SPADA bewoog, om aan de uitlevering der dispensatie geen gevolg te geven. LODEWIJK XIV bragt daarop de zaak voor den Paus (URBANUS VIII), die het advies van het Collegie der Kardinalen inriep. Dit veroorzaakte op nieuw vertraging, zoodat bij 's Konings dood de zaak nog onbeslist was.

JACOBUS overleed in het begin van 1625. Hij was een dier vorsten, zegt MACAULAY, die door de Voorzienigheid schijnen gezonden te worden, met het bepaalde doel, om omwentelingen te verhaasten. In het vervolg van ons verhaal zullen wij de ontwikkeling zien van de gebeurtenissen, die reeds onder JACOBUS' regering werden voorbereid, en waarmede de miskenning, verdrukking en vervolging der Katholieken vaak gelijken tred hielden.

(Wordt vervolgd.)

PROFESSOR P. J. VETH

OVER DE

LATIJNSCHE VULGATA.

MACAULAY verhaalt in het tweede Deel zijner *Geschiedenis van Engeland*, dat Koning JACOBUS II, wanneer hij bij verschil van opinie, door iemand zijner hovelingen of raadslieden werd tegengesproken, dan ter verdediging van zijn eens aangenomen gevoelen, een hem eigen redeneer-

trant pleegde te volgen, die, in zijn oog, een alles afdoend argument bevatte, en het zegevierend antwoord was op alle tegenbedenkingen. De methode van den koninklijken Dialecticus was zeer eenvoudig. Zij bestond enkel en alleen daarin, dat hij, zonder in 't minst acht te slaan op de geopperde bezwaren of de gegeven verklaringen, het reeds door hem gezegde met dezelfde woorden herhaalde, tot twee, drie, viermalen toe, naarmate zijn gehoor zich min of meer gewillig voor de kracht zijner redenering boog. Daarmeê, dacht de Koning, was alles afgedaan, en niemand kon er redelijkerwijs meer iets tegen hebben. — Het schijnt dat nog in onze dagen deze vorstelijke Logica bij velen bijval vindt, en dat het voorregt om er zich van te bedienen, dank zij den algemeenen vooruitgang in verlichting en beschaving, nu, gelijk alle aristocratische privilegiën, niet meer uitsluitend het eigendom van hooggeplaatste sprekers of schrijvers is. Vooral wanneer het zeker soort van kwestien geldt, houdt zich een ieder daartoe geregtigd. Duidelijker: als *Katholieke* leerstukken of belangen worden behandeld, of liever bestreden, dan is het meestal de methode van koning JACOBUS, die de kern der aangevoerde bewijsgronden levert. Zonder acht te geven op honderdmaal gegeven verklaringen, herhaalt men onophoudelijk dezelfde beschuldigingen, dezelfde onnaauwkeurige of geheel valsche voorstellingen. 't Helpt niet, dat we, altoos met opregtheid en ernst, soms met eene billijke verontwaardiging protesteren, teregtwijzen, verklaren: in plaats van ons te hooren, begint men weêr telkens op nieuw ons onze zondenlijst voor te lezen. Waarlijk het is om er den moed bij te verliezen! Want wie toch wil dagelijks een Danaïden-vat vullen, en wie is bij magte, zeggen we met JOHANN VON MÜLLER, om tegen den Echo het laatste woord te houden!

Bij zooveel blijkbaren onwil om ons regt te doen wedervaren, is het dikwerf het raadzaamst te zwijgen, wanneer er toch geen kans meer is om te worden verstaan. Maar die kans, we vleijen er ons mede, is toch nog niet bij allen verloren. Er bestaan nog eervolle uitzonderingen, welker getal wij, in het belang der wetenschap, in het belang der onderlinge goede verstandhouding tusschen de verschillende burgers van de vreedzame republiek der Letteren, meer en meer hopen te zien toenemen. Het is in het vertrouwen van ons tot iemand te rigten, die tot de bedoelde uitzonderingen behoort, dat wij hier van eenige stellingen, onlangs door een geacht vaderlandsch Geleerde verdedigd, eene bescheiden teregtwijzing wagen.

De Amsterdamsche hoogleeraar VETH, bekend als een ijverig en bekwaam beoefenaar der Oostersche talen, waarvan hij in de hoofdstad den leerstoel bekleedt, heeft zich in het afgeloopen jaar met eenige andere protestantsche Godgeleerden van naam vereenigd, om gezamenlijk met hen eene *Geschiedenis der Christelijke Kerk in Tafereelen* te bearbeiden en uit te geven (1). Reeds zien van dit werk eenige afleveringen het licht. In een dier Tafereelen geeft de heer VETH, een overzigt van de *Oudste vertalingen des Bijbels*, die hij te regt «een inderdaad belangwekkend verschijnsel in het leven der oude kerk» noemt. Onder deze, gelijk te verwachten was, gewaagt hij ook van de Latijnsche *Vulgata*. Hetgeen hij er van zegt, schijnt ons, op wetenschappelijke gronden, aan meer dan eene bedenking onderhevig. Wij zijn overtuigd dat hij de leer en de voorschrif-

(1) De andere medearbeiders zijn: Dr. N. BEETS, Ds. J. BRAVE, Prof. P. HOFSTEDE DE GROOT, Dr. B. TER HAAR, Prof. N. C. KIST, Prof. W. MOLL, Prof. F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, Dr. J. J. VAN OOSTERZEE, Ds. C. W. VAN DER POT, Prof. H. J. ROOYAARDS, Dr G. H. VAN SENDEN, Dr. C. B. SWALUE, en Dr. J. TIDEMAN.

ten van het Concilie van *Trente* betrekkelijk de *Vulgata* heeft miskend, en aan de Katholieke Godgeleerden in het algemeen opiniën heeft toegeschreven, die geen hunner aankleeft of verdedigt. Ook meenen wij meer dan eene bewering bij hem te hebben ontmoet, die zich tegenover de historische feiten moeijelijk laat regtvaardigen. Om elk bevoegden lezer in staat te stellen zelf over het al of niet gegronde onzer kritiek te oordeelen, willen we hier de eigen woorden van den heer VETH doen voorafgaan, om daarna zoo beknopt mogelijk, onze bedenkingen daartegen zaam te vatten.

Na een overzigt gegeven te hebben van de voornaamste oude Bijbelvertalingen in *Syrië* en *Egypte*, merkt de hoogleeraar op, dat «ook in de Latijnsche Kerk, zoo in Noord-«Afrika als in Zuid-Westelijk Europa, sedert het einde «der tweede of het begin der derde eeuw, verschillende «vertalingen, deels van het Oude Testament, volgens de «LXX, deels van het Nieuwe Testament voorhanden wa-«ren..... Onder deze vertalingen was het waarschijnlijk «de zoogenaamde Italiaansche, aan welke reeds Augustinus «den voorrang boven de overige had toegekend, die de «kerkvader Hieronymus aan eene kritische herziening «onderwierp, alvorens hij zich, op aandrang zijner vrien-«den, tot het vervaardigen eener nieuwe zelfstandige «latijnsche overzetting des Ouden Testaments uit den «grondtekst aangordde. Deze nieuwe vertaling des Ouden «Verbonds, gezamentlijk met de door Hieronymus her-«ziene uitgaaf van het Nieuwe, werd algemeen door de «westersche kerk aangenomen, en toen zij, na verloop «van tijd, in weêrwil van herhaalde pogingen tot herstel, «door de willekeur en de misslagen der afschrijvers, ver-«basterd en met zich zelve in strijd geraakt was, door «het Concilie van Trente tot gelijk gezag met den grond-

«tekst verheven, of, juister gesproken, daarboven gesteld. «Om aan het bezwaar, in het verschil der uitgaven en «afschriften gelegen, te gemoet te komen, gaf de *onfeil-* «*bare* kerk zelve eene authentike uitgave in het licht, die «echter, wegens de menigte *drukfeilen*, na twee jaren «reeds door eene verbeterde vervangen werd» (bl. 71).

Er zijn hier voornamelijk twee punten, die noodzakelijk toelichting vereischen (1). Het eerste betreft de bewering van den heer VETH, dat het Concilie van *Trente* de Latijnsche Vulgaat *tot gelijk gezag met den grondtekst heeft verheven, of, juister gesproken, daarboven gesteld.* Het tweede geldt de *authentieke uitgave*, door de *onfeilbare kerk* zelve in het licht gegeven, en die wegens de menigte druk*feilen*, na twee jaren reeds door eene verbeterde moest vervangen worden.

De zin van het Decreet der Trentsche Vaderen over het gebruik en het gezag der *Vulgata* schijnt, bij eene aandachtige lezing, zóó klaar en duidelijk, dat men zich bijna

---

(1) Konden wij over meer ruimte beschikken, dan behandelden we gaarne hier de voor de Bijbelkritiek niet onbelangrijke vraag, in hoeverre de uitdrukking «*verschillende* [latijnsche] *vertalingen*» juist zij en historischen grond hebbe. Vroeger werd het algemeen door de Geleerden als onbetwistbaar aangenomen, dat er vóór HIERONYMUS *meerdere* latijnsche vertalingen van den Bijbel bestonden, en dat de zoogenaamde *Itala* er eene van was. Intusschen schijnen zij voor hunne overtuiging geen anderen grond te hebben gehad dan de bekende woorden van AUGUSTINUS: «*Qui scripturas ex hebraea lingua in graecam verterunt, numerari possunt, latini autem interpretes nullo modo*», zonder op eene andere plaats van denzelfden Kerkvader te letten, waarin hij uitdrukkelijk zegt, dat de «*Latina Veritas* IN DIVERSIS CODICIBUS *ita varia est, ut tolerari vix possit*» (Ep. 75.) Overtuigend heeft onzes inziens Dr. (nu Kardinaal) WISEMAN bewezen, dat de woorden van AUGUSTINUS van *verschillende recensiën* van *eene* en dezelfde vertaling moeten worden verstaan, en niet van *verschillende overzettingen*. Men vgl. zijne uitmuntende verhandeling: «*Letters on the authent. of I Joh. V. 7*», waarvan eene Fransche vertaling te vinden is in het 16e Deel van de *Démonstrations Evangéliques*, Ed. MIGNE, pagg. 257—302.

vragen moet, hoe het mogelijk zij, dat het tot zoo vele ingewikkelde strijdvragen heeft kunnen aanleiding geven (1). Bevreemden zeker moet het, dat zelfs Katholieke theologen, met de letter van het Decreet in de hand, daarin veel meer hebben gevonden, dan er werkelijk in staat te lezen. Onredelijk zou het zijn, om elke overdrijving, die in de hitte der controvers, gelijk deze vroeger, vooral in *Spanje*, niet zelden met hartstogt werd gevoerd (2), aan een of ander theoloog ontsnapte, op rekening te stellen van onze Kerk, wier uitspraken niet mogen worden verward met de bijzondere opinién van elk harer ledematen. Hierin vragen wij slechts voor ons en de onzen de billijkheid, waarmede wij ook anderen wenschen te behandelen. Gelijk wij de vreemdsoortige beweringen van den Groninger hoogleeraar MARESIUS, of van zijn Deventerschen ambtgenoot PERIZONIUS over de «goddelijke onfeilbaarheid» der bearbeiders van den Staten-Bijbel en diens «*rechtsinnige seggenscracht*», niet op rekening brengen van alle Protestantsche Godgeleerden (3), zoo meenen wij ook met regt te mogen vorderen, dat men ons niet gezamenlijk verantwoordelijk houde voor elke min of meer gewaagde stelling, die, op het terrein der

---

(1) «Insuper eadem Sacrosancta Synodus considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesiae Dei, si ex omnibus Latinis editionibus, quae circumferuntur, Sacrorum Librorum, quaenam pro authentica habenda sit, innotescat, statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur; et ut nemo illam rejicere quovis praetextu audeat vel praesumat;... decernit et statuit, ut posthac Sacra Scriptura, potissimum vero haec ipsa vetus et vulgata editio, quam emendatissime imprimatur.» *Sess.* IV, *Decr. de edit. et usu SS. Librorum.*

(2) Vgl. daaromtrent de klagten van den geleerden MARIANA, in zijne *Disputatio pro Editione Vulgata*, te vinden in het eerste Deel van den *Cursus S. Scripturae*, Ed. MIGNE, pag. 587—698.

(3) Vgl. over MARESIUS de *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk* van YPEY en DERMOUT, II, *aant.* 437.

vrije opiniën, door een of ander onzer talrijke theologen is verdedigd, al mogt hij ook den beroemden naam van een MELCHIOR CANUS of een SUAREZ dragen. Het gevoelen van een Godgeleerde, sprekende in zijn privaat karakter, heeft geen grooter gezag, dan dat van de bewijsgronden, waarmede hij zijne redenering staaft.

Maar nu ter zake. Welk is het ware begrip, de zin, de strekking van het Trentsche Decreet over de *Vulgata?* Wat beteekent, wat veronderstelt en vordert het praerogatief der *authenticiteit*, dat haar daarin wordt toegekend? Als wij ons niet vergissen, dan is het antwoord op deze vragen niet zoo uiterst bezwaarlijk, als de vele verkeerde opvattingen en verklaringen van het Decreet zouden doen vermoeden. Men gelieve zich slechts aan den tekst van het Decreet te houden, en niets meer of minder daarin te zoeken, dan hetgeen er de Trentsche Vaderen in hebben voorgeschreven. Hun doel was blijkbaar, om onder al de in omloop zijnde *Latijnsche* vertalingen der H. Schrift (1), diegene, welke het eeuwenlang gebruik der Kerk had gesanctionneerd, in haar gezag te handhaven en te bevestigen: een maatregel die, in de gegeven omstandigheden, gebiedend noodzakelijk was. Om dit te bewerkstelligen, verklaarden zij dat de Latijnsche Vulgaat als *authentiek* moest worden erkend (*pro authentica habeatur*). Wat kan nu, wat moet *authentiek* beteekenen, wanneer het, gelijk hier, eene *vertaling* geldt? Niets meer of minder, onzes inziens, dan dit. Wijl eene *vertaling* noodzakelijk eene oorspronkelijke oorkonde, waaruit zij is voortgevloeid, ver-

(1) Behalve de *oude* latijnsche overzettingen en hare verschillende recensiën, waren er ook ten tijde van het Concilie onderscheidene *nieuwe* uitgegeven, zoo als die van SANTES PAGNINI, *Lugd.* 1517, ANDR. OSIANDER, *Norimb.* 1522, en SEB. MUNSTER, *Bas.* 1534; die der Zuricher Theologen, *Tiguri.* 1543, en van ISIDORUS CLARIUS, *Venet.* 1542.

onderstelt, kan *authentiek*, op eene vertaling toegepast, slechts beteekenen, dat zij eene geautoriseerde vertegenwoordigster is van den oorspronkelijken tekst, en als zoodanig moet worden erkend. De Bijbel is eene oorkonde, waarin een deel der goddelijke Openbaring is neergelegd. Eene authentieke overzetting van die oorspronkelijke oorkonde der Openbaring, zegt Dr. HANEBERG, is eene zoodanige, die door God als de rigtige uitdrukking van zijnen wil wordt erkend. Wijl nu de Katholieke Kerk zich bewust is, als daartoe aangesteld, de goddelijke Openbaring te bewaren, te verkondigen en te verklaren, acht zij zich ook geregtigd, om te oordeelen over de voor God bestaande *geldigheid* van ieder oorkonde der Openbaring. Wanneer zij dus aan de *Vulgata* het praerogatief van de *authentieke* Latijnsche vertaling te zijn, toekent, dan verklaart zij, dat in die overzetting de door God in den Bijbel verkondigde leer en geboden op eene rigtige, veilige wijze kan worden gekend. Zij oordeelt niet over de philologische naauwkeurigheid der vertaling, maar over hare *geldigheid* (1). Ziedaar het zuiver begrip van *authentiek*, op de Vulgaat toegepast.

Mogen we nu, ter meerder opheldering, hier nog eene vergelijking bezigen? Tijdens onze vereeniging met *België* bestond er eene van Gouvernementswege uitgegeven Fransche vertaling van ons *Staatsblad*. Het ware denkelijk wel doenlijk geweest, om van den Hollandschen tekst eene in veel opzigten sierlijker, naauwkeuriger en getrouwer vertaling, dan die der Regering, te leveren. Veronderstel dat er werkelijk eene of meerdere dusdanige vertalingen door eene vereeniging van Regtsgeleerden ware bewerkt geworden: bleef dan daarom de Regering niet bevoegd

(1) Vgl. HANEBERG, *Einl. in's Alte Test.* S. 346.

om de *hare* te handhaven, en die tot eenig *authentiek* orgaan van onze wetgeving in *België* te verklaren? Geschiedde dit, dan hadden al de andere overzettingen, hoewel misschien zuiverder van taal en getrouwer, toch niet meer dan een privaat gezag, terwijl onder alle bestaande Fransche vertalingen van ons Staatsblad, enkel de van Regeringswege als authentiek erkende het praerogatief bleef behouden van een wettelijk geldig orgaan onzer wetgeving te zijn. De toepassing van deze vergelijking op de *Vulgata* en de haar door het Concilie van *Trente* toegekende *authenticiteit*, ligt voor de hand. De Regering, die onder meerdere vertalingen van eene wettelijke oorkonde aan ééne daarvan hare officiële goedkeuring hecht en die ten algemeenen gebruike verordent, oordeelt hierbij niet als taalkundige, zelfs niet als regtsgeleerde, maar als *magthebbende*. Eveneens de Kerk. Zij oordeelt niet als een collegie van philologen, maar als een onfeilbaar gezag. Krachtens dat gezag heeft zij in het Concilie van *Trente* verklaard, dat onder al de toenmaals bestaande Latijnsche vertalingen der H. Schrift (*ex omnibus Latinis editionibus quae circumferuntur, Sacrorum Librorum*) de Vulgaat *authentiek* wordt verklaard, d. i. erkend en gehandhaafd als eene vertaling, waaruit als uit eene geldige oorkonde, de goddelijke Openbaring, in den Bijbel vervat, veilig kan worden gekend. «*Cum dicimus nos habere scripturam latino sermone authenticam*, schreef in het begin der XVIIe eeuw een geleerd Jesuit, *aliud nihil volumus, quam nostram translationem esse verum Dei verbum,.... ex quo grex Christi doceri et quaestiones de fide ac moribus intrepide definiri queant*» (1). Dit is onzes inziens, het ware begrip van het praerogatief der *authenticiteit*, dat de Vulgaat

(1) CHRIST. A SACROBOSCO, *Defensio Decreti Trid*, *Antv.* 1604, p. 18.

door de uitspraak der Kerk bezit. Dat hierdoor in geenendeele de Vulgaat met den oorspronkelijken tekst wordt *gelijkgesteld*, veel minder *daarboven verheven*, zal iedereen moeten inzien, die het Trentsche Decreet wil lezen. Er wordt daarin van den oorspronkelijken tekst met geen woord gerept: alleen de *latijnsche* vertalingen komen ter sprake, zoo dat zelfs met andere overzettingen, de LXX b. v. of de Syrische, (waarvan het gebruik aan de Oostersche Kerk toegelaten blijft) geen de minste vergelijking geschiedt. Dat dit de ware zin en strekking is van meergenoemd Decreet, getuigen een aantal theologen, die zelf in het Concilie zitting hadden, zooals LAYNEZ, SALMERON, ANDREAS VEGA, DOMINICUS SOTO, en de Kardinaal-Legaat CERVINUS, naderhand Paus onder den naam van MARCELLUS II, wier getuigenis bevestigd wordt door vele andere in der tijd met roem bekende Godgeleerden, waarvan er Dr. LEANDER VAN ESS in zijne *Pragmatica Historia* en later in zijne *Geschichte der Vulgata* meer dan zestig heeft bijeen verzameld. Teregt schreef dus de Kardinaal BELLARMINUS: «*Calvini mendacium est, decrevisse Tridentinos Patres minime esse audiendos cos, qui ex fonte ipso purum liquorem proferunt, et ex certa veritate falsum coarguunt. Hoc idem mendacium voco, quod nihil ejusmodi in Decreto concilii legatur. Nec enim Patres fontium ullam mentionem fecerunt, sed solum ex tot latinis versionibus, quae nunc circumferuntur, unam delegerunt quam caeteris anteponerent..... Negari non potest, quin sint fontes Scripturarum anteponendi rivulis versionum, quando constat fontes non esse turbatos* (1).

Op welken grond nu sommige Protestantsche geleerden uit het Trentsche Decreet gevolgtrekkingen hebben afgeleid of eene beteekenis daaraan hebben gegeven, die

(1) *De verbo Dei*, capp. 10 et 11.

door geen enkel woord van dat document worden geregtvaardigd, verklaren wij niet te begrijpen. Was het onverstand of kleingeestigheid, die den anders bekwamen LEUSDEN in zijn *Philologus hebraco-mixtus* deed schrijven: « *Versio Vulgata non est authentica*, QUIA *nec Propheta, nec Apostolus, nec ullus alius, infallibili Spiritu ductus, eam composuit?*» Dat is toch wel δουλεύειν τῇ ὑποθέσει! 't Is moeijelijk bij dit zóó logische (?) *quia* een glimlach te bedwingen! En wat te denken van latere schrijvers, die gelijk ROSENMÜLLER (1) durven beweren: « *Das Tridentische Concilium verordnete, dass die Vulgata.... die Autorität des hebräischen und griechischen Grundtextes der Bibel haben solle*»? of die met WEGSCHEIDER (2) *authentiek* door θεόπνευστος verklaren: een ἄλογον, dat nog onlangs door Professor SCHOLTEN, die ons eene *geïnspireerde vertaling* toeschrijft, is herhaald geworden (3)! Wanneer toch zal men het Trentsche Decreet *lezen* en niet *verdichten*? Het wordt meer dan tijd. 't Is nu reeds bijna drie eeuwen geleden, dat de *Secretarius Apostolicus* JULIUS RUGGIERI, te *Rome*, onder de oogen van Paus GREGORIUS XIII, deze woorden schreef, die het gevoelen der Katholieke theologen nog uitdrukken: « *Cujus aures ferre poterunt, Hebraïcam editionem..... nunc explosam et damnatam esse! At multo minus Graecam N. T. editionem damnatam esse illos affirmantes acquo animo audire poterimus.... Dicimus itaque Tridentini Concilii canonem caeteris quidem omnibus Latinis Vulgatam veterem editionem anteponere, Graecarum autem et Hebraïcarum nullam expressam mentionem facere..... Non damnavit igitur, nec explosit Hebraeas et Graecas editiones,*

(1) *Handb. für die Litt. und bibl. kritik und Exegese*, III, 250.
(2) *Institut. theol.* § 85.
(3) *De Leer der Herv. Kerk*, I, 118: « Eene *geïnspireerde* vertaling, gelijk de Roomsche Kerk in de *Vulgata* meent te bezitten »

quas omnia superiora Concilia amplexa fuisse, atque usu et testimonio commendasse certum est; sed nec eisdem Vulgatam Latinam editionem praetulit, quam solis Latinis *omnibus anteponendam statuit*» (1). Zou men niet wanen, dat dit laatste als met opzet door den pauselijken Secretaris voor den heer VETH ware geschreven?

2. Het *tweede* punt onzer kritiek kunnen wij korter afhandelen. Professor VETH heeft, gebruik makend van eene woordenspeling, waarvan wij de gepastheid hier ter plaatse voor zijne rekening laten, de bemerking gemaakt, dat er door de *onfeilbare* kerk eene uitgave der Vulgaat werd bezorgd, die echter zóó vol druk*feilen* was, dat zij na twee jaren reeds door eene verbeterde moest vervangen worden. — We kunnen hier niet herhalen, hetgeen genoegzaam bekend is over de bemoeijingen des II. Stoels ter uitvoering van het Trentsche voorschrift «*quam emendatissime imprimatur*», noch een overzigt leveren van de werkzaamheden der verschillende Congregatiën, die onder PIUS IV, den H. PIUS V, GREGORIUS XIII, SIXTUS V en CLEMENS VIII met de correctie der Vulgaat waren belast, en die zamengesteld waren uit mannen, waarvoor gansch wetenschappelijk *Europa* eerbied had (2). Dit alles zou ons te ver voeren. Maar van ééne bemerking van Professor VETH daaromtrent moeten we gewagen, omdat ze op eene grove dwaling berust. Gelijk zijne voorgangers, de Engelschman THOMAS JAMES in zijn *Bellum Papale* en onze landgenoot SIXTINUS

(1) *De Script. canonic.* Cap. 44. Romae 1583.

(2) Over deze Congregatiën heeft de te vroeg aan de wetenschap ontrukte voortzetter van ZOEGA en DE MAGISTRIS, de geleerde Barnabiet UNGARELLI, die den heer VETH ook als Orientalist wel bekend zal zijn, in de *Annali delle Scienze Religiose* van Mgr. DE LUCA, een allerbelangrijksten arbeid geleverd, waardoor de geschiedenis van de Correctie der Vulgaat aanmerkelijk is toegelicht.

SINAMA, hoogleeraar te *Franeker*, in zijn *Antibarbarum Biblicum*, heeft de heer VETH in de druk*feilen*, die in de Sixtijnsche uitgave waren ingeslopen en gedeeltelijk in de Clementijnsche werden verbeterd, een argument gevonden tegen de Katholieke *onfeilbaarheid*. Wij bekennen nooit geweten te hebben dat onze Kerk zich dat voorregt toeschreef ook voor de correctie van drukproeven. De beide Pausen zelve, die de twee bedoelde uitgaven hebben verordend, maken daarop althans geene aanspraak. SIXTUS V, die volgens zijn eigen getuigenis meerdere uren elken dag aan den moeijelijken arbeid der correctie besteedde en gelijk ANGELUS ROCCA verhaalt, al de afgedrukte bladen, vóór dat zij in het licht verschenen, in persoon had nagelezen en verbeterd, aarzelt niet in zijne Constitutie *Aeternus ille* te bekennen, dat al zijne pogingen slechts ten doel hadden, om de oude Vulgaat van HIERONYMUS, *zoo veel mogelijk (quoad ejus fieri potest)* in hare oorspronkelijke reinheid te herstellen, en daarvan eene, *gelijk dit het best geschieden kon (prout optime fieri potuit emendatam)*, verbeterde uitgave te leveren. Niet anders dacht er Paus CLEMENS VIII over, aan wien BELLARMINUS (de auteur van de *Voorrede* in de Clementijnsche uitgave) laat zeggen, dat de menschelijke zwakheid niet toelaat, om volstrekte volmaaktheid in het ondernomen werk te bereiken: «*quam quidem* [editionem] *omnibus numeris absolutam pro humana imbecillitate affirmare difficile est*». Ja wat meer is, weinige jaren nadat de Clementijnsche uitgave was in het licht verschenen, schreef de Prefect der Vatikaansche Drukkerij BARCLINI, op last van den Kardinaal BARONIUS, aan den beroemden Antwerpschen Drukker MORETUS, dat de bestaande uitgave der Vulgaat nog voor menige verbetering vatbaar was: gelijk ons verhaald wordt door FRANCISCUS LUCAS (LUCAS

Brugensis), die er in zijne briefwisseling met den Kardinaal BELLARMINUS van gewaagt, en die zelf eene lijst van verbeteringen naar *Rome* had opgezonden. Zóó verre was het er af, dat men te *Rome* aan een gevaar voor de *onfeilbaarheid* dacht! Inderdaad, 't is alleen misverstand of vooringenomenheid, die eene bemoeijing van zuiver kritischen aard met eene dogmatische definitie kan verwarren.

Wij hopen dat Professor VETH ons de bovenstaande teregtwijzing zal ten goede houden. Wij schreven ze enkel in het belang der wetenschap, die ons dierbaar is, en die we niet «lichtschuw en bekrompen» in de «donkere schuilhoeken onzer Seminariën» wenschen te begraven, gelijk ons de heer VETH vroeger, in een oogenblik van kwade luim, niet zeer humaan, verweet (1). Wij verlangen de wetenschap te dienen door heusche wisseling van denkbeelden en onbevangen kritiek. Hierin zal gewis de geachte Amsterdamsche Hoogleeraar niet weigeren ons de hand te reiken, en welligt zal hij in het vervolg van het nog onvoltooid *Bijbelsch Woordenboek*, waarvan hij een der medearbeiders is, de gelegenheid te baat nemen om op zijne vroegere beweringen ten aanzien der Vulgaat terug te komen. Immers de heer VETH zal wel geene gemeene zaak willen maken met zekere klas van theologen, die stelselmatig van al wat Katholiek heet afkeerig, ook dan wanneer hun de overtuigendste bewijzen worden voorgelegd, steeds hunner tegenpartij toeroepen: Οὐ *με πείσεις*, *οὐδὲ ἢν πείσῃς*!

(1) Vgl. *de Katholiek*, Dl. VIII, bll. 101—123.

VIER JAREN ONDERVINDING

VAN DE

KATHOLIEKE GODSDIENST,

MET BEMERKINGEN OVER HARE VERSTANDELIJKE, ZEDELIJKE, GEESTELIJKE UITWERKSELEN EN OVER DE SLAVERNIJ VAN HET PROTESTANTISME,

DOOR

J. MOORE CAPES,

OUD LID DER HOOGESCHOOL VAN OXFORD.

(Vervolg van bl. 192.)

Wij volgen den schrijver verder in zijne bemerkingen over de verstandelijke uitwerkselen van het Katholicisme. Hij begint met krachtig te protesteren tegen de beschuldiging, dat de Kerk het oordeel verslaaft. «Deze Kerk gebiedt mij te gelooven al wat zij aan mijn geloof voorstelt; haar bevel is absoluut, het duldt geen oogenblik aarzeling, en toch ontken ik stout weg, dat zij eene in het minst onredelijke overheersching over mij uitoefent. De besluiten der Kerk zijn die van een, ik ben er van overtuigd, in godsdienstzaken veel meer bevoegden regter dan ik ben; van een, ik heb er zekere bewijzen van, door een goddelijken invloed geleiden regter, tegenover welken invloed mijne persoonlijke middelen en bijzondere redeneringen niets zijn; welnu, wanneer ik mij aan de besluiten van dien regter onderwerp, dan handel ik in strenge overeenkomst met de eenvoudige wetten der rede .... Ver van hulde te doen aan het gezag der Kerk, in tegenspraak met hetgeen ons een gezond oordeel kan aangeven, beschouwen wij ons als de eenige geheel en al redelijk handelende wezens. Wij beschouwen onze protes-

tantsche vrienden en landgenooten in het bijzonder als buitenzinnen, als hebbende eenigermate de rede verloren... Wij eerbiedigen hunne gronden, bedoelingen, gevoelens, hunne goedheid en lieftalligheid; maar wat betreft hun godsdienstig gelooven en hetgeen zij hunne bewijsvoeringen en bewijzen noemen, kunnen wij niet anders doen dan ons bedroeven de arme menschelijke natuur tot zooverre verdwaald te zien, dat zij zulke afwijkingen van het gezond verstand den naam van redeneringen waardig keurt.»

«Vraagt men nu hoe het komt, dat den Katholieken middelen overblijven, krachtig genoeg om den volslagenen stilstand hunner natuurlijke vermogens te beletten, wanneer vervolging en wetten hun alle hulpmiddelen van burgerlijke opvoeding ontroofd hebben, dan antwoord ik, dat onder alle takken der menschelijke kennissen de Katholieke Godsdienst, als eenvoudig middel van beschaving voor het verstand, zekerlijk de voorkeur heeft. Bindt en knevelt den Katholiek naar best vermogen, vertrapt, verplettert hem, berooft hem van alle tijdelijk goed, sluit hem uit alle beschaafde maatschappij, verbrant zijne boeken, sluit zijne scholen, brandmerkt hem met den naam van slaaf, doet wat gij kunt om hem inderdaad te verlagen; zoolang hij zijne godsdienst behoudt, heeft hij in zich zelven het voedsel van de vlam des verstands, dat haar nooit laat uitdooven, dat der ziel eene wonderbare elasticiteit behoudt, waarmede hij zich in het leven, in de handeling zal uitstorten, zoodra de verdrukking ophoudt, en hij met vrijheid en zonder vervolging gelijk met zijne medeburgers zal voortstreven... Wanneer men ons klein getal beschouwt, verwondert men zich niet, dat wij niet meer, maar dat wij zooveel hebben gedaan, dat wij zoovele groote namen kunnen aanbieden. Ik heb de sterke, de vaste overtuiging dat vóór een geslacht voorbij is, men in Engeland het Katholicisme de vreesselijke moeijelijkheden van het tijdvak zal zien beheerschen, en er in slagen om het verstand

in die dagen van angst en verwarring te besturen, te leiden met een uitslag, die fabelachtig en onmogelijk zal schijnen aan allen, die de wonderbare kracht, in deszelfs geloof en zedelijkheid opgesloten, niet kennen.

De aard der gedachten, welke de Katholieke Godsdienst in de gemoederen opwekt, is de bron van haar vermogen over de geesten. Alle protestantisme heeft tot kenmerk het onbepaalde, de tegenspraak, de verandering, de verlaging; men ziet er geesten van eersten rang, vrije en krachtvolle geesten, het tot taak en genoegen nemen de voorschriften hunner godsdienst te bevitten, er de gronden van te vernietigen of hare ongerijmdheden te ontsluijeren. Het Katholicisme doet de krachten des geestes geheel tegenovergesteld werken. Het Katholiek verstand wordt ontwikkeld door de beschouwing van de volmaaktheden van het Katholicisme, door herhaald onderzoek van de hechtheid zijner gronden, door de studie zijner wonderbare, wetenschappelijke schoonheid. De protestant trilt van vreugde, wanneer hij de dwaasheden vernietigt, die zijne min dan hij doorziende protestantsche broeders hebben overmeesterd. Hoe meer hij in zijn geloof zoekt, des te meer tegenspraak ontdekt hij er in, des te meer staat hij verbaasd over de omstandelijke afdwalingen, waaraan de menschheid geloof heeft geslagen. De protestansche godgeleerdheid is eene stelselmatige wetenschap van ongeloovigheid, een trapsgewijs stelsel van wijsbegeerte, dat den naam van christendom aanneemt, maar dat eigenlijk niets anders is dan de ontkenning van al wat stellig en duidelijk is in de christelijke openbaring;... kortom, het is niets dan deïsme, pantheïsme en atheïsme onder eene bijzondere benaming.

Bij ons is het tegendeel waar. Alle ontwikkeling der wijsbegeerte, alle dichtkunst, alle uitlegging van de zedelijke of leerstellige wetenschap der Kerk, vermeerdert de kracht en den duur van geheel haar stelsel. Wij vernielen niets, wij ontwikkelen, wij voegen bij, wij verfraaijen, wij versterken,

wij passen toe; maar nooit werpen wij omver, nooit ontkennen wij wat eens bepaald is geworden.

Door aldus de godgeleerdgeid en de oefeningen van het Katholicisme te beschouwen, verkrijgt de geest zekeren graad van doorzigt en kracht, dan zelfs, wanneer alle andere middelen van opvoeding hem ontnomen zijn. Gedurig wordt de geest er toe geleid om een ruim en onmetelijk geheel van waarheden te onderzoeken, waarheden die in verband staan met de diepste gedachten, waarheden gerangschikt, omschreven, uiteengezet en verbonden door eeuwenouden in boeken van alle talen blootgelegden arbeid, levend gehouden door godvruchtige oefeningen van allerlei aard, verfraaid en bezield door ontelbare plegtigheden en gebruiken, en vergezeld van een stelsel van zedeleer, welks schoonheid zoo groot is, dat daartegenover al de gewone zedelijke of physieke wetenschappen slechts vooronderstellingen zijn van bespiegelaars.

Onder den invloed van dit buitengewoon stelsel ondergaat het vermogen van redenering, de verbeelding, de smaak, geheel ons zedelijk wezen... eene soort van tucht, die ik voor onbegrijpelijk houd voor diegenen, welke over het uitwerksel der godgeleerdheid oordeelen naar de uitwerkselen der symbolen van het protestantisme.

Deze is in het kort de slotsom mijner persoonlijke ondervinding en mijner bemerkingen over de verstandelijke uitwerkselen der onderwerping aan de Kerk. Ik roep thans de aandacht des lezers op het onderzoek van haar zedelijken invloed.»

In twee verschillende hoofdstukken bespreekt nu MOORE CAPES de katholieke zedelijkheid en de katholieke leer. Wij bepalen ons tot enkele uittrekselen uit dezelve, om met het verslag van het laatste hoofdstuk over de slavernij van het protestantisme onze mededeeling te eindigen in de volgende aflevering.

KATHOLIEKE ZEDELIJKHEID.

Deze is de titel van het tweede hoofdstuk. De schrijver geeft de verschillende oordeelvellingen der protestanten aan omtrent

de zedelijkheid der katholieken, en dat die vrij zonderling zijn bij velen hunner, begrijpt men ligtelijk. In de eerste plaats gewaagt hij van het persoonlijk karakter der katholieke en anglikaansche geestelijkheid, waarbij hij, sprekende naar eigen ondervinding, de vergelijking tusschen beide maakt, die zeer ongunstig uitvalt voor de anglikaansche geestelijkheid. Daarna geeft hij ons verscheidene bladzijden over de zedelijkheid der kloosterlingen, waarin hij vooral de vooroordeelen der protestanten omtrent de kuiperijen en sluwe handelwijze van geestelijken en kloosterlingen bestrijdt. Dat in zijne warme verdediging van de zedelijkheid der geestelijken de biechtstoel eene plaats inneemt, kan men opmaken uit den laster of liever de vooroordeelen der protestanten daaromtrent. Wat hem het meest heeft getroffen is, hoe het mogelijk is dat men in hetzelfde land jaren lang naast elkander woont, en immer in zoo gruwelijke vooroordeelen blijven kan. De katholieke kerken zijn voor ieder geopend, de priesters voor ieder te spreken, de katholieke boeken voor ieder te raadplegen, alle middelen van beter onderrigt zijn voorhanden, en men blijft verslaafd aan de onredelijkste meeningen, zonder dat men het geringste onderzoek instelt. Na over der katholieken zedelijkheid in hun spreken en handelen, en vooral op hunne scholen, nog breedvoerig te hebben gehandeld, wil hij aantoonen, welke de wezenlijke invloed is der katholieke leerstukken op den geest, en hoever het geestelijk karakter der katholieken verwijderd is van datgene, waarvoor men het gewoonlijk houdt.

KATHOLIEKE LEER.

Dit derde hoofdstuk begint met het meer innig verkeer van den geest der katholieken met de onzigtbare wereld, verkeer dat de gave des geloofs tot grond heeft, die in het doopsel wordt ingestort. Deze gave, de eerste der goddelijke deugden, wordt in het breede besproken, en aangetoond hoe geheel verschillend hare werking is op den katholiek en op den braven protestant. Van daar dat gemak van gelooven, den katholiek

zoo bij uitnemendheid eigen. Hij beschouwt daarom die gave als een nieuw, der ziel ingestort, vermogen. «Noem dat vermogen instinct, noem het innige betrekking, inwendig geweten, noem het zoo als gij wilt; altijd is het waar dat het bestaat en ons bekwaam maakt om voortdurend te leven onder den onophoudelijken indruk van de wezenlijkheid van het bestaan en de eigenschappen Gods, van de eeuwigheid, den hemel, de hel, het vagevuur en van al de verschillende voorwerpen des katholieken geloofs...»

Meer bijzonder vestigen wij hier onze aandacht op enkele door MOORE CAPES besproken punten. Het eerste betreft de uitwendige plegtigheden; het tweede de beschuldiging, als zouden de katholieken de eindelooze waardij der verdiensten van CHRISTUS te kort doen, hetzij door de leer omtrent de goede werken, hetzij door de aanroeping der Heiligen; het derde de leer dat buiten de katholieke kerk geene zaligheid is.

Wat het eerste betreft, «men gelooft gewoonlijk dat de muziek, de schilderkunst, de bouwkunst, de beeldhouwkunst, de wierook, de kleederen, de ligchaamshoudingen, de symbolische plegtigheden bijna tot het wezen van de gebeden eens katholieks behooren, of ten minste dat wij er eene waarde aan hechten, onbestaanbaar met den geestelijken aard van iedere wezenlijke eerdienst.»

«Welnu schatten wij ze hooger als vele protestanten? Ja zeker... Wij denken dat alle *vrijwillig* gemis van betamelijkheid, van gevoegelijkheid in de goddelijke eerdienst, te kennen geeft dat in het hart gemis is van liefde en genegenheid tot die dienst. Wij zeggen dat volgens de wet onzer natuur zelve ons hart niet waarlijk met iets kan zijn ingenomen, zonder dat wij het toonen door onze uitwendige houding, door onze gebaarden, door onze taal. Iemand die een ander iets wil vragen, begin hij met hem den rug toe te draaijen?»

«Nog meer, wij houden staande, dat het christendom den mensch noopt om het beste wat hij bezit, toe te wijden aan

de zigtbare dienst en de eer van God zijnen Zaligmaker. Krachtens onze natuur, bieden wij geschenken aan hen, die wij op aarde beminnen, niet zoo zeer tot het persoonlijk voordeel dat zij er uit trekken, als tot een teeken, als de uitdrukking onzer genegenheid; eveneens offert de verloste en herboren mensch, krachtens de genade, aan den Almagtige van al wat hij beschouwt als het grootschste, het zeldzaamste, van al wat hem het meest arbeid en nadenken kost, van al wat het verhevenst genie schoonst en volkomenst kan scheppen.....»

«Het is ook eene katholieke stelling, dat de uitwendige omstandigheden... inwendig op den geest werken, hem helpen in zijne pogingen om zich de godsdienstwaarheden tastbaar te maken, en op eene ondergeschikte wijze kanalen vormen, door welke de geest Gods onze zuiver geestelijke godsvruchtoefeningen bezielt en versterkt.....»

«Tot zooverre is het dus bij uitstek waar, dat de Katholicken meer dan de meeste Protestanten aan het uitwendige der godsdienst gehecht zijn.»

«Maar terzelfder tijd, oordeelende door mij zelven en de andere Katholieken die ik heb leeren kennen, zie ik dat de Katholieke godsvrucht deze hulpmiddelen veel minder noodig heeft dan de Protestantsche; en wanneer de omstandigheden er ons toe noodzaken, kunnen wij al wat in de goddelijke dienst uitwendig en zigtbaar is missen; wij doen dit met gemak, en zelfs met een gemak dat buitengewoon zou toeschijnen aan die ons niet kennen.... Zeggen dat de godsdienst bestaat in uitwendige vormen, in woorden, houdingen, rubrieken, plegtigheden, of zelfs in vasten of ligchamelijke verstervingen, is voor een Katholiek eene handtastelijke ongerijmdheid, zoo eene ongerijmdheid, dat hij niet kan begrijpen dat men er zijn geloof van beschuldigt, dat hij zich nooit kan verbeelden dat de Protestantsche wereld innig is overtuigd, dat het Katholicisme eene godsdienst is van plegtigheden en uitwendige handelingen.»

«Ondervraagt een gewoon Katholiek, vraagt het hem, of het

hem onmogelijk is te bidden zonder een beeld of eene afbeelding voor zich, zonder wijwater, zonder eene bijzondere houding aan te nemen, zonder zich van een bepaalden vorm van woorden te bedienen, zonder op eene bepaalde plaats te zijn; — tot antwoord zal hij glimlagchen tegen hem, die hem vatbaar gelooft voor eene zoo onwetende en zoo anti-christelijke dwaasheid, en hij zal moeijelijk gelooven dat iemand, die het geringste denkbeeld van godsdienst heeft, hem schuldig heeft kunnen achten aan het aldus verdraaijen van de eerste gronden des Christendoms. Ik voor mij kan in geweten verklaren, dat het Katholiek stelsel op mij in dien zin heeft gewerkt; dat, terwijl het mij leerde iederen uitwendigen vorm der godsdienst te vergeestelijken, en door uitlegging zoowel de eenvoudigste als de hoogste plegtigheid levend te maken, het mij te gelijker tijd het vermogen gaf om onafhankelijk te zijn van alle uitwendige hulpmiddelen der godsdienst, wanneer de omstandigheden ze genoegzaam onmogelijk maken.... Ik wenschte wel, dat zij die ons voor slaven houden van de vormen en bovenal gehecht aan dien luister, waarmede wij gaarne onze groote godsdienstplegtigheden omgeven, op verschillende uren van den dag onze Katholieke Kerken en Kapellen bezochten, en zich aansloten aan Katholieken om ze na te gaan in het huisselijk en privaat leven. Zij zouden, ik kan het hun verzekeren, dra bemerken dat de ziel van den vromen Katholiek zich dikwijls tot haren Heer verheft die in de hemelen is, en dat wel met eene opregtheid, eene geestkracht, eene warmte van gevoel, die haar onafhankelijk maken van alle zinnelijke dingen, van al wat haar omgeeft en oog of oor treft, zoodat zij kan bidden en bidt te midden van tooneelen, waarin volgens de Protestanten het gebed volstrekt onmogelijk zijn zou....»

«En wil men nog beter nagaan hoedanig dat vermogen is om ten allen tijde met een gebed des harten den Almagtige te naderen, dan moet men naar de Kerken gaan, waar het H. Sacrament in het tabernakel, op het altaar, bewaard wordt. De ziel

van elken Katholiek brengt er aan de tegenwoordigheid van haren Heer in de heilige gedaante eene voortdurende en vrijwillige hulde, waarvan men zelf de ondervinding moet hebben om haar genoegzaam te begrijpen. Het is iets wat woorden niet kunnen uitdrukken. Welk eene vereeniging van eerbied en liefde, vrees en teederheid, eerbiedigheid en vreugde, gehoorzaamheid en kinderlijke vrijheid! Hoe daalt zijne stem van zelve tot enkel murmelen! hoe is de voet verpligt zachtkens over den grond te gaan! hoe buigt zich de knie om te aanbidden! hoe is geheel de ziel vervuld van de grootheid van haren God, van het geluk der Verlossing, van den haat der zonde! Men moet dat alles gevoelen om het te begrijpen. Geene tong kan het beschrijven, gelijk niets het kan mededeelen, tenzij de inwonende genade des H. Geestes. Al wat men kan doen voor een waarnemer die niet Katholiek is, is hem te herinneren dat, volgens onze leer, JESUS CHRISTUS, de mensch geworden Zoon Gods, dag en nacht op onze altaren woont, als ware Hij er gekluisterd door de overmaat zijner liefde, ieder oogenblik bereid om zijne oneindige zegeningen uit te storten over het boetvaardig en beminnend hart dat hem komt bezoeken; — hem te verzekeren, dat dit niet een ledig, onoefenbaar leerstuk is, maar een geloofstuk, dierbaar voor onze zielen boven alle uitdrukking, en dat onophoudelijk een praktischen invloed uitoefent in die plaatsen, waar God aldus woont, een invloed, waaraan ieder opregt Katholiek hart zoo gaarne beantwoordt.»

De tweede beschuldiging is deze, dat de Katholieken de eindelooze waardij van de verdiensten van CHRISTUS zouden te kort doen. Hieromtrent begrijpt de schrijver volstrekt niet hoe zoo eene beschuldiging mogelijk is. Een kort uittreksel is ons hier voldoende. «Ik kan het plegtig betuigen: het is er zoo ver af, dat mijne gevoelens omtrent de oneindige waarde van het offer van JESUS CHRISTUS een hinderpaal vonden in mijn geloof aan de voldoening, aan de boetvaardigheid, dat ik juist het tegendeel heb ondervonden. Sedert ik Katholiek ben geworden,

zijn mijne denkbeelden over de oneindigheid der verdiensten onzes Heeren, over de uiterste nietigheid van de verdiensten des menschen, zoo zij niet worden levend gemaakt door de verdiensten van het kruisoffer, wonderbaar vergroot, verdiept en vooral mij geheel eigen geworden; zij hebben al mijne gedachten, al mijne werken, al mijne gevoelens doordrongen; kortom, de eer die ik vroeger aan het offer van den Zoon Gods bewees, was, vergeleken met die ik het nu bewijs, slechts eene verdeelde hulde en een onwetend geloof... Ik zal er nog bijvoegen, dat volgens mijne overtuiging de kinderen der Katholieke Kerk de eenigste zijn, die waarlijk de oneindige waarde van het offer des Calvariebergs begrijpen, en op dat offer al hun geluk en al hunne hoop doen rusten.»

Wat betreft de vereering der Heiligen, geen Katholiek die «niet glimlacht over de onnoozelheid van hen, die de eer welke wij aan de Heiligen bewijzen voor een te kort doen houden aan Gods Majesteit. Niemand kan MARIA, de moeder van JESUS, beminnen en eeren, gelijk wij haar eeren en beminnen, zonder te gevoelen, dat hoe meer men haar bemint, men des te meer haren Zoon en Heer bemint, hoe meer men haar vereert, men des te dieper gevoelt, welke afstand er is tusschen haar en Hem dien zij ter wereld bragt. Geheel die vloed van tegenwerpingen, kritiek, medelijden en vrees, die de Protestant ten opzigte van den Katholiek ten toon spreidt, verdwijnt even als de ochtendnevel, zoodra de ziel zich eens in dat kerkgenootschap bevindt, welks geloofssymbool zoovele raadsels heeft voor wie buiten zijn schoot zijn. Zij bespeurt eindelijk dat zij tot een staat is gekomen, waarin de woorden des Apostels vervuld worden op eene vroeger nooit vermoedde wijze: Waar de geest des Heeren is, dáár is de vrijheid. Zoodanig, ik kan het letterlijk verklaren, is de invloed van het Katholiek stelsel op die het omhelzen. Ik weet nu niet meer, welke die ketenen zijn, die eertijds mijn verstand en mijn zedelijk bewustzijn hoeiden en hinderden. Ik ben te midden van een stelsel waarin ik in uitstekenden graad vind,

wat ik moet vinden in eene van God uitgegane openbaring. Het is de vrijheid en niet de slavernij... Al wat ik heb te doen is, mij geheel met al wat in mij is over te geven aan het geloof, aan het godsdienstig stelsel dat mij omringt, zonder aarzeling, zonder wereldsche behoedzaamheid, zonder vrees van bedrogen of in de war gebragt te worden; en hoe volkomener, hoe nederiger en vrijwilliger mijne overgave is, des te meer wordt mijn geest getroffen en alle mogelijke verzuchtingen mijner ziel voldaan door de voortreffelijkheid van dat stelsel, door zijne uitmuntende schoonheid, zijne volkomene eenheid te midden zijner eindelooze verscheidenheid, door zijne harmonische werking, door den logischen zamenhang van zijn geheel». Nogmaals betuigt de Schrijver, dat hij niet anders dan de gevoelens der Katholieken, niet zijne eigene gevoelens alleen, terug geeft.

Men moet natuurlijk van hem verwachten, dat hij het derde der opgegeven punten met overtuiging bespreekt, de leer namelijk, dat buiten de Roomsche Kerk geene zaligheid is. «Deze leer, zegt hij, sluit, gelijk allen die genoegzaam onderrigt zijn weten, geenszins in dat de Katholieken alléén in de daad zalig worden, maar zij leert dat niemand zalig wordt van diegenen, die het middel hebben gehad om de goddelijke regten der Katholieke Kerk op hunne onderwerping te kennen, en haar niet hebben gehoorzaamd. En echter, goed of kwalijk begrepen, is het zeker dat geen leerstuk van het Katholicisme meer door de protestanten wordt verafschuwd; het kwelt en kwetst hen, en soms ontsteekt het in hen een bijna razenden haat tegen de Katholieke Kerk, alsof onze meening in het minst hun wezenlijken staat voor God veranderde. Zelfs de redelijksten zijn in een pijnlijken angst om te weten, wat wij gevoelen ten opzigte onzer protestantsche broeders.»

«Welnu, men kan het niet verbergen, het oogenblikkelijk gevolg van de onderwerping aan de Kerk is eene volslagene verandering van gedachte ten opzigte van alle mogelijke benaming van protestantisme, en eene verandering van *geestelijk*

gevoel voor die, met welke wij vroeger met de meeste geestdrift instemden. Op het oogenblik dat ik de Kerk binnen trad, scheen mij de anglikaansche inrigting niet minder dan een droom voor iemand die ontwaakt. Een ruime, diepe, ondoordringbare afgrond scheidde mijn tegenwoordig van mijne vorige belangen. Wat zij het meest achten, beschouwde ik nu als begoochelingen; de beginselen mijner oude geloofsgenooten werden voor mij logische ongerijmdheden, hunne hoop hoop zonder grond, hunne kracht zwakheid, en hun geloof louter verbeelding. Ofschoon ik kon denken dat deze en gene personen onschuldig waren voor God, omdat zij de waarheid niet konden zien, hield ik evenwel op het minste belang te stellen in hunne meeningen, hun stelsel, hun gedrag, behalve wanneer zij strekking naar het Katholicisme aanduidden... Van een anderen kant, heeft het Christendom (wijl men het zoo noemt) van het protestantsch *Europa* voortaan geene plaats meer in mijn geest, dan alleen om zijne staatkundige stelsels en zijne menschelijke instellingen. Het is een voorwerp van studie, nieuwsgierigheid, kennis, geschiedenis, controverse, medelijden, verontwaardiging, niets meer.»

«Maar deze staat baart geen vijandig gevoel tegenover de protestanten, geene onverschilligheid voor hunne wenschen of hun geluk. In alles waar het niet aankomt op godsdienstige beginselen, zijn zij voor mij wat zij mij vroeger waren; maar dagelijks stel ik grooter belang in hunne eeuwige zaligheid, dagelijks gevoel ik diepere droefheid op het zien van hunnen toestand. Wat aangaat hun individueelen staat voor God, weet ik niets en waag ik mij niet in veronderstellingen, tenzij om mij aan de zoetste hoop over te geven. En dat is, naar hetgeen ik heb gezien, het gewoon gevoel der Katholieken jegens de protestanten... Zij weten dat God alleen de menschelijke harten peilt, alleen hunne moeijelijkheden kent, en alleen ze met strikte regtvaardigheid kan oordeelen....»

«Ik kan met volle waarheid met den Aartsvader zeggen: De

Heer is hier, en ik wist het niet, deze plaats is het huis Gods en de deur des hemels. De Katholieke Kerk kan niet anders zijn dan het geestelijk ligchaam van JESUS CHRISTUS; niets kan haar maken wat zij is voor die in haren schoot worden opgenomen, tenzij die aanbiddelijke tegenwoordigheid zelve, voor welke de engelen hun aangezigt bedekken. Zij hebben niet noodig verder te redeneren; de spotternij des ongeloovigen, de tegenwerpingen van den protestant, de bevitting van den wereldling gaan boven hunne hoofden heen, als wolken boven den top der bergen.... Zij weten in wien zij gelooven; zij zijn van de beschouwing tot de handeling overgegaan, en vinden eene heilige wezenlijkheid, zij vinden kracht en leven; zij zijn getroffen, even als ik, door het verschrikkelijk geheim der onzigtbare wereld, door de ijdelheid der menschelijke kennissen en der bewijzen, die de controverse altijd tegen de titels der Katholieke Kerk zal aanbrengen.»

«Gelijk een kind dat in den schoot zijner moeder rust, zich aan haar hart drukt met eene genegenheid die men slechts voor eene moeder hebben kan, en haar van dáár, in vrede en gerustheid, in de oogen ziet en er de liefde leest die zijne zoetste vreugd is, zóó vestig ik mijn oog op haar die mij in hare armen heeft opgenomen, die mij staande houdt, opdat ik niet valle, en ik zie dat zij waarlijk de moeder mijner ziele is.»

(Vervolg en slot in de volgende aflev.)

VERSCHEIDENHEDEN.

DE VERWACHTE UITGAVE VAN DEN CODEX VATICANUS.

Het laatstuitgekomen *Stuk* van de *Jaarboeken voor wetenschappelijke Theologie* behelst het volgende berigt:

«In het Engelsche Roomsch-Katholieke nieuwsblad «*the Tablet*» van 15 Maart ll. leest men, dat de lang verwachte uitgave van den *Codex Vaticanus Novi Testamenti* door den kardinaal MAI spoedig het licht zal zien. Hij is reeds voor een groot deel afgedrukt, en zal met eenen uitgebreiden kritischen apparatus voorzien zijn. De Romeinsche berigtgever aan *the Tablet*, logenstraft hierbij de beschuldiging tegen wijlen den Paus GREGORIUS XVI, ingebragt door Sir CHARLES LYELL in zijn werk over de *Vereenigde Staten*, en in der tijd overgenomen in de *Edinburgh Review*, als had deze aan den kardinaal de uitgave van den Codex niet willen toestaan, tenzij hij zich wilde verbinden, om de belangrijke plaatsen, waar de Codex van de Editio Vulgata verschilt, naar deze laatste te veranderen, eene voorwaarde, waaraan de heer MAI zich niet kon onderwerpen. Zoowel LEO XII als GREGORIUS XVI, verzekert de Schrijver in *the Tablet*, hebben de onverminkte uitgave toegestaan. Dat deze zich zoo lang heeft laten wachten, is alleen toe te schrijven aan de moeijelijkheid van den arbeid naar de uitgebreide eischen, die de heer MAI hier aan zich zelven deed. De zes eerste deelen van de Bibliotheca Nova Patrum Graeca et Latina, waarna de Codex Vaticanus zou volgen, gelijk men verzekert, zouden in April het licht zien. Wij zullen dus weldra vernemen, of dit heeft plaats gehad.»

Zoo ver de heusche mededeeling der *Jaarboeken*. — Geenszins achten wij ons bevoegd, om het berigt van den Romeinschen Correspondent aan *the Tablet* te bevestigen; nogtans

vinden wij geen bezwaar te melden, dat ook bij ons in de jongste maanden bij herhaling de hoop op eene spoedige verschijning van den beroemden Codex verlevendigd is. Van harte wenschen wij, dat deze verwachting niet worde teleurgesteld: niet alleen, wij verklaren het openlijk en rondborstig, in het belang der wetenschap koesteren wij dezen wensch, maar vooral ook omdat wij ons vleijen, dat, na de uitgave, ieder onbevooroordeelde zal inzien, dat het «*arcanum*», zoo als DE MURALTO ten jare 1844, den Codex nog geliefde te noemen, niet door zoodanige onedele beweegredenen werd terug gehouden, als zelfs aan de edelste Pausen zijn toegedicht. Waarlijk, wat zal het afdoen, indien bij de uitgave blijken moet dat de Codex B menig verschil van lezing, menige afwijking van de Latijnsche Vulgata inhoudt? Hangt het bestaan of de eer der Kerk van de overeenkomst af? Is men dan niet reeds met een aantal varianten bekend? Hebben TISCHENDORF, DE MURALTO en voor hen anderen, niet het Handschrift ter vergelijking althans eenigen tijd mogen inzien en doorzoeken? Heeft de kardinaal MAI niet «*magna cum benevolentia*» op de vragen van TISCHENDORF, aangaande de lezing van Codex B geantwoord, zoodat deze beroemde Geleerde zich gedrongen gevoelde daarvan dankbare melding te maken èn in zijne uitgaven des N. T. èn in zijn «*Nachricht vom vaticanischen Bibelcodex*, in de *Theologische Studien und Kritiken* (1847, 1°. *Heft* s. 129 *ff.*), waar wij dan ook het: «MAI *bestätigt*» enz. veelvuldig herhaald aantreffen? — Men gelieve het toch wel te gelooven en ter harte te nemen: al wordt 1 *Joh.* V, 7. in den Vatikaanschen Codex niet aangetroffen zoo als wij het vers in de Vulgata lezen, de Kerk zal er hare Triniteitsleer niet om hebben te laten varen of te wijzigen. Niet op de getuigenis van Handschriften rust ons geloof: — de Katholieke Kerk is zich wel zeker bewust, en hare Pausen zijn zich bewust, dat — niet de afschriften — maar de boeken zelve des Nieuwen Testaments, (en zoo men aan *Kerk* eene ruimere beteekenis gelieft te geven, zullen we zeggen, dat *al* de boeken van den Bijbel) zijn niet

de factor maar het product der Kerk. Men versta ons wel: wij willen met deze niets afdingen, hetzij van de bewijskracht, hetzij van de verbindtenis der voorschriften des Bijbels; veel minder willen wij ons op eenige wijze onverschillig betoonen jegens het nimmer volprezen hemelgeschenk, waarin de Ongeschapen Geest uit eigen bron met stroomen van wijsheid en genade onze zielen laaft. Zoo goed als iemand schatten wij den Bijbel hoog: — doch dit alleen bedoelen wij te zeggen, dat volgens het begrip der Kerk, hare leer, wel verre van afhankelijk te zijn van de naauwkeurigheid of trouw van pen of stift eens afschrijvers, die een nog onuitgegeven Handschrift vervaardigde, veilig gesteld is onder bewaring en besturing des Heiligen Geestes, in het bewustzijn, dat het algemeene ligchaam der Kerk bezielt.

ONBEKENDHEID VAN PROTESTANTSCHE GELEERDEN MET DE LEER DER KATHOLIEKE KERK.

't Is den Protestanten — en ik spreek hier van de meer gevormde en geletterde — al zoo dikwerf (ook in dit maandschrift) verweten en getoond, dat zij, onbekend als ze zijn met de leer der Katholieke Kerk, veroordeelen wat zij niet kennen en lasteren wat zij zich niet de minste moeite geven te onderzoeken, dat het schier verdriet op die onverschoonbare onwetendheid, om niet iets ergers te zeggen, telkens terug te komen (1). De beroemde gravin HAHN-HAHN, met zooveel andere bekeerlingen dezer dagen, beklagen zich eenparig, dat zij te voren omtrent de Katholieke leer jammerlijk waren misleid en haar niet of verkeerdelijk hadden leeren kennen.

Een nieuw bewijs dier onkunde vinden we vóór ons in het eerste deel, eerste aflevering van een werk, dat dienen moet «tot verspreiding van kennis en bevordering der beschaving onder alle standen», waarvan een aantal geleerden,

(1) Vgl. hierboven bl. 236 en volgg.

Theologische en andere Dokters, Dominé's en Meesters zich medewerkers noemen. We bedoelen: NIEUWENHUIS' *Woordenboek* van Kunsten en Wetenschappen, herzien, omgewerkt en vermeerderd tot verspreiding van kennis en bevordering der beschaving onder alle standen, met medewerking van Dr. E. M. BEIMA, Mr. W. R. BOER, F. A. T. DELPRAT, Dr. L. J. EGELING, Ds. G. PH. L. GROSHANS, Dr. F. W. C. KRECKE, Dr. W. M. PERK, Dr. J. G. LIERNUR, Dr. C. A. J. OUDEMANS, Dr. G. D. J. SCHOTEL en Dr. P. H. J. WELLENBERGH, door Mr. S. C. SNELLEN VAN VOLLENHOVEN. Met houtgravuren, enz. Te *'s Gravenhage*, bij K. FUHRI. 1851.

De uitgever voegt er in den *prospectus* bij, dat hij «begrijpende dat bij den tegenwoordig rusteloozen vooruitgang van menschelijke kennis, het herdrukken van het oude alleen niet zoude voldoen aan de eischen, die men regt heeft hem voor te leggen, het werk in handen heeft gesteld van *eene vereeniging van geletterde mannen*, die het herzien, omwerken en vermeerderen; waardoor 't zelve te beter zal mogen strekken tot het verspreiden van kennis en het bevorderen der beschaving onder alle standen.» Nog laat hij volgen, dat de Redactie zich voorstelt, «al het degelijke der eerste uitgave te behouden.»

Of het artikeltje dat we wilden aanvoeren tot dat «degelijke der eerste uitgave» of tot de omwerking behoort, kunnen wij op dit oogenblik niet vergelijken en beslissen: maar 't is in alle geval een bewijs der verregaande onbekendheid, ook van geleerden, met de eenvoudigste punten zelfs onzer Katholieke leer. Reeds in die eerste Aflevering van 32 bladzijden is er meer dat die onkunde staaft, doch de daar gegeven verklaring van hetgeen *Absolutie* is moge volstaan.

«ABSOLUTIE, zoo leest men, is in de Christelijke kerk «het vrijspreken van zonde. In de eerste tijden werden de leden «der gemeente, die zich aan grove misdaden hadden schuldig «gemaakt, van het avondmaal geweerd of wel geheel uit de «gemeente uitgesto[o]ten, en slechts weder toegelaten na vol-

«bragte boetedoening, waarop het hoofd der gemeente de «absolutie uitsprak. Tot in de derde eeuw werd daarbij de «toestemming der leeken vereischt; doch langzamerhand werd «het absolveren een regt der bisschoppen en ging van hen, «nadat de openlijke schuldbekentenis voor de gemeente in eene «geheime bekentenis bij den priester veranderd was, op dezen «over. Tot in de IXe eeuw werd niet van alle, doch slechts «van de grootere zonden vrijgesproken; toen men evenwel «biecht en absolutie met het avondmaal verbond, werd deze «vrijspraak onder paus Innocentius III, tot alle zonden uit- «gestrekt en de absolutie beteekende niet langer de vergeving «der misdaden door de gemeente, maar der zonden voor God. «Later werd de formule *Deus* of *Christus absolvit te* veranderd «in: *ego absolvo te*, waardoor den priester het regt werd «toegekend in plaats van God vergiffenis van zonden te ver- «leenen. De Roomsch Catholijke Kerk beroept zich tot staving «van dit regt op Joh. XX: 22, 23.»

Deze regelen zijn een model van verwarring en vervalsching; er zijn bijkans zooveel onwaarheden als beweringen in; 't is natuurlijk onze bedoeling niet, die hier ter plaatse punt voor punt uiteen te halen en te wederleggen. Wij willen er ook niet op drukken, dat *absolutie* bij ons meer beteekenissen heeft dan de hier aangegevene: *absolutie* b. v. noemen wij ook zekere gebeden in de kerkelijke getijden en bij 't begraven der afgestorvenen; *absolutie* heet almede de opheffing van kerkelijke *censuren*, of de vrijspraak waardoor iemand die in den *ban* is, onder *interdict*, of *suspensie* ligt, met de Kerk verzoend wordt. Wat de algemeene of *generale absolutie* is kunnen we hier voorbijgaan. Maar wij vragen of het er door kan, dat hier de *absolutie* geheel en al verklaard wordt naar hetgeen de Protestanten er van gelieven te maken, en niet naar hetgeen de Katholieke Kerk er van leert. Daardoor wordt al dadelijk de openlijke vrijspraak van de openbare kerkelijke boeten verward met de absolutie of ontbinding en vergeving der zonden in het

II. Sakrament der Biecht. Deze magt, vervolgens, om de zonden te vergeven hebben de bisschoppen en priesters niet langzamerhand zich toegeëigend, maar zij hebben het er voor gehouden en geloofd, dat die magt hun van den beginne af door CHRISTUS zelven is gegeven, en dit niet enkel met beroep op JOANN. XX, 22, 23, maar, behalve op MATTH. XVI, 19, XVIII, 18, met beroep op de onafgebroken levende overlevering en uitoefening dier magt van der Apostelen tijden af tot op den dag van heden toe, waarvan men bij elken Katholieken Theoloog de overvloedige bewijzen kan vinden. Niet sedert Paus INNOCENSIUS III (1) beteekende de absolutie in de Biecht vergeving der zonden voor God: dat heeft zij altoos, van den beginne af, in de Kerk beteekend. Niet bij die verandering van formule werd den priester het regt toegekend om in plaats van God de zonden te vergeven: van den beginne af, onverschillig of de priester vroeger bij wijze van *gebed*, later bij wijze van *regterlijke vrijspraak*, de ontbinding verleende, kende hem de Kerk de regtsmagt toe om de zonden te vergeven. Niet ook hij *in plaats van God* vergeeft de zonden in de Biecht: maar de priester als dienaar van CHRISTUS past door dit genademiddel de verdiensten van CHRISTUS op den boeteling toe, en vergeeft daar *in de plaats*, in naam van God, door de kracht van den H. Geest,

(1) Onder 't schrijven dezer regelen gewordt mij juist het laatste n°. der *Godsdienstige Tractaatjes (Arnhem*, WITZ.), het 15e der *Gesprekken over de Godsdienst*, hetgeen handelt over het IVe der Kerkelijke Geboden. Ik zie daarin, dat insgelijks de alom verachte *Fakkel* nog onlangs beweerde dat Paus INNOCENTIUS III de oorbiecht eerst in de XIIe eeuw heeft ingesteld, 't gewone voorgeven der Protestanten. Teregt wordt daar geantwoord: «dat de Protestantsche schrijvers de instelling der biecht stellen in 't jaar 1215, in het IVe Concilie van Lateranen, komt [onder andere redenen ook] daarvan, dat in dit Concilie de tijd bepaald werd, waarop men moet biechten, terwijl ze te kortzigtig zijn, om er in te zien dat de biecht daar als eene van der Apostelen tijden af bestaande instelling voorkomt." — Wij maken van deze gelegenheid gebruik om de verspreiding dier hoogst nuttige geschriftjes dringend aan te bevelen. Bij ondervinding weet schrijver dezes wat al goeds zij uitwerken.

die hij bij zijne wijding ontving, de zonden des biechtelings, indien er overigens aan alle voorwaarden van dit Sakrament wordt voldaan.

Dit weinige, uit heel die verwarde en vervalschte voorstelling geligt, zij genoeg om de treurige onbekendheid (zoo niet opzettelijke onwetendheid) ook van geletterde Protestanten omtrent onze leer in het licht te stellen. Die onkunde, ze zij hier aan den hoofdbewerker der nieuwe uitgave, aan redacteur of herziener dier regelen te wijten, is te onvergefelijker naar mate zij ligter te verwinnen is. Hadden zij, nu er toch van woordenboeken spraak is, slechts even den *Dictionnaire de Théologie* van BERGIER, of het *Kirchen-Lexikon* van ASCHBACH, of zelfs BINDER'S *Realencyclopädie* willen inzien, zij hadden zich met een oogslag beter omtrent dat punt kunnen inlichten. Geen ook onzer Apologeten zou hen onbevredigd hebben gelaten, en in de *Kerkvergadering van Trente*, XIVe zitting, hadden zij in weinige korte hoofdstukken, en korter nog, des verkiezende, daar even verder in de dit punt rakende *canons* de leer der Katholieke Kerk kunnen lezen.

Wij achtten het noodig, nog eens op die onkunde als heerschend gebrek ook onder Protestantsche geleerden te wijzen, opdat een ieder, Katholiek of niet Katholiek, op zijne hoede zij, en zich niemand door zulke valsche voorstellingen van punten onzer Katholieke leer late misleiden. Het aangehaald artikel getuigt niet gunstig voor de zorg en naauwgezetheid, waarmede deze nieuwe uitgave van NIEUWENHUIS' *Woordenboek* herzien, omgewerkt en verbeterd wordt!

PROTESTANTSCHE STEMMEN TEGEN DE PROTESTANTSCHE PREEKMANIE.

In een artikel, getiteld: *de Liturgische Schriften der Nederlandsche Hervormde Kerk*, door D^r^. A. NIERMEYER, voorkomende in *de Gids* van October II., ontmoetten we, na menige wel-

gegronde klagt over het oneenparige en al het gebrekkige der Protestantsche Liturgie, als ook over de weinige belangstelling en de onverschilligheid, welke zij over 't algemeen bij de Protestanten, zoo predikanten als leeken, vindt, opmerkelijke bekentenissen over de al te groote plaats welke bij hen *de preek* heeft ingenomen. In ons oog is die armelijke Liturgie een zeer natuurlijk gevolg en bewijs van de onwaarheid hunner leer, die zich zoo weinig in daad en dienst vermag uit te spreken. «De eerdienst toch, we zeiden het reeds vroeger, is de hoogste toepassing der leer, is de voltooijing van de Godsdienst; en de aard, de innige natuur eener Godsdienst wordt bijzonder uit de eerdienst gekend» (1). Opmerkelijk echter zijn ons die bekentenissen, waar ze van hunne zijde, en rondweg gelijk hier, worden uitgesproken. We laten ze dadelijk zonder eenige bemerking volgen.

«Doch met de hervorming van de thans nog in gebruik zijnde stukken zal men niet genoeg gedaan hebben: het Liturgische element moet de eerdienst in haar geheel veel meer doordringen, dan daarmede toch nog het geval zou zijn. Niet ten onregte is dikwijls de klagt aangeheven, dat in de Protestantsche Kerk de preek bij de Godsdienstoefeningen nagenoeg het geheele terrein heeft ingenomen, zelfs bij feestelijke gelegenheden. Ook dan is, gelijk de algemeen betreurde van der Hoeven, Jr. in zijne bekende *Aphorismen* schreef [1], "de preek niet slechts hoofdschotel, maar het eenige geregt bijna, waaraan veel zorg besteed wordt." "Wij hebben," zegt hij, "geene lente-, geene hervormings-, geene oudejaarsfeesten, maar lente-, hervormings-, en oudejaarspreken, ja in hoe vele, vooral vaderlandsche, kerken, zal men komen, verlangende Kers-, Paasch- en Pinksterfeest te vieren, en zich met eene Kers-, Paasch- en Pinksterpreek te vreden moeten stellen?" Bij niemand zal wel de gedachte opkomen, dat wij de *leerrede* wenschten

(1) *De Katholiek*, D. XIX, bl. 143.

[1] Thans geplaatst in zijn »Proza en Poëzij." Leeuw. 1850. Zie bl. 17.

afgeschaft. Hoe zou eene Kerk, zonder de levende verkondiging des Woords, kunnen bestaan? Neen, maar "men kan," gelijk ook de genoemde Schrijver zegt, "men kan het eene doen en het andere niet nalaten." Men overdrijve niet meer wat de plaats betreft, die het *prediken* bij de Godsdienstoefeningen inneemt, — hetgeen zelfs zoo ver gaat, dat ook over den Heidelbergschen Catechismus *gepredikt* worden moet, terwijl het der Gemeente tot oneindig veel meer voordeel zou verstrekken, wanneer deze *prediking* in eene *onderwijzing*, wel voor allen toegankelijk, maar bepaaldelijk voor het opkomende geslacht bestemd, veranderd werd. Langs dien weg, en ook langs dien weg alleen, zou men een middel gevonden hebben, om te voldoen aan het Synodale voorschrift, hetwelk beveelt ten platten lande geregeld zomer-katechisatiën te houden. — In één woord, wat een "begeisterter Schriftsteller," de Eerwaarde Kienlen, onlangs in een opstel, waarin hij de preekmanie in de Protestantsche Kerk gispt, — een opstel, tot onze blijdschap reeds door eene bevoegde hand in onze taal overgebragt, — wat deze man schreef [1], wij zeggen het hem gaarne na: "Men geve om drie dingen: eene liturgie, eene liturgie, eene liturgie, in plaats van de drie Ciceroonsche elocutie, elocutie, elocutie! Men geve ons welluidende gebeden en gezangen, waarin de waarlijk Christelijke geest, dien alle geloovigen gemeen hebben, in liefelijke verscheidenheid rondwandelt. Men late ons Godsdienstoefeningen, waarbij de preek hoofdzaak is, maar men schenke ons ook zulke, waarin de preek eene ondergeschikte plaats bekleedt of geheel wegvalt, en die alleen uit bidden, zingen en voorlezen bestaan. Men beperke het eeuwige geredekavel bij bijzondere gelegenheden, en verwissele het met gepaste formulieren. Ook versmade men in zoodanige gevallen zekere symbolische gebruiken niet." Langs dien weg

---

[1] "Teekenen en Vragen des Tijds," enz. Uit het Hoogd., door E. Moll, Theol. Dr. en Pred. te Goes. Goes, 1851. bl. 74 v.

zou ook niet meer zoo altijd de persoon des Predikants bij de Godsdienstoefeningen op den voorgrond treden, als nu noodwendig het geval is, en zou de gemeente meer met hem en hij met de gemeente, als een broeder onder broeders, werkzaam zijn, gelijk de geest van het Protestantisme vordert. Zoodra toch de leeraar zijne eigene woorden spreekt, ontvangt zijne persoonlijkheid van zelve zeker overwigt (1), terwijl zij terugtreedt zoodra hij zich van formuliertaal bedient, want, ofschoon hij alleen zich daarbij doet *hooren*, hij is slechts als de tolk der *gemeente*, die op deze wijze uitspreekt, wat zij zich te binnen brengt, wat in haar bewustzijn reeds vroeger was doorgedrongen, wat het *hare* is. Langs dien weg zou het te gelijkertijd zeker minder dan thans, van den leeraar en zijne prediking afhankelijk worden gemaakt, of men de Godsdienstoefeningen bijwoonde, en of men zelfs geheel de Kerkelijke gemeenschap met zijne broederen aanhield, of niet.»

(1) Van hoeveel gewigt dit zelfde bezwaar tegen het Protestantisme is, hebben wij in onze Afl. voor April ll., bl. 214 en volg. bewezen, waar we ook de woorden van den Lutherschen predikant DEIMAN en de getuigenis van de schrijvers der *Bijdragen* ter bevestiging van ons beweren hebben aangevoerd.

CORRESPONDENTIE.

De vriendelijke Schenker van het exemplaar: L. VAN VELTHEM'S *Spiegel Historiaal* aan de Redactie van *de Katholiek*, ons geworden door tusschenkomst van den boekhandelaar C. L. VAN LANGENHUYSEN te *Amsterdam*, wordt bij dezen van de goede ontvangst bij de Redactie en van haren dank beleefdelijk verwittigd.

NEKROLOGIE.

De *Katholiek* heeft wederom een droevigen pligt te vervullen: wederom moet hij den tol zijner hulde brengen aan eenen dierbaren afgestorvene, van wiens overlijden de treurmare reeds alom doorgedrongen en met de grootste deelneming gehoord is. Onze lezers begrijpen, dat wij spreken van den Hoogwelgeboren Hoogwaardigen Heer CORNELIUS LUDOVICUS baron VAN WIJKERSLOOTH, heer van *Schalkwijk*, bisschop van *Curium i. p. i.*, huisprelaat van Zijne Heiligheid en Assistent bij den Pauselijken Troon, Commandeur der orden van den Nederlandschen Leeuw en van den H. GREGORIUS, Bezorger der Overzeesche Zendingen, enz. De hulde welke wij zijner nagedachtenis brengen willen, zal niet bestaan in breede lofspraken op zijn leven en in lange jammerklagten over zijn dood; want waar de feiten spreken,

daar zijn de woorden te veel. Een kort overzigt van 's mans levensloop, vermeldende zijne voornaamste strevingen en de daaraan zoo van den pauselijken als koninklijken troon ten deel gevallen erkenning, zal den Hoogwaardigen Overledene beter prijzen dan wij met alle woorden van roem zouden kunnen doen.

Hij werd geboren te *Haarlem*, den 25 Mei 1786. Zijn vader was de HWgeb. heer Mr. HENRICUS JACOBUS baron VAN WIJKERSLOOTH VAN WEERDESTEIJN; zijne moeder ANNA MARIA baronesse RAM VAN SCHALKWIJK.

Het zij ons geoorloofd hier een paar historische bijzonderheden, rakende de familie RAM VAN SCHALKWIJK, aan te teekenen. Haar werden, tijdens de Reformatie, de heerlijke regten van *Schalkwijk* ontnomen; niettemin bleef zij er altijd den naam van voeren. Eerst in 1821 heeft de HWgeb. Freule TIMOTHEA MARIA RAM VAN SCHALKWIJK de heerlijkheid *Schalkwijk* door aankoop in de familie terug gebragt. — Op het kasteel te *Schalkwijk* was eene kapel, in welke tijdens de vervolging een priester met name VAN DER HORST, de H. Mis las, waartoe de Katholieken heimelijk werden toegelaten. Ofschoon dit toen strengelijk verboden was, hield evenwel de aan haar geloof getrouw geblevene familie RAM VAN SCHALKWIJK vol, met den priester te herbergen en de geloovigen in de kapel tot de godsdienstoefening toe te laten. Daar brak op zekeren dag het onweder los: met geweld drong men het kasteel binnen en nam den priester gevangen. Hierop volgde een, te *Utrecht* geveld, vonnis, waarbij de eerw. VAN DER HORST ten lande uit gebannen, en de sloping van het kasteel te *Schalkwijk* bevolen werd. Wij behoeven niet te zeggen, dat het vonnis ten uitvoer is gelegd. De edele familie heeft toen, voor eenigen tijd, de wijk naar

Spanje genomen. — Keeren wij nu tot den jongen CORNELIUS LUDOVICUS terug.

Eenige dagen na zijne geboorte, werd hij reeds door zijne godvruchtige moeder, ter gelegenheid van haren kerkgang, mede naar het heiligdom gebragt en den Heere toegewijd. Wij zullen zien, dat hare wenschen niet onvervuld zijn gebleven.

In het ouderlijk huis ontving hij de eerste opvoeding, tot welke inzonderheid hebben medegewerkt twee, om de revolutionaire vervolging uit hun vaderland gevlugte, Fransche priesters, de Eerw. heeren ISNARD, later pastoor van S. Pieter te *Amiens*, en LOMBAL die daarna pastoor geworden is te *Stenéij* bij *Verdun*. Toen hij, tot in zijn vijftiende jaar onder dezer leiding geweest was, werd hij met een jongeren broeder (1), den 9 November van het jaar 1800, naar *Wilkinghege*, bij *Munster*, gebragt, alwaar geëmigreerde Fransche priesters een huis van opvoeding en onderwijs (later naar *Borgh* verlegd) hadden opgerigt. In datzelfde huis hebben meer Nederlanders, die zich in vervolg van tijd onderscheiden hebben, en gedeeltelijk nog heden aanzienlijke betrekkingen in Kerk of Staat bekleeden, hunne opvoeding ontvangen. De herinnering aan dat verblijf zijner jeugd was den overledenen Bisschop steeds dierbaar, gelijk degenen, die er hem vaak van hoorden spreken, getuigen kunnen: en het verdient vermelding, om welke reden vooral hij dier inrigting zoo bestendige achting en liefde toedroeg. Dit bleek krachtig, toen hij op den 9 November ll., daags voor zijn dood, te kennen gaf, dat hij, juist een en vijftig jaren geleden dat huis binnen tredende, den grondslag zijner eeuwige

(1) JACOBUS THEODORUS HENRICUS, in 1808, ruim negentien jaren oud, auditeur bij den Staatsraad zijnde, overleden.

zaligheid, waarvan hij de werkelijke verkrijging nu zoo nabij hoopte te zijn, gelegd had.

Terwijl hij in het gemelde huis zijne tot den geleerden stand voorbereidende studien, die der philosofie ingesloten, verrigtte, ontwikkelde zich bij hem de neiging tot den geestelijken staat, hetwelk hij ook zijnen ouders verklaarde. Niettemin werd goedgevonden, dat hij, *Wilkinghege* verlaten hebbende, zich op de kennis van het regt zoude toeleggen. Dien ten gevolge ging de jonge baron VAN WIJKERSLOOTH naar *Brussel*, werwaarts, sedert den ondergang der Leuvensche Universiteit, een gedeelte der studien was overgebragt. Daar volgde hij, twee jaren lang, de regtsgeleerde lessen, onder anderen van den heer VAN GOBBELSCHROY, den vader des gewezen ministers van Koning WILLEM I. Doch in zijn binnenste vernam hij steeds de stem, die hem elders en tot wat hoogers riep. Daarin erkende hij de stem Gods en zijne verpligting om, deze volgende, alle wereldsche wenschen af te leggen, en zich ten dienste te stellen der Kerk van CHRISTUS.

Hij begaf zich dan, in Januarij 1807, naar het theologisch seminarie te *Warmond*, waar hij zich van stonde af aan zoowel met veel ijver op het beoefenen der godgeleerdheid, als met groote naauwgezetheid op het leiden van het klerikale leven toelegde. In 1811, den 25ª Junij, werd hij, te *Paderborn*, priester gewijd. Met welken uitslag, zoo ten aanzien van kunde als van deugd, hij ruim vier jaren in het seminarie had doorgebragt, moge niet alleen zijne wijding, maar ook, en wel inzonderheid, zijne spoedig gevolgde aanstelling tot Professor in voornoemd seminarie getuigen. Reeds in October van hetzelfde jaar ving hij aan theologische voorlezingen te houden, en voortdurend heeft hij het hoogleeraarsambt bekleed, en verschillende

takken der theologische wetenschap onderwezen, tot dat hij, in 1833, de bisschoppelijke wijding ontving. Hoe ernstig hij al dadelijk zijne taak opnam, blijkt uit den ijver, waarmede hij zich toelegde, en die zoover ging, dat zijne gezondheid er niet tegen bestand was, en hij een tijd lang aan de gevolgen der overspanning lijdende bleef.

Voor hem en zijne vrienden, welke buiten 's lands, als ware het nog in den tijd der onderdrukking geweest, hunne opvoeding ontvangen hadden, moest het duidelijk zijn, dat den Katholieken van *Nederland*, om zich te kunnen ontwikkelen en van de eenige jaren vroeger verkregene gelijkstelling met de Hervormden het geheele genot te kunnen verkrijgen, iets inzonderheid ontbrak, namelijk de gelegenheid om binnen 's lands tot de hoogere studien behoorlijk voorbereid te worden; en voor den professor der godgeleerdheid in het seminarie moest het allerduidelijkst zijn, dat, in de Hollandsche Zending, de voorbereidende opleiding der jonge lieden, welke zich tot den geestelijken staat bestemden, veel te wenschen overliet. Een man als WIJKERSLOOTH, die geheel doordrongen was van kerkelijken zin, moest het vooral bejammeren, dat zoodanige jonge lieden tot aan den tijd toe, waarop zij na het eindigen der zoogenaamde *humaniora* in het seminarie te *Warmond* konden aangenomen worden, bijna geheel aan zich zelven overgelaten, en in alle gevallen zonder eenige bepaalde opleiding tot hun toekomstigen levenstaat waren. Inderdaad, die bekend is met hetgeen de Katholieke Kerk van hare dienaren vordert, en met hetgeen zij omtrent de opleiding der aanstaande geestelijken in het Concilie van *Trente (Sess. 23 de ref. c. 18)* heeft vastgesteld, die ziet gereedelijk in, dat een zoogenaamd groot seminarie, wanneer het alleen staat, aan de eischen niet voldoen kan. Deze en dergelijke over-

wegingen bragten er een drietal vrienden toe om de vestiging te ondernemen van een opvoedingsgesticht, dat inzonderheid ook als voorbereiding tot het seminarie dienen zoude. Deze waren de Eerw. Heeren VAN BOMMEL, die thans bloeit als Bisschop van *Luik*, VAN NIEL, en professor WIJKERSLOOTH, die met de waardigheid van president der nieuwe inrigting bekleed werd. Het drietal verwierf den eigendom van de hofstede *Hageveld*, onder *Velzen*, en in 1817 kwam daar het gesticht tot stand, uit hetwelk sedert zoo vele verdienstelijke mannen, inzonderheid onder de geestelijkheid, zijn voortgekomen, en dat, met er tijd eigendom van het Aartspriesterschap *Holland* geworden, sedert lang de eerste afdeeling van het seminarie te *Warmond* is.

Terwijl WYKERSLOOTH veel genoegen smaakte van den bloei der inrigting, welke hij tot stand had helpen brengen, werd zijne hulp ingeroepen tot de uitvoering van een grootsch plan, betreffende de inrigting in welke hij als hoogleeraar werkzaam was. Het gebouw van het Seminarie te *Warmond* was veel te bekrompen, en ook ongeschikt om doelmatig vergroot en ingerigt te worden. Men besloot tot het maken van een geheel nieuw gebouw. Groote sommen gelds waren daartoe noodig en werden van de geloovigen gevraagd. Professor WYKERSLOOTH nam het welslagen dier onderneming zeer ter harte; hij werd haar voorspraak bij zijne familie en dezer aanzienlijke betrekkingen; en niet gering is het gedeelte der toen verbouwde sommen, dat men aan hem te danken had. Het was dus slechts betaling van schuld, dat men hem de eer gaf van den eersten steen des nieuwen gebouws te leggen. In 1822 kwam het tot stand. Toen in 1843 dit gebouw aanmerkelijk vergroot werd, heeft hij, als Bisschop, den *lapis primarius* en de grondslagen der nieuwe kapel gezegend.

In 1823 opende zich een nieuw veld voor zijn zielenijver: toen begonnen namelijk zijne bemoeijingen met de kerkelijke zaken in onze West-Indische bezittingen. In de kolonie *Suriname* was bijna geen spoor meer te vinden van onze H. Godsdienst, en de eerw. Missionarissen WENNEKERS en VAN DER HORST, kortelings derwaarts gegaan, ondervonden er naauwelijks iets anders dan bespotting en tegenwerking. Zij verkeerden ook in de grootste armoede. Maar WIJKERSLOOTH bemoedigde en ondersteunde hen; hij wist hier te lande de belangstelling voor de in geestelijk opzigt zoo ongelukkige bewoners dier verre gewesten, en voor de ijvervolle zendelingen op te wekken; hij zorgde, dat in de plaats der daar zoo spoedig bezweken priesters anderen optraden, en wel vooreerst de eerw. heeren VAN DER WEIJDE, en de daarna zoo beroemd geworden GROOFF; hem moet men naast God en diegenen die zich zelven opofferden, het behoud des geloofs aldaar danken. In 1844 werd hij ook belast met de behartiging der kerkelijke belangen van onze Oost-Indische bezittingen, zoodat hij van toen af was *Bezorger der Overzeesche Zendingen*. Wij behoeven van zijn rusteloos ijveren voor de geestelijke belangen van die verre oorden geene bijzonderheden aan te teekenen; zij liggen een ieder, althans ieder Katholiek, nog versch in het geheugen.

Wij willen hier het heillooze jaar 1825, toen met zoo vele andere opvoedingsgestichten, ook *Hageveld* door éénen slag vernietigd werd, stilzwijgend voorbij gaan; wij willen van het treurig vooruitzigt, dat het pas gebouwde seminarie te *Warmond* in korten tijd geene bewoners meer hebben zoude, niet spreken; de Katholieke Kerk in *Nederland* heeft die harde beproeving glansrijk doorgestaan, en WIJKERSLOOTH met haar. Wij willen liever vermelden, hoe hij, toen *Warmond* meer dan ooit te voren bevolkt

was, en *Hageveld* op nieuw bloeide, in 1830, op den feestdag van den H. WILLIBRORDUS het plan opvatte, en vervolgens doorzette, om voor diegenen uit de katholieke jongelingschap, welke zich mogten willen voorbereiden tot het volgen van de akademische lessen, eene inrigting van opvoeding en onderwijs te stichten, waar zij zoo in godsdienstig en zedelijk, als in wetenschappelijk opzigt alles zouden vinden, dat verlangd kon worden. Hét gelukte hem door aankoop eigenaar te worden van het *Huis te Katwijk*, en op den 7 Junij 1831 opende hij het Instituut te *Katwijk aan den Rhijn*. Het is niet noodig te zeggen, hoe groot eene weldaad daardoor aan de Katholieken in *Nederland* bewezen werd; de menigte van jongelingen, sedert dien tijd daar opgevoed, en de noodzakelijkheid van herhaalde vergrooting der gebouwen, bewijzen ten duidelijkste, dat de Katholieken die stichting als eene onschatbare weldaad aanzien, en zijn de welsprekendste lofrede voor den stichter.

De tijd brak nu aan, waarop aan zoo vele verdiensten, bij de Kerk, de hoogste erkenning zou ten deel vallen. Op den 7 Februarij 1832 benoemde Paus GREGORIUS XVI den hoogleeraar CORNELIUS LUDOVICUS baron VAN WIJKERSLOOTH tot Bisschop van *Curium i. p. i.* De steeds eenzijdige politiek van Koning WILLEM I vertraagde eerst een tijd lang de uitwerkselen dier benoeming; doch zij bezon zich, en op den 15 September 1833 werd de benoemde, te *Munster*, Bisschop gewijd door CASPAR MAXIMILIAAN, Bisschop van *Munster*, (die hem, tijdens zijn verblijf te *Wilkinghege*, ook het H. Vormsel had toegediend), geassisteerd door CLEMENS AUGUST, later Bisschop van *Keulen*, en den baron DE BEIJER, Wij-bisschop van *Keulen*.

Reeds spoedig na zijne wijding ving de Hoogw. Bis-

schop van *Curium*, overeenkomstig de inzigten van de Congregatie *de propaganda* en op uitnoodiging van den toenmaligen Vice-Superior der Zending, die reizen aan tot toediening van het Sacrament des Vormsels, welke de onvermoeide man sedert gestadig voortzette en herhaalde, en welke door de blijdschap der geloovigen, juichende over het geluk, dat zij, na meer dan twee honderdjarige onderdrukking, eindelijk weer een nederlandsch Bisschop, en wel een man van oud-adelijken stam en groot vermogen, in hun midden mogten zien en van zijne handen de H. Sacramenten ontvangen, niet zelden tot ware zegetogten gemaakt werden. De eerste dier reizen ging uit van *Warmond*, op den 13 October 1833 en bepaalde zich tot het Dekanaat van *Rhijnland*. In de volgende jaren doorkruiste ZHoogw. bij herhaling geheel het gebied der Zending, binnen welke hij aan meer dan tweemaal honderd en elf duizend geloovigen het H. Vormsel toediende. De tijd heeft ons ontbroken, om van het getal der wijdingen, door hem verrigt, juiste opgave te erlangen; maar men kan aannemen, dat hij voor den saeculieren Clerus der Zending alleen, jaarlijks ruim twintig priesters gewijd en alzoo aan een niet geringer getal ieder der orders beneden het priesterschap toegediend heeft. Het schijnt, dat de Voorzienigheid er behagen in geschept heeft, om de gelegenheden tot het verrigten van bisschoppelijke ordesfunctiën voor ZHoogw. van *Curium* te vermenigvuldigen. Hij is *consecrator* geweest van zes Bisschoppen, en assistent bij vier Bisschopswijdingen, eene van welke in de maand April 1840 te *Rome* plaats had. De ijver van *Nederlands* Katholieken, om in de plaats van hunne oude, vervallen en te klein geworden schuur- en huiskerken, betamelijke gebouwen tot het H. Offer en de

andere openbare godsdienstoefeningen op te rigten, riep hem tot de consecratie van drie en zeventig kerken. En nu gaan wij nog de wijding van kerkhoven en vele andere pontificale plegtigheden met stilzwijgen voorbij.

Het is natuurlijk, dat de Prelaat, steeds zoo gehecht aan den Apostolischen Stoel, eenige jaren den mijter gedragen hebbende, eene bedevaart ondernam *ad limina Apostolorum*. Welk Bisschopshart verzucht niet vaak naar *Rome*, waar de volheid is en het middelpunt van geheel het episcopaat? ZHoogw. vertrok den 4 December 1839, kwam den 31 Januarij daaraanvolgende te *Rome*, vertoefde er tot den 28 April, en bevond zich den 20 Junij 1840 weer in *Nederland*. Als blijk van 's Pausen genegenheid, had hij de benoeming ontvangen tot Huisprelaat van Z. H. en Assistent bij den Pauselijken troon. Bij eene tweede reis naar de hoofdstad der Christenheid, in Januarij 1847 ondernomen, werd hij benoemd tot Commandeur der orde van St. GREGORIUS.

Vroeger reeds, namelijk in het laatst van 1840, had Koning WILLEM II, die, na den troonsafstand zijns vaders, in *Nederland* met regtvaardigheid en billijkheid regeerde, den Hoogw. Bisschop tot Commandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd. En dit blijk van onderscheiding had te meer waarde, omdat het volgde op een groot blijk van vertrouwen, namelijk de benoeming tot lid der Staatscommissie, welke kort te voren, ten einde de tegen het openbaar onderwijs ingebragte bezwaren te onderzoeken en de noodig geachte voorstellingen te doen, was gevormd geworden. Wij behoeven van 's Bisschops streven, in de laatstvermelde qualiteit, geene bijzonderheden te vermelden; het publiek is bekend geworden met het rapport der Commissie en met de

daarbij gevoegde afzonderlijke nota van ZHoogw., als ook met onderscheidene opstellen door hem bij de Commissie ingeleverd. Het is waar, dat de onmiddelijke resultaten van de bemoeijingen der Commissie weinig verblijdend zijn geweest; maar wij houden het voor zeker, dat de toen door den Bisschop van *Curium* aangewende pogingen het hare hebben toegebragt, zoo tot het nemen van het Koninklijk besluit van den 2 Januarij 1842, als tot het uitdrukkelijk opnemen van de vrijheid van onderwijs in de Grondwet, bij dezer later gevolgde herziening.

Ofschoon wij dit overzigt van 's mans levensloop als zeer onvolledig erkennen, zoo moeten wij evenwel, om de grenzen van een nekrologisch artikel niet al te ver te overschrijden, hier reeds den afloop van dat leven vermelden. Hetzij ons niettemin vergund vooraf nog te wijzen op die menigvuldige deugden, op dien echt priesterlijken en bisschoppelijken geest, op dien zich nimmer verloochend hebbenden kerkelijken zin, welke een ieder en zij vooral, die het voorregt hadden, hem veel van naderbij te zien, in hem hebben kunnen opmerken. En alhoewel hij bij zijn leven, sprekende over zoogenaamde bidprentjes, verklaarde, dat zijne vrienden hem na zijnen dood niet mogten kanonizeren, zoo vermeenen wij nogthans van de menigvuldige weldaden aan allerlei soort van behoeftigen door hem bewezen, en van 't geen hij voor de H. Godsdienst ten offer bragt, niet geheel te mogen zwijgen. In de laatste maanden zijns levens, stichtte hij nog een R. K. Wees- en oude vrouwenhuis te *Oegstgeest*, waaraan hij aanzienlijke sommen te koste heeft gelegd; van beschikkingen, na zijnen dood te verwezenlijken, vermogen wij geene bijzonderheden te vermelden, maar zijn wij zeker genoeg, dat zij een leven, vol van liefdadigheid en godsdienstigheid, waardig bekroonen.

Zulk een man was het, dien den 10ᵉ November jl., op zijne buitenplaats *Duinzigt*, onder *Oegstgeest*, de dood aan de Katholieken van *Nederland* ontrukt heeft. Maar is hij zelf niet meer onder ons, wij hebben hem toch niet geheel verloren. Want behalve onze hoop, dat hij voor ons een voorspreker bij God zijn zal, bezitten wij hetgeen hij tot stand gebragt heeft, of tot stand heeft helpen brengen. Zijn naam is daarom op de lippen van alle Katholieken der Zending, zijne nagedachtenis zal in zegening blijven, en zijn leven en streven is voor de Kerkgeschiedenis van *Nederland* eene schoone bladzijde te meer.

DE TWIST OVER DE GRONINGER SCHOOL.

Een woord aan de Gemeente te 's Gravenhage door P. Hofstede de Groot. De Groninger School in haren strijd door Dr. D. J. Boedes, Predikant te Rotterdam. — Mr. A. Mackay aan P. Hofstede de Groot. Dissonanten met den grondtoon onzer eeuw, Aphorismen door L. J. van Rhijn, Predikant te Chaam.

Is er iets nieuws in de hierboven genoemde geschriften? Helaas neen, niet het minste. Of zou het iets nieuws zijn, dat de Protestanten met elkander twisten, dat deze ten stelligste ontkent wat gene ten stelligste bevestigt, dat de een den ander beschuldigt van leervervalsching, van ongeloof, van dweeperij, en dat ieder streeft naar een gezag waarop niemand regt heeft, en 't welk dus niets anders

kan zijn dan dwingelandij? Dus is het wezen, dus de innige aard van het Protestantisme. Het is de revolutie in het rijk des geestes, en zet zijne ontkenningen tot zoo lang voort, dat het in 't onbepaalde niet vergaat, en zijn volstrekte grondeloosheid blijkt.

Men kan er uit opmaken, dat zoo wij, naar aanleiding dier geschriften, over de revolutie in het Protestantisme spreken gaan, wij het alleen doen om dat het tot onze taak behoort, en de herhaling der waarheid haar nut kan hebben, maar wij ons geenzins voelen aangetrokken door dit zoo treurig en onbehagelijk onderwerp.

Gewoonlijk stellen de Protestanten zich voor, dat wij ons over niets zoo zeer verheugen als over hunne verdeeldheid en twist, dat wij lagchen, juichen, zegepraal vieren bij het droevige schouwspel 't welk ons hunne godsdienst biedt, kortom, dat wij een niet goed vermaak scheppen in deze waarlijk niet goede zaak. Het kan zijn, dat een of ander Katholiek door een dergelijk gevoel vermeesterd wordt. Men zal wel niet ontkennen, dat de bekoring soms al zeer groot voor hem is, en dat hij, om zich b. v. met het Groningsche krakeel eens te verlustigen, slechts een schitterend voetlicht hoefde te plaatsen voor het tooneeltje waarop de Protestantsche groep aan het worstelen is. Wij zouden het zeker moeten afkeuren. Echter zouden we vreezen zeer onbillijk te zijn, indien wij het hem niet gereedelijk vergaven. Hoe! het zou hem dan zoo hoog zijn aan te rekenen, indien hij, zoo wreedelijk vervolgd, zoo onophoudelijk gehoond en verguisd, zoo tegen alle goede trouw nog dagelijks miskend en beleedigd, een oogenblik, ach! een oogenblik aan zijne smarte dacht, en nu, om zich over alles te wreken, zeide: gij zijt belagchelijk!

Maar de Protestanten bedriegen zich. Indien hunne

verdeeldheid onze vreugde moet uitmaken, dan waarlijk ontbreekt daaraan niets meer, en hebben we die overvloedig genoten. Wenschen wij dan den ondergang van het Protestantisme niet? Wij wenschen dien niet alleen, maar wij zijn er zeker van, en behoeven dien uit dezen of genen twist niet eerst op te maken. Ook gaat het Protestantisme niet door enkel twisten ten gronde. Het zou moeijelijk te zeggen zijn of het daarvoor beter ware, dat de orthodoxen zich stil hielden en zwegen. Voor dezen zieke zijn slapen en waken even verderfelijk. — Maar bijzonder komt hier in aanmerking, dat de naam des Verlossers, de naam in welken alleen behoud en zaligheid is, de naam, waarvoor alle knieën moeten gebogen worden, die in den hemel, op de aarde of onder de aarde zijn, steeds meer openlijk in het Protestantisme verloochend wordt. En als nu daarover de ergerlijkste twist ontbrandt, waarin de diepte, de booze natuur, de verwoestende krachten der dwaling zich op nieuw openbaren, is dit dan voor de Katholieken een zoo behagelijk en niet een allertreurigst schouwspel?

Welk is het eenig wezenlijk belang dat wij er in kunnen stellen? Te zien, tot hoe ver de oplossing reeds gevorderd zij, en of het oogenblik dan nog niet nadert, waarop de lang verbeide terugkeer onzer dolende broeders zal plaats hebben. Het gevoel, waardoor de Katholieken daarbij bezield worden, heeft niets beleedigends voor de Protestanten. Het spruit voort uit liefde voor hunnen God en Verlosser, wiens eer er mede gemoeid is — uit liefde voor de Kerk, Zijne heilige bruid en hunne moeder, die hen baart ten eeuwigen leven — uit liefde voor den naaste, vrijgekocht als zij voor een oneindigen prijs, en dien ze verpligt zijn gelijk zich zelven te beminnen.

Er zijn er, wij weten het, naar wier gevoelen ook

dat eenige belang vergaat, hetwelk wij in de oneenigheid der Protestanten zeiden te stellen. Zij zien eene eeuw van ongeloof en barbaarschheid te gemoet, en niet eene zegepraal van CHRISTUS. Maar wij kunnen die meening niet maken tot de onze. Wij kunnen, om van niets anders te spreken, ons geene wereld voorstellen, die zelfs geen valsch geloof meer bezit. De mensch heeft behoefte aan waarheid, aan de hoogste, de geheimvolste waarheid, en de dwaling kan onder de Christenvolken slechts duren in die evenredigheid als daarin meer of minder waarheid is overgebleven. Zoo lang die voorraad strekt, kan de maatschappelijke mensch op haren kronkelweg voort dolen, maar is hij eenmaal opgeteerd en vergaan, dan dringen hem ontelbare behoeften, dan wordt zijn gebrek onverdragelijk, en een zedelijke dwang voert den verloren zoon naar de ouderlijke woning terug.

De twist waarvan we een kort verslag zullen geven, zal het ons doen zien. Want ofschoon hij slechts de kleine Hervormde Kerk van Nederland beroert, hij betreft de gewigtigste vragen, en stelt ons, ten minste in algemeene trekken, de overal elders plaats hebbende oplossing voor.

De hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT verhaalt, bij wat gelegenheid de nimmer eindigende strijd weder hervat is. Zich tot de Hervormde gemeente van *'s Gravenhage* wendende zegt hij: «Uw Leeraar D. Timmers Verhoeven die «als Secretaris der Synode in de weken, dat zij bijeen is, «veelal overstelpt is van werk, volgde de oude gewoonte «om zich door leden der Synode hulp te verschaffen, en «vroeg zoo ook mij, voor hem in die dagen eene pre«dikbeurt waar te nemen. Ik nam dit aan. Gelijk vroeger «nu en dan, predikte ik dus den 6 Julij voor hem, «'s morgens in de Groote Kerk.»

«Prediken is mij altijd een vermoeijend en mijn niet «sterk gestel aangrijpend werk; doch ik doe het gaarne «als ik eenigszins kan; want wie, die den Heer lief heeft «en in Hem zijne ruste, vreugde en zaligheid heeft ge«vonden, prijst dien eenige niet gaarne aan anderen aan «en klimt niet gaarne, biddende en zingende en den Heer «en zijne liefde afmalende, met de Gemeente tot in «eene hoogere wereld van geloof en liefde, om zoo «reeds hier den voorsmaak van hemel-zaligheid te ge«nieten?»

Dat de hoogleeraar van zijn zwak gestel spreekt is niet merkwaardig; 't is de gewone protestantsche toon steeds vol van het huiselijk ik; maar bijzonder merkwaardig is het, dat hij al aanstonds spreekt van zijne overgroote liefde voor CHRISTUS.

«Ook den 6 Julij predikte ik met zulk een gevoel. «Mijn text was Math. XIX: 20, waar de rijke jongeling «den Heer vraagt: *Al deze dingen heb ik onderhouden «van mijne jeugd af; wat ontbreekt mij nog?* — Maar «mijn prediken is een onderwerp van twistgeschrijf in de «dagbladen geworden. — Ik ben persoonlijk aangevallen; «*de Nederlander* (en men weet, wie dit blad schrijft) «heeft mij nu reeds meermalen hierover [dat ik nog «preken dorst] verguisd. Nu is het wel niet aangenaam, «in dagbladen te worden aangewezen als iemand die «woord en eed breekt; maar ik ben het wel gewoon, «verguisd te worden zonder dat ik het mij aantrek. De «leerling is niet meer dan de Meester. Hebben de wereld«en kerkwijzen in Zijne eeuw Hem bespot en gelasterd, «en als Godslasteraar ter dood veroordeeld: zouden wij «ons dan kunnen beklagen, indien zij in onze dagen «voortgaan dat te doen? indien zij den Meester ook nu

«nog in zijne volgelingen zoeken uit te werpen uit de «Synagoge? Indien zij ook nu meenen, daarmede Gode «een dienst te doen, dewijl zij Hem niet als Vader in «Jesus Christus kennen?»

Ziedaar iemand die de Godheid van Christus loochent, en op hetzelfde oogenblik dat hem dit verweten wordt, handen en oogen ten hemel slaat met de betuiging, dat hij om de liefde van JESUS CHRISTUS en op diens voorbeeld, lastering en spot geduldig zal verdragen! — Wij hebben daar niets meer bij te voegen.

Alles gaat voort op dienzelfden toon. Zoo wordt de verdediging der zoogenaamde Groninger school, welke den eigenlijken inhoud van het geschrift uitmaakt, op de volgende wijze aangevoerd:

«Bovendien is er veel zonde en dwaling in de Hervormde «Kerk van vroegeren en lateren tijd, welke wij niet goed-«keuren, maar gaarne zoude wegnemen. Wij hebben bij «voorbeeld niets op met het veroordeelen en verdoemen van «andersdenkenden: wij betreuren het innig, dat er in 1618 «en 1619 eene scheuring in onze Kerk plaats had, waarbij «vele Dordsche Vaders in woord en daad een ijver toonden, «die niet uit den heiligen geest van Christus was.» [Wat «die Dordsche Vaders verkeerds geleerd hebben wordt niet «gezegd] Meer onjuist en onwaar kunnen wij dan ook wel «niet geschilderd worden, dan de *Nederlander* N°. 317 «onlangs deed, toen hij ons woordvoerders eener school «noemde «welke in de onfeilbaarheid der Heilige Schrift ««in de Godheid des Heeren, en in de uitdelging der ««schuld door het bloed des kruisses, de grondslagen van ««het zalig en heiligmakend geloof der Gemeente bestrijdt.» «Dit zou ons werk zijn — *bestrijden?* strijdvoeren tegen «andersdenkenden? en wel bestrijden van *de grondslagen*

«des geloofs? Neen, strijden, weerleggen, aantasten van «anderen is ons werk niet.»

Die uitroep: «Dit zou ons werk zijn — *bestrijden?*» enz. is wel van dezelfde soort als de voorgaande liefdebetuiging voor CHRISTUS. 't Is immers de vraag niet, of gij de leerstukken door *de Nederlander* opgenoemd *onmiddellijk* aantast en ontkent, dan of gij het *middellijk* doet door eene geheel andere, met die geloofstukken strijdige, leer voor te dragen.

Maar de Hoogleeraar zal een bewijs geven van zijn echt Nederlandsch Gereformeerd geloof. «Wij zouden *kunnen* «gaan buiten de grenzen der Hervormde Kerk. Ziet zelve, «of wij het doen.

«Ik wil u daartoe niet rondvoeren in de doolhoven der «aloude godgeleerdheid, om welligt den schijn op mij te «laden, dat ik u verschalken wilde. Neen, de zaak is «eenvoudig; ik zal u op een open en bekend terrein «brengen.

De Hoogleeraar zegt er dezen derden keer nog uitdrukkelijk bij, dat hij niemand «verschalken» wil. Welk is dan het bewijs? Hij vervolgt:

«Telkens als gij het heilig Avondmaal des Heeren gaat «vieren, worden u naar eene aloude gewoonte onzer Her«vormde Kerk, vroeger alleen in sommige streken nu «overal in gebruik, deze vier vragen voorgesteld:

Hierop schrijft hij dat formulier uit, en eindigt met deze zoete woorden:

«Het zal u gaan, als mij: Gij hoort in die eenvoudige, «duidelijke, gemakkelijke woorden den hoofd-inhoud van «het geheele Evangelie der zaligheid, en verblijdt u met «mij, dat onze Kerk deze schoone belijdenis bezit.

Maar welk is dat Formulier? Het is, gelijk Dominé DOEDES opmerkt, niet *de* belijdenis der Hervormde leer. Worden

er ten minste de geloofspunten, over welke hier strijd is, bepaaldelijk in omschreven en uitgedrukt? In geenen deele; het formulier laat de verschillendste opvattingen toe, en de Hoogleeraar, die het weet, zegt met allen mogelijken nadruk:

«Welnu, wij, Groninger Godgeleerden, doen en be-«antwoorden die vragen ook telkens met de Hervormde «gemeente: Wij doen ze onveranderd, van woord tot «woord; wij zeggen het *ja* er op van ganscher harte: Wij «doen het in den eenvoudigen, natuurlijken zin der woor-«den; ik zou niet weten, welk woord ik er in begeerde «te veranderen; nooit hebben wij iets in het Latijn of «Neêrduitsch geschreven, waarin opzettelijk of van ter «zijde, bedekt of openlijk, ééne zaak of één woord van «deze belijdenis is weersproken.

De Hoogleeraar kan er niet van uitscheiden; en 't is te begrijpen! «Gemeente van *'s Gravenhage!*» roept hij uit «Gemeente van *Nederland!* oordeelt zelve of ik waarheid «zeg. Niet alleen Latijnsche leerboeken over al de hoofd-«vakken van het godgeleerd onderwijs hebben wij uitge-«geven, maar ook 59 stukken van *Waarheid* en *Liefde*. «Ziet zelve, of het niet zoo is, als ik zeg: Ziet, of er «ooit één woord tegen deze Hervormde belijdenis door «ons is uitgesproken.

Maar in weerwil van dat triomferen, gevoelt hij, en wel te regt, dat men niet voldaan zal zijn, en hij toch ter zake zal moeten komen.

«Ik heb uwe belangstelling evenwel nog maar half be-«vredigd, ja uwe nieuwsgierigheid nog meer opgewekt. «Gij vraagt: indien de Groninger Godgeleerden zoo on-«schuldig zijn, *waarom worden zij dan zoo hevig bestreden?*

Neen, dat is de vraag niet. Maar we zullen luisteren op hoop van iets te hooren.

Na vermeld te hebben dat de Groninger Godgeleerden veel, zeer veel bijval vinden, en daar inderdaad een en ander bewijs voor te hebben aangehaald, vervolgt hij:

«Er zijn ook Godgeleerden geweest, die ons tegen-«spraken, ofschoon nu maar enkele of geene meer. Vroeger «waren het vele. Dit is niet te verwonderen. Wij gingen «in zoo verre eenen nieuwen weg, als wij de *Gemeente* zelve «wilden brengen tot het eigen zelfstandig inzigt in geheel «het Evangelie, en hiertoe de waarheid, gelijk de weten-«schap die leert kennen, haar eenvoudig en duidelijk «voorstelden. Wij gingen daarbij minder uit van de «H. Schrift dan van het Evangelie, als kern en hoofdinhoud «der H. Schrift. Wij stelden minder prijs op leer en «kennis en geleerdheid, maar veel meer op hart en zin, «gemoedsrigting en leven. Niet eene leer door Jezus Christus «medegedeeld, maar Jezus leven en lot, persoon en on-«derwijs; in één woord *Gods openbaring in Jezus Christus* «was ons daarbij hoofdzaak.»

De Groninger school, leert dat Christus en Jesus niet dezelfde is, dat Jesus Christus *geene eigenlijke leer had*, maar dat Jesus leven en lot, persoon en onderwijs, waarin hij slechts aanvankelijk de waarheid ontwikkelde, (1) het *feit* is, waaruit ieder, met aanwending zijner rede, putten moet. Ofschoon de waarheid zich daarbij aanhoudend ontwikkelt, bereikt niemand haar geheel; ieder ziet er eene zijde van, en door eclectisme komt men haar het meest nabij. — Deze en dergelijke stellingen zullen de leden der Haagsche gemeente wel niet in de hierboven staande woorden

(1) De Hoogleeraar VAN OORDT heeft in het Tijdschrift *Waarheid in Liefde* een uitvoerig verhandeling geleverd waarin hij betoogt, dat de *leer* van JESUS geen deel uitmaakt van de openbaring Gods in Jezus Christus.

van den Hoogleeraar gevonden hebben; zij zijn er te behoedzaam in aangeduid.

«Dit eigenaardige was voor vele Godgeleerden eerst «vreemd. Zij begrepen niet dadelijk wat wij er mee wilden «zeggen, of op welken grond dit rustte, en eenigen verhieven «wetenschappelijke tegenspraak, waarvoor wij hun ten «hoogste dankbaar zijn.

«Nu is dat beter. Wij worden nu verstaan. Algemeen «erkennen nu onze Godgeleerden dat wij geheel op Christe«lijken en ook op Nederlandsch Hervormden bodem staan «Zij zien, dat wij het practische Christendom willen, den «Nederlanders oorspronkelijk het aangenaamste, dat in «Thomas van Kempen, Wessel Ganzevoort, Erasmus, «Menno, Duifhuis, Episcopius, is aan het licht gekomen, «maar in de hervormde Kerk voor de heerschappij van het «vreemde calvinismus heeft moeten ondergaan, en toen bij «Doopsgezinden en Remonstranten een tijd lang is gaan «schuilen, doch ook reeds in Lodenstein en Brakel weder bij «de Hervormden is herleefd, tot dat het in de straksge«noemden Hinlopen, van Alphen, Kist, Egeling, en in vele «anderen, als van den Roest, Muntinghe, Heringa, om «van nog levenden te zwijgen, weder tot kragt en eere is «gekomen.

«Zij zien nu, dat wij dit practische Christendom, uit «de eenige zuivere kenbron, het Evangelie, afgeleid, «voorstaan, en ik weet niet, welk redelijk denkend god«geleerde nu nog onze tegenstander zou zijn».

Hoevelen van de Haagsche gemeente zullen verwonderd ophooren, dat de Groninger sententie reeds lang zoo veel aanhangers had. 't Is een echt protestantsch concilie! want mogten degenen, wier namen hier zoo geduldig naast elkander staan, eens levend bij één zijn: welk een vreeselijke

twist zou weergalmen! THOMAS VAN KEMPEN ging zonder een woord te spreken heen, en indien ERASMUS bleef, het zou alleen zijn om stof te garen voor zijne kluchtige vertelsels of *Colloquia*.

«Maar onder de niet godgeleerden zijn er velen, die «ons gedurig blijven aanvallen, bits bejegenen, ja, vertreden «en verguizen. Het zijn de heeren Groen van Prinsterer, «Da Costa, Capadose, Mackay, van Lynden enz, die men, «als één geheel, kenmerkt door hen Bilderdijk's leerlingen «of de *school van Bilderdijk* te noemen.

«Deze nu zijn verbitterd; en waarom?..... Ja, waarom «varen zij bijna tegen alles uit, dat er bestaat? Tegen «onze Grondwet, tegen het Nut van 't algemeen, tegen ons «Bijbel en zendelings genootschap, tegen koepokinenting «en aardappelen, tegen schoolwezen, Kerkbestuur en Evan«gelie prediking? Zij behooren, in Kerk en staat, in school «en wetenschap, tot de zulken, die alleen het oude goed«keuren en dat nieuwe, 't welk zij zelven doen.» — «Wij, «groninger Godgeleerden, deelen in één vonnis door hen «ook over Borger, van der Palm, van Hengel en al onze «grootste mannen uitgesproken zelfs ook over Erasmus en «Hugo de Groot.»

«In dezen tijd leven, en niet door hen veroordeeld, maar «geprezen en geroemd worden, zou ik dus eene gevaarlijke «zaak rekenen. Daarvoor moet men óf een onbeduidend God«geleerde zijn, óf zich onder hun heerscherstaf willen buigen.

De eenige reden die de Hoogleeraar weet te geven, waarom «zij tegen alle Godgeleerden uitvaren», is dat «zij *in de Godgeleerdheid* zeer onkundig» zijn «en» voegt hij er bij «de ervaring leert hoe grove onkunde, bij menschen, «niet van eerzucht ontbloot, tot de bitterste veroordee«ling leidt.»

Van de heer DA COSTA zegt hij: «die blijkbaar de «Latijnsche theologische uitdrukkingen niet verstond.» — «Onkundigen plegen nu domdriest in 't ergste gevaar in «te loopen, dan weder van de eenvoudigste of welda- «digste dingen groot gevaar te vreezen.»

«Ontwikkelen wij, Groninger Godgeleerden, nu dit of «dat punt uit het Evangelie, en zuiveren wij daarbij soms «een Kerkelijk leerstuk van menschelijke bijvoegselen, dan «heet het bij hen, dat wij het leerstuk ('twelk wij beves- «tigen) omver werpen; terwijl, omgekeerd, als iemand «Hegeliaansch ongeloof, maar in orthodoxe uitdrukkingen, «aanbiedt, bij hen ligt voor een waar Christen wordt «gehouden.

«Tot proeve neem ik 'tgeen, wat ons betreft, voor de «hand ligt. Wij bestrijden, zegt *de Nederlander*, de onfeil- «baarheid van de H. Schrift, de Godheid des Heeren, en «de uitdelging der schuld door het bloed des kruises.

Schoon de hoogleeraar slechts als proeve, als één voorbeeld onder honderd, en om zoo te spreken toevallig de vragen kiest, die wel de hoofdvragen zijn, zal hij zich daarom toch moeten verklaren. Luisteren wij zoo goed mogelijk toe. Hij vervolgt:

«Straks toonde ik reeds, dat *bestrijden* ons werk niet «is. Wij bestrijden dus ook geen dezer leerstukken. Alleen «menschen die zelve altijd anderen bestrijden, kunnen «meenen, in ons eene gewoonte of een toeleg om te strijden «te ontdekken.

Als iemand eene stelling als waar en zeker verkondigt en verdedigt, welke met eene andere stelling strijdig is, dan bestrijdt hij die andere stelling, al werd zij zelfs door hem niet genoemd. Van dit strijden nu is sprake. De Hoogleeraar is zoo vredelievend dat hij het woord strijden of

bestrijden niet juist meer schijnt te verstaan.

«Maar wat doen wij? Als over de geheel eenige waarde «der H. Schrift en hare zekere waarheid, wordt gehandeld, «zeggen wij, dat *onfeilbaarheid* het eigenlijke woord niet «is, want dit woord geeft te kennen, dat de H. Schrijvers «niet hebben *kunnen* feilen. Maar nu is het zeer moeijelijk, «ja onmogelijk te bewijzen, dat b. v. de Apostelen niet «*konden* feilen in het onthouden en mededeelen van Jezus «eigene woorden. Zal men dit bewijzen uit hunne leiding «door Gods heiligen geest? Dan moet men een dogmatisch, «dat is hier een metaphysisch, bewijs *van voren* weten te «geven, dat die leiding hen beveiligde, zoodat ze nimmer «konden feilen. En al ware dit te geven hoe afgetrokken «en omslagtig zoude het zijn! Beter is het dus, hier een «historisch bewijs *van achteren* te voeren; want dit is be«grijpelijk. Derhalve zeggen wij, is het beter te spreken «van *feilloosheid der Apostelen* en der andere H. Schrijvers «dan van *hunne onfeilbaarheid.*

«Dit is in 't kort onze Godgeleerde zienswijze over dit «punt: in plaats van het gewone woord *onfeilbaarheid*, «gebruiken wij voor dezelfde zaak liever het, naar ons «inzien, betere, *feilloosheid.* Dwalen wij, men toone het «ons aan, en wij zullen onze meening terug nemen. Maar «eene, ook naar veler anderer inzien, meer redelijke, «eenvoudige, nuttige, en meer met het Evangelie overeen«komende voorstelling te noemen — eene bestrijding er «van — Lezers! hoe noemt Gij dit?

Wij staan verbaasd, en zijn er zeker van, dat onze lezers, zonder onze uitnoodiging, deze verklaring van den Hoogleeraar zullen noemen bij haren naam. Is er dan geen onderscheid, en het onverschillig of iets op *een dogmatisch bewijs* rust of niet? Of de inspiratie de dwaling voorkomt,

dan of zij de dwaling niet uitsluit? Of de Apostelen hebben kunnen dwalen of niet? Zegt dan de Hoogleeraar ten minste, dat de Apostelen nimmer gefaald hebben in de schriften die wij van hen bezitten? Men zoekt te vergeefs naar iets, waaruit dit zijn gevoelen zou zijn op te maken; en dewijl het hier gevorderd werd, dat hij er zich over verklaarde, zoo kan men met grond veronderstellen, dat hij inderdaad aan de Apostelen feilen, dat is dwalingen, toeschrijft. Met dat al beweert de Hoogleeraar dat hij de onfeilbaarheid der Apostelen niet bestrijdt! Hij zegt:

«Zoo wordt verbetering van iets verwerping er van, ver-«heldering der waarheid hare bestrijding; zoo eene ver-«betering van een geneesmiddel eene verwerping van een «geneesmiddel; de zuivering van iemands gemoed en zin «eene ontkenning, dat hij gemoed en zin heeft?» Als deze woorden iets beteekenen, dan is er gezegd dat de hoogleeraar het gemoed en den zin der Apostelen niet verwerpt, omdat hij ze zuivert, en hij het geneesmiddel dat hunne schriften uitmaken niet verwerpt, omdat hij ze verbetert.

«De tweede misdaad, welke ons de *Nederlander* aan-«wrijft, is deze, dat wij de Godheid des Heeren bestrijden.

«Wat doen wij? Wij onderscheiden God, den Vader «van onzen heer JEZUS CHRISTUS, van Zijnen Zoon JEZUS «CHRISTUS, [Dit is de vraag niet, maar of gij dien Zoon «erkent of niet erkent voor God.] Wij hebben, meer dan «eenige andere Godgeleerden [wat gedaan? Zijn Godheid «aangetoond? neen, slechts] zijne wonderbare geboorte «en zijn voorbestaan alle Gods Zoon, lang voor die ge-«boorte in verband gebragt met zijne menschelijke vol-«maaktheid. Wij hebben zijne geheel eenige betrekking tot «God en zijne geheel eenige, alles overtreffende volmaakt-«heid waardoor Hij [ofschoon geen God] geheel iets anders

«is dan de wijze van *Nazareth*, of de zedelijke wetgever «der menschen, steeds in 't licht gesteld, en altijd aan- «getoond, dat er geen andere naam onder den hemel is «gegeven om ons zalig te maken dan de naem van Hem, «Gods volmaakten Zoon, die de volmaakte Zoon des «menschen is geworden. Maar ons aan het Evangelie «houdende, hebben wij niet willen mededoen met eenige «dwaalleeraars der tweede en derde eeuw, die Jezus «Christus met God verwarden, en één God stelden, met «dien verstande dat die ééne God nu eens als Vader, dan «eens als Zoon, dan als Geest zou worden voorgesteld. «Die dwaalleer echter [dat God slechts zoo *zou worden «voorgesteld*] door de Christelijke kerk altijd verwor- «pen, wordt nu weder voorgestaan door de school van «BILDERDIJK.»

De Kerk veroordeelde de Sabelliaansche ketterij, die het werkelijk onderscheid der personen in de Godheid ontkende. Maar altijd heeft de Kerk geleerd dat God één is in wezen en drievuldig in personen. Ofschoon nu de hoogleeraar dat sabelliaansch modalisme verwerpt heeft hij niet erkend dat de Zoon één in wezen is met den Vader. *Zou de Hoogleeraar niet weten, dat hij hier de kerkleer met Sabellianisme verwart, en dat ook de school van* BILDERDIJK *die kerkleer belijdt?*

«Het gebeurt haar wel eens, [aan die school] dat zij «spreekt van *den Allerhoogste, den Vader van Jezus Christus,* «en eenige regels verder zegt: «Jezus Christus is de Aller- ««hoogste God.»

«Die nu zegt, dat Jezus Christus Gods Zoon is, vol- «komen heilig, der Goddelijke natuur, zonder eenige «zonde of smet deelachtig, maar tevens den onzin der «school van Bilderdijk verwerpt, als onkerkelijk, on-

«redelijk en onevangelisch, dien noemt zij «een bestrijder «van de Godheid des Heeren.»»

Ook menschen worden, naar ons de Apostel PETRUS leert, *der goddelijke natuur deelachtig*. Deze uitdrukking door den Hoogleeraar op CHRISTUS toegepast doet dus niets af. Opmerkelijk is het, hoe hij aan de woorden zijner tegenstanders den schijn van onzin geeft, en daarna ter verheffing van CHRISTUS zegt, dat Hij der Goddelijke natuur deelachtig is. Niets is meer geschikt om den lezer te verwarren.

Er werd dringend zeer dringend gevorderd dat de Hoogleeraar op de beschuldiging van CHRISTUS Godheid te bestrijden, antwoordde; dat hij zeide: ik doe het, of ik doe het niet, ik erken CHRISTUS niet voor God, of ik erken er Hem wel voor. Hij poogt noch het een noch het ander te zeggen, en dwingt ons dus hem te gelijk van ongeloof en van oneerlijkheid te beschuldigen.

«Eindelijk zullen wij de uitdelging der schuld door «het bloed des kruises bestrijden.» Na, ter regtvaardiging der Groninger school, gewezen te hebben op een bundel preken van den Hoogleeraar van Oordt en het tijdschrift Waarheid in Liefde, insinueert hij vrij duidelijk zijn gevoelen, maar zegt het niet rond uit. «Maar wij verwer«pen, onder anderen met Lavater en Egeling, de leer «van den scholastieken Godgeleerde Anselmus, die in de «12e eeuw bloeide, dat Jezus dood moest dienen om «aan de strafeischende geregtigheid te voldoen.» [Wat doet hier de opvatting van den H. ANSELMUS af? Kan men den offerdood niet vasthouden, zonder de Anselmiaansche Theorie? Overigens heeft de H. ANSELMUS niet in die strafeischende geregtigheid *alleen* de reden van CHRISTUS dood gezocht.] «Deze inkleeding van het leerstuk der

« zonden-vergeving door Jezus sterven houden wij voor on-
« evangelisch, aangezien noch het denkbeeld, noch zelfs het
« woord *voldoening, voldoening aan Gods geregtigheid,* in den
« Bijbel voorkomt. Neen, niet om Gods toorn te stillen, maar
« om Gods liefdevollen raad te volbrengen, onze ellende weg
« te nemen, kwam Jezus op aarde; niet om God met ons,
« maar om ons met God te verzoenen; niet eens zoo zeer,
« om ons van de *straffen* der zonden, maar veeleer van de
« *zonde* zelve te verlossen, en ons tot ongekende heiligheid
« en volmaaktheid op te voeren. Hij is het Lam Gods,
« dat de zonde der wereld wegneemt. Het *Lam*, dat is het
« reinigings-offer; het Lam *Gods*, het reinigings-offer door
« God gegeven; dat de *zonde*, niet juist de straf der zonden
« (der zondige daden), maar de zonde, de boosheid des
« menschen, het booze, onreine hart wegneemt; ja *weg-*
« *neemt*, en door wegneming der ziekte, eene zedelijke en
« geestelijke herschepping doet ontstaan. En wel in geheel
« *de wereld*, niet in eene enkele natie of eeuw, maar voor
« alle tijden.

« Dit Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt,
« is onze Heer. Zoo is Hij, en wel Hij, de gekruiste Zalig-
« maker, ons leven, onze hoop, onze vreugde, onze za-
« ligheid.

« Maar die niet met de Bilderdijksche school de dwaalleer
« van een Anselmus, in de middeneeuwen verschoonlijk,
« doch nu niet meer te dulden, over dit leerstuk herhaalt,
« die, zegt zij, loochent het kruis, die bestrijdt de kracht
« van Jezus sterven, die ontkent de wegneming der zonde
« of de uitdelging der zonde door Jezus bloed.»

Het lijdt geen twijfel, dat als de Hoogleeraar hierop zegt: «Welnu, mijne lezers! dit is de groote zonde van «onze Groninger Godgeleerden,» de meeste Protestanten

hem zullen vrijspreken; niet alleen, omdat zij slechts zeer oppervlakkige kennis van de godsdienst hebben, en niet begrijpen zullen welken zin hier aan *offer*, aan *wegneemt* en andere woorden gegeven wordt, maar zeker nog veel meer, omdat hun deze of dergelijke denkbeelden veelvuldig worden ingeprent.

Wij zullen hier onze mededeeling uit den open brief staken. Het aangevoerde is genoeg om te doen zien, wat magt en uitbreiding het ongeloof onder de Protestanten verkregen heeft. Immers de geen die zoo spreekt is een Hoogleeraar, welke niet alleen een geheele school vertegenwoordigt, maar zich openlijk beroept en verheft op den bijval, hem door alle godgeleerden, die hier naam hebben, geschonken.

De groote vraag is, of het nog mogelijk zij dit kwaad te keeren? of het Protestantisme zijn vrij onderzoek verzaken, zijne eens natuurlijk verkregen ontwikkelingen verwerpen, en weder rugwaarts keerende zijnen vorigen toestand herwinnen kan? De vraag beantwoordt zich zelve. Neen, dat is niet mogelijk, en wie er aan twijfelen mogt, hij werpe eenen enkelen blik in de geschriften, welke ter bestrijding van den Hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT zijn in 't licht verschenen. Wat staat er in? men toont het ongeloof aan, men klaagt, men jammert en protesteert; maar wordt ergens een middel van behoud aangegrepen, of zelfs aangewezen? Integendeel, zulke beginselen worden beleden, als waaruit deze zelfde verwoesting volgen moet, en waardoor de toestand, over welken men zich beklaagt wordt gewettigd.

Welk, meent men, is het doel, dat zich een eerste kampvechter, D^s^. DOEDES, voorstelt? «Het doel, om (den «heer HOFSTEDE DE GROOT) te herinneren, dat al wordt de

«Groninger rigting niet onophoudelijk door alle van haar «verschillende godgeleerden tegengesproken, zij daarom «nog niet mag ophouden zich te vergenoegen *met rustig «naast anderen te arbeiden.*» En aan het einde zijner brochure zegt dezelfde Predikant: «Ik heb met deze regelen «ook geen ander doel, dan om u, *in naam der vrijheid «van onderzoek en van belijdenis der overtuiging bij monde «en in geschrifte*, te verzoeken, dat voortaan niemand «door u worde veracht, omdat hij het niet met u eens is.»

Wat vroeger zegt hij: «Er zijn nog andere rigtingen, «die al staan zij volstrekt niet in vriendschappelijke be«trekking tot de «school van Bilderdijk», die al denken «zij volstrekt niet eensgezind met haar, daarom nog niet «verkiezen ingelijfd te worden in de Groninger rigting.» 't Is waar, dat b. v. aan de academie te *Leiden*, weder op eene andere wijze het ongeloof verkondigd, en de Godheid van CHRISTUS geloochend wordt. D^{s}. DOEDES zelf haalt een Hoogleeraar van dien stempel, den heer SCHOLTEN, aan, die gezegd heeft: «Wat ik begeer, is niets «anders dan eene onafhankelijke plaats onder de Godge«leerden, nevens de theologen van Groningen en anderen «te mogen innemen.» Ook van den Hoogleeraar VAN GILSE, zegt ons D^{s}. DOEDES, dat schoon hij den heer HOFSTEDE DE GROOT *hoogelijk prijst*, hij echter «*zelfstandig naast*» hem wenscht te staan.

Het is dus in de Hervormde Kerk uitgemaakt en aangenomen, dat op welke wijze men de grondwaarheid des Christendoms verloochene, men daarin gerustelijk kan en mag voortgaan, zoo men slechts anderen *naast zich* duldt en hen niet uit de kerk poogt te sluiten. Ieder bouwt of maakt eene godsdienst naar zijn believen. «Het was nood«zakelijk,» zegt de Hoogleeraar PAREAU, «het ware en

«echte Christendom op te bouwen, ten einde men niet, bij al «dat afbreken, ten laatste onder den blooten hemel op puin-«hoopen staan mogt.» — «Nu meenden velen te moeten «teruggaan en anderen terug leiden tot de Kerkleer van «het Gereformeerd of van eenig ander Evangelisch Kerk-«genootschap. — Dit deed dus elk op zijne wijze. Som-«migen meenden, dat zij het bestaande Christendom 't «best in zijn geheel bewaren en herstellen zouden, indien «zij de oude kerkleer, zoo als zij was, zoo veel mogelijk «in haar geheel weder herstelden. Anderen, oordeelende, «dat zij het ware, 'twelk de tijd, ook door die Neologie «en dat Rationalisme onder Gods bestuur had aangebragt,» deden geheel anders. — Men kan en moet — zeggen «vele onbekrompen godgeleerden en voorstanders onzer «Hervormde Kerk — aan de grondbeginselen onzer Kerk «getrouw, tevens behoudens vrije wetenschappelijke ont-«wikkeling, van de hoofdpunten dier Kerkleer uitgaan.» Wat dunkt den Hoogleeraar PAREAU zelven? «Dit is de «groote levensvraag, of het ter ware ontwikkeling en «volmaking en tevens ter bevordering der eenigheid onzer «Hervormde Kerk, het goede, het beste, of wel het «eenige middel is, *wanneer men van de hoofddenkbeelden «en grondbegrippen der hervormde kerkleer uitgaat*, om, «hiervan uitgaande dat doel te bereiken? En hierop zeg «ik in volle overtuiging: neen, dit is niet alleen het eenige «of het beste middel niet, maar ook *dit middel is niet «goed, en het is in vele opzigten hoogst nadeelig.*» De Hoog-leeraar voegt er als reden bij: «*dat het hoogst moeijelijk «is te bepalen, wat de leer is der Hervormde Kerk*, omdat «daarin zoowel in verschillende landen, als in onderschei-«den tijden, ja zelfs tenzelfde tijde in Nederland, *ook wat «hoofddenkbeelden en grondbegrippen aangaat*, zeer groote

«verscheidenheid en hoogst belangrijke wijzigingen hebben «plaats gehad» (1).

Is dat nu eene Godsdienst? Is dat openbaring? De een zegt: ik zal het eens zóó beproeven. Neen, zegt de ander: ik wil eens zien of het niet veeleer zóó gaat. Een derde slaat weder eenen geheel anderen weg in. Eindelijk spreekt de heer PAREAU het hooge woord, en zegt, dat men volstrekt van geene leer uitgaan en geene leer hebben moet. De Hoogleeraar heeft gelijk, als hij beweert, dat het een *levens vraag* is, of men van eene leer zal uitgaan. Niet minder consequent is hij met er ontkennend op te antwoorden, want het Protestantisme heeft, wel beschouwd, nooit eene leer gehad en kan er geene hebben. Slechts is het te betreuren, dat hij zelf niet weet, hoe zeer of hoe grootelijks hij gelijk heeft, als hij dus het Protestantisme voor eene ijdelheid verklaart, en het droevige kaarslichtje uitblaast.

De Baron MACKAY, een ander bestrijder der Groninger school, is minder toegevend. Maar op wat grond? Erkent hij de Protestantsche vrijheid niet? *Kan* en *mag* iemand die ooit opgeven door zich aan eene geloofsbelijdenis te onderwerpen? Zijne klagten zijn er te heviger om:

«Het begrip van kerk is verloren gegaan. Voortreffelijk «is het door D^{r}. van Rhijn in zijne Aphorismen uiteen-«gezet. [!] Ik stip dus slechts mijne meening aan. De leeraren «worden niet meer dienaren der Kerk en der Gemeente, «maar der wetenschap. Zij studeren als of zij voor een «dispuut-collegie worden gevormd. [In gemoede is uw «kerk iets anders dan een dispuut-collegie?] Zij komen «van de hooge school met een eigen stelsel [waarom niet? zijn zij geen Protestanten? Of hebt gij uw stelsel omdat

(1) PAREAU, Evangelische opbouwing der kerk, bladz. 7, 8. t. a. p. bladz. 12, 13.

gij u aan een gezag onderwerpt?] en dwingen de Gemeenten «dit [stelsel] aan hare kinderen te doen onderwijzen, daarop «den doop te laten bedienen, en het avondmaal te houden. «Komt men er tegen op, bewijst men uit de belijdenis dat «het niet hervormd, uit den bijbel dat het niet waar is, «het antwoord luidt: de wetenschap legt het anders uit, «en wij zijn wetenschappelijke mannen, gij ongeleerden. «Het is erger dan het waarheid doodende stelsel van «Rome: de kerk leert het anders; want Rome beweert «ten minste nog dat de Heilige Geest het aan de kerk heeft «ingegeven, terwijl de wetenschap het alles aan zich zelve «dank weet, en niets van *den* Heiligen Geest, misschien «van *eenen* heiligen geest, wil hooren. De wetenschap is «dus eene Pausin [neen, ieder van die wetenschappelijke mannen is een pausje], de mannen der wetenschap eene «caste, en de gemeente eene ongeletterde hoop die zich «onderwerpen moet. Daartegen kom ik op, maar moet «dan van u hooren, dat ik, of liever dat zeven of der- «tien wier gevoelen ik deel, in *onze* Kerk den Paus wil «spelen.»

«In *onze* kerk d. i. in de Kerk, die gij en de Uwen «u toeëigent. Is het op grond der meerderheid van stemmen? «Hebt gij die stemmen dan geteld? Of is het bij over- «rompeling? Of is het grootspraak? Kent gij dan uwe «kracht? Wanneer wij spreken van *onze* Kerk, dan is het «omdat wij ons aansluiten aan de belijdenis der Kerk, «aan hetgeen zij als objectieve waarheid belijdt.

«Het begrip van kerk zeiden wij is verloren, en ver- «liest zich reeds op de hooge school, waar de weten- «schap der Kerk niet ten dienste, maar in den weg staat. «Die anormale toestand wordt niet gevoeld, en zoo men «ze al gevoelt, men getroost zich als de kansel maar niet

«verboden wordt, om iets anders te kunnen verkondigen.
«Velen hebben zelfs een afkeer van alle geschrijf en gewrijf,
«en meenen dat men de zaken zoo moet laten gaan en
«alle die stelsels *jure* toelaten. Ik ben, onder verbetering,
«niet van dat gevoelen. Ik houd het voor onverantwoor-
«delijk toe te laten, dat aan de gemeente een weg wordt
«verkondigd, die naar Gods Woord en volgens de daarop
«gegronde belijdenis, niet de weg der zaligheid is. Ik
«ken geene twee wegen naar den hemel. Het regt te ver-
«leenen om er twee te verkondigen in dezelfde gemeente
«is onregt, onzin en verderfelijk voor de zielen.»

Wanneer zal men toch inzien, dat met de zoogenaamde vrijheid van het Protestantisme, geen bestuur, geen gezag, geen orde hoegenaamd is over een te brengen? Indien de heer MACKAY zich blootelijk daarover beklaagde, dat er een gezag bestond, kon men met hem instemmen; maar terwijl hij in anderen geen onregtmatig gezag duldt, matigt hij dat zich niet minder aan. Hetgeen Dr. DOEDES den hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT te gemoet voert, kan met hetzelfde regt tegen den heer MACKAY gezegd worden: «Wat overigens dat voorstaan van het
«vrije Evangelie van Gods Zoon tegen over alle menschen-
«vonden betreft, daartoe zijt gij buiten twijfel geroepen,
«maar dit hebben al de leden der gemeente van Christus
«met u gemeen. Als sommige nu meenen, dat wat zij
«het vrije Evangelie van Gods Zoon noemen, door
«menschenvonden schade lijdt, dan moeten zij ook ieder
«naar zijn vermogen hunne stem verheffen. Zijn zij niet
«Protestanten?» Zeer zeker, zoo is het! Als sommige slechts *meenen*, hetzij te regt of ten onregt, dat *wat zij* het Evangelie *noemen*, het moge waarlijk 't Evangelie zijn of niet, op eenige wijze schade lijdt, dan moeten, of

ten minste mogen zij hunne stem verheffen. Daardoor evenwel wordt de wanorde tot beginsel verheven der zoogenaamde kerk. De heer MACKAY beroept zich te vergeefs op *de* gemeente: de heer HOFSTEDE doet het insgelijks. Daarover loopt het verschil, zegt laatstgenoemde, «of *zij*, die zeven of dertien menschen, DE *gemeente* zijn, «en of zij regt hebben namens DE *gemeente* te spreken». Ds. DOEDES antwoordt: «Indien zij het niet hebben, hebt «gij het evenmin. Dan moeten anderen ook niet namens «DE *gemeente* spreken.» Neen, niemand heeft regt om namens DE *gemeente* te spreken, om de eenvoudige reden dat er regtens geene *gemeente* bestaat. Daartoe zou een of ander gezag noodig zijn, hetwelk in eene absolute democratie, als het Protestantisme, onmogelijk is. De meerderheid zelve kan daar geen beginsel van gezag opleveren; immers hetzelfde wat in dit opzigt tegen de staatsleer van ROUSSEAU geldt, kan tegen de Protestantsche Kerkleer aangevoerd worden. Zeer van pas is hier het zeggen van Dr. DOEDES: «Eindelijk wenschte ik u in «bedenking te geven, of het beroep op den grooten «bijval, dien uwe rigting in Nederland vindt, als zoo«danig wel veel bewijst voor de waarheid van hetgeen «zij verkondigt. LIVIUS zegt ergens (XXI 4); Pauci, ac «ferme optimus quisque Hannoni assentiebantur: *sed*, «*ut plerumque fit, major pars meliorem vicit.* Zou 't door«gaans wel anders gaan? Ik vrees dat de getalsmeer«derheid zoo weinig voor de deugdelijkheid der zake «bewijst en zorgvuldig van den kern onderscheiden moet «worden. De kern is immers doorgaans niet het volu«mineuste deel des geheels, en de meerderheid niet «altijd het diepdenkend gedeelte?» Schoon de heer DOEDES daar geene gelukkige vergelijking maakt, dewijl

het Protestantisme, geen organisch geheel zijnde, ook geen kern hebben kan, is echter zijne bemerking waar en gegrond. Geen gezag dus! zelfs niet dat der meerderheid. De anarchie van PROUDHON, ziedaar de eigenlijke type eener protestantsche Kerk.

De heer MACKAY vindt het verloren begrip van Kerk «voortreffelijk uiteengezet» door den Predikant VAN RHIJN; maar te vergeefs zal men daar een grond zoeken voor zijn beweren, dat de Groninger Hoogleeraren, of wie meer in hun gevoelen deelen, moeten worden uitgesloten.

D^r. VAN RHIJN beweert, dat «het leven de ruwe stof is, «waaruit de wetenschap haar fijn kunstwerk fabriceert, «het materiaal waarmede zij hare tempelen bouwt.» Voornamelijk om die reden doet hij een kort verslag van zijn levensloop; dewijl men zijne meening dan des te beter zal begrijpen. Wanneer men nu dien levensloop vergelijkt met hetgeen D^r VAN RHIJN van de Kerk zegt, vindt men inderdaad zekere overeenkomst. D^r VAN RHIJN was gereformeerd Proponent, maar is «*na biddend overleg*» lid der Remonstrantsche broederschap geworden, «om eene vervallen Hollandsche gemeente te *Friedrichstad an der Eider* in 's Heeren «kracht te gaan opbouwen.» — Naar zijn eigen getuigenis werd hij daar «Pruissisch unirt.» en zegt: «Wat de Lutherssche en Gereformeerde symbolen gemeenschappelijk als «hoofdzaken opgeven, was de Kerkelijke uitdrukking van «mijn individueel geloof.» Thans is hij «met vreugde en «dank Hervormd Predikant te Chaam.» Maar in die qualiteit schrijft hij: «Ik dank Prof. Scholten over het algemeen «voor zijn belangrijk boek over onze kerkleer, maar bijzonder ook daarvoor» enz. (1).

(1) Zou D^r VAN RHIJN Prof. SCHOLTEN wel begrepen hebben?

Zijn meening nu over het wezen der Kerk komt tamelijk met zijn levensloop overeen. De Kerk is de openbaarwording in zigtbaren *vorm* van het geloof. De kerkleer zelve is slechts deel van dien vorm. Zij wordt geboren uit plaatshebbende omstandigheden, hangt altijd zamen met den landaard des volks, en is dus van tijden en toevalligheden afhankelijk. «Hieruit, zegt hij, laat zich het onder«ling verschil der Evangelische belijdenissen begrijpen en «verklaren. Hetzelfde zaad in verschillende gronden gezaaid «levert niet geheel dezelfde vruchten op.» D^s^. VAN RHIJN is alzoo van meening, dat tegenspraak of *tegenstrijdigheid* hetzelfde is als *verscheidenheid*, en uit tarwe soms «zedenbedervende» aardappelen groeijen! Hoe dikwijls ook is zijn *geloof* van *vorm* veranderd! Echter zegt hij: «dus leerde ik «inzien, dat ik veel meer *vorm* had bij mijn geloof, dan ik «mij bewust was geweest, en wel een *Gereformeerden* vorm, «die zoodanig met mijn innerlijk *wezen was zaamgewassen*, «*dat ik er mij niet van konde ontdoen, zoo min als het «weekdier van zijn schelp.*» Dit is immers met zijn vorig verhaal niet wel overeen te brengen. Wij zien er wel uit, dat D^s^. VAN RHIJN dus in en uit zijn schelp kon kruipen, maar hoe is hij aan zooveel schelpen gekomen?

Zullen we nu nog langer redekavelen? Zullen wij den heer MACKAY aan zijn woord houden: «*ik ken geen twee wegen naar den hemel*»? Zullen wij hem doen zien, dat — als hij zegt: «Het regt te verleenen om er twee «te verkondigen in *dezelfde gemeente* is onregt, onzin, en «verderfelijk voor de zielen», hij zich zelven tegen spreekt, «en er óf maar *één* gemeente en *één* weg is, óf duizenden gemeenten, en in ieder gemeente duizenden wegen zijn? De zaak is te duidelijk. De Baron gaf op de beschuldiging, dat hij het eten van aardappelen veroordeelt, ten ant-

woord: «die meent in den geloove te kunnen aardappelen «eten, hij doe het; die het niet kan doen in den geloove hij «late het.» Juist zóó moet men, naar het protestantsch beginsel, met de waarheid doen. Het laat noch kerk, noch leer, noch belijdenis toe, en men verliest daar heden het begrip niet van, maar komt tot eenig bewustzijn, dat men er nooit een waar begrip van bezeten heeft.

VIER JAREN ONDERVINDING

VAN DE

KATHOLIEKE GODSDIENST,

MET BEMERKINGEN OVER HARE VERSTANDELIJKE, ZEDELIJKE, GEESTELIJKE UITWERKSELEN EN OVER DE SLAVERNIJ VAN HET PROTESTANTISME,

DOOR

J. MOORE CAPES,

OUD LID DER HOOGESCHOOL VAN OXFORD.

(Vervolg en slot van bl. 262.)

DE SLAVERNIJ VAN HET PROTESTANTISME.

Toen de eerste hoofdstukken van den arbeid van MOORE CAPES voor het eerst waren verschenen, werd hem door eenige onkatholieken de bemerking gemaakt, dat, al was de vrijheid des geestes dan al of niet aan het Katholicisme verbonden, evenwel de protestanten, vooral zij die niet tot de Anglikaansche Kerk behooren, volstrekt de zedelijke en verstandelijke slavernij, waarin zij volgens MOORE CAPES verkeerden, niet gevoelden. Hij eindigt daarom zijn werkje met eene meer duidelijke uiteenzetting zijner denkbeelden over de slavernij, waaraan de invloed van het protestantisme, welk dan ook, den menschelijken geest onderwerpt.

«Welnu, zegt hij, ik geloof dat de slavernij van het protestantisme kan worden vergeleken bij die politieke, maatschappelijke en persoonlijke slavernij, ongelukkig eigen aan die streken, waar de losbandigheid in plaats van de wet heerscht.

Het is juist die wezenlijke verslaving, welke dikwijls bestaat bij de natiën, bij wie het ultra-demokratisch beginsel heerscht en zegeviert, bij wie in theorie ieder mensch zoo vrij is dat hij niemands dienaar wezen kan, terwijl hij in de daad de vuige slaaf is van eene despotische meerderheid of eene zorgelooze minderheid. Eveneens is de protestant vrij van allen, hetzij geestelijken, of zedelijken, of verstandelijken dwang, vrij zooveel eene theorie maar vrij kan maken; maar zoodra men zijn wezenlijken toestand onpartijdig nagaat, wordt men dezelfde monsterachtige afwijkingen gewaar, die ons met medelijden en verontwaardiging treffen in die streken, waar de regeringloosheid onder den heiligen naam der vrijheid heerscht. De Katholiek is onder het beheer eener wet, die aan het individueel oordeel de meest mogelijke vrijheid toestaat, die is overeen te brengen met de hoogste doeleinden van het menschelijk bestaan; de protestant, zich in zijne ijdele verbeelding vleijende dat zijn verstand aan geenen dwang onderworpen is, zweeft voortdurend tusschen een staat van regeringloosheid en een staat van despotisme. Zoekende niemand te dienen, is hij aller slaaf; zoekende vrijelijk de waarheid te onderkennen overal waar zij zich mogt bevinden, zwerft hij altijd en vindt haar nooit. Het eenigst voorregt dat hij geniet, is het voorregt van een verstandelijken zelfmoord; het eenigst vermogen waarin hij niet wordt nagegaan, is het vermogen om zich zelven te bedriegen en het kwaad te doen.

Ik zal nu trachten in het breede aan te toonen, welke zijn wezenlijke toestand is. Zien wij eerst wat de vrijheid is, die vrijheid, wil ik zeggen, waarnaar ieder redelijk, zijne vermogens bezittend, in zijne denkbeelden gevolgelijk mensch haken en streven moet?»

Welke is die vrijheid volgens onzen Schrijver? Is het eene absolute en volslagene, of slechts eene betrekkelijke vrijheid? Voorzeker kan het geen staat zijn van losbandigheid, regeringloosheid en het verschrikkelijkst despotisme. Voor een eindig

wezen is absolute vrijheid eene onmogelijkheid. «Diegenen zijn de verstandelijk vrijste, die niet de meeste vrijheid in het zoeken der waarheid door hunne eigene middelen, maar de gemakkelijkste middelen hebben om de waarheid te vinden. En de zedelijk vrijste zijn diegenen, welke op een middenpunt zijn geplaatst, dat aan hunne persoonlijke vrijheid slechts juist zooveel ontneemt, als noodig is om hun eigen welzijn te verzekeren en dat van het maatschappelijk ligchaam, waarvan zij leden zijn.»

«Hier dus is een wezenlijk onderscheid tusschen de verstandelijke vrijheid van den Katholiek en die van den protestant. Het eenigst stellig regt dat de laatste bezit, is dat van te twijfelen en niet te gelooven. Het grondbeginsel van het protestantisme in tegenoverstelling van het Katholicisme is dit: het protestantisme ontkent, dat den mensch eenig voldoend en overtuigend middel zij gegeven om, rakende de onzigtbare dingen, tot die zekere en heldere kennis te komen, die hij ten opzigte der zigtbare dingen kan bereiken door middel zijner zinnen en de hulp van de ondervinding zijner gelijken. In het algemeen zien de protestanten wel is waar niet, dat zoodanig hun wezenlijke toestand is, maar niettemin is het zoo. Zij vleijen zich dat het regt van tusschen twee tegenovergestelde denkbeelden, tusschen twee regelen van gedrag te kiezen, hetzelfde is als het *vermogen* om te beslissen welk het ware denkbeeld, welke de beste regel is... Dusdanig is de geheele geest van het protestantisme. Zoolang het vasthoudt aan het geloof dat het Christendom eene ware openbaring is, wordt het verblind door de kunstgrepen, die men de denkbeelden van *regt* en *vermogen* doet ondergaan. Dan eens houdt men eene vurige lofspraak op de eeuwige voortreffelijkheid der waarheid en het iederen mensch ingeschapen regt van te werken om haar te verkrijgen; en dan weder wordt in een oogenblik... het denkbeeld van *vermogen* in de plaats gesteld van dat van *regt*; en het van het pad gebragte gehoor gaat heen met den indruk, dat, wijl de

mensch van natuur het regt heeft om de waarheid zonder toezigt te zoeken, ieder mensch in het bijzonder daardoor het vermogen heeft om haar te vinden, zonder zich te bekreunen om het gezag dat God welligt heeft gesteld om haar te verkondigen.

Welnu, is het regt om de waarheid te zoeken eene grootere gave dan het vermogen om te leeren wat waar is, omdat zoo eene kennis ons moet toekomen door middel van feilbare menschen, dan is het protestantisme beter dan het Katholicisme. Maar heeft de mensch meer gedaan voor het doel van zijn bestaan, wanneer hij de waarheid heeft bereikt, dan wanneer hij haar slechts zoekt, dan is het Katholicisme de vrijheid, en het protestantisme de slavernij. Indien al wat de ziel behoeft, al wat zij verlangt, is zekere oorkonden als valsch te verwerpen; indien de sterrekundige wetenschap er in bestaat om te weten dat de oude sterrekunde valsch was, en om geene zekere waarheden in de plaats te stellen van bewezen dwalingen; is ontdekken dat eene kwaal besmettelijk is, hetzelfde als zijn onfeilbaar geneesmiddel ontdekken; staat de zekerheid dat de heidensche goden geene goden waren, gelijk met de kennis van den wil en de natuur des waren Gods; in één woord, bestaat het groot gebruik der rede in te ontkennen, af te keuren, te twijfelen, te veroordeelen, te zoeken zonder te vinden; dan, en dan alleen, kan het protestantisme beweren eene godsdienst van redelijke vrijheid, en niet een strik, eene begoocheling van den geest te zijn....

Was er ooit eene volksbegoocheling die de wetten der gezonde rede schond en geheele geslachten bedroog, dan was het deze onzinnige stelling: dat het groot voorregt der menschheid bestaat in het onvervreemdbaar regt van het bijzonder oordeel, met andere woorden, in het regt van niet te gelooven, wanneer zich een gezag opdoet volgens hetwelk wij met zekerheid gelooven kunnen. Nog meer; ik kan mij niet weerhouden om als verstandelijken slaaf aan te zien den mensch, voor wiens geest het groot geheim van leven, eeuwigheid en onzigtbare

wereld altijd een vraagstuk zonder oplossing is.

Dáár is een opregt protestant: hij heeft persoonlijk eene Engelsche vertaling uitgelegd van een duister en moeijelijk boek, welks laatste gedeelten een 1800 jaren geleden geschreven zijn in het Grieksch, en de oude bijna alle in het Hebreeuwsch, meer dan 3000 jaren geleden; en op die persoonlijke uitlegging rust, het is hem niet onbekend, al wat hij weet over God, zijn Schepper, over de onzigtbare bewoners der geestenwereld, over de bestemming zijner ziel. Welnu, ik stel hem stout weg deze vraag: kan hij, als eerlijk man, bevestigen, dat hij iets *weet* van die wetenschap, zoo ver boven alle menschelijke wetenschap, als de eeuwigheid boven den tijd is? Ik vraag ieder verstandig mensch, dat hij de kennissen omtrent zijne ziel, die hij uit een Engelschen Bijbel kan putten, vergelijke met de kennissen die de wetenschappen en de geschiedenis hem geven omtrent ons tegenwoordig leven. Is er een protestant die eenige schaamte heeft, die durft verzekeren, even duidelijk, even zeker als hij de gewoonste, de vlugtigste feiten van het dagelijksch leven kent, wat er van de menschelijke ziel gewordt in het uur des doods? Kan hij mij even veel zeggen van God, die hem gemaakt heeft en in wiens handen hij is, als hij mij kan zeggen van de planeten, de kometen of de maan? Dat hij redelijk onderzoeke tot welken graad van logische zekerheid hij in de daad is gekomen rakende deze punten, die hij weet dat van een uiterst belang zijn, die de heerlijkheid, de grootheid en de heiligheid zelve zijn; en dat hij daarna vergelijke met de uitgestrektheid, de helderheid, de praktische onfeilbaarheid zijner kennissen rakende duizende dingen, die ter naauwernood een uur ernstige aandacht waardig zijn! Van God, van de ziel, van de eeuwigheid, weet hij letterlijk niets; van 's menschen ligchaam, van de aarde, van de vorige geschiedenis van zijn geslacht, weet hij veel meer dan hij noodig heeft te weten; zijne kennis der dingen staat juist in tegenovergestelde verhouding tot derzelver gewigt.

Welnu, wat moeten wij denken van den verstandelijken staat eener ziel, aldus tegenover zich zelve en God geplaatst? Kan ik een oogenblik aannemen, dat zoo eene ziel *vrij* is? Kan ik haar toegeven dat zij niet blind is, magteloos en onderworpen aan al de begoochelingen eener ongeregelde verbeelding? Wat kan ik denken van den staat van een onsterfelijken geest, die zich, met eene vreesselijke snelheid, heen haast naar dat uur, waarin hij zich in de eeuwigheid zal storten, onbewust van al wat hem voor eeuwig ten deel kan zijn? Waarlijk, men kan niet dan met afschuw en medelijden de verslavende duisternissen zien, die de ziel des protestants omgeven, zoodra zij boven de zigtbare dingen gaan wil, en doordringen in hetgeen het den mensch het meest aanbelangt te weten....

Stellen wij dan als eene vaste grondwaarheid hetgeen ieder ernstig protestant mij bij eenig nadenken zal toegeven. — Als grondwaarheid stellende, dat de ware vrijheid des menschen eer bestaat in de waarheid te kunnen kennen, dan in het regt om haar te zoeken, moeten wij niet aarzelen te verklaren, dat die staat, waarin de ziel onbewust is van al wat haar aanbelangt te weten, eene dienstbaarheid en eene ware slavernij is... Wanneer dan de protestant een oogenblik de ketenen kan breken die hem boeijen, en stout en vrij de oogen werpen op dat heelal dat hij roemt alleen te begrijpen, moet hij met schrik geslagen worden, wanneer hij ontdekt, dat hij in de diepste onwetendheid is omtrent al wat bron des levens is, oorsprong, beginsel, kracht der ruime schepping, die hij beschouwt... Het groot vraagstuk van zijn eigen bestaan blijft zonder oplossing. Hij is voor zich zelven een ondoordringbaar geheim. De eenige vrijheid die hem is toegestaan is die, van zich genoeg te bewegen om de drukking te voelen van de boeijen die hem knevelen; het eenigst voordeel dat hij heeft van zijn regt om te kiezen, is de magt om zijne eigene onmagt te kennen.

Bijgevolg bemerken wij, wanneer wij het stelsel van het protestantsch geloof onderzoeken, eene ontelbare menigte per-

sonen van het hoogste verstand, van het grootste doorzigt, die hunne toestemming geven aan stellingen en meeningen, welker ongerijmdheid tastbaar is voor ieder, die vrij is in het gebruik der vermogens die God hem heeft gegeven. Mannen en vrouwen, van eersten rang door genie en kunde, schijnen vrijwillig de oogen te sluiten voor eene geheele reeks van de eenvoudigste feiten en bewijzen. Wij staan bijna verstomd, als wij een vriend, wiens gesprek en denkwijzen ons den diepsten eerbied inboezemen, zoolang hij de gewone zaken van den tijd verhandelt; wij staan verstomd, zeg ik, als wij hem, als door eene soort van noodlot, al zijn gewoon doorzigt zien vergeten, zoodra godsdienstige vraagpunten op het tapijt worden gebragt. Men erkent aan onbetwistbare teekenen, dat omtrent zulke onderwerpen zijn verstand wezenlijk niet vrij is. Leg hem waarheden en feiten voor, zoo zwaar dat het, zoo het schijnt, eene beleediging is zich te verbeelden dat hij ze niet telt; en zie, hij is als een blinde; hij heeft zijn gewoon redeneervermogen verloren; hij kan zijne praemissen niet tot een besluit brengen; hij is ontoegankelijk voor de strengste bewijzen van de mede-onbestaanbaarheid zijner verschillende gevoelens. Men verliest zijn tijd met hem bewijzen voor te houden; om eene of andere, min of meer geheimzinnige reden is zijn begrip verlamd, en men weet niet wat van zijn toestand te denken; men zou niet durven zeggen of men dien moet terugbrengen tot eene uiterste boosheid of tot eene uiterste onbekwaamheid.

Neem, bij voorbeeld, de gewoonste protestantsche stelling omtrent den Bijbel: de protestanten gelooven, dat, volgens de plannen Gods, de Bijbel een der groote middelen is waardoor de mensch tot de wetenschap der zaligheid kan geraken, en dat het ieders pligt is den Bijbel door zich zelven te bestudeeren, en iedere leer te toetsen aan hetgeen hij in dat goddelijk boek vindt. Ik onderzoek nu niet, of het al, of niet een redelijk denkbeeld is als men zegt, dat de Bijbel een of wel helder, of wel duister boek is. Ik houd het zeker voor een zeer duister

boek, en om deze bedenking alleen zou ik niet aarzelen de protestantsche stelling te verwerpen. Maar iedere bedenking van dien aard daargelaten, is het bijna ongeloofelijk dat menschen zich kunnen verbeelden, dat God wil, dat de Bijbel de wetenschap der zaligheid aanbrenge aan eene klas van wezens die niet lezen kunnen. Ik wil niets overdrijven ; maar, op den letter af, kan ik mij, in de geheele geschiedenis der volksbegoochelingen, geene verbazendere voorbeelden van verstandelijke verblinding herinneren. De protestantsche stelling is dan ook zoo ongerijmd, dat hare omgerijmdheid aan al diegenen ontsnapt die haar houden ; zij denken er evenmin aan, als een mensch er op bedacht is om te betwijfelen of hij wakker of slapende is. Of de Bijbel ingegeven zij of niet, dat is voorzeker iets dat bewezen of ontkend moet worden door bewijsvoeringen ; maar dat het lezen van den Bijbel het door den Almagtige vastgesteld middel zij, opdat eene klas van wezens, die *niet kunnen lezen*, leeren hunne zielen te behouden, dat is een voorbeeld van vrijwillige begoocheling, dat, naar ik denk, geen voorbeeld heeft in al de jaarboeken der menschelijke dwalingen.»

Bijzonderlijk toont de Schrijver aan, dat het Anglikanisme in diepe en verachtelijke slavernij is, en dat ook slavernij het lot is van het nieuw zoogenaamd wijsgeerig Christendom, dat onder de protestanten meer en meer veld wint. Ten slotte komt hij van daar terug op de slavernij van het protestantisme in het algemeen, en staaft haar bestaan nog door de volgende bewijzen, in de laatste bladzijden van zijn werkje vervat.

«Gaan wij voort, en wij zullen zien dat de erkende ongeschiktheid van het protestantisme dezelfde zwakheid en dezelfde onmagt verraadt, ten minste, wanneer het zich plaatst tegenover het reusachtig feit van het bestaan en den duur der Katholieke Kerk. Volgens het protestantsch stelsel is de Katholieke Kerk een nog niet uitgelegd verschijnsel ; in het oog van den wijsgeer en waarnemer is zij een verborgen en onuitlegbaar geheim. Vaststaande door de eeuwen heen, terwijl alles

valt en vergaat; in haren schoot geesten vereenigende van alle karakter en talent, ze vormende door een geheimen invloed, naar een vast model, waarmede zij ze geheel vereenzelvigt; hare onvernielbare levenskracht en magtige energie ontvouwende, wanneer alle menschelijke steun haar onttrokken wordt, is zij in de geschiedenis der menschheid het groote feit, dat den oplettenden protestant doet verbleeken, en hem in zijne oogenblikken van opregtheid de bekentenis ontrukt, dat geene theorie dit wonder kan uitleggen. Op dit oogenblik schudt dezelfde buitengewone beweging het menschelijk geslacht; overal leeft de Katholieke Kerk met haar geheimzinnig leven en hare opperste magt; op de eene plaats met voeten getreden, verheft zij zich op een ander punt met nieuwe kracht; van alle tijdelijke hulp beroofd, brengt hare geestelijke kracht des te belangrijkere uitwerkselen voort. Monarchie, aristokratie, demokratie worstelen met elkander op den dood af, en zij komen slechts hierin overeen, dat zij zich voor haar gezag nederbuigen. En gedurende dezen tijd staat het protestantisme bevend voor haar, en het belijdt zijne onmagt om haren zegetogt te stuiten. Die haar de stevigste slagen toebrengen, die zich beroemen haar de diepste wonden te hebben geslagen, hebben het bewustzijn, dat zij slechts een oogenblik de werking in een harer deelen hebben gestoord, terwijl het *hart* van het Katholicisme ongeschondener is dan ooit.

Ik noodig dus iederen nadenkenden protestant uit om zich in zijn binnenste af te vragen, of die volslagene ongeschiktheid om het grootste feit der menschelijke geschiedenis te beteugelen, ja zelfs in evenwigt te houden, niet een bewijs is, dat zijn verstand geboeid is door eenige vreesselijke begoocheling, die het belet tot de ware wijsbegeerte te geraken omtrent de natuur en de bestemming van den mensch.....

En dat reusachtig feit, de Katholieke Kerk, is zelf een bewijs dat zij [de protestanten] nog niet één waar beginsel van wijsgeerig onderzoek hebben bereikt. Zij verbleeken van schrik voor

hare grootheid; zij worden beschaamd door hare bewegingen die zij voor excentriek houden, en schijnen slechts van éene enkele waarheid overtuigd, van de waarheid dat de Katholieke Kerk onwederstaanbaar is. Gelijk aan de onwetende volksstammen van vroeger die met schrik werden geslagen op het verschijnen eener komeet, of wel, gelijk aan die barbaarsche horden van wilden die de zonsverduisteringen wilden verwijderen door hunne kreten en het gekletter hunner krijgswapenen, heeft het protestantisme zijn geest geheel gekeerd naar dat verschrikkelijk wonder dat zijne oogen treft, naar welken kant het die ook wende; en met kreten, trompetgeschal en al het geschreeuw eener ontvlamde controverse poogt het, door haar te verschrikken, die vreesselijke magt van de aarde te doen verdwijnen, wier togt en vermogen het niet kan begrijpen.

Voegen wij er nog iets bij. Ik kan de buitengewone onwetendheid der Protestanten betreffende de wezenlijke leeringen en gebruiken van het Katholicisme, niet anders aanzien dan als een treffend bewijs, dat hun geest verstoken is van alle vrijheid van wezenlijk denken.

Die onbekwaamheid der Protestanten om te begrijpen wat de Katholieken in de daad zijn, is dagelijks een voorwerp van verbazing voor hunne gelijken die de Kerk kennen, omdat zij hare geboden opvolgen, of wel, omdat zij zich onder de Katholicken scharen. Den waren staat van zaken kennende gelijk ik dien ken, en met al mijne vorige ondervinding van de protestantsche verblinding rakende de ware natuur der Kerk, welke zij onophoudelijk aanvallen en veroordeelen, vind ik het nog bijna onmogelijk hen ten onzen opzigte voor zoo onwetend te houden, als ik weet dat zij zijn. Te midden der ontelbare verscheidenheden van geesten, rangen, omstandigheden, meeningen, godsdienstige gevoelens, ontwaar ik een grondslag waaromtrent zij allen overeenkomen; zij zijn bijna zonder uitzondering in een volslagen misverstand van de leerstukken en oefeningen hunner Katholieke landgenooten. Zij

schijnen met eene soort van dwaasheid te zijn behebt, ten opzigte der Roomsche Kerk. Letterlijk willen zij geen stap doen om zich van haren wezenlijken aard te verzekeren; en werpt het toeval eenige uitlegging daaromtrent op hunnen weg, dan ontwijken zij het licht dat zou kunnen opgaan; zij vlugten het als eene besmettelijke kwaal. Zij hebben duizenden Katholieken rondom zich; kerken, kapellen, kloosters, eene katholieke geestelijkheid... , eene menigte katholieke boeken over het katholiek geloof, geschreven in alle talen die onder de zon zijn; en niettegenstaande al wat zij weten van de ontzaggelijke magt van het Katholicisme, weigeren zij vastelijk, door eene onbegrijpelijke verkeerdheid, de eenvoudigste middelen te gebruiken om zich te verzekeren van de waarheid of valschheid der inlichtingen, die men hun van alle kanten over dit gewigtig punt geeft. Was het niet te bejammeren, dan zou men lagchen, als men ziet met hoeveel schrik de meesten het vermijden om een katholiek boek aan te raken, en een onderhoud over de katholieke leeringen vlugten, als had men eene soort van zedelijke pest te vreezen, door zelfs in het minst den noodlottigen strik te naderen;... zij sluiten vrijwillig de oogen voor alle persoonlijke en zekere kennis van de uiterste grenzen der belangrijkste quaestie, die hunne gedachten kan bezig houden, terwijl zij terzelfder tijd op haar gezigt sidderen en hare bovenmenschelijke kracht bekennen.

Welnu, ik vraag het: is dit gedrag dat van redelijke verstanden, die vrij handelen en zich op hunne eigene krachten en goede trouw verlaten? Wat zou de geheele wereld zeggen van een ernstig man, die volhardend weigerde zich te onderrigten omtrent de gewigtigste en terzelfder tijd het gemakkelijkst te onderzoeken feiten van het dagelijksch leven? Hoe groot zou niet onze verachting zijn voor iemand, die een hevigen aanval schreef tegen de scheikunde van LIEBIG, zonder een woord van LIEBIG's schriften te lezen? of voor iemand die geheel het stelsel der genees- of heelkunde beschuldigde,

zonder zich te onderrigten van hetgeen de tegenwoordige geneesen heelkundigen doen?

De vrijwillige onwetendheid der Protestanten omtrent den waren staat en de leeringen der Katholieken, gepaard aan hun afschuw om zich met de Katholieken in verband te stellen; die onwetendheid, gelijk aan de betoovering der slang, is in de daad zonder voorbeeld in de feiten dezer wereld. Voor die oogen hebben om het te onderscheiden, is het een teeken zoo schitterend als de zon, dat er eene fijne, onbegrijpelijke kracht is, die het niet-katholiek verstand aan de aarde hecht en het belet zijne natuurlijke bekwaamheden te gebruiken, met die kracht en onafhankelijkheid, die het meent te bezitten. Even als al de andere punten waarop ik de aandacht heb geroepen, bewijst ook dit, dat het protestantisme niet vrij is; dat zijne zoo hooggeroemde vrijheid slechts eene slavernij is waarvan het geen bewustzijn heeft, en dat het, wilde het waarlijk vrij zijn, dat stelsel van geloof en zedeleer zou moeten omhelzen, dat alléén den mensch de vrijheid geeft, omdat het wet stelt in de plaats van losbandigheid, en in plaats van het regt om te twijfelen het vermogen geeft om te gelooven. In de godsdienst zoowel als in de staatkunde kan er geene vrijheid zijn zonder grenzen, geene persoonlijke vrijheid zonder opperst gezag.»

Wij hebben thans onze taak volbragt, en leggen het werkje van MOORE CAPES ter zijde, dat door den Belgischen uitgever nog met enkele aanteekeningen is vergezeld. Ongetwijfeld deelde de lezer met ons den indruk door des schrijvers gemoedelijke woorden op ons te weeg gebragt, en dien wij in ons eerste artikel met korte woorden hebben geschetst. Dat die indruk niet ongegrond was, bewijzen ons de regelen, waarin een der geleerdste Bisschoppen van onzen tijd, Z. D. H. Mgr. MALOU, Bisschop van *Brugge*, de Belgische uitgave van het werkje heeft goedgekeurd. «Er zijn weinige boeken, waarin de schoonheid der Katholieke geloofs- en zedeleer op

eene treffender wijze wordt afgeschilderd... De schrijver beschrijft met eene lieve naïviteit en opregtheid den indruk, dien de Katholieke leer maakt op de zielen, die het geluk hebben haar te begrijpen, na haar lang niet gekend te hebben.» Ziedaar eenige woorden uit gemelde goedkeuring. De Hoogw. Kerkvoogd verklaart het werkje met de levendigste voldoening te hebben gelezen. Wij voor ons zijn er door versterkt in ons voornemen om van elk der in *Engeland* verschijnende schriften der nieuwbekeerden, die hun tegenwoordigen toestand met den vorigen vergelijken, aanteekening te houden, zoowel als van elk protestantsch geschrift, dat ons den geest aangeeft der gemoederen, die zich zonder haat en met ernst over de oude Moederkerk uiten. Ieder dier verschijnselen is ons eene les, waardoor den Katholieken hun geluk levend wordt voorgehouden. Wij zeiden het reeds in den aanvang van ons eerste artikel: «Geen dier verschijnselen staat, vooral dáár, op zich zelf, het heeft eene min of meer gewigtige beteekenis, en staat in naauw verband met verschijnselen van denzelfden aard; het moet in het oog worden gehouden en aangeteekend, om de juistere waardering van het tijdperk dat wij beleven. Dit is onmiskenbaar, bijzonderlijk wanneer het verschijnselen betreft, rakende den terugkeer of de geneigdheid der gemoederen tot de Katholieke Kerk.»

VERSCHEIDENHEDEN.

WAT ER HIER TE LANDE IN DE PREDIKANTEN-VEREENIGINGEN GESCHIEDT.

De Tijdspiegel dezer maand geeft zijne lezers eenige inlichting aangaande deze vraag in een vlugtig woord over de voorlaatste Noord-Hollandsche predikanten-vergadering, «binnen de muren van het kerkgebouw der Doopsgezinden te Amsterdam» gehouden. De *Kerkelijke Courant* had het verslag dezer zesde vergadering reeds bekend gemaakt; wij nemen aanstonds het *extrakt* van dit verslag uit genoemd maandwerk over, om den eigenaardigen toon waarin het gesteld is. Het *doel* dier soort van *meetings*, zegt *de Tijdspiegel* eerst, zal, om in zeer algemeene termen te spreken, wel zijn, eene grootere en meer gevestigde eenheid in de Protestantsche kerk te bevorderen, te vestigen, of ten minste voor te bereiden; — «wij gelooven niet, dat er een «*ander*, meer verborgen, meer bedenkelijk doel, door de «predikanten-vergaderingen wordt beoogd of vooreerst verlangd, «b. v. geene bepaalde vereeniging van Protestantsche strijd-«krachten, tegen de aan- en indringende Katholieke kerk, geene «clandestine poging om de bestaande kerkelijke vormen op te «lossen, geene verfoeijelijke handgrepen om proselieten te «maken, — daarvan is ons, regtstrecks, niets gebleken,» — maar het zoo nuttige «bespreken» van belangrijke punten in de Theologische wereld staat hier op den voorgrond, en verder, zegt hij, kan men ook billijkerwijze niet gaan; verder behoort men, voor alsnog, niet te gaan, en verder zal men ook niet wel gaan, omdat men daar geen behoefte aan heeft. Derhalve gelooft *de Tijdspiegel*, dat de brave en vrome broeders, die zich van deze vereenigingen opzettelijk terugtrekken, of dáár geheime aanslagen op de kerk of de leer of de regtzinnigheid — rieken — (sommigen, merkt hij aan, zijn scherp van reuk als de brakken) welligt niet geheel juist oordeelen. *Dadelijk* nut,

verklaart hij al verder, is er niet van te zien, maar oogenblikkelijk nadeel ook niet. Maar dat er belangrijke zaken behandeld, althans *besproken* worden, blijkt dan uit dit extrakt dat we letterlijk overnemen.

«*De godgeleerde faculteit* komt zelf in het eerste gelid; de vraag: of ook de andere gezindten (scilicet: dan de groote Hervormde gezindheid — venia verbo!) aan de hoogescholen vertegenwoordigd moeten worden — is geopperd. — Broeder Spijker nam het woord: — hij zag gaarne de seminariën met de hoogeschool op ééne lijn, en bevoegd om wetenschappelijke graden te verleenen. — Broeder van Gilse kiest hier eene zeer wijze onzijdigheid, — de bezwaren zijn niet gekomen van de zijde der kleinere genootschappen, maar voortgekomen uit den boezem der Hervormde kerk zelve. — Broeder Millies schijnt meer naar eene betamelijke zelfstandigheid der kerken — als genootschappen beschouwd — heen te neigen. — Broeder van der Hoeven herinnert, dat de Remonstranten zeer beleefdelijk voor dat voorregt eener nadere verbinding met de Leidsche universiteit hebben bedankt; hij wenscht handhaving der theologische faculteit, en vrije uitstraling van het licht, — eindelijk worden de regten der Katholieken en der Afgescheidenen aangevoerd, die meermalen over onregtvaardigheid hebben geklaagd. — Was het niet hoogst belangrijk, de voorstanders van verschillende kerkgenootschappen over *dit* kapitale vraagstuk te hooren? Al mogen velen hier het verslag, onbevredigd, uit de handen leggen — de zaak is intusschen toegelicht, en als er eerst in de eene of andere zaak, even als in het menschenoog, maar beter licht komt, is men op weg om beter te *zien* — beter te onderscheiden.

Vervolgens is de vraag behandeld: *op welke wijze de Protestantsche Kerk, als zoodanig, zich het schoolwezen in ons vaderland behoort aan te trekken?*

Broeder Liernur merkt, zeker zeer teregt, aan, dat de Christelijke Kerk voor de opvoeding der kinderen moet waken —

dus ook voor de godsdienstige opvoeding, — anders wel geene opvoeding, maar welligt enkel — voeding! — Hij wenschte Protestantsche scholen, waar eerbied voor 't Woord van God werd ingescherpt.

Broeder Beets wenscht even zoo, niet minder vurig, dat de Kerk voor de school en het onderwijs moederlijk zorge; — andere broeders volgen — in denzelfden geest. — Broeder Beets dringt andermaal, en nu, wat sterker, op het verchristelijken van het onderwijs aan, — hij komt met de verschrikkelijke stelling te voorschijn: «l'état athée» vordert ook eene «école athée!» — dergelijke allertreurigste omina wekten de bezorgdheid van andere broeders op. Broeder van Voorst inzonderheid is er door getroffen, het vraagstuk der kerkelijke scholen komt ter bane — overdrijving is hier gevaarlijk: «Moet b. v. ook de muziekles met het gebed begonnen worden?» (Van Voorst, blz. 24 van het Verslag.) Broeder Beets dringt nog eens aan in denzelfden geest, er wordt weder in een tegenovergestelde rigting gesproken — en veel waarheid gezegd, — welligt ook veel eenzijdigheid ontdekt — en ook geruststelling voor de toekomst gegeven; — geldt het ergens, dan is het hier: — *du choc des opinions jaillit la vérité.*

De derde vraag luidde alzoo: *Hoe heeft men te oordeelen over het aanwenden van stoffelijke middelen tot handhaving van het protestantismus?*

Broeder ter Haar patrocineert in het algemeen het aanwenden der stoffelijke middelen, hij neemt de tegenbedenkingen weg (verbittering tusschen Katholieken en Protestanten, nuttelooshеid van die middelen) hij eischt werkzaamheid bij die gcoorloofde, stoffelijke middelen, — andere predikanten stemmen min of meer toe, — Welstand en Unitas komen ter sprake. — Broeder Millies echter wenscht bepaaldelijk, dat men bij het materiële standpunt den geloofsgrond niet verlate; hij eischt vertrouwen van boven, — beneden voorzigtigheid! — Het belangrijke punt wordt van verschillende zijden toegelicht, niemand zal hier

warmen Protestantschen ijver, als bezadigd oordeelaar, kunnen ontkennen.

De vierde vraag heeft betrekking tot het *ambtsgewaad* (of ambtskleed) als *onderscheidings-teeken*.

De toga quaestie maakte hier een geleidelijken overgang van de stoffelijke middelen op het stoffelijk kleed, dat, zoo als billijk, hier verdedigers, dáár bestrijders vond; men weet dat de drie kleinere genootschappen: de Evangelisch-Lutherschen, en de Hersteld Lutherschen, de Remonstranten (de Waalsche broeders gingen voor) de toga hebben op- en aangenomen, en dat buiten deze, de Doopsgezinde broeders, benevens de Hervormde predikanten, voor het zwarte kleed hebben bedankt, en terugdeinsden. — Uit deze discussie blijkt, dat meer dan een spreker het *ambtsgewaad zelf* verwerpt, en niet de soort, niet de *species*, maar het genus. — 't Spreekt van zelf, dat zij, die de toga dragen, als verdedigers, zij, die er niet toe *kunnen* of *durven* overgaan, als bestrijders moesten optreden en spreken. Broeder Boeke, op Evangelischen bodem staande, neemt de zaak zeer hóog op, en vermeent dat het Evangelie de toga verbiedt, hij spreekt van die booze, trouwelooze mannen in lange kleederen, en bewijst daardoor zeker wat te veel op eens, — zoo als broeder Domela Nieuwenhuis, zeer te regt, aanmerkt, dat ook de Jezuïeten zoowel in *korte*, als *lange* kleederen zijn verschenen.

Eindelijk vermoedt broeder van Voorst, dat men de zaak, en de quaestie, zekerlijk wat te zwaar tilt, bovenal als men er het priesterlijk karakter mede verbindt, waarmede broeder Millies zich niet geheel kan vereenigen.»

«Blijft ge nu nog, vraagt *Spiritus Asper* en *Lenis* na dit extrakt, bij uwe vooronderstelling, dat alles hier vruchteloos, nutteloos is, of zoo als we iemand hoorden zeggen:» ««die zaken kunnen de heeren predikanten even goed bij elkaâr onder een pijpje afdoen?»» — wij gelooven, dat èn het belang der behandelde onderwerpen, èn de wijze waarop men die besproken en toegelicht heeft, wel degelijk daartegen pleiten, ja, nog

meer, dat hier de geesten elkander vinden, ontmoeten en leeren verstaan, en daardoor voor de toekomst de goede zaden van vereenigde Evangelische kracht, eenparige liefde, en hoogere ontwikkeling, des Christendoms, bij zijn' fellen strijd op aarde, worden uitgestrooid. Men verwachte intusschen niet, dat het jeugdige rijsje nu reeds een boom zij (tandem fit surculus arbor), het moet met trouwe zorg gekweekt, bewaakt, ook hier en daar, als waterloten verschijnen, besnoeid.»

DE IRVINGIANEN.

Te midden van het toenemend ongeloof, meer bijzonder in die landen, waar de verloochening der Oude Moederkerk, de verzaking van het geloof der Vaderen haar begin, en de *gezegende* Hervorming hare bakermat had, uit zich de behoefte aan godsdienstig, dat is, aan bovennatuurlijk godsdienstig gevoel op eene wijze, die alleen meer dan alle betoog zegt, dat het koud menschelijk element van het Protestantisme den mensch noch als zoodanig, noch als Christen voldoen kan.

Onder de menigvuldige feiten, waarin zich die behoefte uitspreekt, zijn de verschillende strengere rigtingen, in den laatsten tijd onder de protestanten ontstaan, niet de minst merkwaardige. Van het Irvingianisme zeiden wij reeds vroeger (1): «Dat zoo eene secte haren oorsprong aan behoefte van godsdienstig gevoel en de ongenoegzaamheid van het protestantisme te danken heeft, behoeven wij niet te zeggen, en dat zal tevens eene genoegzame uitlegging zijn van het feit, dat de secte thans in *Pruissen* grooten opgang maakt, voor degenen die zich herinneren, wat wij van den toestand der Duitsche Evangelische Kerk vroeger hebben medegedeeld.» Wij gaven toen eenige inlichtingen omtrent de Irvingianen, en zijn thans in staat die aan te vullen naar aanleiding van mededeelingen, nog kort geleden in de *Deutsche Volkshalle* en het *Theologische Monatschrift* van *Hildesheim* gedaan.

(1) Deel XVII, bl. 127.

De lotgevallen des suchters kenmerken zijn werk. Geboren den 15 Augustus 1792 te *Annam*, in het Schotsch graafschap *Dumfries*, legde IRVING zich, ofschoon met het plan om zich aan het ambt van godsdienstleeraar toe te wijden, vooral toe op de wiskunstige wetenschappen, met dat gunstig gevolg, dat hij op achttienjarigen leeftijd als onderwijzer in dezelve werd aangesteld in een klein Schotsch stadje, met name *Huddington*. Op zijn twintigste jaar werd hij aan het hoofd geplaatst van eene hoogere inrigting van onderwijs te *Kirkcaldy*. Het doel dier inrigting noodzaakte hem, om zich ook met de positieve wetenschappen bekend te maken. Hij legde zich van toen af met grooten ijver toe zoowel op de natuurlijke wetenschappen, als op de oude en nieuwe talen. In het jaar 1819, nadat hij zeven jaar aan die inrigting gewerkt, en met de dochter des predikants van die plaats gehuwd was, keerde hij terug naar de Hoogeschool van *Edimburg*, om in den geestelijken stand te treden. Daar leerde hem CHALMERS kennen, en zijne preken bevielen dezen zoo zeer, dat hij door diens bemiddeling zijn hulpprediker werd bij de Kerk te *Glasgow*. Het was eene groote aanbeveling voor IRVING, dat de beroemdste godgeleerde van *Schotland* hem zoo digt bij zich had genomen. In 1822 werd hij predikant bij de Schotsche Kerk in *Watton Garden* te *Londen*, en in zeer korten tijd was hij de beroemdste predikant van *Londen*.

IRVING had, wat zelden het geval is bij een man, die zich uit neiging aan de wiskunstige studiën overgeeft, eene hoogst levendige verbeeldingskracht en een buitengewonen rijkdom van denkbeelden, hij preekte zeer dikwijls gelijk hem het oogenblik ingaf. Daar zijne preken bijzonderlijk op leven en zeden waren gemunt, terwijl hij de zedelijke wanordelijkheden der wereldlingen, met de gestrengheid van profetische woorden en spraak strafte, en hij zich in deze zijne straf-spraken niet zelden tot de hoogste geestvervoering verhief, kon aan zijne redevoeringen, die dikwijls vier uren duurden,

eene groote, ongewone, warme deelname niet vreemd blijven. Het ruim der kerk was niet toereikend meer om zijn gehoor te bevatten. Het kerkbestuur gaf kaarten uit, welke men zich lang vooruit moest verschaffen, om den man van den dag, den geweldigen boetprediker te hooren.

Het Engelsch Zendelingsgenootschap, dat met ontzaggelijke middelen slechts zeer kleine resultaten verkrijgt, was het eerste voorwerp, dat hem in tegenspraak bragt met de zoo op het zendelingswerk gestelde Engelschen. Hij wilde het zendelingswerk geheel naar de oudste Apostolische wijze hebben ingerigt: de zendelingen moesten goud noch zilver bezitten, noch geld in hunne gordels, noch een zak op reis, noch twee kleeden, noch schoeisel, noch stok (Matth. 10). Zij moesten als schapen onder de wolven worden gezonden, zonder wapenen noch andere verweermiddelen, dan alleen het woord Gods. Irving werd hevig aangevallen, de strijd was van weerszijden heet. Doch later (1827) ontwikkelde hij beschouwingen (1) over de natuur van Christus, die hem met het geloof zijner Kerk in tegenspraak bragten, tegenspraak die in 1830 duidelijk aan het licht kwam, in zijn geschrift *On the human nature of Christ.* Nu begon hij nog meerdere verschijnselen der Apostolische tijden in het leven terug te roepen. Daartoe behoorde ook het spreken van vreemde talen, en hierdoor kwam hij, gelijk hij het reeds in de leer was, ook omtrent de liturgie in tweestrijd met de Schotsche Kerk. Van nu af vormde zich eene eigen secte, naar hem Irvingianen of Irvingisten genoemd. In dat spreken van talen zagen zij de openbaring van den H. Geest. Een Zwitscher, met name Hohl, die de partij van Irving van nabij en in den persoonlijken omgang heeft gadegeslagen, schrijft in dezer voege over de wijze, waarop zich de gaaf der talen bij hen openbaart.

«Voordat de spraak begon, bemerkte men dat de persoon

(1) *Sermons, lectures and occasional discourses*, in drie deelen.

geheel in zich zelven gekeerd en verzonken was; het sluiten der oogen en het overschaduwen daarvan met de hand, was er het teeken van. Dan verviel hij op eens, als door een electrieken slag getroffen, in eene krampachtige trekking, waarbij het geheele ligchaam geschud werd; hierop stroomde een vurige stroom van vreemde, in mijne ooren het meest op de Hebreeuwsche gelijkende, nadrukvolle klanken uit den trekkenden mond, welke gewoonlijk driemaal herhaald en met ongeloofelijk geweld werden uitgestooten. Op dezen eersten stroom van vreemde klanken, die hoofdzakelijk als een bewijs van de *echtheid* der vervoering golden, volgde op niet minder hevigen toon eene kortere of langere aanspraak in het Engelsch, die eveneens, deels bij woorden, deels bij zinnen herhaald werd, en nu eens bestond in zeer strenge en ernstige vermaningen, dan weder in schrikkelijke waarschuwingen, soms ook in waarlijk schoone en zalvende troostwoorden. Het laatste gedeelte gold gewoonlijk als eene omschrijvende uitlegging van het eerste, schoon het door den spreker niet bepaald als zoodanig kon worden verklaard. Na deze ontgalming bleef de vervoerde nog een tijd lang in diep stilzwijgen verzonken, en kwam slechts langzaam bij van de gedane inspanning.»

Ten allen tijde hebben de uitspattingen der eeuw verschijnselen, gelijk het Irvingianisme, ter harer bestrijding, in het aanzijn geroepen, en haar eene magt van ontwikkeling en omkeer gegeven, die aan het ongeloofelijke grenst. Naar dezelfde rigting is ook het kerkelijk bestuur in de Irvingiaansche secte geregeld. Zij heeft hare Apostelen en Profeten, en wel in verschillende rangen en personen, al weder naar aanleiding van de woorden des Apostels, 1 *Cor.* 12, 29. Op grond van die woorden, staan aan het hoofd der secte twaalf Apostelen, daarna in minderen graad de Profeten. Op den tweeden hiërarchiesehen trap staan de Evangelisten, de Diakenen op den derden, en op den vierden en laatsten de Engelen. Deze laatsten zijn de bestuurders der enkele gemeenten.

Daar de openbaring des H. Geestes, vooral in de gaaf der talen, als de kern is van het beginsel van het Irvingiaansch godsdienst-stelsel, is ook daarmede overeenkomstig hun godsdienst zelve ingerigt. Zij bestaat uit twee deelen, de eigenlijke Liturgie en de prediking. Tusschen beiden is zeker tijdverloop, opdat ieder lid zich op de ingeving des H. Geestes kunne voorbereiden. Muziek is geheel uitgesloten, en het gezang is eer een luid zangerig bidden. De dienstdoende geestelijke draagt een wit Koorkleed. Zie over de kleeding *de Katholiek* t. a. p.

IRVING stierf in 1834 te *Glasgow* aan eene heete koorts. Zijne secte duurde na zijn dood voort op den grond, waarop zij ontstaan was, en door de aanhoudende verbinding, waarin de Engelsche Kerk van oudsher met *Geneve* staat, werd het zaad der nieuwe secte door een harer Evangelisten, CARRÉ, van *Jersey* naar *Geneve* overgebragt, en daar onder de studenten verspreid, zoodat zelfs een hoogleeraar in de Protestantsche Godgeleerdheid, met name PREISWERK, er om zijne neiging tot de secte van zijn post ontzet moest worden.

In *Duitschland* heeft de secte door hare nederzetting in *Berlijn* op nieuw beteekenis gekregen, en vooral door den overgang tot haar van den beroemden, vroeger Magdeburgschen hoogleeraar, THIERSCH, van wien wij onder dit opzigt reeds vroeger hebben gesproken (1).

OUDE EN NIEUWE EVANGELISATIE.

Bij gelegenheid der wereldtentoonstelling te *Londen*, zoo berigt *de Tijdspiegel* van Nov. ll., is eene zeer talrijke vereeniging van Protestantsche godgeleerden, uit verschillende oorden van *Europa*, gehouden, van welke eenigen, in redevoeringen en toespraken, over den tegenwoordigen godsdienstigen toestand het woord hebben gevoerd. Uit een Engelsch tijdschrift (*Evangelical Christendom*) deelt hij eene dier redevoe-

(1) t. a. p., en Dl. XVI, bl. 108.

ringen mede, welke de Fransche prediker NAPOLEON ROUSSEL, over *den ongeloovigen toestand van Frankrijk* in die vereeniging gehouden heeft. *De Tijdspiegel* noemt die rede even krachtig als kernachtig, ze is veeleer een oneerlijk zamenraapsel van leugen en laster; 't is alles den predikant zwart of groen of rood of paarsch, al naar den bril dien hij op had, en wat soms van enkelen moge gelden, strekt hij tot allen uit; zijne invectief is geen weerlegging waard. Wij geven alleen als eene curiositeit zijn grootste middel op, waarmede hij dien ongeloovigen toestand verhelpen wil.

Zijne rede handelde over de *oorzaken* van dit ongeloof, over de *gevolgen* er van of onder welke *vormen* het zich vertoont, over de *middelen* om het tegen te gaan. Om op dit derde punt te komen zegt hij: «de oorzaak toont het geneesmiddel aan. — Wij hebben gezien dat Frankrijk het Christendom verwerpt:

1. omdat velen er geheel onbekend mede zijn;

2. omdat anderen een volstrekt onjuist begrip van deszelfs aard koesteren;

3. omdat het Christendom zich niet in de eerste plaats aan de menschelijke rede aansluit;

4. omdat het wordt beschermd door de priesters en door den Staat.

Wij moeten derhalve:

1. dit Christendom aan de onkundigen bekend maken.

2. De verkeerde begrippen bestrijden van hen, die bedrogen zijn — deze zijn de Katholieken;

3. de godsdienstige instellingen, welke van den Staat onafhankelijk zijn, bevestigen, diegene, bedoel ik, die meer door de leeken, dan door de geestelijkheid worden geleid, en berekend zijn, om aan de eigendommelijke eischen van het karakter der Franschen te beantwoorden.»

Kortom, *Frankrijk* moet met *Rome* in het strijdperk treden en *geevangeliseerd* worden. Maar hoe dit? Door zendelingen, genootschappen, huisbezoek door leeken; door *volksgeschriften*

in de *provincien*, aanhoudende *volksprediking* in *Parijs* en andere *steden*. Er is wel geschreven en gepreekt, maar niet naar de behoeften der volksmenigten. Daarom had het geen of weinig vrucht.

Want

«men schrijft boeken en preken in den ouden, treurigen, «slependen, temenden toon, een hinderpaal, die alleenlijk door «hen overwonnen wordt, welke eens aan dien toon zijn gewoon «geworden. Verbeeldt u een kind der wereld, gezeten tegen- «over een onzer over-regtzinnige predikers, terwijl hij een onzer «godsdienstige boeken opneemt — ik vraag mijne hoorders «om verschooning — maar ik ben er verzekerd van, dat hij «zeer spoedig een treurig slagtoffer wordt van eene wanhopige «verveling. — Wij bezigen een al te afgetrokken, te bepaalde «taal, welke de oningewijden niet kunnen verstaan, en dit brengt «ons juist tot den eisch,

«om zoodanige predikers te zoeken, die de geloofsstukken «in de volkstaal onderwijzen, en daardoor voor allen verstaan- «baar worden. — Wilt ge het Evangelie met meer vrucht onder «de menschen brengen, dan tot heden toe door de leeraars en «geschriften is geschied, stelt andere leidslieden aan, dan onze «oude over-regtzinnige predikers, en tracht ze te bewegen, «om in een meer eenvoudigen, nieuweren, krachtiger, en daarom «meer nuttigen stijl te spreken. — Als het groote werk der «Evangelisatie eerst in andere, betere handen komt, zal tevens «de noodzakelijkheid ontstaan, om openlijk vergaderplaatsen «ter godsvereering te vinden. — Wij zullen tot de opperzaal «te Jeruzalem (Hand. I vers 13) moeten terugkeeren, en daar «deze opperzalen in grooter getal dan de kerken aanwezig «zijn, zullen ze gepaste vergaderplaatsen worden, — de ge- «vreesde en terugstootende kansel zal plaats maken voor den «stoel achter de tafel, waar de sprekers zonder aarzelen «zich laten vinden, en op die wijze zullen we geen vijf hon- «derd maar vijf duizend Evangelisten tellen. — De verklaring «der Heilige Schrift zal niet langer bepaald blijven tot den

«zondag, en de godsdienst niet langer verschijnen in het dub-«belzinnige licht als eene afzonderlijke priesterzaak — zij wordt «een algemeen volksbelang, dat in het dagelijksch leven wordt «ingevlochten, waar allen regt op hebben.» —

Zóó, zegt NAPOLEON ROUSSEL, in Parijs, zóó in elke stad van Frankrijk, zóó bij andere volken, onder elkaâr en met Londen in vereeniging! en gij zult.... eene wereldbedwingende veerkracht verkrijgen! — En zóó dus, voegen wij er toe, zal *Frankrijks* herschepping en die van heel de wereld uitgaan van Dominé's huis- en kinderkamer! van den stoel achter de tafel!!

EENE HARDE WAARHEID.

Is iemand in staat, heeft iemand het regt getuigenis af te leggen van de wijze, waarop de groote menigte der Protestanten wordt terug gehouden van eene betere kennis van het Katholicisme en hunne bekeering tot hetzelve, dan is het voorzeker de beroemde bekeerling, Dr. NEWMAN. De woorden, waarin hij daarvan gewaagt in zijne toespraak bij het openen zijner kapel te *Londen*, mogen met regt gezegd worden, eene harde waarheid te bevatten voor vele Protestanten.

«Er is eene klas van menschen (zoo sprak hij), voor welke onze zending meer bijzonder bestemd schijnt, tot wie wij ons natuurlijk zouden kunnen wenden, en op wier aandacht wij onbetwistbare regten hebben. Het zijn diegenen, welke even als wij, eertijds stap voor stap tot den drempel der Kerk geleid zijn. Zij gevoelden even als wij, dat de katholieke godsdienst van al de andere verschilt..., zij gevoelden dat hun nog iets te leeren overbleef, en, zonder duidelijk het te houden gedrag te bemerken, verlangden zij den wil Gods te kennen. Wat kon men van die menschen verwachten, als zij vernamen, dat hunne vrienden, diegenen met wie zij zoo volkomen overeenstemden, onder het gevoel van pligt waren vooruit getreden en de katholieke kerk waren binnengegaan? Voorzeker zou het natuurlijk zijn geweest, dat zij, ik zeg

niet, hen terstond waren gevolgd (want zij hadden ook hunne redenen om te blijven waar zij waren), maar dat zij rijpelijk het vraagstuk hadden overwogen en aandachtig het oor geleend aan de bemerkingen hunner nieuwbekeerde vrienden. Hebben zij zoo gehandeld? Neen; zij hebben geheel anders gedaan; zij hebben gezegd: «Wijl de leeringen en beginselen, die wij gemeenschappelijk beleden, u hebben doen vooruitgaan, moet juist deze reden ons doen achteruitgaan; hoe meer wij het tot hier toe eens waren, des te minder moeten wij u voortaan invloed op ons laten hebben; hoe meer wij tot nu toe uwe gevoelens hebben gedeeld, des te minder zullen wij die in het vervolg deelen. Wijl gij den schoot der Kerk zijt ingegaan, zijn wij meer dan ooit besloten om er buiten te blijven. Uwe bewijzen zijn eene bekoring die wij moeten vlugten, want wij kunnen ze niet weêrleggen. Wij zullen onze oogen sluiten uit vreeze van u te zien, en onze ooren uit vrees van meer te hooren dan wij verlangen... De scherpste kastijding, die wij u kunnen doen, is geen acht te geven op hetgeen gij zegt; de beste wijze van u te beschamen is de anderen te beletten van u te hooren, wanneer gij hun het woord toevoegt»...

«Helaas! helaas! dat zij die taal voeren voor de vierschaar van JESUS CHRISTUS! Nemen wij aan dat hunne bedoelingen zuiver zijn, M. B.; nemen wij hunne redeneringen van den goeden kant; wat beteekenen zij? Zij komen hierop neder, dat zij zeggen, dat ieder onderzoek valsch en misdadig is, wanneer het eene verandering van godsdienst tot gevolg heeft. Het onderzoek wordt veroordeeld om het besluit waartoe het leidt; het is *ongerijmd* de godsdienst te verzaken waarin men geboren is, die onze eerste toegenegenheid gehad heeft, die ons gemaakt heeft wat wij zijn, aan welke wij onzen stand, onze middelen van bestaan te danken hebben. Het was ongerijmd dat de H. PAULUS het Christendom omhelsde, dat hij weende over diegenen zijner broederen, die hem niet wilden hooren. Nu begrijp ik iets waarvan ik mij tot heden toe geen rekenschap had

kunnen geven; ik begrijp waarom de Joden zoo aan hun jodendom gehecht waren, en weerstand boden aan al de redenen die men hun gaf om het te verlaten. Te vergeefs zeide hun de Apostel: «Uwe godsdienst geleidt tot de onze, en de onze is een feit dat gij onder uwe oogen hebt; waarom te wachten wat is, alsof het nog niet ware? Beschouwt gij uwe Kerk als volmaakt? Uwe predikers als onfeilbaar? Gelooft gij de volmaaktheid te hebben bereikt? Waarom uwe gedachten niet naar het Christendom gekeerd?» «Neen», antwoordden zij, «wij zullen leven, wij zullen sterven waar wij geboren zijn; de godsdienst onzer voorvaderen, de godsdienst onzer natie... het is voorzigtiger daarvan niet te veranderen. Wij willen onze Kerk niet verlaten; wij willen onze eischen niet verzaken; wij willen onze harten sluiten voor de overtuiging en de eeuwigheid wagen om onzen tegenwoordigen stand te behouden».... Hoe zwak en ellendig zal deze redenering voorkomen, als men haar zal zien bij het licht des hemels, onder de oogen van Hem, die de wereld door het vuur moet komen oordeelen!»

EEN NIEUWE VOLKS-ALMANAK VOOR NEDERLANDSCHE KATHOLIEKEN (1).

Van harte welkom heeten wij dezen nieuwen Almanak, een nieuw blijk al weder van 't zich hier altoos verheffend Katholieke leven; van harte welkom met zijn uiterst net voorkomen en toch zoo laag gestelden prijs; met zijn vriendelijke platen; zijn degelijken inhoud, maar bovenal met zijne hoog godsdienstige strekking. Wij zullen niet in 't bijzonder optellen, wat het boekje bij den met veel zorg bewerkten *Tijdwijzer* al verscheidenheid van *Mengelingen* in proza en poëzij bevat. Wij verwijzen wie dit verlangen mogt naar *de Tijd*, welke dien inhoud reeds meermalen meedeelde, en in zijn nommer van 29

(1) Bij-een-gebracht door JOS. ALB. ALBERDINGK THIJM en H. J. C. VAN NOUHUYS. Te *Amsterdam*, bij C. L. VAN LANGENHUYSEN. — Prijs 35 cents.

Nov. ll. eene uitvoerige aankondiging gaf, waarmede wij ons in alle opzigten en gaarne vereenigen. 't Zij ter aanbeveling genoeg, te herinneren, dat de heeren ALBERDINGK THIJM en VAN NOUHUYS dezen Volks-almanak bijeengebragt, en menig Noord- en Zuid-Nederlandsch schrijver en dichter van naam bijdragen er toe geleverd hebben.

Wij bidden met beide voor de heilige zaak zoo ijverige Redakteurs, dat de goede God hunne pogingen zegene, en menigeen, van de kortheid en vlotheid dezes tijdelijken levens al meer en meer doordrongen, zich met al wat hij heeft en is aan God toewijde, en God de oorzaak en het doel van heel onzen handel en wandel zij. Want «de eeuwen zijn in Zijne hand, en wij met de eeuwen.»

«DE STATIEN VAN DEN H. KRUISWEG», DOOR DEN HEER A. A. NUNNINK (1).

De verdienstelijke lithograaf, de heer A. A. NUNNINK, bij het kunstlievend publiek reeds gunstig bekend, heeft aan de Redactie van *de Katholiek* eene onlangs door hem vervaardigde Plaat toegezonden, met verzoek om die aan de aandacht harer lezers aan te bevelen. Volgaarne voldoen wij aan dit verlangen, omdat het werk van den heer NUNNINK in alle opzigten aanbevelingswaardig is, en eene gelukkig geslaagde bijdrage levert tot den voorraad van religieuse platen, die ten onzent, gelijk iedereen weet, niet overvloedig is. — De kunstenaar heeft de XIV *Statiën* van den Kruisweg in even veel medaillons met een sierlijk encadrement rondom het hoofd-figuur, de *Salvator Mundi*, naar het oorspronkelijke meesterstuk van GUIDO RENI, met veel smaak gegroepeerd. De uitvoering dezer kleine tafereelen uit de Lijdens-geschiedenis is met veel zorg behandeld, maar die van het hoofd-figuur mag voortreffelijk heeten. Moge de heer NUNNINK zijnen arbeid door een ruim debiet beloond zien, en zijne *Statiën* een der godsdienstige sieraden worden van menig christelijk gezin!

(1) Te *Amsterdam* en *'s Hage* bij VAN LANGENHUYSEN.

LETTERLOOVER.

DANKLIED,

DOOR DE

KINDEREN VAN HET ALOYSIUS-GESTICHT

TE

AMSTERDAM

HUNNEN WELDOENEREN TOEGEZONGEN,

den 26 November 1851. *

Wij kind'ren van dit Godsgesticht,
Ons tweede vaderhuis,
Wij danken u naar kinderpligt
In 't stille beêgesuis;
Wij danken u als de avond daalt,
En als de morgen rijst,
En telkens wordt die dank herhaald
Zoo vaak uw liefde ons spijst.

Maar heden breke 't vol gemoed
In luide toonen uit,
En tuig' de zang den liefdegloed
Dien aller hart omsluit:
Ach, dierb'ren! hadden wij iets meer
Dan kinderzang en -beên,
Wij leiden 't aan uw voeten neêr,
En kusten die meteen.

* Door eene vriendelijke hand zijn wij tot mededeeling van dit teêrgevoelig lied in staat gesteld, wij benuttigen deze gelegenheid, om der vrome milddadigheid een arm gesticht aan te bevelen, dat, hoe bekrompen thans ook, reeds zoo veel goeds uitwerkt, doch met meer middelen ook over meer ongelukkigen zijne weldaden zou kunnen uitstrekken

Want o! het is ons hier zoo goed,
Zoo goed door uwe min:
Gij kleedt, verpleegt, gij laaft en voedt
Ons als uw huisgezin,
En vrij van alle zielsgevaar
Zien we ons van u bemind,
Als waren we allen met elkaâr
Uw eenig liev'lingskind.

Och, blijve ons staag uw liefde bij!
Want zonder u, helaas!
Geen spijs, geen kleed, niets hadden wij,
Des nachts geen legerplaats!
Dan doolden we arm, verlaten rond,
Der zonde en hel ten buit:
Als 't kind in u geen ouders vond,
Had al zijn vreugd ook uit.

o Goede Vaders, Moeders! ziet,
't Is vol ons hart en oog,
Vergelden, neen, wij kunnen 't niet,
Maar roepen naar omhoog,
Maar roepen naar den Vriend van 't kind
Die in den hemel woont,
En al wie 't in zijn naam bemint
Wel duizendvoud beloont:

Gij die de kleinen riept, o Heer!
Hoor onze beden aan:
Zie zeegnend op hen allen neêr
Die zeegnend om ons staan;
Gedenk het als geschied aan U,
En loon hun oudermin:
Dat we eens vereend ons zien als nu
In 't hemelsch huisgezin.

EENE VERGELIJKING

UIT DE

HISTORIE DER EXEGESE.

De vrijere behandeling van de H. Schrift, zoo als die sinds tal van jaren bij Protestantsche uitleggeren in zwang is, heeft, gelijk overbekend is, rijkelijk bijgedragen tot het verkrijgen van resultaten, die iederen geloovige met weemoed vervullen. Wij staan geenszins met de bewering gereed, dat die droevige vrucht der vrijheid door een evenredig goed gevolg is vergolden geworden: nogtans die meent, dat een eerlijk Protestantsch exegeet, die zich, gelijk de hermeneutische kanon der moderne bijbelstudie wil, van alle dogmatisme heeft losgemaakt, de gewijde Schriften zal lezen en verklaren en niet telkens, bewust of onbewust, tot het Katholicisme naderen — hij toont, niet alleen volslagen vreemdeling te wezen te midden der weêrsprekende getuigenissen welke de literatuur bij voortduring in overvloed aanbiedt, maar miskent bovendien ook de natuur van het Goddelijke Boek zelf, hetwelk

immers tot onderrigting van den mensch, en ter mededeeling van de zaligmakende waarheid geschreven werd. Heeft alzoo de rationalistische, of zoo men wil, de ongeloovige uitlegging het overschot van veler christelijk geloof ondermijnd of neêrgeworpen; het is niet minder waar, dat zij tevens het veld der schriftbeoefening aan vele plaatsen met krachtige hand heeft gezuiverd, en vaak aan valsche verklaringen, die stijf werden vastgehouden omdat het vroegere Protestantisme meende ze niet te kunnen ontberen, het merk des vooroordeels en der verblinding zoo onuitwischbaar op het voorhoofd heeft gesteld, dat de geleerde, welke zich zelven acht, niet ligt het wagen zal, ze andermaal in bescherming te nemen. Dit deed dan ook den hoogleeraar REITHMAYR zeggen (1): «Die Destruction der häretischen Elemente im Protestan-«tismus überhaupt, und in der ihm angehörigen exegetischen «Literatur insbesondere, können wir getrost dem Rationa-«lismus in seinem eigenen Schootze überlassen. Dieser ist «das beste Heilmittel für seine Schäden. Männer, wie «RÜCKERT, DE WETTE, FRITZSCHE u. A. sind recht geeignet, «die sogenannte protestantische Orthodoxie von ihrer «Verblendung zurückzubringen, und ihre Schriftsauslegung «von der angebornen Unbehilflichkeit mit der Zeit gründlich «zu befreien.» — Niet lang geleden werd onze aandacht getrokken op het verschil van opvatting eener bijbelplaats, waarop het gezegde toepasselijk schijnt. Een punt van doorslaand gewigt is het *op zich zelf* niet: maar het onderscheid tusschen den vroegeren en lateren tijd kwam ons echter opmerkelijk genoeg voor, dat daaromtrent iets mag worden medegedeeld en aan de overweging aanbevolen.

(1) *Vorrede* tot zijn *Commentar zum Briefe an die Römer*, S. XII.

Toen voor ruim drie eeuwen 's Pausen opperhoofdigheid in de Kerk van JESUS, vooral eene hoofdvraag bij de christelijke Theologie geworden was, en eene der strijdende partijen het putten van bewijs, gewis ten onregte, tot de bron van het geschreven Woord wilde beperkt hebben; toen vorderde het Katholieke belang gebiedend, dat al hetgene de H. Schrift aangaande de verheffing en den voorrang van PETRUS boven zijne medeapostelen meldt, in het helderste licht werd geplaatst. Mogt het immers uit de schriften der Apostelen en Evangelisten zelve blijken, dat PETRUS in waardigheid en gezag *alle anderen overtrof;* dan was het tevens uitgemaakt, dat de Kerk niet is eene vereeniging van *gelijken,* noch zelfs eene maatschappij van leden met gezagvoerders aan hun hoofd die met *gelijke magt* bekleed zijn; maar dat van den beginne en van de stichting der Kerk af, in de hand van *één* eene autoriteit gesteld is, welke eenig is en als zoodanig onloochenbaar tevens als eene *opperste* autoriteit gelden moet. Zoo kwamen toen ook in het bijzonder de zoogenaamde *prerogatieven van* PETRUS ter spraak, van welke de Kardinaal BELLARMINUS niet minder dan een acht en twintigtal meende te kunnen optellen, ofschoon eene kleine minderheid buiten het gebied der Schrift genomen is. Tot deze prerogatieven nu wordt mede gerekend de plaats, welke PETRUS op de Apostellijsten in de boeken des N. V. bekleedt: — en 't is bepaaldelijk op het verschillend oordeel der Protestantsche schrijveren over die plaatsing, dat wij thans de aandacht wenschen te vestigen.

De Katholieken beschouwden het met regt als eene hoogst opmerkelijke overeenkomst bij de Evangelisten, die zeker niet zonder beteekenis is, dat op al de Apostellijsten welke in het N. T. voorkomen en in het geheel vier in getal zijn

(MATT. X, 2. MARC. III, 16. LUC. VI, 14 en Hand. I, 13), PETRUS immer de eerste en aan de spits van het Apostelental geplaatst is. Om onderscheidene zuiver schriftuurlijke redenen sprak in hun oog dit verschijnsel te sterker; als *vooreerst:* omdat dit feit in de gewijde Boeken geenszins alléén staat, maar PETRUS, blijkens andere plaatsen (MATT. XVI, 18. JOANN. XXI, 15—18.), van den Heer eene bestemming en eene waardigheid ontvangen heeft, welke niet insgelijks aan zijne mede-apostelen ten deele geworden is. *Ten andere:* de voorrang die op de Apostellijsten aan PETRUS gegeven werd, is ook elders en voortdurend aan dien Apostel gehandhaafd, en men ziet zich bij lezing der Gewijde Schriften genoodzaakt aan te nemen, dat het een vaststaande regel voor de Heilige Schrijveren geweest is, PETRUS, waar hij in verbinding met andere Apostelen voorkomt, immer het eerste te noemen (1). Van althans niet minder beteekenis zijn hier die menigvuldige plaatsen vooral in de Evangeliën en de Handelingen waar, in de spreekwijzen: «PETRUS *en die met hem waren*», «PETRUS *en de elve*» enz. deze Apostel zoo onderscheiden, zoo geheel als hoofd des gezelschaps, is aangeduid, dat men waarlijk bijna zoude zeggen, dat de anderen niet meer dan *zijn gevolg* uitmaakten: — terwijl nog elders, b. v. in 1 Cor. IX, 5. «*gelijk ook de overige Apostelen en de broeders des Heeren en* CEPHAS», eene stijgering der rede, eene klimming van het mindere tot het meerdere niet te ontkennen is, waarbij dan PETRUS, als het toppunt in het Collegie van Apostelen bekleedende, is voorge-

(1) Waar eene enkele maal, zoo als JOANN. I, 45. Galat. II, 9, van dezen regel werd afgeweken, is de reden der uitzondering niet zeer moeijelijk te achterhalen. En wat zou buitendien eene enkele exceptie tegen den regel doen?

steld (1). In de *derde plaats* deed men uitkomen, dat leven en daad van PETRUS zelven geheel overeenstemmen met den in geschrifte door anderen hem toegekenden rang: gelijk hij gestadig het eerst genoemd wordt, zoo zien wij PETRUS spreken en handelen vóór de overige Apostelen, en meermalen in aller naam. — Met het oog uitsluitend op de Apostellijsten zelve geslagen, liet men het nog *ten vierde* niet onopgemerkt, dat de overeenkomst in de vooraanstelling van PETRUS blijkbaar aan een beginsel bij de Evangelisten zich vasthecht, en voor eene opzettelijk gewilde overeenkomst moet gehouden worden, dewijl niet aan de andere Apostelen even als aan PETRUS, eene vaste en bij allen dezelfde plaats is ingeruimd: heeft alleen de rampzalige verrader, in de drie Evangelien, zulk eene vaste plaats met PETRUS gemeen; men moet er te zekerder uit besluiten, dat, gelijk het zedelijk gevoel der Evangelisten den ISCARIOTH ter *laatste* stede heeft verwezen, zoo ook voor de eereplaats aan PETRUS gegeven eene afdoende beweegreden tot leiddraad aan de heilige Schrijveren zal gestrekt hebben. *Eindelijk* het is waar, geen der Evangelisten heeft in verband tot de rangschikking der Apostelen in het algemeen, of tot de vooraanstelling van PETRUS in het bijzonder, den regel dien hij daarbij volgde, in ronde woorden duidelijk bekend gemaakt: — evenwel, voorgelicht door andere goddelijke uitspraken des Bijbels omtrent JONA's zoon, meenden nogtans de Katholieken in de gewis opmerkelijke bijzonderheid, dat aan alle de drie Evangelische lijsten vooraf van de geheimzinnige naamsverandering van SIMON in dien van CEPHAS = PETRUS uitdrukkelijk is gewaagd, een niet onduidelijken wenk te mogen erkennen,

(1) Men vergelijke I Cor. I, 12.

door de Evangelisten zelve gegeven, dat PETRUS ter *eerste plaatse* door hen genoemd wordt — juist omdat hij is PETRUS = de rots, op welken de Heer beloofd had zijne Kerk te bouwen (1). — In één woord, uitgaande van het rationele beginsel, dat de Evangelisten moeten gewild hebben dat hunne schriften wezen zouden eene ware en trouwe voorstelling van JESUS daden, leeringen, instellingen en van de geheele ekonomie zijner goddelijke stichting; overtuigd dat die heilige geschiedschrijveren zich ten doel gesteld hebben, dat men, uit hunne boeken, personen en zaken zoude leeren schatten naar de waarde door JESUS zelven daaraan verleend of erkend; uitgaande, zeg ik, van dit beginsel, besloten de Katholieke uitleggeren en apologeten, dat de voorrang, door de Evangelisten op de naamlijsten en elders aan PETRUS toegekend, moet gegrond zijn op den voorrang door JESUS zelven hem gegeven, en dat PETRUS als de eerste en het hoofd der Apostelen in de Evangelien en de Handelingen is voorgesteld, omdat hij inderdaad de eerste en het hoofd der Apostelen was.

Doch hiertoe bepaalt zich niet alles; en om het gewigt dat men, betreffende onze schatting van PETRUS, in de formering van de Apostellijsten aan Katholieke zijde gelegen zag, volledigen te doen kennen, moet nog aan eene bijzonderheid van het Evangelie van MATTHEUS hier gedacht worden. Deze Evangelist vergenoegt er zich niet mede, even als de beide andere synoptici, PETRUS vóór allen te stellen; maar hij doet aan den naam diens Apos-

(1) Zoo lezen we in de *Glossa ordinaria* op MATT. X, 2: «Primus scribitur SIMON, cognomento PETRUS.... Voluit Dominus Apostolorum Principem prius alio nomine vocari, ut ex ipsa commutatione nominis sacramenti vivacitas commendaretur.» En een weinig lager: «SIMON, id est, obediens, qui propter primatum apostolici ordinis vocatur PETRUS.»

tels nog een uitdrukkelijk «de eerste» (πρῶτος Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος) voorafgaan. — Dat het woord πρῶτος op zich zelf is en blijft een rangschikkend telwoord, kan wel aan twijfel niet onderhevig zijn: maar evenmin is het voor tegenspraak vatbaar, dat een denkbeeld van voortreffelijkheid, van hoogeren rang en van meerderheid boven anderen, met de benaming «*eerste*» menigwerf verbonden is. Dat het gebruik van πρῶτος met dit nevenbegrip den Evangelisten, en in het bijzonder ook aan MATTHEUS niet vreemd is, kunnen, onder andere, plaatsen als MATT XX, 27. XXII, 38. MARC. IX, 35. LUC. XV, 22. Hand. XXVIII, 7. enz. bewijzen. — Moet nu echter πρῶτος MATT. X, 2. in den zin louter van een telwoord genomen worden? — Men heeft het zoo gewild: — doch daartegen zijn van Katholieke zijde wederom bedenkingen ingebragt, welke een onbevooroordeeld exegeet niet volstrekt verwerpelijk noemen kan; en één dier bedenkingen vooral behoort onzes inziens als veel afdoende erkend te worden. *Vooreerst* is op het onregelmatige gewezen, dat MATTHEUS, hadde hij het woord in bloot optellenden zin gebezigd, met een «*de eerste*» zal begonnen zijn, zonder *de tweede*, *de derde* enz. te laten volgen. Ontbreekt het wel niet aan voorbeelden, dat ook de zuiverste en naauwkeurigste schrijvers hunne opgaven van personen of zaken met een telwoord aanvangen zonder dat met een gelijk rededeel de telling wordt voortgezet; hier ter plaatse staat daar tegenover, dat om de eigenlijke bedoeling van het dubbelzinnige woord bij MATTHEUS te bepalen, α) πρῶτος niet op geheel gelijke lijn mag gesteld worden met het adverbiale πρῶτον: — is de hier gewilde anomalie bij optellingen met het bijwoord ligt bewijsbaar; minder gewis in getal, zoo niet zeldzaam, mogen de plaatsen genoemd

worden, waar zij met het bijvoegelijke πρῶτος gevonden wordt; en voor zoo veel ons bij een opzettelijk onderzoek gebleken is, wordt naar een enkel voorbeeld uit de boeken des N. T. te vergeefs gevraagd: β) mag niet uit het oog worden verloren, met welke exceptionele roeping en voorregten PETRUS elders en voortdurend tegenover de elf verschijnt: γ) moet vervolgens worden acht geslagen op het beteekenende van de harmonie der drie synoptici, welke allen, zooals gezegd is, PETRUS, vóór de andere Apostelen stellen; — waaromtrent men dan, δ) van de pragmatische exegese steeds zal blijven vragen, wáárom en in welken zin dan toch PETRUS door nog twee Evangelisten als *de eerste* der Apostelen beteekend, en door eenen uitdrukkelijk «*de eerste*» genoemd wordt, indien men niet eene wezenlijke meerderheid, een op de uitverkiezing van JESUS gegronden voorrang aan dien Apostel erkent. — *Ten andere* is de vraag geopperd, of het wel waarschijnlijk is, dat MATTHEUS, die reeds gemeld had dat hij met zijne opgave tot het twaalftal komen moest — alzoo indachtig was, dat hij eene betrekkelijk langwijlige lijst van namen te schrijven had, met een doelloos telwoord zal hebben willen beginnen, zoo als πρῶτος dan inderdaad is, wanneer met dat woord voor den geest van den Evangelist geen ander dan het bloote tellingsbegrip is verbonden geweest. — Doch naar ons oordeel dient *in de derde plaats* vooral te worden gelet, hoe uit de redevorm zelve van onzen Evangelist duidelijk blijkt, dat bij zijne opgave de Apostelnamen paarsgewijze, en niet iedere Apostel afzonderlijk, voor zijnen geest waren. Hij schreef: «SIMON *die* PETRUS *genoemd* «*wordt* EN ANDREAS *zijn broeder;* JACOBUS *de zoon van* ZE-«BEDEUS EN JOANNES *zijn broeder;* PHILIPPUS EN BARTHOLO-«MEUS enz.». Niet enkel twaalf namen, maar zes tweetallen

van namen had MATTHEUS te schrijven. Indien hij dan bij zulk eene gepaarde schikking van te noemen subjecten, bij eene lijst van tweetallen, die telkens als tot één in zijne herrinnering verbonden zijn, met een telwoord 't welk niets meer wezen zoude dan eene aanwijzing dat zijne telling aanvang nam, hadde willen beginnen; dan ware wel niets natuurlijker geweest en niets meer met de onderstelde bedoeling overeenstemmend dan — ja het regelmatig taalgebruik zou geëischt hebben — dat het begeerde telwoord niet tot éénen naam van het eerste tweetal, maar tot het tweetal zelf betrokken ware, en dat MATTHEUS πρῶτοι of het bijwoord πρῶτον, τὸ πρῶτον geschreven hadde. De Evangelist heeft nogtans πρῶτος gebezigd, en hij wilde zijne benaming «*de eerste*» alleen tot Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος betrekkelijk gemaakt hebben: op PETRUS alleen — zoo worden wij gedrongen te besluiten — op PETRUS alleen past dit woord. — Maar dringt zich dan ook niet als van zelve de gedachte aan ons op, dat PETRUS *a priori* reeds *de eerste* was; dat hij het eerst genoemd wordt, omdat hij een regt bezat en met eenen voorrang bekleed was, die bij de optelling behoorde geëerbiedigd en eenigerwijze uitgedrukt te worden? Of met andere woorden: is met πρῶτος dan hier niet te kennen gegeven, dat PETRUS is vooraangesteld, niet omdat de Evangelist goedvond aan PETRUS die plaats te geven, maar om dat hij inderdaad *de eerste*, het hoofd der Apostelen is?

Op deze en dergelijke gronden meer steunende, meenden derhalve de Katholieke Godgeleerden, dat de Apostellijsten, en in het bijzonder die welke we MATT. X, 2. aantreffen, met goed regt konden worden bijgebragt ter staving van den rang, dien de Kerk aan PETRUS steeds heeft toegekend: en dat tevens in die stukken van onze Gewijde

Oorkonden een middellijk bewijs ligt opgesloten voor de leer van het Primaat = ἡ πρωτεία des Pausen.

Het ware nuttelooze arbeid, indien we met het inzigt om aan deze opvatting de steun eener traditionele uitlegging te geven, de uitspraken der Vaderen en de meening der exegeten, welke vóór de Hervorming gebloeid hebben, ter vergelijking thans wilden aanvoeren. Om de slotsom hunner gevoelens zoo veel noodig te doen kennen, gelooven wij hier te kunnen volstaan met de vermelding van een woord uit de aanteekening van FRITZSCHE op MATT. X, 2., waar deze geleerde schreef: «Reeds de Vaderen hebben uit «verkeerd begrip (*sic?*) dezer plaats PETRUS uitbundig ge«vierd» (1). Een punt slechts wenschen wij met een enkel woord aan te stippen. Indien er onder de Vaderen gevonden worden, en er kunnen er gewis vele gevonden worden, welke óf op de plaats welke PETRUS op de Apostellijsten inneemt, niet beroepen hebben om zijnen voorrang in de Kerk te staven; óf zelfs andere oorzaken dan zijnen hiërarchischen rang in het midden hebben gebragt om de vooraanstelling van dien Apostel te motiveren; zoo kan uit het een noch uit het ander iets worden afgeleid, hetzij tegen hun geloof aan het prerogatief zelf, hetzij tegen de redenering dergenen, welke in de harmonische schikking der Evangelisten, die PETRUS vooraanplaatsten, het gevolg of den weêrklank vinden van het woord des Meesters, die PETRUS tot den voorrang verheven had: — terwijl tevens het regt tot toetsing van de motieven, welke hetzij door Vaders, hetzij door andere uitleggeren hier zijn aangevoerd, onverminderd moet blijven bestaan. In de eerste onderstelling immers verkrijgt men tegen het bewijs aan den

(1) Sed jam veteres patres male nostro loco intellecto eximie Petrum celebrarunt (cf. SUICER. *Thes. eccles.* s. v. Πέτρος).

catalogus der Apostelen ontleend, niets meer dan een *argumentum e silentio*, 't welk hier zoo veel geldt als niets: in het tweede geval — niemand, naar ik vermoed, zal willen beweren, dat *een* grond valsch is omdat daarnaast nog een andere hetzij ware of schijngrond wordt aangewezen: en wat eindelijk het regt der beoordeeling betreft, dit regt kan hier door niemand, en zal althans niet door Protestanten bestreden worden. Het laatste punt, wij meenen het te moeten opmerken, verkrijgt nogtans bij onze vraag inderdaad eenig gewigt; en wel om deze oorzaak, dat vele oude Protestantsche uitleggeren, hier weinig getrouw aan den regel, van de Schrift, waar het kan, door de Schrift zelve uit te leggen, — en minder nog naar het schijnt, op hunne hoede tegen misleiding door menschelijke autoriteit, zoo langen tijd zich beholpen hebben met de herhaling van onbewijsbare, valsche of verkeerd toegepaste verzekeringen, waarmede feilbare menschen — zijn zij overigens Kerkvaderen geweest — waren voorgegaan. — Moest hier ook nog geregtvaardigd of opheldernde reden gegeven worden, van waar het komt dat vele oude Katholieke exegeten, bij de behandeling van de Apostellijsten en het onderzoek naar de rangschikking der Twaalf, van den voorrang van PETRUS niet gewagen: in de tijden zelve waarin die schrijvers leefden, vindt men aanstonds eene voldoende oplossing. Wanneer vóór de Hervorming, over PETRUS in Schrift of Kerk, bij Theologen de rede was, dan was het vaak niet te doen om een bewijs voor de hierarchische orde, noch achtte men immer noodig zich in te laten in het betoog, dat PETRUS boven alle anderen verheven is: over deze elementaire vragen van kerkelijke wetenschap, over die στοιχεῖα τοῦ κόσμου, gelijk MÖHLER sprak, was men het destijds eens; «*quis enim nesciat*,

riep de Eerwaardige BEDA uit, *primum Apostolorum esse beatissimum* PETRUM (1). Maar gelijk de wetenschap in het algemeen, en allermeest wanneer zij op zich zelve zich oefent, naar hare gronden onderzoek doet, en met het: *Waarom?* en *Hoe?* gaarne zich bezig houdt; zoo begeerde men ook bij de beschouwing van het Primaat van PETRUS de reden op te sporen, waarom aan SIMON en niet b. v. aan zijnen broeder ANDREAS of aan eenen der hoogbegunstigde ZEBEDEÏDEN de voorrang geschonken was. Van de verordening des Heeren zelve was men wel zeker; maar met het oog op den geleidelijken gang die al de wegen der Voorzienigheid kenmerkt, oordeelde men, dat aan den Vorst zelven die over het nieuwe *Israël* gesteld werd, zoo wel als weleer aan SAUL of DAVID, eene aanleidende oorzaak, eene voorbestaande eigenaardigheid zou te vinden zijn, die voor iederen welgestelden menschenblik de verheffing van PETRUS boven allen, tegen elk vermoeden van willekeur moest beveiligen. Dit eigenaardige, zulk een *analogon* tusschen persoon en rang wilde men ontdekken: en zoo traden dan onze eerwaardige voorgangeren op het breede maar glibberige pad der gissingen. — Het zij men nu bij de beoordeeling van meeningen, die in verband tot de lijsten door de Vaderen zijn geuit, naar het aangewezen oogpunt zijn blik gelieve te besturen; hetzij men uitsluitend tot de Apostellijsten zelve en de plaats, welke PETRUS daar bekleedt, zich bepale: — men kiest eene onbewezen en onbewijsbare stelling, wanneer men aan PETRUS den voorrang laat toekomen, omdat hij was de *oudste in jaren* onder de Twaalf (2): het is insgelijks eene

(1) In cap. XIII Euang. JOANN.

(2) Voor de meening dat PETRUS de eerstgeborene was onder de Jongeren van JESUS, pleegt het gezag te baat genomen te worden

uit de lucht gegrepen bewering «en met de letter der Evangelische verhalen in strijd», als men weigert eenen voorrang hoegenaamd onder de Apostelen te erkennen, en het punt des onderzoeks zelf: de al of niet volstrekte gelijkheid der Twaalf, als beginsel en in ontkennenden zin uitgemaakte waarheid vooruitzet: even zoo bouwt men zonder grondslag, en niet op — maar bezijden de Evangelische geschiedenis, wanneer men de stelling van PETRUS poogt te verklaren met de bewering, dat hij het eerste, en vóór de overige Apostelen door JESUS geroepen werd; en eindelijk men loopt gevaar van aan de grens der ongerijmdheid te raken, wanneer men in het toeval eene uitkomst gaat zoeken, of van de zaak zich poogt af te maken met radelooze koelheid die 't ERASMUS na kan zeggen: «waar optelling van velen geschiedt, daar moet wel eene de eerste zijn.»

In den kring van dit viertal verklaringen, hoe blijkbaar het ook zij, dat ze allen in de eersten proef de beste moesten vergaan, hebben nogtans meest alle vroegere Protestantsche uitleggeren, wanneer het er op aankwam rekenschap te geven van PETRUS vooraanstelling, van jaar tot jaar en van eeuw tot eeuw rondgeloopen; en men is in 't gebruik van een of ander dier expedienten zoo volhardend gebleven, als konde men waarlijk hopen, dat de onwaarheid door langdurige herhaling waarheid worden en ten laatste over het getuigenis des Evangelies zelven zegevieren zou. Er zijn hier, wij weten het, eervolle uitzonderingen aan te wijzen: gaarne laten wij ze gelden, daar ze immer, met minder of meerderen nadruk, hulde

van CHRYSOSTOMUS (*Hom.* LVIII in MATT.) en HIERONYMUS (Lib. I in JOVIN.). Intusschen noch de een noch de ander dezer Vaders zegt het in genoegzaam zekere bewoording: EPIPHANIUS daarentegen schrijft (*Haeres* LI), dat PETRUS jonger was dan ANDREAS: «μικροτέρου ὄντος τοῦ Πέτρου τὴν ἡλικίαν.»

brengen aan eene waarheid, welke wij met warmte zijn toegedaan. Zoo schreef b. v. GROTIUS den Katholieken uit het hart, wanneer hij MATT. X, 2., de woorden: πρῶτος Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος commentariërende, zegt, dat PETRUS «buiten allen twijfel tot prins van het Apostelcollegie door CHRISTUS bestemd werd met het doel om dat ligchaam in behoorlijk verband te bewaren.»

Zelfs CALVYN, die veel te goede exegeet was om, waar zijn oog door geen vooroordeel verblind werd, de voorstelling der Schrift niet naar hare waarde te schatten, vond zich hier genoodzaakt eene belijdenis ter eere van de waarheid af te leggen; in beginsel nam hij inderdaad het Primaat aan: «dat PETRUS de eerste was onder de Apos«telen, erkennen wij gaarne», zoo schreef hij; doch na dit exegetisch resultaat, zien wij den Hervormer, als met sidderenden voet, naar polemisch gebied henenvlieden: «maar niets geeft vrijheid — zoo laat hij haastig volgen — «om wat voor weinigen gold, tot de geheele wereld uit «te breiden» (1); en met het doel, naar het schijnt, om te beter den indruk van zijn woord uit te wisschen, verwart hij daarna de eigenlijke vraag en vangt aan over heerschappij of heerschapregt te redetwisten: «omdat iemand het eerst geteld wordt, daarom is hij nog niet met heerschappij (dominium) bekleed onder zijne ambtgenooten»; en eindelijk ontlast zich nogmaals zijn bitter gemoed van eenige der toenmaals gebruikelijke smaadwoorden tegen de Pausen: «om nu eens alles, wat men aangaande PETRUS

(1) Wij polemiseren niet; deden we het, wij zouden aan CALVYN en zijne volgeren wenschen te vragen: of andere instellingen en voorschriften, b. v. de viering van het Avondmaal, of het gebod dat beveelt aan vijanden te vergeven en hen lief te hebben, tot de geheele wereld wel moest zijn uitgebreid? Waar toch ligt de *Schrifttuurlijke* grond, waarop men onderscheidt?

beweert, toe te geven, zoo lang het bewijs niet geleverd is, dat goddelooze en heiligschennige apostaten opvolgers van PETRUS zijn, doet de waardigheid diens Apostels niets af ten voordeele van den zetel van *Rome.*»

BEZA, van wien de beroemde LIGHTFOOT eens schreef (*Hor. Hebr. in Evang.* MATT. X, 17): «Gelijk veeltijds wanneer hij voor eene plaats geene oplossing weet, zoo doet BEZA wederom hier; hij oppert vermoeden tegen hare echtheid» — BEZA heeft met de door LIGHTFOOT hem verweten kunstbewerking ook op de Apostellijst van MATTHEUS eene proef genomen. Het «πρῶτος» stond, naar we vermoeden, hem zeer hinderlijk in den weg: «Zou dat woordeken, vraagt hij, niet zijn ingeschoven door eene, die voor 't primaat van PETRUS bevestiging zocht?» Hoewel hij erkende het lastige *vocabulum* «in alle exemplaren» gevonden te hebben, maakt nogtans BEZA, om aan de verdenking beter aanzien te geven, de overigens ware opmerking — de opmerking, die, zoo als we zagen, de Katholieken doen gelden om aan πρῶτος zijnen meerbeteekenenden zin dan van bloot een telwoord te handhaven — dat op «*de eerste*» bij MATTHEUS geen corresponderende term: *de tweede*, *de derde* enz. volgt (Nihil enim sequitur quod cohaereat). De dwaling vergeet zich zelve en pleegt inconsequent te worden; doch misschien is het zeldzaam, dat dit zoo overkomen zij als hier aan den Zwitserschen Criticus. Dezelfde BEZA, die MATT. X, 2., πρῶτος als interpolatie scheen te willen uitmonsteren, heeft MARC. III, 16., waar de woorden: πρῶτον Σίμωνα in blijkbaar bedorven tekst van enkele kleine Handschriften gelezen worden, tegen ERASMUS zich boos gemaakt, dat deze die woorden niet in den tekst heeft opgenomen, terwijl voor hem (BEZA) geen twijfel bestond, of zij waren

echt (Ego vero non dubito, quin haec sit germana lectio) (1). Overigens wat het punt van PETRUS' voorrang betreft — BEZA wist wel en deugdelijk te verzekeren, dat in de schikking van de Apostelen, zoo als we die bij MATTHEUS aantreffen, volstrekt «geen geheim verstoken is, dewijl bij de andere Evangelisten (de redenering gaat op allervreemdste wijze voort) in de opnoeming *van de overige Apostelen* dezelfde orde niet gevolgd is.» Hierbij komt nog, zoo spreekt BEZA verder, «dat Galat. II, (9), JACOBUS vóór PETRUS gesteld is»; van welk alles het besluit is, «dat zij zich inderdaad belagchelijk aanstellen, die aan MATT. X, 2. een argument willen ontleenen om de tiranny des Antichrists te bevestigen» (ut plane sint ridiculi qui volunt hoc argumento tyrannidem Antichristi confirmare).

Later hielden twee van de vier voormelde hypothesen bij de Protestantsche uitleggeren de overhand; namelijk: de vooraanplaatsing van PETRUS met πρῶτος, 't welk niets meer dan een telwoord is, is bloot eene schikking van de Evangelisten, zonder dat eenige beteekenis van waardigheid of van wezenlijken voorrang bedoeld zij; — en — PETRUS is aan de spits van het Apostelental gesteld, omdat hij de eerstgeroepene, de πρωτόκλητος der Jongeren is. De laatste meening won het, naar ons voorkomt, door aanzienlijken aanhang nog weder van de eerste; hetgeen bij hare zoo duidelijke onhoudbaarheid met regt bevreemden kan. Wij vonden haar het ijverigst verdedigd door SALMASIUS, wiens ingenomenheid met zijne uitkomst zoo hoog gestegen was, dat hij «verwonderd is, hoe onder de geleerden verschil heeft kunnen bestaan betreffende de

(1) ROSENMÜLLER zegt, dat BEZA, in volgende uitgaven, zijn vermoeden tegen πρῶτος bij MATTHEUS heeft teruggenomen: ik ben oogenblikkelijk tot eene vergelijking niet in staat.

vraag, wie der Apostelen het eerst geroepen zij.» Op onze beurt zijn wij verwonderd, hoe 't mogelijk zij, dat een oordeelkundige als SALMASIUS niet hebbe ingezien, dat 1°. in zijn gansche betoog niet een enkel afdoend bewijs is gebragt, uit hetwelk blijkt, dat PETRUS de eerstgeroepene der Apostelen is, ik laat staan dat PETRUS daarom op de lijsten het eerst werd geplaatst; en 2°. ondersteld zelfs, dat men de roeping van PETRUS, zoo als SALMASIUS deed, geheel gelijktijdig met die van ANDREAS mag plaatsen — eene onderstelling waarmede JOANN. 1, 35—43, strijdig schijnt — dan nog zijne redenering op het tastbare sophisme nederkomt: «ANDREAS en PETRUS zijn gezamenlijk eerstgeroepenen, dus zal PETRUS vooraan staan, omdat hij de eerstgeroepene is.» Wie heeft de vraag niet reeds gedaan: «Waarom ANDREAS niet?» — THEOPHYLACTUS, op wien SALMASIUS of een ander misschien hier zou willen beroepen, had zijne redenering ten minste op regten voet gezet, maar, wat men over het hoofd schijnt gezien te hebben, de vraag der stelling van PETRUS vóór ANDREAS volstrekt niet aangeroerd; hij zegt: «MATTHEUS stelt PETRUS en ANDREAS vooraan, omdat *zij* ook de eerstgeroepenen *zijn*» (*προτίζησι δὲ Πέτρον καὶ Ἀνδρέαν, διότι καὶ πρωτόκλητοι*). — Van degenen, welke even als SALMASIUS, de plaats van PETRUS door de vroegste roeping van dien Apostel motiveren, willen wij hier nog noemen WALAEUS, in wiens Uitgave van de *Libri Historici Novi Testamenti* wij de aanteekening van SALMASIUS lazen: GLASSIUS, die in zijne Philolog. Sac. L. I, T. II, mede ijverig opkomt tegen de «Pontificii» omdat zij het «*πρῶτος*» tot eene steun maken van een autoriteitsprimaat, waarvan zij gelieven te «droomen»: WHITBY, wiens woorden zijn opgenomen in de «Verklaring der Engelsche Godgeleer-

den», en door welken schrijver verkeerd gebruik gemaakt is van eene uitdrukking door THEOPHYLACTUS en vóór deze door CHRYSOSTOMUS gebezigd (1): CAVE in zijne Apostolische Oudheden (Leven van PETRUS, IIIe Afd.): SUICERUS in zijnen Thesaurus Ecclesiast. in v. Πέτρος; en ten slotte ook den Utrechtschen hoogleeraar HERINGA — zoo althans meenen wij, naar aanleiding van eene *thesis*, voorkomende sub n°. III op bl. 20 van de Quaestiones de vitis Apostolorum caet., waar gesteld is: «πρῶτος electus dicitur PETRUS, MATT. X, 2. non *dignitatis* sed *ordinis* ratione habita».

De andere hypothese, die, zooals ook in de Stelling uit de school van HERINGA geschied is, met de vorige veeltijds verbonden werd, bood eene welligt aantrekkelijke zijde: met ontkennen maakt men zich daar van de zaak los. Zij zegt: met de vooraanstelling is geen bijzondere waardigheid van PETRUS beteekend; zijn naam ja, staat het eerst, maar PETRUS is den overigen gelijk. Onder de mannen van naam, die schijnen gemeend te hebben het verschil op deze wijze te mogen behandelen, vinden we DEYLING, die in zijne dissertatie: de CEPHA A PAULLO reprehenso (Observatt. Sac. Part. II), na MATT. X, 2. ter spraak gebragt te hebben § X zegt: «Er werd bij de

(1) Wanneer CHRYSOSTOMUS (*Homil.* XXXII in MATT.) vraagt: Ὁρᾷς πῶς οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τίθησιν; dan heeft zijn woord duidelijk eene bepaalde betrekking, namelijk tot JACOBUS en JOANNES de zonen van ZEBEDEUS; bij THEOPHYLACTUS is het eveneens. Mogt men het dan als zijne meening doen voorkomen, dat bij de Apostellijsten in haar geheel niet naar de *waardigheid* der personen, en in het bijzonder niet van PETRUS, gezien is? WHITBY citeert ook den 17^e^ Brief van CYPRIAAN — 't zal waarschijnlijk de 71^e^ moeten zijn — maar daar is van de Apostellijst geen spraak; en deze Vader erkent er uitdrukkelijk PETRUS' primaat. De onjuiste citatie weerhoudt mij de andere plaatsen na te slaan.

Apostelen aan voorrang (*προεδρία*) of primaat niet gedacht; 't is niet anders dan een verzinsel der pausgezinden»; en iets vroeger: «Wij zijn van oordeel, dat door deze plaatsing (*Galat.* II, 9) de volstrekte gelijkheid, welke onder de Apostelen was, met nadruk beteekend is»: vervolgens HACKSPAN, welke in zoo verre tevens op het voetspoor van BEZA trad, dat hij door omzetting van den tekst eene uitkomst vinden wilde, en de woorden *πρῶτος εἰμων κ.τ.Σ.* tot dezen zin poogde te verdraaijen: PE-«TRUS die eerst (= te voren) SIMON genoemd werd»: WOLF, die in zijne Curae philologicae et criticae, op HACKSPAN en SAUBERT beroept: LILIENTHAL, wiens fletsche aanteekening (men zie de Vertaling van zijne Oordeelkundige Bijbelverklaring, door HARTMAN en later door VAN HAAR, Dl. XVI bl. 404) wij aan den voet dezer bladzijde eene plaats geven, omdat zij aan menigen lezer beter kan doen kennen wat men onder het «primatus ordinis», waarvan bij velen spraak is, wilde verstaan hebben (1): SCHLEUSNER, die aan de oneerlijke kunstgreep van HACKSPAN mede zijn zegel hechtte: KUINOEL, die nogtans de vooraanstelling van PETRUS tot JESUS zelven doet opklimmen (Jesus Petrum primo loco nominabat (?) ut adeo (!) *πρῶτος* sit vocabulum ordinis non dignitatis): WEGSCHEIDER, wiens radicale rigting geen prerogatief hoegenaamd in PETRUS scheen te dulden (nec fuit PETRO ulla praerogativa et auctoritas major) en het overigens, gelijk FRITZSCHE

(1) De naamen van deeze twaalf Apostelen worden hier door MATTHEUS, die van derzelver eerste uitzondering (uitverkiezing) niet gesprooken had, ingelyst. En terwyl hy met PETRUS begint, zoo noemt hy hem den *eersten*, volgens de doorgaans in acht genomen orde, die intusschen willekeurig was; gemerkt Galat. II: 9, JACOBUS voor deezen opgegeeven wordt. Des kan daaruit geenszins een voorrang van waardigheid opgemaakt worden.

wel kon aannemen, dat veelligt toeval alleen den naam van PETRUS het eerst op alle vier de lijsten gebragt had; — en — dien wij reeds noemden, FRITZSCHE, met wien wij onze optelling sluiten, doch die bijzondere aandacht verdient, niet omdat hij ons het «absurdi sunt catholici» en de «tyrannis Antichristi» van BEZA nog eens naar het hoofd slingert; noch omdat hij met eene hem anders niet eigene onnoozelheid aanteekent, dat niemand aan den bloot tellenden zin van πρῶτος zou getwijfeld hebben, indien MATTHEUS niet een «lene anacoluthon» gebezigd hadde, maar in de optelling ware voortgegaan δεύτερος Ἀνδρέας, τρίτος Ἰάκωβος κ. τ. ἑ.; maar omdat door dezen geleerde de verouderde reden, aan het eerstgeroepen zijn van PETRUS ontleend, reeds vrij uitdrukkelijk is afgewezen.

Indien wij, na vermelding van al deze namen en gevoelens, uit de verscheidene bewoording waarin de oude en gedeeltelijk ook de nieuwere Protestantsche uitleggeren hunne beschouwingen hebben uitgedrukt, den meest wezenlijken inhoud — indien wij uit de verschillend gevormde schalen de eigenlijke kern pogen te vatten; dan is het wel zeker, dat we bij wegwerping van al het omkleedsel als overschot in de hand houden: De Katholieke exegeten hebben ongelijk, zij worden door dogmatisch belang medegevoerd, wanneer zij in de wijze waarop de namen van 's Heeren uitgelezen twaalftal zijn geschaard, of in het meer toevallige dan wel beteekenende πρῶτος van MATTHEUS, eenig bewijs meenen te vinden voor eenen wezenlijken, eenen iets werkelijks aan zich verbonden hebbende, voorrang van PETRUS.

Het was zeker wel de moeite waardig geweest, zich naauwkeurig rekenschap te geven en een bepaald en juist denkbeeld te vormen van den eigenlijken aard der bewijs-

kracht, welke door de Katholieken en door hunne redelijkdenkende exegeten in onze Bijbelplaats gesteld wordt. Die bewijskracht is, in hun oog, niet zoo uitgestrekt, zoo alomvattend, dat met deze plaats alleen, alles wat den rang van PETRUS betreft zou kunnen of moeten worden afgedaan: het werd ook, zoo veel ons bekend is, door niemand gezegd: — en wij althans vinden geen bezwaar in de gulle bekentenis, dat we niet weinig in verlegenheid zouden geraken, indien van ons gevergd werd, dat we uit de Apostellijsten alleen, en zonder gebruik van andere leer uit Schrift of Overlevering, het Primaat van PETRUS naar deszelfs gansche wezen en met al deszelfs attributen en regten zouden ontwikkelen, en op eene den geest bevredigende wijze staven. Het is dus ook geenzins de vraag: Bevestigen de Apostellijsten alles in het bijzonder — houden zij al datgene in, wat in de Katholieke Kerk aangaande het Primaat geleerd en beleden wordt? maar het onderzoek behoorde zich tot dit punt te bepalen: Geven die lijsten niet eene sprekende getuigenis, en is ook in het πρῶτος niet eenig bewijs opgesloten, dat PETRUS, gelijk de Katholieke Kerk wil, eenen wezenlijken voorrang bezat boven zijne ambtgenooten, en dat hij inderdaad *de eerste* der Apostelen is? — Dat men in den strijd tot deze vragen zich niet heeft bepaald, dat men er niet op bedacht is geweest, om het eigenlijke punt des geschils van later bijkomende vragen te zuiveren, en langs dien weg het naauwkeurig begrip der kwestie te vormen, en daarna dan de exegetische bevinding voor te leggen, is uit de vele scherpe aanvallen en schimpredenen ten overvloede toe duidelijk geworden. Maar daarvan moest dan ook wel het gevolg wezen, dat men, in zijne verwarring, te ver gaande, bestreed wat klaarblijkelijk met geen voordeel te bestrijden was: — en

ten andere, daar de waarheid immer vroeg of laat haar regt herneemt, dat men door zijn eigen nakomelingen — dat de vaders door hunne kinderen verloochend en weêrsproken werden.

Wat is dan ook geschied? —

Wanneer wij thans het billijker oordeel der nieuwere of nieuwste Protestantsche uitleggeren zullen in het licht stellen; wanneer we uit menigen niet verdachten mond eene kostbare bekentenis ten voordeele der Katholieke waarheid gaan opteekenen; dan zal het wel niet noodig zijn op te merken, dat niet alle nieuweren in de betere Katholieke exegese van MATT. X, 2. en de parallelen instemmen; noch ook, dat diegenen zelve, welke hunne stem met vrijmoedigheid hebben doen hooren, niet geheel en onvoorwaardelijk tot de Katholieke schatting van PETRUS en van den grond zijner verheffing tot den voorrang, zijn toegetreden. — 't Is uiterst zeldzaam, 't is hier niet te verwachten, dat zelfs zij, wier woord alle vooringenomenheid en dogmatisme verzaakt, ook met de daad van alle dogmatisme zich hebben losgemaakt; en het rationalisme, het naturalisme, mythicisme, symbolisme enz. heeft elk zijn eigen dogma en symbool — zoo wel als de oude orthodoxie. — Doch zien we wat velen, die we onze tijdgenooten mogen noemen, hetzij zij zelve aan de ongeloovige schole behooren, of door den invloed van de vrije Schriftbehandeling tot meer rationele beoordeelaars gevormd werden, betreffende ons onderwerp gezegd hebben.

ROSENMÜLLER, indien we niet door eene aanhaling misleid worden, heeft het van zich zelven onzeker gemaakt,

tot welke klasse hij hier behoort gebragt te worden; of liever, hij is zich niet gelijk gebleven. Wij vinden van hem deze merkwaardige aanteekening tot MATT. X, 2.: Bij de rangschikking der Apostelen «is op ouderdom, noch op tijd van roeping geen acht geslagen; ook werden zij door de andere Evangelisten (dan MATTHEUS) niet in dezelfde volgorde gesteld; maar JUDAS staat nogtans overal ter laatste, PETRUS daarentegen ter eerste en JOHANNES met zijnen broeder JACOBUS ter derde en vierde, of hoogstens ter vierde en vijfde plaats:» als de beweegreden tot deze schikking laat ROSENMÜLLER volgen: «omdat dezen (PETRUS en de zonen van ZEBEDEUS) hooger waren in waardigheid» (quia major erat horum dignitas). — Zoo nam derhalve deze Geleerde aan, dat de rangschikking geschied is op den grondslag van ieders waardigheid: — waaruit dan van zelve voortvloeit, dat PETRUS, als de eerste geplaatst, de hoogste in waardigheid te achten is. — Doch we moeten opmerken, dat de afgeschreven woorden in de Zesde Uitgave, waarvan het MATTHEUS-Evangelie benevens dat van MARCUS door den Schrijver zelven nog bezorgd is (1815), niet gevonden worden; en dat ROSENMÜLLER, in evengenoemde Uitgave, elk waardigheids en gezagsverschil tusschen de Apostelen uitdrukkelijk bestrijdt.

STRAUSS schreef (Leben JESU 1r. Bd. S. 554, Ausg. 1835): «Aan het hoofd van het eerste viertal en van den geheelen catalogus, staat op alle lijsten, en op de eerste met bijvoeging nog van πρῶτος, SIMON PETRUS». — «Hier doet zich bij de Protestantsche uitleggeren nog de nagalm hooren van de oude polemiek, wanneer zij die vooraanplaatsing òf voor een bloot toeval uitgeven — iets waartegen de overeenkomst spreekt van alle vier de lijsten, die omtrent de plaats der anderen verschillen, maar be-

treffende PETRUS eenstemmig zijn; òf daarmede ze pogen te verklaren, dat PETRUS het eerst geroepen werd — hetgeen naar luid van het vierde Evangelie niet eens waar is. Die vaste vooraanstelling van PETRUS geeft eenen zekeren voorrang diens Apostels te kennen, gelijk uit zijn overig voorkomen in de Evangelische geschiedenis duidelijk is. Met het vuur aan zijne persoonlijkheid eigen, is hij overal de anderen voor, zoowel waar te spreken (MATT. XVI, 20. JOH. VI, 68 enz.), als waar te handelen is (MATT. XIV, 28. JOH. XVIII, 10); en is het al niet zelden een verkeerd spreken, een kwalijk handelen; vergaat hem, gelijk zijne verloochening leert, vaak zoo snel de moed als hij dien haastig vertoonde; zoo is hij toch volgens de synoptische voorstelling, ook de eerste, die de Messianiteit van JESUS beleed (MATT. XVI, 16. en de parall.).

OLSHAUSEN, dien wij opzettelijk hier laten volgen, de streng geloovige OLSHAUSEN (Biblisch. Commentar, 3e Aufl.), zegt tot MATT. X, 2., waar hij de drie andere lijsten ter vergelijking brengt: «De naamschikking naar drie klassen op deze vier lijsten is zoo gelijkend, dat men ze niet kan afleiden uit een bloot toeval; en aan den anderen kant wijken weder de afzonderlijke berigten van elkander af, zoodat de schikking ook niet op éénen schriftuurlijken grondslag kan worden teruggevoerd.» — Na 't leidende beginsel, dat in zijn oog de Evangelisten waarschijnlijk zullen gevolgd zijn, te hebben verklaard, gaat OLSHAUSEN voort: «doch de gedachte, dat de eene Apostel van hoogere bedeidenis is dan de andere, dringt uit de Evangelische Geschiedenis met onweerstaanbare kracht zich op. Bepaaldelijk verschijnen PETRUS, JACOBUS en JOHANNES als de bloem der Twaalf.» En wederom iets verder: «Wat elk in het bijzonder betreft, PETRUS staat bij allen vooraan;

MATTHEUS noemt hem πρῶτος, gewis niet bloot bij toeval». Wij willen OLSHAUSEN, die ons *in parenthesi* roept: «Sehe das Nähere zu MATT. 16, 18.» naar deze plaats nog een oogenblik volgen; daar lezen we S. 514: «Wij hebben nog van de verhouding van PETRUS tot de overige Jongeren te spreken. Het individuele verschil tusschen de Apostelen, en het overwigt (de overmagt? Hoogd. *Prävalenz*) van PETRUS, is alleen ter oorzake van de polemiek tegen de Katholieke Kerk (die, ja, daaruit gevolgen afleidde, welke in de Schrift niet den minsten grond hebben (?)) gelooehend geworden.»

WINER heeft in zijn Realworterbuch (in v. PETRUS n. 4) mede den ouderen Protestanten eene gevoelige kastijding toegediend: «Dat PETRUS tot de bijzonder vertrouwde Jongeren van JESUS behoorde, mag naar MATT. XVII, 1., MARC. IX, 2. XIV, 33. niet ontkend worden: maar ook zijn optreden vóór de overige Apostelen, gegrond, deels op de omstandigheid, dat hij een der eersten geweest is, deels en nog meer op zijne individualiteit, is, wanneer men ook tot de Evangelien zelve zich bepaalt, niet te ontkennen. Nu eens spreekt hij in naam der Twaalf (MATT. XIX, 27. LUC. XII, 41.); dan weder antwoordt *hij*, waar zij gevraagd worden (MATT. XVI, 16. MARC. VIII, 29.); elders spreekt JESUS hem aan in de plaats van allen (MATT. XXVI, 40). Dat hij zelfs buiten den kring der Apostelen, als hunne vertegenwoordiger gegolden hebbe, kan uit MATT. XVII, 24. niet met zekerheid worden afgeleid; ofschoon het op zich zelf zeer wel denkbaar is. Van beslissender invloed wordt deze rang van PETRUS na JESUS hemelvaart, en welligt ten gevolge van JOHANN. XXI, 15 volgg.». (WINER twijfelt aan de echtheid dezer plaats.) «PETRUS vertoont zich als orgaan van 't Apostelgezelschap

(*Hand.* I, 15. II, 14 volgg. IV, 8 volgg. V, 29 volgg.); zijn woord is afdoende (*Hand.* XV, 7 volgg.); en hij wordt afzonderlijk *naast* de Apostelen en wel het eerst genoemd *Hand.* II, 37. V, 29. Tegen deze beschouwing hadden de oude Protestantsche polemici zich niet behooren te verblinden; de zaak is zoo natuurlijk» enz.

Volgens MEYER (Kritisch exegetisch. Kommentar üb. d. N. Testament, 2e Aufl. S. 203) is «de vooraanstelling van PETRUS op alle Apostellijsten des N. T. niet toevallig, zoo als FRITZSCHE meende; maar de omstandigheid, dat SIMON en zijn broeder de πρωτόκλητοι waren, en tevens de superioriteit, welke SIMON als *primus inter pares* (1) ontegenzeggelijk onder de Apostelen bezat — deze beide redenen, *überwiegend aber das letztere Moment*, wezen aan PETRUS de eerste plaats toe. Want dat de schikking der namen volgens rang geschied is (hetwelk nogtans niet op ANDREAS van toepassing is, die aanstonds na zijnen *broeder* geplaatst werd), blijkt ten klaarste, niet enkel uit de achteraanstelling overal van den verrader, maar ook hieruit, dat na PETRUS (en ANDREAS) op alle lijsten JACOBUS en JOHANNES genoemd zijn, die, zoo als bekend is, met PETRUS de bijzondere vertrouwelingen van JESUS waren.»

DE WETTE (Kürze Erklärung des Evangeliums MATTHÄI, 3e Ausg.) MATTH. X, 2—4 behandelende, doet, gelijk allen, vooreerst de overeenkomsten en de verscheidenheden der lijsten uitkomen; en onder de eersten worden vooral de plaatsen van PETRUS en JUDAS ISCARIOTH gewaardeerd. Aan het «πρῶτος Σίμων» genaderd, legt deze

(1) 't Is bekend, aan welke school MEYER deze formule ontleend heeft: doch hoe men het neme, niemand kan ontkennen, dat naauwkeurig gesproken superioriteit en pariteit denkbeelden zijn die elkander negeren.

exegeet de ronde verklaring af: «Dit πρῶτος begunstigt zeer de leer van het Primaat van PETRUS.» «Wel is het, gaat hij voort, niet zoo veel als κορυφαῖος, gelijk CHRYSOSTOMUS het verklaarde, en slechts een eenvoudig telwoord, waarmede eene optelling begonnen maar niet voortgezet wordt; doch PETRUS' vooraanstelling kan intusschen niet toevallig wezen (tegen FRITZSCHE); en daar hare reden niet is de tijd waarop PETRUS geroepen werd (1) — want ANDREAS werd gelijktijdig geroepen, zoo zijn wij wel genoodzaakt (met EUTHYMIUS) ook hier den bijzonderen rang (die ausgezeichnete Stellung) te erkennen, waarmede deze Apostel bij de Synoptici verschijnt.»

Wij vreezen zeer, dat we ons het verwijt van te groote uitvoerigheid en onmatig aanbrengen van getuigen, reeds lang hebben waardig gemaakt; en toch kunnen we het niet van ons verkrijgen, de hand van de schilderij af te ligten, zonder dat in de groep van mannen wier uitspraak ons te stade kwam, de naam van ten minste nog eenen enkelen Vaderlandschen geleerde eene plaats hebbe. Sta hier dan nog een woord, tot ons onderzoek behoorende, uit het Leven van JEZUS, door Dr. J. J. VAN OOSTERZEE. Deze Schrijver, over de roeping der Twaalf sprekende, heeft de wijsheid des Heeren welke daarin uitblonk, in eenige bijzondere proeven toegelicht; daarna laat hij (II Dl., Bl. 238) «eene *tweede* bedenking klinken: Maar heeft dan de voorrang, dien de Heer bepaaldelijk aan PETRUS

(1) Ten onregte, of althans minder naauwkeurig, zoo als we boven hebben aangetoond, is gesteld, hier ook door DE WETTE, wiens parenthesis met den naam van THEOPHYLACTUS wij derhalve hebben achterwege gelaten, dat deze uitlegger de vooraanstelling van PETRUS aan de vroegste roeping van dien Apostel toeschrijft. THEOPHYLACTUS spreekt daar niet van PETRUS afzonderlijk, maar van de vooraanstelling van het broederenpaar PETRUS en ANDREAS.

toekende, geene zeer bedenkelijke zijde? — Wij zullen, zoo antwoordt VAN OOSTERZEE, wij zullen deze zwarigheid niet oplossen, door stoutweg te beweren, dat de Heer aan PETRUS geen den minsten persoonlijken (?) voorrang toegekend heeft. De Protestant, die zoo spreekt, moge meenen daardoor het Roomsch-Katholicisme te fnuiken, hij is tevens met de letter der Evangelische verhalen in strijd. Het is niet te ontkennen, dat de woorden, «gij zijt PETRUS en op deze Petra zal ik mijne gemeente bouwen», niet op de belijdenis, maar op den persoon van PETRUS moeten te huis gebragt worden (1). Het is zeker niet toevallig, dat PETRUS op al de Evangelische Apostellijsten het eerst wordt genoemd, met eene afzonderlijke verschijning van den Heer nog voor de andere Apostelen verwaardigd wordt en op den Pinksterdag de tolk van den nieuwen Geest der kleine vergadering is.»

Het kan voor niemand hierna nog behoefte wezen, dat wij de schreden nameten, welke gesteld zijn in nadering tot de Katholieke beschouwing van PETRUS op de Apostellijsten. Van de oude redenen, waarmede men zijne plaats zocht te motiveren: — dat hij de oudste in jaren was; — dat hij voor allen geroepen werd; — dat het toeval hem het eerst heeft doen noemen; wordt zelfs niet meer gewaagd — dan ter bestrijding: en niet alleen door STRAUSS, maar ook door WINER en OLSHAUSEN, en door VAN OOSTERZEE in ons Vaderland, waar men anders, op het stuk van

(1) Met hoe groote inspanning men zich vroeger ook tegen deze uitlegging geweerd heeft, is bekend. Dat zij hier door den heer VAN OOSTERZEE is aangenomen, behoeft niet zeer te bevreemden; want zij is thans zoo niet de heerschende, dan toch zeer algemeen verspreid. Men vindt haar bij ROSENMÜLLER, MEYER, DE WETTE, c. a.

openhartige erkenning van hetgeen de Katholieke Kerk waars en goeds bezit, nog wel iets van de naburen zou knnnen leeren, is de oude polemiek, welke geen voorrang door den Heer aan PETRUS gegeven erkennen wilde, met nadruk gegispt, als zijnde hare bewering «met de letter der Evangelische verhalen in strijd»: — terwijl eindelijk nog — OLSHAUSEN het πρῶτος verklaart voor een «niet-toevallig» woord, en DE WETTE van datzelfde woord zegt, dat «het de leer van het Primaat van PETRUS zeer begunstigt.»

Is het waar — deze vraag is nu wij ten einde zijn van onze Vergelijking, op nieuw in ons opgerezen — is het waar, gelijk beweerd wordt, dat het de bestemming is van het Protestantisme, door het ongeloof heen tot de Katholieke Kerk en hare waarheid terug te keeren? Indien het zoo zij, wat mogen wij dan anders wenschen, dan dat het stadium des ongeloofs kort zij — en de hereeniging spoedig!

DE KATHOLIEKE ARMEN

ONDER DE

REPUBLIEK DER VEREENIGDE PROVINCIEN.

Voor een Katholiek is het een treurige arbeid, de verzamelingen van *Plakaaten, Ordonnantien en Resolutien,* die uit den tijd van de Republiek der Vereenigde Provincien dagteekenen, na te slaan; vermits hij er niet alleen gestadig de hevigste vijandschap tegen zijn geloof, de vervolging en onderdrukking zijner Kerk in ontmoet, maar ook vaak op de onbillijkste en onregtvaardigste behandeling, of liever mishandeling, zijnen vaderen aangedaan, stuit. De eenige troost, welken hij daarbij ontwaart, ontleent hij aan de gedachte: het waren toch helden, die met zoo een onverwinbaar geduld en met zoo een onbezweken moed de tirannij van die dagen verduurd hebben, en, onder Gods zegen, al dat onregt te boven gekomen zijn.

Maar hoe onaangenaam de vermelde arbeid ook zijn moge, wij hebben ons daartoe wederom vermand, sedert bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal de voordragt der zoogenaamde *Armenwet* is ingekomen; want wij meenden, dat het raadplegen van vroegere wetten en andere Staats-verordeningen, op het stuk van onderstand aan noodlijdenden, ons tot het regt verstand van hetgeen ten dezen thans behoort gedaan te worden, eenig licht zou kunnen verschaffen. Wij moeten het getuigen, deze nasporingen hebben ons droeviger aangedaan, dan ooit de

lezing van het hevigste plakaat tegen «de paapsche superstitiën en stoutigheden», of tegen «de Jesuijten, Monniken, Papen, Priesters» enz. Voor het bedreigen van boeten, verbanning, straffen aan den lijve, tegen de gemelden, kunnen wij eenige verontschuldiging vinden, zoo in de dweepzucht als (ten minste zoolang de oorlog met *Spanje* duurde) in de al of niet gegronde vrees voor heulen met den vijand; maar wat verschooning is er te vinden voor het berooven en aan hun lot overlaten van geheele scharen en generaties van armen? Wij zeggen niet te veel. De katholieke armen, zoovelen zij zich in steden en dorpen door geheel het land verspreid bevonden, werden beroofd, toen men hun schier alle medegenot en alle aanspraak op medegenot van de bestaande armengoederen ontzegde; men beroofde hen van 't geen hunne vaderen tot verligting van den nood, waartoe hunne afstammelingen eenmaal konden vervallen, uit voorzorg nagelaten en onder het opperbestuur der Kerk en onder de bescherming van den Staat gesteld hadden; men liet hen aan hun lot over, toen men niets in de plaats van het ontnomene stelde, hun de Kerk, steeds eene moeder der noodlijdenden, ontrukte, en daarenboven hunne meervermogende geloofsgenooten verhinderde nieuwe stichtingen, naar het voorbeeld hunner vaderen, te maken. De zaak was te erger omdat men de Katholieken onophoudelijk verarmde, niet slechts door hen van alle winstgevende betrekkingen in den Staat en van tallooze voordeelige broodwinningen uit te sluiten, maar ook door een systeem van uitzuiging, ik meen het systeem van boeten, rantsoenering en recognitiën, in te voeren. Wij willen de gereformeerde individu's van die tijden niet beschuldigen; — daar mogen er geweest zijn, die, verrijkt door kerkroof aan den in den winter verkleumden Katholiek toeriepen:

papist, haal brand en kleêren bij uwe papen; of die bij noodlijdende Katholieken tot voorwaarde van hulp stelden, dat zij, tegen hun geweten, hun geloof verzaken zouden; — wij erkennen evenwel, dat, over het algemeen, de vermogende Gereformeerden aan den katholieken arbeider werk gaven, en den katholieken arme hulp reikten; maar wij beschuldigen den zoogenaamden Oud-Nederlandschen Staat, zoo als hij door geheel de gereformeerde bevolking gevormd en gehandhaafd is; wij beschuldigen de magistraten en vele collegiën van dien tijd; die beschuldigen wij van harde onregtvaardigheid, van wreedheid en onmenschelijkheid tegen de katholieke armen. Het bewijs der beschuldiging is reeds geleverd in het gezegde over het berooven en hulpeloos laten, 'twelk van algemeene bekendheid is; niettemin willen we enkele authentieke stukken, verschillende oorden van ons land betreffende, voor den dag brengen, waaruit men zijn oordeel nader op mag maken.

Het is, uit hetgene we nog met onze oogen zien, blijkbaar, dat nagenoeg alle armengoederen, en gestichten en inrigtingen, welke vóór de Reformatie ten behoeve van noodlijdenden gemaakt of geschonken waren, niet slechts in handen van de Diakoniën gekomen, of onder het beheer van gereformeerde Regenten gesteld, maar ook over het algemeen uitsluitend ten behoeve van de Gereformeerden aangewend zijn. In hoe verre de goederen van de zoogenaamde *Heilige-Geest-armen* of van de *algemeene armen* hierop eene uitzondering maken, is moeijelijk te zeggen: wel waren deze alom onder het beheer van gereformeerde Regenten, en werden zij aangewend ten behoeve van gereformeerde armen die geen ledematen waren; maar zij werden toch aangezien als goederen van *den Algemeenen*

Arme, blijkens deze benaming zelve. Daar mogen dan de katholieke armen mede eenige ondersteuning van getrokken hebben, zoo als de *passanten;* maar dat was inderdaad nietsbeduidend in verhouding tot hun getal en tot hetgeen zij verloren hadden. Maar daarenboven gebeurde het, althans toen de katholieke godsdienst weder bij conniventie toegelaten werd, dat men hun, ten minste op sommige plaatsen, alle medegenot van de goederen, aan de Heilige-Geest-armen toebehoorende, ontzeide. Zoo werd bij Resolutie van de Staten-Generaal, van den 11ª Maart 1750, «op de Requeste van den Drossaard en Schepenen van *Oud-Gastel*, Marquizaat van *Bergen op Zoom*, in qualiteit als opper-Armmeesters van voorschreeve Dorpe, goedgevonden en verstaan, dat de Supplianten zullen worden gelast, zoo als gelast werden mits deezen, eerstelijk, *om zoo veel mogelijk Gereformeerde Armmeesters te verkiezen:* ten tweede, *dat aan geene arme Ledematen van de Roomsche Kerke eenige alimentatie zal mogen werden verstrekt wegens de gemeene Armen, maar die zullen moeten werden onderhouden uit de collecte, die in de Roomsche Kerk wordt ingezaamelt*, op gelijken voet als de Ledematen van de Gereformeerde Kerk uit deszelfs Kerk-collecte worden onderhouden; en *dat de zoogenaamde Kerkmeesters of Thesauriers van de Roomsche Kerk zullen gehouden zijn, eens 's jaars ten overstaan van den Officier en een of twee Gereformeerde Regenten, reekening te doen van derzelver Kerkcollecte en het employ daar van.*» Deze Resolutie werd den 3ª April 1751 «geëxtendeert tot alle Steden en Dorpen die tot de *Classis* van *Bergen op Zoom* en *Steenbergen* behooren», en den 21 Julij 1752 «tot de Stad en Dorpen onder het *Classis* van *Breda* ressorteerende» (1).

(1) Zie *Kerkel. Placaatboek*, 4de deel, bl. 453 e. v. Men merke

Zoo werden dan daar, gelijk ook elders, de katholieke armen geheel en alleen aan de verzorging van hunne meervermogende geloofsgenooten overgelaten; maar aan dezen was de vrijheid ontnomen om voor hunne noodlijdende broeders en zusters te doen, hetgeen dezer behoeften vorderden. Hoe toch zouden, toen alle priesters gebannen, en alle oefening van de Katholieke godsdienst, zelfs gezamenlijke gebeden buiten het bijzijn eens priesters, strengelijk verboden werden, katholieke weeshuizen en dergelijke inrigtingen hebben kunnen oprijzen? hoe zou zich toen eenig katholiek armbestuur hebben kunnen vestigen? Een placaat van 1655 was zoo vinnig en zoo algemeen, dat men tot in de achttiende eeuw toe, nadat er op het stuk van godsdienst reeds veel grootere toegeeflijkheid ontstaan was en er eenige godshuizen door katholieken voor hunne geloofsgenooten waren opgerigt, niet veilig, tenzij er een bijzonder *octroi* verkregen was, eenige erfstelling of eenig legaat ten behoeve van de katholieke armen maken kon. *Amsterdam* verkreeg zulk octroi den 6^{n} Maart 1715; *Haarlem* 25 Augustus 1716; *Hoorn* 24 Februarij 1729, bij welke gelegenheid «goedgevonden en verstaan werd, dat, soo wanneer door de Armbesorgers van de Roomsch Catholicque Armen in eenige andere steden binnen deese Provintie (van *Holland*) diergelijk versoek aan haar Edele Groot Mog. soude moogen werden gedaan, met kennisse en goedvinden van Burgemeesteren en Regeerders derselve Steeden, gelijke Brieven van octroi verleent souden wor-

---

op, dat de gereformeerde armen, geen *ledematen* zijnde, van de *Gemeene Armen* mogten bedeeld worden. Welke katholieke armen werden aangezien als *geen ledematen* van de Roomsche Kerk te zijn?

den aan deselve Armbesorgers». Daarop volgden spoedig aanvragen van *Delft*, *Rotterdam*, enz.

Om te toonen welk een geest van uitsluiting de Gereformeerden nog na de eerste helft der achttiende eeuw bezielde; hoezeer zij zorgden, dat er van hen, althans *officieel*, niets aan een enkel katholieken arme zoude komen, en tot welke arbitraire dwangmiddelen de toenmalige Bestuurders grepen, willen wij hier een stuk mededeelen, hetwelk weinig of niet bekend is. Het is geheel in den toenmaligen geest, en leert ons misschien een innig verband kennen tusschen de toenemende armoede en de toenemende tolerantie.

«*Extract uit het reces des Landdags in April* 1771 *binnen de stad Zutphen ordinarie gehouden.*»

«Martis den 23 April 1771.»

«Ontfangen eene missive van de Raaden deeser Provintie, geschreven te *Arnhem* den 2 Februarij deeses jaars, vervattende, ter voldoening van 's Landschaps Resolutie van den 12 October 1770, in het breede derselver consideratien en advijs, volgens welke voortaan de Roomsgesinde behoeftigen en armen binnen de Graafschap *Zutphen* ten platten lande ten laste van die van haare gesindheid souden dienen te verblijven.»

«Waarop gedelibereert, en gelet zijnde op den inhoud van het Placaat van den 19 October 1731, hebben Haar Edele Mogende, met betrekkinge alleen voor de Graafschap *Zutphen*, goedgevonden en verstaan:»

«Dat het onderhouden en bezorgen van behoeftigen en armen van de Roomsgesinden, in gemelte Graafschap, ten platten lande, sal zijn en blijven een last van de Roomsgesinden zelfs.»

«Dat de Roomsche Priester, welke ingevolge voorschreve

Placaat onder conniventie geadmitteert is tot het pleegen van de priesterlijke functien in gemelte Graafschap, verpligt zal wezen, daarvoor met betrekkinge tot alle diegene, welke hij onder sijne Gemeente reekent, zonder onderscheid, of die onder het District, alwaar hij eigentlijk sijne residentie heeft, of daar buiten wonen, te zorgen en bekwame middelen daartoe te gebruiken.»

«Lastende mitsdien de Officieren in gemelte Graafschap, en, zooveel nodig, meede de Magistraten in de steeden, voor zoover ergens aldaar een Rooms Priester mogt gevonden worden, welke sijne gewoone residentie in zoo een stad wel mogt houden, dog echter ook onder sijne Gemeente reekenen eenige Roomsgezinden in de nabuurschap van die stad ten platten Lande, zoodanige Roomse Priesters, welke in haar aanbevolen ambt geadmitteert zijn tot het verrigten van priesterlijke functien, voor haar te ontbieden en het gunt voors. bekend te maken, met bijvoeging, dat het Haar Ed. Mog. welbehaagen zijnde, om op geenen anderen voet haar in haar dienstwerk, in conformité van het Placaat van den 19ᵉ October 1731 te laten continueren, en van de gunst haar daarbij toegestaan langer te laten profiteeren, sij te wachten hebben, dat, bij gebrek van zoo eene behoorlijke verzorginge van de Armen en Behoeftigen onder haar, de verleende admissie van haar zal worden ingetrokken, alle priesterlijke functien aan haar geïnterdiceert, het Roomse Kerkhuis of schuur gesloten, en aan de naburige Roomse Priesters bevolen, om geene van die geinterdiceerden in haare Kerk te admitteren op gelijke poene.»

«Met verdere autorisatie op gemelde Officieren, om in zoodanig een geval het gunt voors. werkstellig te maken, en daarvan aan de nabuurige Officieren kennis te geven,

ten einde deese de Roomse Priesters in haar aanbevolen ambt zullen hebben te waarschuwen, om geene Roomsgesinden van zoo een geinterdiceert District in haar Kerk toe te laten, of met betrekkinge tot dezelve eenige priesterlijke functien te verrigten.»

«Alles met dit gevolg, dat de Officieren wanneer onverhoopelijk tot executie van het gunt voors. sig genecessiteert mogten vinden, inmiddels de Gereformeerde Diaconie, waaronder zoo een arme of behoeftige Roomsgezinde zijn woonplaats heeft, en tot dewelke hij zoude gehooren, indien niet Roomsgezind was, zullen gelasten om, geduurende dat de interdictie duurt, zoo een Roomsgezinde arme of behoeftige te alimenteren, en naar sijn staat te versorgen, met dien verstande egter, dat de gedane interdictie niet sal worden opgeheven, voor dat de gemelde Diaconie door de Roomsgezinde Pastoor van alle haar verschooten Penningen zal zijn gerembourseert.»

«Dat wijders de Officieren, wanneer eenige nieuwe Priesters in conformité van het meermaals gemeld Placaat mogten worden toegelaten, al het gunt voórs. aan haar meede zullen hebben voor te houden, met last om sig daar na te regelen.»

«En dat eindelijk, wanneer de Officieren van zulke plaatzen, alwaar de Ingezetenen zig bedienen van Roomse Priesters of andere Geestelijke en Kerk buiten de Provintie, mogten bevinden, dat die voor de Armen van haare gesindheid in de Graafschap *Zutphen* domiciliërende, geene zorge kwamen te dragen, alsdan daarvan aan Haar Ed. Mog. of in derzelver absentie aan den Hove zullen hebben kennis te geven, met vermeldinge of zoodaane weigerende Pastoor, Geestelijken, of haare Kerken eenige goederen ook in deezen Furstendom of Graafschap mogten hebben

geleegen, en of deselve op eene andere wijse door het daadelijk beletten van de Roomsgezinden in zulk een District, om haare zoogenoemde Hoogtijd buiten of binnen deese Provintie te houden, soo lang als geen order op het onderhoud van een Arme onder haar zouden hebben gesteld, tot haar pligt zouden kunnen worden gehouden, of eindelijk wat andere middelen van contrainte tegen haar zouden kunnen worden geëmployeert, om daarop speciale orders te ontvangen, en sig daar na te reguleren, sullende meer gemelde Officieren ondertusschen die orders, dat de Gereformeerde Diaconie van de plaats, waaronder zoo een arme of behoeftige Roomsgesinde zijn woonplaats heeft, en waartoe soude gehooren, indien niet Roomsgesind was, soo een Roomsgesinde arme of behoeftige inmiddels na sijn staat kome te verpleegen.»

«En hebben Haar Ed. Mog. verder goedgevonden het Hof, aan wien extract deeser Resolutie sal worden toegesonden, bij deesen te authoriseeren, om hier van de noodige aanschrijvinge aan de Officieren in de Graafschap *Zutphen* te doen.»

(onder stond)

Pro vero extractu,

get. H. A. Toewater.

Men ziet het: nu liet men de katholieke armen niet meer aan hun lot over; maar in de plaats van hetgeen hun vroeger ontnomen was, stelde men de personele verpligting der priesters, om al degenen, tot wier geestelijke bediening zij kwamen, en die tot armoede mogten vervallen, te onderhouden. Alle gezond begrip van onderstandsdomicilie, alle onderlinge betrekkingen van ingezetenen derzelfde plaats, van bloed- en aanverwantschap, werden over het hoofd gezien; eeniglijk werd de betrekking van

gemeenschappelijk geloof in het oog gehouden, en de *uiterste* gevolgen, welke men er uit afleidde, werden eenigljjk op den geloofsverkondiger toegepast, wiens ambt en wiens persoonlijk eigendom aansprakelijk werden gesteld. Zekerlijk was dit weinig overeenkomstig met de beginselen en regelen der christelijke liefde, welke, ofschoon aan de huisgenooten des geloofs een voorrang toekennende, niettemin gebiedt wel te doen aan allen; het is bezwaarlijk overeen te brengen met de regtvaardigheid, dat men het persoonlijk eigendom van den priester in regten aansprakelijk stelt voor het nalaten van een liefdewerk door zijne geestelijke kinderen; de verordening verraadt al verder weinig geheugenis van den oorsprong en van de bestemming der armengoederen bij de Gereformeerden in bezit, daar zij den, na de godsdienstscheuring en na de toeëigening aan de Gereformeerden van bijna alle in katholieke tijden geschonkene armengoederen, ontstanen regel, dat alle armen door hunne geloofsgenooten moeten onderhouden worden, tot zulk een uiterste drijft; zij getuigt ook van eene schreeuwende ongelijkheid van behandeling, daar men van geene diakonen meer vorderde dan de diakonie vermogt, en deze, in tijd van nood, plagt te magtigen tot het opleggen van belastingen, zelfs ook van Katholieken te heffen, terwijl men daarentegen van den pastoor meer eischt dan waartoe de liefdegaven zijner onderhoorigen hem in staat stellen, en dat wel zonder hem op eenigerlei wijze tot het vorderen van het noodige te magtigen. Van den anderen kant, eyenwel, zijn wij er trotsch op, dat zulke magtiging niet noodig was; dat het lot van den priester met dat van de armen zoo na verbonden, ja als vereenzelvigd werd, moetende hij zich voortaan, dewijl het zijne tot het hunne gemaakt was, als een van hen aan-

zien; wij verheugen ons over die innigheid tusschen de geloovigen en hunne leeraren, zoodanige innigheid namelijk, dat de vijandig gezinde Overheid om een last door de leeken te doen dragen, dezen aan de priesters oplegde. Wij herkennen ze de ware leerlingen van Hem die gezegd heeft: *hieraan zullen zij het weten dat gij mijne leerlingen zijt, indien gij elkander lief hebt.*

Welligt zullen eenige opmerkingen en uitdrukkingen, in de bovenstaande regels voorkomende, dezen of genen hervormden lezer doen denken, dat wij de van ouds bij de Hervormden in bezit zijnde armgoederen als een erfdeel der Katholieken zouden wenschen terug te vorderen. Die dit denken mogt, zoude zich evenwel zeer bedriegen. Tot een afdoend bewijs, dat zulke wil niet in ons is, verklaren wij ons als tegenstanders van de voorgedragene armenwet, en dat wel bepaadelijk ook in zooverre als de beginselen, welke aan die wet tot grondslag liggen, op de veralgemeening van de kerkelijke armengoederen uitloopen. Wij denken dus nog niet eens aan het verkrijgen van een aandeel in die goederen, waartoe anders de vermelde wetsvoordragt, zoo zij aangenomen wierd, den weg zou banen. Wij hechten ten dezen ons zegel aan hetgeen het dagblad *de Tijd* in eenige welgeschrevene artikelen over dat ontwerp van wet, en vooral over deszelfs beginselen gezegd heeft. Het zij ons geoorloofd daar, te dezer gelegenheid, eenige gedachten bij te voegen.

Zonder te willen beslissen, wat in eene christelijk georganiseerde maatschappij van Christenen (dezen als één gedacht) de Staat, dán óók een christelijk organisme, ten aanzien der liefdewerken, zou mogen of moeten, spreken

wij als onze zekere overtuiging stellig uit, dat de boven aangeduide beginselen insluiten schending van 's menschen vrijheid en van het daarmede genetisch verbonden eigendomsregt, en dat zij daarenboven de Kerk in haar innigste leven, in hare liefde bedreigen. Om ten aanzien van dit laatste slechts iets te noemen: onze liefdezusters, door de Kerk geleerd, gevormd en bestuurd, wijden zich geheel toe aan hare medemenschen in welke zij haren lieven Verlosser en Heer dienen. Omdat zij 's Heeren dienstmaagden en dochters zijn, Hem door de Kerk gebaard, daarom worden zij gaarne de dienstmaagden van hare broeders en zusters; maar wanneer de Staat, die van CHRISTUS, noch van Kerk weet, zich in de plaats van CHRISTUS, en van de Kerk wil schuiven, en haar tot zijne dienstmaagden maken ten behoeve der noodlijdenden, die hij tot zijne clienten gemaakt heeft, dan moeten zij ophouden liefdezusters te zijn, of, juister, dan zullen, noch kunnen er liefdezusters zijn. Neem CHRISTUS weg, en de liefde, zooals het Christendom ze ons heeft leeren kennen, is dood; neem de Kerk weg, en CHRISTUS is verloren. Wordt nu de onchristelijke Staat de algemeene en opperste verpleger der noodlijdenden, dan zijn de Kerk en CHRISTUS in zooverre weg, dan is de liefde weg, dan is het eenige wat overblijft — *oekonomie*. Maar wie mag de Kerk ergens wegnemen? Wie mag haar beletten te leven? En haar leven is beminnen, God en den naaste; en beminnen is doen: ondadige liefde is een onding. Wanneer alzoo de Staat het werk, dat de Kerk uit liefde doet, uitsluitend zich toeëigent, niet uit liefde (waarvoor hij niet vatbaar is), maar uit bemoeizucht, zucht naar 't albestier, dan heeft de Kerk reden tot klagen. Daarom verheffen wij mede onze stem tegen eene wetsvoordragt, die rust op begin-

selen, welker toepassing, zoo zij volkomen kon zijn, de christelijke liefde en daarmede de Kerk dooden zou.

BIJLAGE.

Bij het boven door ons medegedeelde stuk over de armenverpleging in het Graafschap *Zutphen*, behoort de volgende *Staat*, door vier pastoors, op bevel der Landdrostenambtsoverheid, bij den heer Stadhouder VAN HASSELT ingeleverd, in de maand November 1770. Wij laten dien *Staat* hier afdrukken zoo tot toelichting van het genoemde stuk, als omdat het een historisch document is van de toenmalige grensscheidingen der betrokkene kerkelijk gemeenten.

N°. 1. Memorie rakende de Roomse Pastorie tot *Hengel*. (1)

Deselve strekt sig uit tot 't Rigterampt *Hengelo*, waarvan 't geheele ampt op *den Keijenberg* gaat ter kerke. Hetselve bestaat in de volgende Buerschappen: *'T Gooi*, *Bekveld*, *Den Covijk*, *Den Noorddijk*, (uijt *Noortdijk* gaat *Langeler* na den *Cranenborg*), *Den Dunsborgshoek*, *Elseveld*, *Varsel* (die van *Varsel* gaan, gelijk van oudts, na den *Cranenborg*).

Zelm (2). Het geheele dorp en onderhoorige Buerschappen gaan ter kerke aan den *Keijenberg*, uitgenomen de Buerschap *Brunsveld* gaande gelijk van oudts na *ter Gun* onder 't Rigterampt van *Dotichem*,

Hummelo, waarvan twee huijshoudingen gaan ter kerk na den *Keijenberg*, en twee of drije na *Weel* (3), en een of twee huijshoudingen na *de Hoefkes* onder 't Rigterampt van *Doesborg*.

Steenderen, gaat den geheelen *Reijgersvoort* tot het erve

---

(1) De pastorie te *Hengelo* (Geldersch *Hengelo*) droeg den naam van *de Keijenberg*.

(2) Aldus in de wandeling, anders *Zellem* en thans *Zelhem*.

(3) *Weel*, anders *Wehl*, in het graafschap *Zutphen* geënclaveerd, behoorde er niet aan.

de Poll incluis na den *Keÿenberg*, en ééne huijshouding na *Baak*.

Aldus ter goeder trouwe en na de beste wetenschap opgegeven en tot nedergesteld. Actum aan den *Keÿenborg* den 17. November 1770. JOANNES VAN MUNSTER

Rooms Priester aan den Keÿenborg,

N° 2. Memorie rakende de Roomse Pastori tot *Baak*.

Deselve strekt sig uijt, met omtrent 500 ledematen

Over 't Rigterampt *Steenderen* waaronder behooren:

Die van 't dorp van *Steenderen*, van welke de eene halfscheijd na *Baak*, en de andere bij den pastor van *'t Hueſke* en *Olbergen* gaat ter kerke;

Die van *den Covÿk*, van *den Toldyk* tot aan de eerste brug aldaar, de geheele buerschap *Baak*. — Staat te noteeren dat onder *Steenderen* mede gehooren de Buerschappen *Luire*, *Rhaa*, *Emmex* en *de Langstraat*, welke egter van oudts sijn geweest onder de pastori van de *Hueſkes* en *Olborgen*.

't Scholtampt *Wigmond*:

De geheele Buerschap *Wigmond*; *Vierakker*; uijtgenomen één huijsgezin in *de Swaan*: als gaande van oudts naar *Zutphen Vorden*.

Negen huijshoudingen gaan na *Baak*.

Hengel

Hiervan één huijshouding van *'t Hersterslag*.

Eijndlijk de geheele graafschap van *Bronkhorst*, en twee huijsgesinnen van *Veluen* uijt den *Corten Oever*.

Aldus ter goeder trouwe en na de beste wetenschap opgegeven en ter nedergesteld. Actum *Baak* den 21ª November 1770. get. LAAR

Rooms Priester tot Baak.

N°. 3. Memorie aan den heer Stadhouder VAN HASSELT door den heer HUYBERTS, Rooms Priester te *Wÿnbergen* overgegeven.

Genoteert, dat dese statie aan *ter Gunne* onder *Dotinchem*,

en *de Hoop*, onder *Berge*, wordt beurtelijk waargenomen door den ondergeschreven als Pastor, en ADRIANUS SENGERS, als Capellaan.

Uijt 't Rigterampt *Dotinchem* gaan ter kerke, behalve de stadt van *Dotinchem*, uijt volgende Buerschappen:

Gander, *Slangenborg*, *Iserroort*, *Osselt*, *Langerak*, (in val alhaar Roomse woonen), *Digter*, *Brunsveld* onder *Zelm*.

NB. Uijt *Gander* gaat de huijshouding van den Haammaker na *TerBorg*, en uijt *Digter* BOELHEIM en VAN DER HEG na *Weelh*. — Uijt de Graafschap *Berge* komen ter kerke aldaar alle ingesetene van de Buerschap *Wynbergen*, uijtgesondert aght huijshoudingen, welke om de nabijheid gaan te *Zeddam*.

Aldus ter goeder trouwe en na beste wetensebap opgegeven en ter nedergestelt. Actum *Wijnbergen* den 26e November 1770.

get. JOANNES HUYBERTS.

Rooms Priester tot Wijnbergen.

N° 4. Memorie namens de heer VAN THOOR wegens de Pastori op den *Cranenborg* aan den heer stadhouder VAN HASSELT overgegeven door den heer VAN LAAR pastor tot *Baak*.

Memorie van den Rooms Priester op den *Cranenborg*, wegens sijn dienstwerk in de plaatsen behoorende onder het Landdrostenambt van de Graafschap *Zutphen*.

Vooreerst alle de Roomsgesinden onder 't dorp *Roederlo*; (1) 2°. *Broÿl* oft *Winkelerhoek*; 3°. *Velde* oft *Veldhoen*; 4°. *Berenschot*; 5°. *Rijkenberg*; 6°. eijntlijk *Elsenbroek*.

Welke bovenstaande gehoren onder 't Rigterampt *Roederlo*.

Dan nog onder 't Rigterampt *Hengelo* de geheele Buerschap *Varsel*.

Welke alle bovenstaande van oudts tot den *Cranenborg* ter kerk komen.

Gegeven den 21 November 1770.

get. CORNELIS VAN THOOR; *Roomspriester aldaar op den Cranenborg*.

(1) anders *Roerlo* en *Ruurlo*.

DE GEDENKDAG DER HERVORMING.

De onverdraagzaamheid in de Godsdienst, Leerrede over Hand IX, 1ª, uitgesproken door J. H. Scholten, Hoogleeraar te Leyden, op den Gedenkdag der Kerkhervorming.

Nog wordt bij de Protestanten de dag gevierd, waarop, in de zestiende eeuw, de Hervorming begonnen is. En 't is waar, die dag is niet geheel voorbij, hij bragt eene geschiedenis voort, en de onder den naam van hervorming uitgebroken revolutie heeft niet opgehouden te woeden. Zij moge, gelijk dat in hare natuur lag, honderd en honderd malen veranderd zijn, dan deze, dan gene kleur aan hare vaandelen gegeven, en telkens eene andere leus in den mond harer volgelingen gelegd hebben: zij vecht, zij bruischt nog altijd voort, vernielende al wat ter vernieling bestemd is. Van het kerkelijk gebied is zij overgeslagen op dat der wetenschap, van daar eindelijk op dat van den Staat en het openbare leven, en onze eeuw is inderdaad, wat wij die meermaal hebben hooren noemen, eene echt Protestantsche eeuw, dat is, echt revolutionair. LOUIS BLANC, een der laatste Hervormers van meer dan gewonen geest, heeft daarom te regt, in de prediking van HUS, van LUTHER en CALVYN, het begin aangewezen dier zoogenaamde ontwikkeling, waarvan hij zelf de voltooijing verkondigt (1). Zeer waar is het wat hij, van de Hervorming sprekende, zegt: *Rome se trouvait au fond de tout: en la frappant on frappoit le système général du monde.* Aan de vernieling van dat systeem,

(1) Zie zijne *Histoire de la Révolution Française.*

het is zoo! bleef men tot heden toe arbeiden, en niet minder juist heeft hij in de Anabaptisten en den bloedigen Boeren-opstand het einde herkend, waarnaar dat begin aanstonds voortwees, en er als het zeer natuurlijke voorspel in gevonden der van hem zelven verkondigde communistische broederschap: *Luther qu'il lé voulût ou non menait droit à* MUNZER. En uit naam van welk beginsel, zegt hij, zijn de Anabaptistische boeren opgestaan? *C'était an nom du principe de la fraternité humaine, dont l'anabaptisme fut alors la formule religieuse, c'était à la voix de Storck et de Munzer que les paysans avaient pris les armes.* De slagting, dezer dagen onder de socialisten en communisten aangerigt, moge dan onvergelijkelijk minder zijn, dan ze was onder de misleide boeren, — van welke er immers honderdduizend sneuvelden — het is waarlijk genoeg om ons nog aan de Hervorming te doen denken, en meer dan eens herinnerden we ons de woorden van LUTHER: «*het is mij ernst, dat er noch vorst noch bisschop onder den hemel blijve!*» (1), of hoe hij den keizer en de vorsten des lands «*dollen! zotten! Duitsche beesten!*» schold, en het volk tot moord opvorderende uitriep: «*de Paus is de «duivel; kon ik den duivel ombrengen, waarom zou ik het «niet doen? Ja wanneer de Paus het Evangelie* [LUTHERS «leer] *verduistert, moet een ieder toeloopen en hem doodslaan «dien Paus! en al wie er met hem is, keizer, koning, «vorsten en heeren!* (2)

Wanneer men echter de Hervorming onder het minder algemeen opzigt der godsdienstige belijdenis beschouwt, dan is er integendeel zeer weinig reden om aan LUTHER te denken, althans niet om den dag nog te vieren, waarop

(1) LUTH. Alt. T. 3 f. 110.
(2) LUTH. Wit. T. IX f. 24.

zijne prediking kan gezegd worden begonnen te zijn. Wie is er, die gelooft wat hij geloofde? Als godsdienst kwijnt het Protestantisme weg, en heeft het sinds lang eene zeer ondergeschikte plaats in de geschiedenis ingenomen. Van tijd tot tijd klimt er nog wel rook uit dien krater, en dekt voor veler oogen het licht van den dag, maar toch het onderaardsche vuur slaat er zijne vlammen niet meer uit, en heeft zich reeds geheel andere openingen gevormd.

Welke immers was de eigenlijke zin, de kiem en kern der hervormingsleer? De mystieke acte van geloof, waardoor men niet aan CHRISTUS *geloofde* maar Hem *greep*, en Hij, die niet de straf der zonde maar de zonde op zich genomen had, zijne eigene regtvaardigheid schonk aan den geloovigen (1). Die acte gebeurde, naar LUTHERS honderd malen herhaalde leer, zonder eenige liefde, zonder eenige medewerking des menschen, en was slechts daarom «geen ijdele hoedanigheid, geen ledige dop», gelijk hij het geloof der Katholieken noemde, *(non est otiosa qualitas nec vacua siliqua)* omdat «CHRISTUS er *tegenwoordig* was», en «*Hij er als God zat in de duisternis*» (2). Uit deze pantheïstische mystiek laat zich nu zijne hervormingsleer, met al de gevolgen, die zij tot heden gehad heeft, zeer gemakkelijk afleiden. Het is te begrijpen, dat wanneer hij 'smenschen gedachte met God zelven verwarde, hij degenen die aldus CHRISTUS *grepen*, boven wetten en geboden verheven verklaarde, bij alle kerkelijk gezag en magt verwierp, de eerdienst maakte tot die Godgrijpende contemplatie, het abstracte bijbelwoord niet slechts voor eenige kenbron hield, maar daaraan, als ware dit het WOORD zelf, eene goddelijke verlossingskracht toeschreef, en hij, zoo wel als

(1) Luthers briefe. De Wette Th. I. s. 17.
(2) Zie zijne uitlegging van den Brief aan de Galaten.

de eigenlijke eerdienst, de Sacramenten deed bestaan in verkondiging en beschouwing van het *Evangelie*, dat is der zondevergeving of ruil met CHRISTUS.

Maar zoo men in dat geloof de uitlegging vindt van LUTHERS leer en het geheele oude Protestantisme, zoo het daaruit duidelijk wordt, waarom er sinds zoo vele verwarringen en omwentelingen hebben plaats gehad en nog plaats hebben, men ziet er tegelijker tijd uit, dat deze dwalingen, als positieve godsdienstleer genomen, nagenoeg hebben opgehouden te bestaan. Onder duizenden Protestanten zult gij er naauwelijks éénen vinden, die, wij zeggen niet, dat geloof nog belijdt, maar er eenigzins nader mêe bekend is. En nogthans, wat hebben LUTHER en de zijnen van dat regtvaardigend geloof gezegd? «Van deze leer moeten wij zeker zijn en er volstrekt niet «aan twijfelen, of het is geheel en al gedaan, en de Paus «en de duivel en al wat tegen ons is heeft gelijk, en de «overwinning op ons gekregen.» (1) Dat artikel was de grondslag! dat moesten de afgevaardigden van *Smalkalde* vooral volhouden, en bij zijn afscheid riep de Hervormer hun nog eens toe: «God vervulle u met haat tegen het Pausdom!» Welnu, dat regtvaardigend geloof van LUTHER is, als we straks aanmerkten, naauwelijks meer te vinden. Ieder heeft er wat anders van gemaakt, en een aantal Protestanten komen thans bewust of onbewust, aangaande dit punt, met de Katholieken overeen. Wij zullen echter niet zeggen, dat de Paus verwonnen heeft. De Paus heeft evenmin LUTHER's haat als LUTHER's geloof, en ziet zijne wenschen niet vervuld in den ondergang van het Protestantisme, maar in den terugkeer zijner verdoolde kinderen

(1) Hij zegt dit op ontelbare plaatsen in zijne schriften, en 't was het eerste der *Smalkaldische artikelen*.

tot de ééne kudde waarover hij als Herder is aangesteld.

Een bewijs dat de Hervorming niet meer als godsdienstbelijdenis behoort gevierd te worden, vinden wij in de leerrede door den Hoogleeraar SCHOLTEN te dier gelegenheid uitgesproken. LUTHER en CALVYN geloofden ten minste nog in CHRISTUS als God. Wat daarmede *onmiddellijk* strijdig in hunne schriften mogt voortkomen, is alleen aan hun hoofdbeginsel toe te schrijven; nimmer hebben zij iets dergelijks met bewustzijn geleerd of uitgesproken. Maar dit leerstuk, hetwelk de groote grondslag is des Christendoms, wordt op den gedenkdag der Hervorming verloochend. De Hoogleeraar SCHOLTEN beschouwt het Christendom als *ontwikkeling* van het Jodendom, en het Protestantisme als *onwikkeling* der Katholieke Kerk. Alles gaat in de grootste onbepaaldheid verloren. Van daar welligt is de leerrede zonder eenige kracht of leven. Eenige grove onwaarheden, die honderdmaal wederlegd zijn, mogen u eens prikkelen of somtijds driftig maken, eenige onnoozele paralogismen u even doen glimlagchen, maar het geheel is mat, is nietswaardig, is onuitstaanbaar flaauw. Uit eene assche, waarin geen vonkje meer glimt, worden eenige stuivende wolkjes opgeroerd. Een zandlooper, allervrolijkst beeld van tijd en ondergang, wordt omgedraaid, en daar loopen dan door de kleine opening de kleine korreltjes heen. Slechts de hoorder moge een treffender beeld der predikatie en der inwendigheid van 't huidig Protestantisme geleverd hebben, als hij met toegeslagen oogen, en van de wereld en wat daar ook gebeure afgesloten, in den geloove heeft mogen insluimeren.

De tekst van Professor SCHOLTEN was intusschen alles behalve zacht. SAULUS *blies dreiging en moord tegen de*

discipelen des Heeren. Hand. IX, 1. Dreiging en moord! Ziedaar iets niet om te sluimeren, maar om te schrikken. Waar kan men zich hierbij op verwachten? en hoe moeten de hoorderen hebben opgezien! De Professor zelf schijnt er van in de war te zijn geraakt. Hij heft aldus aan:

«Indien ik veronderstellen kon, M. H., dat de persoon «wiens naam de tekst vermeldt, *aan iemand uwer* onbekend «ware, dan zou ik het zeer natuurlijk vinden, wanneer «*gij* op het hooren van deze woorden in verontwaardiging «uitriept: wie is hij, die wreedaard, die zijnen moord-«lust [!] koelde aan de wêerlooze kudde der geloovigen, «en met helsche blijdschap op het gelaat [!] het bloed «*van den eersten martelaar voor* CHRISTUS *zaak, van* STE-«PHANUS *kon zien plengen?*

Hoe nu Professor! «natuurlijk»? Als iemand, wie ook, b. v. een godzalig besje eens haren bijbel niet meer kende, en niet wist wie die SAULUS was, zouden daarom al uwe toehoorderen de kerkdienst moeten storen, en zoo vervaarlijk aan 't schreeuwen gaan van «die wreedaard,» van «moordlust,» van «helsche blijdschap» en dergelijke ijsselijkheden meer?

Eene tweede vraag: Hoe kan hier STEPHANUS te pas komen? Wanneer iemand uwer hoorderen niet wist wie SAULUS was, en daar er toch door u over de Hervorming moest gepreekt worden, hij dien SAULUS eens voor een of anderen moordblazenden Paus hield, hoe zou hij dan juist aan STEPHANUS hebben kunnen denken, en aanstonds den waren SAULUS voor oogen hebben, terwijl deze, met zulken satanischen lach, als gij goedvindt hem toe te schrijven, het bloed van den eersten christen martelaar ziet plengen? — Wij schrikken niet; wij sluimeren evenmin; wij lagchen!

«Maar gij weet het allen,» dus vervolgt de Hoogleeraar, «de man, die dreiging en moord blies tegen de «gemeente des Heeren, was, wat zijn karakter aangaat, «geen wreedaard, maar de gevoelige, voor al wat goed «en edel is ontvlambare SAULUS — de afgod van elk die «prijs stelde op het behoud der voorvaderlijke godsdienst. «Vraagt gij: hoe kon dat zamengaan, zóó innerlijk gods«dienstig en zóó goed, en toch zóó boos en wreed, zóó «ongevoelig zelfs voor vrouwelijke tranen. [!] Er is op die «vraag slechts één voldoend antwoord te geven, M. H., dit «namelijk: SAULUS ijverde voor God en zijne dienst, maar «hij was onverdraagzaam, uitsluitend ten aanzien van elk, «wiens overtuiging niet met de zijne in alles overeen«stemde. SAULUS was *onverdraagzaam!* En ziedaar, wat »mij in deze ure aanleiding zal geven om tot u te spreken. «'t Is heden het feest der Kerkhervorming; een dag waarop «wij gedenken, hoe na een worstelstrijd van eeuwen [?] «het licht van CHRISTUS [?] doorbrak, maar ook een dag «die ons herinnert, hoe onverdraagzame godsdienstijver «op nieuw was opgestaan en dreiging en moord blies tegen «Gods heilige gemeente. Leert ons de tekst die onver«draagzaamheid in het godsdienstige kennen als de vijandin «der Christelijke kerk, dan mag ik op uwe aandacht re«kenen, wanneer ik u tegen dat kwaad ga waarschuwen. «Ik zal, naar aanleiding van de geschiedenis van SAULUS, «tot u spreken over de onverdraagzaamheid in het gods«dienstige.»

Na een worstelstrijd van eeuwen, brak het licht van CHRISTUS door? Zou men daaruit niet moeten opmaken dat de leer van LUTHER ten zijnen tijde *reeds eeuwen* oud was? LUTHER zelf dacht er altijd zoo niet over, en zeide: «*Ik ben* «*de eerste geweest aan wien God het voor het eerst geopen-*

«*baard heeft, om u zulke woorden van Hem* [*solche seine «wort*] *te prediken. Ja ik* MARTYN LUTHER, *heb de heilige «Schrift aan den dag gebragt op eene wijze, als het in dui-«zend, ja zes duizend jaren, zoo lang de wereld gestaan «heeft, niet gebeurd is. Ook is iets dergelijks bij geene «oude leeraars te vinden*» (1).

Eene verschooning, voor de onwaarheid zijner woorden, is niet meer te zoeken in des Professors verwarring. Hij is reeds weder geheel bedaard, en weet, op eene waarlijk verrassende wijze, bij zijn spreken over den forschen en grootschen PAULUS, er een compliment in te mengen *à l'adresse des belles:* «ongevoelig zelfs voor vrouwelijke tranen»! De vrouwen namelijk, die SAULUS in de gevangenis deed werpen, zullen wel geweend hebben.

Even weinig, als op die laffe en hoogst ongepaste sentimentaliteit, waren wij voorbereid op 't hooren van eene preek over de *onverdraagzaamheid.* Als iemand dreiging en moord blaast, en gelijk die woorden werden opgevat, zijnen moordlust koelt aan weerlooze Christenen en met helsche blijdschap op 't gelaat hun bloed ziet plengen — is dat niet meer dan onverdraagzaamheid? Als ter verdelging des Christendoms millioenen menschen worden gefolterd en vermoord, is dat ook slechts onverdraagzaamheid? En als na 't uitbreken der Hervorming, zoo veel geweld werd gepleegd, zoo veel menschenbloed gestort, zoo veel oorlogen in *Europa* ontbrandden, was dat niet meer dan onverdraagzaamheid? Eene bloedige vervolging is niet alleen te geweldig, maar te openbaar, te weinig huisselijk en privaat, om met den naam van onverdraagzaamheid bestempeld te worden. Echtgenooten, buurlieden, vrienden verdragen elkanders gebreken, of verdragen die niet; in het gods-

(1) LUTH., T. IV, Jen. *f.* 45. *b*

dienstige verdragen *private* personen elkanders dwaling, of hetgeen zij daarvoor aanzien; maar in de openbare maatschappij en staatsorde kan van zulke huisselijke deugden of ondeugden geen sprake zijn. De Staat *duldt* maar *verdraagt* niet.

Maar wil de heer SCHOLTEN zulk eene vreesselijke omwenteling als de Hervorming is, dan volstrekt beschouwen uit dit oogpunt, en over onverdraagzaamheid spreken, dan weten we niet, hoe hij naar waarheid iets over die Hervorming zal kunnen zeggen. Hoe kan zulk een oproer, met roof, plundering en schromelijk geweld doorgezet, den lof verdienen van verdraagzaamheid? Of is daar niets van gebeurd? is er niet geoorloogd? en hebben de Protestanten zich gedragen als de eerste Christenen, zij gestaan tegenover de Katholieke Kerk als STEPHANUS tegenover SAULUS?

Het geheele idee, hetwelk de Protestanten thans onder 't woord van verdraagzaamheid verstaan, was aan die dagen vreemd en onbekend. Wat geest de Hervorming bezielde, is best op te maken uit den beruchten held daarvan, uit LUTHER. «Ik ben een engel aan het graf, schreef hij in 't jaar 1522,» een Evangelist, een dienaar «van CHRISTUS. Zoo noemt mij CHRISTUS zelf, en van Hem «geroepen, uit den hemel geleerd, beweer ik van mijn «geloof zoo zeker te zijn, dat mijn mond de mond van «CHRISTUS en mijne leer het zuivere Evangelie is. *Geen «engel in den hemel, en veel minder een mensch op aarde, «zal en mag oordeelen over mijne leer. Iedereen ook, die «ze niet aanneemt, kan niet zalig worden, en wie anders «dan ik gelooft, is een kind der hel, en wie mijne leer ver«doemt, hem moet God verdoemen*» (1).

(1) Witt. Luth T. V. f. 508.

Hoe LUTHER over den Paus en de Katholieken dacht hebben we reeds gehoord. Laat ons er nog eenige woorden van hem bijvoegen. «Gelijk CHRISTUS een ligchame«lijke [wezenlijke] God is, zoo is de Paus een ligchame«lijke Duivel.... Indien we dieven met den strop, moor«denaars met het zwaard, ketters met vuur straffen, «waarom grijpen we dan niet veeleer die schadedoende «leeraars des verderfs aan, als Pausen, Cardinalen, «Bisschoppen, en die heelen zwerm van het Roomsche «Sodom, *met allerlei wapenen, en wasschen we onze handen «in hun bloed!*» LUTHER houdt van die schoone phrase: «Regenten, vorsten en heeren, die hooren bij den zwerm «van het Roomsche Sodom, moet men *met allerlei wape«nen aangrijpen en de handen wasschen in hun bloed!*« (1).

O die goede LUTHER! die teedere, verdraagzame vader der verdraagzame Hervorming, vast wel zeer gevoelig voor vrouwelijke tranen!

Hoe hij jegens de Joden gezind is, moge men opmaken uit deze liefelijke woorden: «Gij, verdoemde joden, gij «zult alleen den bijbel lezen, die het varken onder zijn «staart heeft staan, en de letters, die daar uitrollen, «vreten en zuipen; dat was een goede bijbel voor zulke «profeten» (2).

Dit was de evangelische trompet, waarbij de vorsten het zwaard trokken ten roof der geestelijke goederen, en alvast het graauw de kerken liep plunderen. Jegens wie was LUTHER verdraagzaam? Jegens zulke zedelooze menschen als een ULRICH VON HUTTEN, of een PHILIPS van *Hessen* wien de kerkhervormer toestond twee vrouwen te gelijk

(1) T. IX f. 24. b. Witt.
(2) T. VIII f. 338. Alt. *Von den Juden und ihren lugen.*

te huwen. En hier zouden we ook iets kunnen laten hooren, niet van de trompet, maar van de dartele fluit, waarbij monniken en nonnetjes dansten en broeder MAARTEN de onschuld verraste van zuster KAATJE. We durven niet; we meenen de raauwe, liederlijke taal niet te mogen herhalen van den gemeenen schoft, wiens optreden ter hervorming der godsdienst, als eeuwig gedenkwaardig, met psalmgezang en predikatie gevierd wordt.

En daarbij gaat de Hoogleeraar SCHOLTEN eene leerrede houden over de onverdraagzaamheid! Zou hij van meening zijn, dat de bestaande orde tegen zoo geweldige aanvallen niet mogt verdedigd worden? Of dat men onverdraagzaam is, wanneer men een dief niet laat stelen, en den mond sluit aan een oproerprediker?

Wat is dan verdraagzaamheid of onverdraagzaamheid? De Professor zal het ons beter moeten uitleggen, indien wij het niet goed begrijpen; hij immers preekt er over. Wat is dan die wonderlijke zaak, waarbij men te gelijk «zóó goed en toch zóó boos» is? 't Is wonder — geen antwoord daarop vinden we in de geheele leerrede! Wordt er dan niet eene of andere algemeene omschrijving van de onverdraagzaamheid gegeven? niet uitgelegd, hoe zij verschilt van regtmatige verdediging en handhaving der waarheid? of hoe verdraagzaamheid verschillende toepassing vordert? — Niet een enkel woord. De Hoogleeraar meent zeer goed te kunnen preken, zonder dat hij van de zaak zelve, waarover hij preekt, eenig begrip geeft. Wij zagen, dat hij, naar de vergelijking van QUINCTILIAAN, reeds schipbreuk heeft geleden bij het uitgaan van de haven; het is dus geen wonder, dat de reis er bij in schiet. De Professor komt niet van wal! Al wat hij van

de onverdraaazaamheid verkondigt, heeft geen grond, rust op niets, en doet volstrekt niets af.

Hij beschouwt de zaak slechts van buiten, slechts in de verte, en durft haar niet aanraken; zegt, of wil zeggen, waar ze van daan komt, welke gevolgen ze heeft en wat men tegen haar doen moet. «Ik zal u aanwijzen «hare *ware oorzaak*, hare *bittere gevolgen*, en *het onfeil-* «*bare geneesmiddel waardoor zij alleen kan worden weg-* «*genomen.*»

De ware oorzaak, het was te voorzien, is het niet verstaan van den bijbel; en SAULUS verstaat den bijbel niet, de Katholieke Kerk verstaat den bijbel niet, de regtzinnigen verstaan den bijbel niet, omdat zij dien lezen «*door het gekleurde glas der kerkelijke overlevering.*»

«Door eenmaal aangenomen begrippen en schoolsche «vormen beheerscht, lag voor den jongeling (SAULUS) over «de lezing des O. T. een deksel. 2 Cor. III: 14.»

Wat een tobberij! We begrijpen wat gij zeggen wilt, niet wat gij zegt. Een deksel lag beheerscht door aangenomen begrippen! En dat deksel lag, niet over het Oude Testament, maar over het lezen! Want lezing in objectieven zin zijn slechts de woorden en letters gelijk ze daar staan, met ter zijde lating van den dogmatischen zin.

«Hij was een *Godgeleerde*, maar een *van God geleerde* «was hij niet. Wat hem beheerschte was een gesloten «stelsel van waarheden in de scholen langzamerhand ont- «staan. En ziet nu dat stelsel van menschelijke wijsheid «hield hij voor onveranderlijke waarheid. Wie daar aan «twijfelde, of dat zocht te ondermijnen, dien hield hij «voor een vijand der Godsdienst en [die] was hem een «verachter van MOZES en van Gods woord,» enz.

Het is merkwaardig, dat een Hoogleeraar in de God-

geleerdheid juist in de Godgeleerdheid zulk een beletsel ziet om van God geleerd te worden. Maar hoe weet hij, dat de Phariseën zeker gesloten stelsel hadden, en dat wel in *schoolsche vormen* gevat? Indien men eens onderstelt, wat niet te bewijzen is, dat de rigting of geest, heerschende in de Rabbijnsche schriften, die was van GAMALIËL en SAULUS, dan hebben we nog geen grond om hun een *gesloten stelsel* en *schoolsche vormen* toe te schrijven. Slechts in de Kabbala begint zich een abstract stelsel te vormen, indien men het dien naam geven mag, en een mystiek letterspel kan gelden voor schoolsche vormen.

De Schriftuur legt het anders uit, en geeft ons van het ongeloof der Joden als reden op, niet zeker afgesloten stelsel in schoolsche vormen, maar de gesteldheid van hun hart, en in het vers zelf, door den Hoogleeraar aangehaald, leest men: *omdat zij niet in Christus gelooven, door wien dat deksel weggenomen wordt.*

De Hoogleeraar vervolgt: «was het te verwonderen, «dat hij, die dat mengsel van Bijbelleer en Rabbijnsche «wijsheid, waarin hij door GAMALIËL was opgevoed, voor «onveranderlijke waarheid hield, in drift ontvlamde, toen «STEPHANUS hem in de verte deed zien, dat de godsdienst «van MOZES door iets hoogers zou vervangen worden? «Zulke nieuwigheden waren den kerkelijk regtzinnigen «Fariseër zoon tot aanstoot.»

De wijze waar op zich STEPHANUS tegenover de Joden vertoont, is volstrekt niet te vergelijken met de verhouding, waarin gij staat met de regtzinnige Protestanten. STEPHANUS *ontkent niets*, en er is in zijne gansche rede geen sprake van een *afgesloten stelsel in schoolsche vormen.* Gij daarentegen *ontkent* de grondwaarheden des Christendoms, die

aan de regtzinnigen nog dierbaar zijn; uwe leer is *strijdig* met de leer des Christendoms, terwijl die van STEPHANUS, of het Christendom de waarheid van het Jodendom veeleer bevestigt dan bestrijdt.

Overigens erkennen we dat het Protestantsch is, de wereld en hare historie op de lezing des bijbels gegrond te wanen, en van de Joden het onmogelijke te vorderen, namelijk, dat zij zonder leerend gezag of overlevering den bijbel zouden verstaan.

«O! had hij de schriften slechts onbevooroordeeld «kunnen lezen, hij zou niet gedacht hebben het oude «moet altijd blijven, maar ook op het gebied der gods-«dienst zou hij aan vrijheid en ontwikkeling geloofd «hebben.»

Dwaze wensch! Wie kan zonder vooroordeel zijn? wie ondergaat den goeden of kwaden invloed niet van de menschen met welke hij leeft? Indien de leerlingen van Professor SCHOLTEN niets van hem leeren, en de godgeleerdheid zoo zeer belet om van God geleerd te worden, ware het dan niet beter dat hij met leeren ophield? En wat die vrijheid en ontwikkeling betreft: SAULUS geloofde zoowel als STEPHANUS aan *vrijheid*. Daaraan geloofden de Hervormers LUTHER, CALVIJN en ZWINGEL niet, die hunne dwaling daaromtrent grondden op een valsch begrip van God als hoogste oorzaak. *Vrijheid*, genomen in den zin, dien men er slechts door taalverbastering aan geeft, en waarnaar zij zou bestaan in het verlof, om de waarheid naar believen aan te nemen of te verwerpen, is aan SAULUS en STEPHANUS onbekend. Juist omdat de H. STEPHANUS den Joden zulke schrikkelijke verwijten doet, en hij niets van eene dergelijke vrijheid en daaraan beantwoordende verdraagzaamheid weet, sterft hij, wordt hij martelaar! Wie zulk

eene vrijheid verkondigt, vrijheid om de waarheid aan te nemen of te verwerpen, moet niet spreken van een STEPHANUS, van een martelaar, van iemand, die voor de waarheid bloed en leven geeft.

Na een en ander van niet beter gehalte te hebben voorgedragen, wendt de hoogleeraar zijne welsprekendheid tegen de Katholieke Kerk. Wat er gezegd wordt zal onze lezers wel reeds van te voren bekend zijn. We laten het daar. We zullen de Katholieke Kerk niet gaan verdedigen tegen eenen man, die zoo volstrekt onbekend is én met hare leer én met die der Hervormers, dat hij dezer laatsten uitsporige veroordeeling van rede en natuur, als geheel blind voor het goddelijke, aan zijne lezers en leerlingen uitgeeft voor Katholieke dogmatiek!

«Vraagt gij naar de voorname oorzaak dier onverdraag-«zaamheid? Zij was, als bij SAULUS hierin gelegen, dat «de Roomsche Kerk den bijbel niet las, of dien las met «een deksel en den waren zin der schriften niet verstond.— «De Roomsche Kerk blies dreiging en moord tegen de «gemeente des Heeren, omdat zij, het zuivere woord van «God niet verstaande, uit blinden ijver zelfs, het Chris-«tendom der H. Schrift voor ketterij verklaarde.»

Is er nog een ander Christendom dan dat der H. Schrift? Wij voor ons kennen er geen; en als de H. Schrift eenige kenbron der Christelijke waarheid is, zal de vraag in nog bepaalder zin ontkennend beantwoord moeten worden. Het is dus *het* Christendom, 't welk de Roomsche Kerk als ketterij veroordeelde! Alzoo eerst in de zestiende eeuw is het Christendom weder begonnen! Zoo veel eeuwen heeft die Kerk den bijbel of niet gelezen of niet verstaan! Wat vervaarlijk groot en dik deksel moet dat geweest zijn! En daar is LUTHER het eerst onderuit gekropen!

Eindelijk worden de regtzinnigen niet meer zijdelings maar openlijk aangevallen:

«Zou er van dien ouden zuurdeesem der Joodsche «en Roomsche onverdraagzaamheid ook nog welligt iets «zijn overgebleven?

Deze lieve vraag, of er *welligt nog iets is overgebleven*, is eene *μείωσις* of verkleining, want de regtzinnigen hebben een massief deksel op hun gezigt; immers: «Ook in «onzen tijd is dezelfde onverdraagzame godsdienstijver, die «SAULUS tot een vervolger van de Christenen maakte, en «*Rome* deed krijgvoeren tegen het volk van God, nog «niet geheel uitgestorven. Of zijn er ook nog niet onder «ons gemoedelijke Saulussen, die blakende van ijver voor «Gods kerk, broeders veroordeelen, en voor onchriste«nen schelden, die met STEPHANUS in het Christendom «het middel ziende tot een eeuwig voortgaande ontwik«keling, [!] het leerstellig gebouw, door menschelijke wijs«heid opgetrokken, te eeniger tijd met slooping en ver«nietiging bedreigen? Van waar die ijver, M. H.! waaraan «wel niemand het karakter van godsdienstigheid en ge«moedelijkheid geheel ontzeggen zal? Vanwaar anders, «dan dat er ook nog voor velen, gelijk voor SAULUS, een «deksel op Gods woord ligt; omdat men den bijbel leest, «maar altijd onder de magt en den invloed door men«schelijk onderrigt en menschelijke geschriften uitgeoefend. «Dan leest men dingen in de Schrift, waaraan de Heer noch «de Apostelen gedacht hebben, en even als SAULUS veroor«deelt men allen, die met het goddelijk Evangelie voor zich «u prediken, dat het hervormingswerk, door de vaderen «aangevangen, door ons moet worden voortgezet; dat «het waarachtig geloof in CHRISTUS, den Zaligmaker, even«min afhangt van menschelijke leervormen, als in STEPHANUS

«tijd, van tempel, belijdenis of altaar, en die u op grond «daarvan, met PAULUS den Apostel toeroepen: staat dan «in de vrijheid, waarmede CHRISTUS ons heeft vrij ge«maakt.» Gal. V: 1.

Er zijn met het Protestantisme eene menigte van secten of kerkjes ontstaan, die elkander *niet verdragen*, immers elkander uitsluiten. In hetzelfde kerkje is men weder oneens, en de regtzinnigen verlangen, dat de heer SCHOLTEN en de groninger Hoogleeraars, die weder andere gevoelens aankleven, (1) het verlaten zullen, en terwijl de Katholieke Kerk het Protestantisme als ketterij, maar de Protestanten zelven niet veroordeelde, schelden deze thans *elkander* voor *onchristenen*, en zijn ze, in hunne godsdienstige gevoelens, verder van elkander verwijderd, dan de Hervormers het waren van de Kerk. Is dit nu die hooggeroemde verdraagzaamheid, en het gevolg van het lezen en verstaan van den bijbel?

De Professor stoort er zich niet aan; de regtzinnigen, zegt hij, zijn daarom alleen onverdraagzaam, omdat zij den bijbel lezen niet met het bloote oog, maar door «het «glas der overlevering» en onder «den invloed van men«schelijk onderrigt en menschelijke geschriften.»

Het gaat *de plus fort en plus fort!* Wij hebben reeds gehoord, dat in godsdienst en openbaring geen stelsel is, maar het dingen zonder orde zijn, zoo verward als zijne preek. Nu gelooven we gaarne dat de heer SCHOLTEN van geen stelsel houdt; maar hoe kan hij zelfs het menschelijk onderrigt verwerpen? Wat moeten wij er van denken,

---

(1) Eerlang zal in dit tijdschrift een omstandig verslag gegeven worden van de leer der Groninger school. Er wordt zoo veel over die school gesproken en geschreven, dat het tijd wordt de Katholieken er mede bekend te maken.

Hoogleeraar in de godgeleerdheid? Hebt gij geen onderrigt genoten? Leest gij geene menschelijke geschriften? Of zoo gij ze leest, trekt gij er dan geen nut uit? Waarom ook onderrigt gij anderen, hoe zij weder anderen moeten onderrigten? Is dat geen onderrigt, geene overlevering? Niemand kan met zoo veel geweld uw katheder afbreken, zoo uwen professoralen tabbaard verscheuren, bespotten en te schande maken, als gij hier zelf doet.

Dat *eeuwige* ontwikkeling met geen menschelijk onderrigt bestaanbaar is willen we wel toegeven; niet: eene tijdelijke ontwikkeling. Deze is zonder menschelijk onderrigt en overlevering volstrekt onmogelijk. *Eeuwige* ontwikkeling daarentegen laat zoo weinig menschelijk onderrigt toe, dat zij zelve niet te begrijpen is. Het is een onding. Al wat bestaat is oneindig of eindig. Het oneindige *wordt* of ontwikkelt niet, maar *is*. Het eindige ja, *wordt* en ontwikkelt, maar niet eeuwig; slechts tot zoo lang als het eindig vermogen of de eindige vatbaarheid niet is uitgeput. De voortgang die dan nog zou plaats hebben, zou de eindige zaak hare essentie, hare indentiteit doen verliezen; zou dus essentiele verandering, geene ontwikkeling meer zijn. Wat volkomen rijp is kan slechts bewaard en genoten worden; wat meer is dan rijpheid, is verrotting.

Aan het einde van dit eerste deel der preek, toont de Professor dat of zijne oogen zeer slecht zijn, of een zeer duister glas van menschelijke overlevering hem het zien belet. Aan STEPHANUS wordt het overhoog idee van eeuwige ontwikkeling toegeschreven, en ten bewijze van die *vrije* ontwikkeling, het woord aangehaald van PAULUS: staat dan in de vrijheid, waarmede ons CHRISTUS heeft vrijgemaakt *Gal.* V, 1.

Wij gaan voorbij hoeveel verschillende lezingen er van

deze plaats van PAULUS zijn, en ten bewijze verstrekken, dat het «menschelijk onderrigt» en «de menschelijk geschriften» ten verstande der schriftuur niet kunnen gemist worden. Maar we vragen, hoe deze plaats over de *vrijheid* kan worden aangehaald, ten bewijze dat men ten allen tijde verlof heeft, weder als onwaar te verwerpen wat vroeger voor zekere waarheid gold? De Apostel leert in dezen brief, dat de wet niet kan worden nagekomen, dan door genade, dan uit het geloof, dan door degenen, die in den H. Geest herboren en aangenomen zijn tot kinderen Gods; dat, zonder de genade, de wet slechts de zonde leert kennen, en een dwang is, die ons tot slaven, tot wederspannige slaven maakt. De oude Protestanten gingen verder, en beweerden dat de wet door de kinderen Gods niet eens behoefde te worden nageleefd, niet meer als wet verpligtte, en men haar slechts uit eene soort van dankbaarheid (*gratitudo quaedam*) moest nakomen. LUTHER ontkent ten stelligste dat het Christendom «de wet der liefde» is. Ook de pantheïsten stellen den mensch boven de wet; terwijl de meer deïstische uitleggers den mensch wel aan de verpligting der wet onderwerpen, maar, ter harer nalevering, geene bovennatuurlijke genade noodig achten. Deze zijn de verschillende opvattingen van hetgeen de Apostel aan de Galaters over de vrijheid leert. Maar van vrijheid om te gelooven wat men wil, is hier zoo weinig sprake, dat hij het anathema uitroept over dengenen, die een ander evangelie dan het zijne zoude verkondigen.

Het tweede deel handelt over «de bittere gevolgen der onverdraagzaamheid.»

In den grond verschilt het tweede deel van het eerste niet. In dat eerste werd de oorzaak der onverdraagzaamheid, of het niet verstaan des bijbels, voornamelijk duidelijk

gemaakt door het aanwijzen der bittere gevolgen; thans wordt met eenigen meerderen nadruk van de bittere gevolgen gesproken met verwijzing op de oorzaak: het niet verstaan des bijbels. Zelfs wordt, hetgeen reeds van SAULUS gezegd is, in korter en algemeener bewoording herhaald, en weldra deze overgang gemaakt, om te spreken van de Katholieke Kerk:

«Toen de Christenen niet meer door joden en heidenen «vervolgd werden, stonden zij tegen elkander op en sloten «elkander uit van de zaligheid, die CHRISTUS voor allen «had verworven. Maar....

In welken zin: voor allen? Zoodat zij konden denken en doen wat zij wilden? b. v. weder heiden worden en CHRISTUS verloochenen? Op die wijze wordt alles, worden de onzedelijkste en lasterlijkste leeringen goedgemaakt!

«Maar dat niet alleen. Gelijk SAULUS dreiging en moord «geblazen had tegen de gemeente des Heeren, zoo blies «ook de Kerk van *Rome* dreiging en moord, vroeger «tegen onschuldige valleibewoners, die God naar hun «geweten en volgens het Evangelie dienden; rigtte later «voor hare bestrijders brandstapels op, en maakte *Europa* «en ons vaderland, toen de nog jeugdige hervormings- «plant ook op onzen bodem wortelen begon te schieten, «tot een tooneel van jammeren. Zij was het, die voor «het geloof regtbanken uitdacht, om al wie ketter heette «in naam van God te verdelgen; die voor de eere Gods «de ijselijkste middelen, verraad, list en moord, zoo «als in den beruchten St. Bartholomeus-nacht, niet te «slecht keurde; die *Europa* schier een halve eeuw lang «in vlam gezet, volken tegen volken, huisgezinnen tegen «huisgezinnen, ouders tegen hunne kinderen, en kin-

«deren tegen hunne ouders in het harnas gejaagd,
«en het naburige *Frankrijk* van zijne edelste burgers
«beroofd heeft, toen eene ligtzinnige koning, door on-
«verdraagzame priesters aangezet, de regten vernietigde
«aan de Hervormden bij vorstelijk besluit verzekerd. Dat
«alles was juist geen boosheid van het hart, neen, het
«was onverdraagzaamheid en verkeerde godsdienstijver.»

Alzoo de Katholieke Kerk blaast niet alleen gelijk SAULUS dreiging en moord: zij rigt brandstapels, zij regtbanken op, om onschuldigen te verdelgen! Zij schuwt de ijselijkste middelen niet, geen verraad, geen list en moord! en hare onverdraagzame priesters trachten de eens verkregen wettige regten der onderdanen te vernietigen! Zietdaar Katholieken, zietdaar een voorbeeld van Protestantsche verdraagzaamheid! Gij beklaagt u dat men u uitsluit, gij zijt verontwaardigd over de beleedigingen uwer geestelijkheid aangedaan op markt en straten; gij kunt u nog minder het bestaan verklaren van zoo vele genootschappen, waarin men het goud bijeenzamelt ter zielverkooping en zielenmoord uwer arme geloofsgenooten. Welaan, thans kan het u geen raadsel meer zijn. Zóó spreekt een Predikant openlijk van den kansel! Zóó spreekt een hooggeleerd Predikant belast met andere Predikanten te vormen, ja zóó spreekt hij op het oogenblik zelf, dat hij zegt verdraagzaamheid te zullen leeren, en zijne hoorderen het wel eene vreesselijke waarheid moeten achten, als hij desniettegenstaande de Katholieke Kerk beschuldigt van moord, van list en van verraad! — «O booze dienaar, ik oordeel u uit uwen eigen mond!»

Weet iemand hier eene verontschuldiging? Wij zoeken er eene, wij vinden die niet. Wij zien dien erbarmelijken stijl: die kinderen in 't harnas gejaagd, die ongelukkige

«*toen*» waarbij al het voorgaande wat de Kerk gedaan *heeft* een gevolg kan schijnen van het herroepen «vorstelijk «besluit», die list en dat verraad niet voortgekomen uit een boos hart!! En ware het slechts uitgesproken op eene andere plaats, we zouden er om glimlagchen, we zeggen: het is den heer SCHOLTEN te doen «om vrouwelijke tranen», maar in de kerk! maar van den kansel! daar zulke woorden van ouders, kinderen, brandstapels, list en verraad, verdelging en moord, als zoo vele vlammende fakkelen onder het volk te werpen — dat gaat te ver, dat is schuldig! dat zelfs in SCHOLTEN niet te verschoonen! Want, waarom zouden we, bij den ernst waarmeê we spreken, niet onverholen zeggen hetgeen toch ieder ziet, en in allen geval hem niet als schuld kan worden toegerekend: de schranderste is hij niet; maar zoo veel wist hij, dat het niet geoorloofd is op zulk eene wijze te preken. Al ware alles waarheid wat hij zegt, zuivere waarheid, al moest er ook dan nog geen onderscheid gemaakt worden tusschen de Kerk en hetgeen deze of gene koning, deze of gene harer dienaren en zelfs de Paus doet, nog ware het onverschoonlijk daar onder de godsdienstoefening van te spreken, en zulke dingen van den kansel te verkondigen of in herinnering te brengen.

Wat zou er wel van komen, indien de Katholieke Geestelijken ook eens preekten van onverdraagzame Dominé's? indien zij zich eens op hunne beurt van den kansel lieten hooren over het Protestantisme; indien zij herinnerden hoe het door plundering, oproer, doodslag en geweld van wapenen is gevestigd, en *Europa* door allerlei predikantenslag in oorlog gebragt en verscheurd, eerst rust vond met den vrede van *Munster?* Indien zij wezen op de daden van een CHRISTIERN van *Denemarken*, dien CALI-

GALA van het Noorde, op die van eenen verraderlijken GUSTAAF WASA van *Zweden*, op die van HENDRIK VIII, van zijn even wulpsche als bloeddorstige dochter ELISABETH, van den gewapenden apostel van 't Calvinisme, den huichelaar OLIVIER CROMWELL, die zijnen koning deed ombrengen op 't schavot? Zouden ook daarbij de woorden van verraad, list en moord niet toepasselijk zijn? En zouden zij het minder zijn, bij 't spreken over de gruwelen door een baron DES ADRETS, een BRIALMONT en de overige Hugenooten gepleegd, over de zamenzweringen waarin zij schier heel *Frankrijk* wikkelden, en waartegen koning KAREL troon en leven meende te moeten verdedigen in dien Bartholomeus-nacht, waarin GUISE den verraderlijken sluipmoord zijns vaders wreekte? Zijn ook NICOLAAS STORK, JAN VAN LEIDEN en KNIPPERDÖLLING geen helden van het protestantisme? en konden de woorden van ERASMUS niet worden aangevoerd, waarmede hij LUTHER verweet, oorzaak te zijn van de stroomen bloeds in de boerenoorlog vergoten? Helaas ons eigen vaderland van welke daden is dit het tooneel geweest! en hoe is daar die «teedere hervormingsplant» met het bloed der Katholieken bevochtigd! Duizenden hunner deed alleen een SUNNOY ombrengen; en opdat niet minder dan moord en oproer, het woord van verraad zou toepasselijk zijn, heeft men de heiligste en plegtigste verdragen, met de Katholieken aangegaan, geschonden en verscheurd. Zelfs als er van ouders en kinderen moest gesproken worden, behoefde het bij geene algemeene uitroepingen te blijven, kon herinnerd worden aan den naneef van hem, die den zwarten naam van «zwijger» draagt, aan WILLEM III, die zijn eigen schoonvader van den troon stootte, en het Protestantisme in *Engeland* herstelde op eene wijze, die er de onverzoenlijke vervolgers

der Ieren en Katholieken nog heden Orangisten, *(Orangemen)* doet heeten.

Niet alleen zouden dan de woorden, die de heer SCHOLTEN gewaagd heeft te uiten, daarom meer indruk maken, omdat zij meer op waarheid zouden gegrond zijn, maar omdat zelfs op dit oogenblik, terwijl aan de Protestanten nergens eenig leed geschiedt, de Katholieken nog zoo veel smartelijks moeten ondervinden; zij nog uit Zweden verbannen, nog in Engeland bedreigd en beschimpt, nog in Ierland gruwzaam onderdrukt, nog in Zwitserland beroofd, uitgeplunderd en verjaagd, nog in Duitschland en in ons eigen Vaderland in hunne regten op slinksche wijze verkort, en door allerlei logenachtige vertelsels aan den spot hunner medeburgers overgeleverd, ja, door een eerloos goud in hunne armoede belaagd worden. Die middelen, wij weten het, doen niet meer af, zijn ijdel, zijn onmagtig: het zoogenaamde licht der Hervorming heeft uitgeschenen: de schrikkelijke toorts, waarmede LUTHER Europa in vlammen zette, ligt uitgetrapt voor den grond, en de furien die hij opriep, zijn eindelijk zelve gekomen; maar zoo dát de onmagtige middelen zijn, dát slechts eenige vonken van den uitgebluschten brand, wat moet dan de Hervorming zelve zijn geweest? en hoe diep, hoe levendig zouden de Katholieken het verstaan, als een hunner priesters, nu niet meer vervolgd, nu niet meer met ballingschap of met den dood bedreigd, maar er toch toe gereed, toch omschenen van den luister van Gorkums martelaren, hun slechts in algemeene en omsluijerde bewoordingen een tafereel van die Hervorming wilde schetsen.

«Ach! mogt slechts ook op hervormden bodem, het «voorbeeld van den vromen CALVYN, van den anders zacht«moedigen MELANCHTON, ons niet leeren, dat ook Her-

«vormden niet geschoomd hebben, zich van wapenen te «bedienen, die in het tuighuis van Rome behooren, en op «hunne beurt medechristenen [de Remonstranten] te ver- «volgen omdat zij anders dachten.» Waarom behooren die wapenen in het tuighuis van Rome, indien anderen zich er eveneens van bedienen? Was het alzoo niet gemeend toen gij zeide, dat Rome niet uit een boos hart, maar slechts door verkeerde Godsdienstijver zoo handelde, en vreest gij dat Rome u wil verbranden, gelijk CALVYN het SERVET liet doen?

«Gelukkig, M. H.! dat die tijd en voorbij zijn, en dat «de onverdraagzaamheid in onze dagen, althans in ons »Vaderland, niet zoo zeer de Protestantsche Christenen «in het gemeen, maar meer eene secte kenmerkt, die, «even als SAULUS, bevreesd voor ontwikkeling en vooruit- «gang, slechts weet te ijveren voor eigene begrippen; «daartoe indien het mogelijk ware, van Kerk en school zoekt «meester te worden, de Hervormden Kerk wil sluiten «vóor allen, die van haar verschillen, en die zoodoende «Nederland op nieuw dreigt te maken tot een tooneel van «godsdiensttwist en tweedragt.»

De heer SCHOLTEN herinnert zich waarschijnlijk de *dragonades* tegen de afgescheidenen niet meer! Hoe kan hij den regtzinnigen verwijfen zich van kerk en school te willen meester maken, terwijl hij en de zijnen dat niet slechts willen, maar werkelijk doen, en over kerk en school als meesters heerschen?

Eindelijk loop dit tweede deel ten einde met eenige zinsneden over «vrijheid van onderzoek» «ontwikkeling» en, wat in den mond van den Hoogleeraar onuitstaanbaar is: over het eenig «en eeuwig fondament dat gelegd is: JESUS CHRISTUS»

Daar vangt dan het derde deel aan met deze woorden:

Mogt het mij gelukt zijn u van het gevaarlijke «der «onverdraagzaamheid overtuigd te hebben, dan blijft mij «nog over, u op het *geneesmiddel* te wijzen, waardoor «zij alleen kan overwonnen worden.»

Dat geneesmiddel zal het lezen en verstaan van den bijbel moeten zijn. Want dat SAULUS, dat *Rome*, dat de regtzinnigen zoo onverdraagzaam waren of het nog zijn, werd toegeschreven aan het niet lezen of niet verstaan van den bijbel. Daar schijnt het ook aanvankelijk te zullen heengaan:

«Voor SAULUS bestond dat geneesmiddel in de kennis «van CHRISTUS en van het Evangelie. Gij kent zijne ge«schiedenis, en weet, hoe hij tot CHRISTUS bekeerd werd.

Er is voor Protestanten geen andere bron van godsdienstkennis dan de bijbel, en men verwacht dus, dat de Professor den bijbel als geneesmiddel zal leeren aanwenden, en zeggen hoe men dien lezen moet, om er de kennis van CHRISTUS en het Evangelie uit te putten. Daar echter gebeurt niets van; de Professor houdt zijne belofte niet, en, wel beschouwd, schiet het geheele derde deel er bij in. Er wordt slechts gewezen op de verdraagzaamheid van PAULUS, en met twee woorden, op de liefde van zijnen Meester, CHRISTUS. Is dat het geneesmiddel aanwijzen? Wie weet niet dat CHRISTUS ons liefde, geduld, verdraagzaamheid en alle deugden leert? De vraag is immers, hoe wij dien CHRISTUS zullen leeren kennen, hoe zijn voorbeeld leeren begrijpen, toepassen, navolgen, in het kort, hoe wij den bijbel goed zullen lezen en verstaan. Is er dan, toen het de *oorzaak* der onverdraagzaamheid gold, niet onophoudelijk gezegd, dat het glas der overlevering, het menschelijk onderrigt, schoolsche stelselmatigheid en schoolsche

vorm beletteden den bijbel te verstaan? Alzoo moet nu getoond worden, hoe wij zonder menschelijk onderrigt, zonder glas der overlevering, zonder schoolsche stelselmatigheid den bijbel zullen verstaan. «Voor SAULUS bestond «dat geneesmiddel in de kennis van CHRISTUS en van het «Evangelie.» Bestaat het daarin ook voor de Protestanten? Schoon de Professor het niet zegt, en er een rethorisch stilzwijgen over bewaart, schijnt hij toch van die meening te zijn. Maar wat baat het dan teksten aan te halen, ten blijke dat PAULUS zeer verdraagzaam was? Toon ons hoe hij het geworden is, leer ons de bron kennen van die deugd, en er het levend water uit putten.

De reden, waarom er wel gezegd wordt, dat PAULUS ten gevolge van het geneesmiddel verdraagzaam was, maar niet gezegd wordt, waarin dat geneesmiddel *bepaaldelijk* bestond, en op wat wijs het ook voor ons te verkrijgen is, — laat zich zeer gemakkelijk begrijpen, en blijkt uit de bekeering van SAULUS, waar de Professor zich afmaakt met te zeggen «gij kent zijne geschiedenis.»

Juist om die geschiedenis, hoe hij Christus en het Evangelie leert kennen was het te doen. En hoe ging dat toe? Ongelukkiglijk niet, gelijk het plan der predikatie en het Protestantsch beginsel vorderden, door het lezen van den bijbel, waarover voor den jongeling een deksel lag. Maar door een wonder, waarbij hij verwezen werd naar een dienaar der Kerk, naar Ananias, die insgelijks op bevel des Heeren zich tot hem spoedde, en sprak: «SAULUS, «mijn broeder, de Heere JESUS die u verschenen is op «den weg waar langs gij kwaamt, heeft mij tot u ge«zonden, opdat gij zien moogt, en vervuld wordet van «den Heiligen Geest.» En daar vielen dan de schellen van zijne oogen, zagen ze het licht des hemels weer, en

daalde een hooger, een goddelijk licht in zijne ziel, door het H. doopsel hem vam ANANIAS toegediend. Die geschiedenis is immers geheel Katholiek! PAULUS zelf, op eene geheel buitengewone wijze tot CHRISTUS bekeerd, wordt des niettemin verwezen naar het kerkelijk, van God verlicht gezag, gezonden om hem de oogen te openen.

Van de onmogelijkheid voor eenen predikant den zekeren zin des bijbels te bepalen, en het protestantsch beginsel met goed gevolg te leeren in praktijk brengen, zullen we maar niet meer spreken. En wie is die CHRISTUS door den Hoogleeraar verkondigd! Wat voorbeelden geeft hij zelf van de onzekerheid en verwarring, waartoe die bijbel, zonder het glas der kerkelijke overlevering gelezen, onophoudelijk aanleiding geeft! Hij vindt den Apostel PAULUS zoo verdraagzaam, als of deze ieders gevoelens, gelijk het nu heet: eerbiedigde, en zich «*verheugde, dat* CHRISTUS, *al was het ook onder een deksel, gepredikt werd*». Waar heeft de Apostel dit ooit gezegd? Waar te kennen gegeven, dat hij zich verheugde, ook dan, wanneer, niet de van hem gekende, ware CHRISTUS, maar een valsche, of CHRISTUS onder een deksel gepredikt werd? De hoogleeraar haalt *Phil.* I, 18. aan. Daar staat immers niet: onder een deksel, maar: als voorwendsel of onder voorwendsel. Het glas van zekere overlevering heeft ook dezen keer zijn oog verduisterd. De protestantsche verdraagzaamheid is in den H. PAULUS niet te vinden, die niet wil dat wij *door alle wind van leering zullen geslingerd worden.* Een voornaam protestantsch uitlegger, L. J. RUCKERT, zegt over deze plaats van den Apostel: «Wat PAULUS wil is dit: de geloovigen «moeten zoo vast en zelfstandig worden in hunne «overtuiging, dat niet iedere afwijkende zienswijze en «bewering hen voortaan in hun geloof en in hun streven

«kan doen wankelen, of zelfs naar de tegenovergestelde «zijde overslaan. Dat hij al zulke leer [als met de zijne «strijdig was] veroordeelde, was natuurlijk; wij kennen zijn «anathema Gal. I, 8, 9. *Doch niet slechts over ieder vreemde «leer pleegt hij streng te oordeelen;* maar het lag ook in zijn «karakter, *iedereen, die iets anders leerde dan hetgeen hij «voor waarheid hield*, booze en verderfelijke bedoelingen «toe te schrijven, en dat wel niet, waar daarvan het be- «wijs voor oogen lag, waar volstrekt en *a priori.*» Vgl. *Rom.* XVI, 17, 18. 2 *Cor.* II, 17; XI, 13 — 15 *Phil.* II, 21. *Gal.* II, 4; VI, 12 (1). De groote PAULUS was dus wel zeer onverdraagzaam! En 't is niet tegen te spreken: een Protestant, wien zijne godsdienstige voor-oordeelen niet verhinderen te zien, van wat hoogte de Apostel de dwaling veroordeelt, volstrekt geen ander geloof duldend dan het door hem zelven verkondigde, moet óf den met goddelijk gezag sprekenden leeraar der volken onverdraagzaam en onverdragelijk vinden, óf zijn beginsel van zoogenaamde vrijheid van denken laten varen.

Indien iemand nieuwsgierig is te weten, hoe Professor SCHOLTEN dat *anathema* uitlegt, willen wij gaarne die uitlegging mededeelen, maar wederleggen, meenen wij zoo iets niet te moeten doen.

«Slechts éene zaak was er die de Apostel, als Christen, «*niet verdragen kon:* het was *de onverdraagzaamheid* — «dan riep de Apostel in heilige verontwaardiging *en in het «volle gevoel van zijn goed regt als Christen* uit: wie een «ander Evangelie predikt, dan waarvan CHRISTUS en Hij «alleen het fundament is, die zij vervloekt!» De Apostel

---

(1) *Der Brief Pauli an die Epheser erlant. u verth. v.* L. J. RÜCHERT

is onverdraagzaam uit kragt van verdraagzaamheid! 't is schoon! overschoon!

«Dat had de Apostel geleerd van zijnen grooten Meester. «Wie was verdraagzamer dan JEZUS, wiens stelregel was: » wie niet tegen mij is, is vóór mij, «*Marc.* IX: 38—40» (1).

Deze woorden kunnen beteekenen, dat er geen *midden* is tusschen een *stellig* vóór en een *stellig* tegen, zoodat al wie niet bepaald en uitdrukkelijk vóór CHRISTUS is, reeds daardoor tegen hem is. En dat die woorden zoo moeten verstaan worden, blijkt uit eene andere plaats, waar de Heiland zegt: «wie niet met Mij is, is tegen Mij.» *Matt.* XII, 30.

Wij meenen dat de aangevoerde voorbeelden genoeg zijn, en we hierbij kunnen blijven. Alles toch wat er verder gezegd wordt, doet niets ter zake, en leert het *beginsel* van verdraagzaamheid niet kennen, hetwelk er zou moeten worden aangetoond en uitgelegd. Het voornaamste, het praktische deel der predikatie, aan hetwelk de beide vorige slechts dienstbaar zijn, mislukt geheel, en de scheef gebouwde toren wordt niet voltooid.

Zoo wij, in de beoordeeling dezer leerrede, weinig werk hebben gemaakt van de menigvuldig daarin voorkomende trekken of plaatsen tegen de regtzinnigen, laat zich de reden daarvan gemakkelijk gissen. Het was onze taak niet, en hoe kunnen zij van hun standpunt den Hoogleeraar met grond tegenspreken? Men besluite er niet uit, dat ons hun lot niet treft, of dat wij hun in onze achting niet veel hooger plaats geven, dan aan degenen die een SCHOLTEN hebben tot hun woordvoerder. We weten welken afkeer, we mogen wel zeggen welken diepen afkeer, zij tegen de

(1) De Vulgaat leest met vele andere codices: *tegen u enz.*

Katholieke Kerk voeden; ook SCHOLTEN schijnt met dezen zijn voordeel te hebben willen doen, en zijne soort van verdraagzaamheid aannemelijk maken, door uitvallen tegen de Roomsche Kerk; maar die afkeer is te blind om geen verschooning te verdienen, althans is onze sympathie uit te diepen en te gewigtigen grond ontsproten, dan dat zij daarvoor zoude zwichten. De regtzinnige gelooven aan CHRISTUS' Godheid, gelooven aan de geheimen die daarmede het naast in verband staan; aan de H. Drievuldigheid, de erfzonde, de voldoening, de wedergeboorte. De regtzinnige zijn Christenen. Hoe zouden we ze dan ooit met de drieste loochenaars van de waarheid des heils kunnen gelijk stellen? Neen, onze hoop is, dat zij niet vergeefs te midden van die verloochening, van dien stroom der vertwijfeling, vasthouden aan Hem in wien alleen zaligheid te vinden is. Wie weet, of dit niet het begin is van de werking dier genade, die hen moet terug voeren, en doen zien, dat waar CHRISTUS is, ook de Kerk moet zijn, en waar de Kerk is, CHRISTUS zich moet bevinden? O mogten zij zich eens bezinnen! mogten zij toch eens het oog slaan op die Kerk, die dat verloochende, dat alles zeggende Kruis tot teeken heeft. Wat zal er dan moeten gebeuren, om hen te doen zien waarheen het protestantisme voert en voeren moet? Ach als men zulk eene vernedering moet ondergaan, als men een man als de Hoogleeraar SCHOLTEN de Christelijke waarheden moet hooren uitgeven voor blind vooroordeel, hem, wiens wetenschap op de Frankforter jaarmarkt te koop is, zelfs het menschelijk onderrigt moet hooren miskennen, en alzoo op geene anderen grond, dan die van zijn belagchelijken eigenwaan, de tot *de eeuwige* ontwikkeling behoorenden onzin van den kansel uitventen voor geloofswaarheid, voor leer der schriftuur, voor het woord des levens —

is het dan nog geen tijd — neen, wij zeggen niet eens om tot de Kerk terug te keeren, maar om te onderzoeken, om aan eigen geest te twijfelen, om zich te vernoetmoedigen, om voor den gehoonden Verlosser op de knieën te vallen, Hem te smeeken, dat Hij zijn licht, zijne genade afzende, Hij betuige wáár Hij is, en kome tot een harte dat Hem zoekt!

VERSCHEIDENHEDEN.

TWEE PROTESTANTSCHE GETUIGENISSEN OVER KATHOLIEKE EN PROTESTANTSCHE ZENDELINGEN.

Het protestantsch Indisch dagblad: *de East Indian Telegraph and Courier*, van de vele bekeeringen gewagende, welke in sommige streken door de Katholieke zendelingen worden uitgewerkt, legt van hen deze eervolle verklaring af: «De ijver, de geestkracht en de godsvrucht der Katholieke priesters in ieder werelddeel, geeft een zonderling kontrast met de onverschilligheid en de achteloosheid van een groot deel der protestantsche geestelijken. Wij zouden dit feit liever willen verheelen, maar wijl het klaarblijkelijk is, zijn wij ondanks ons zelven verpligt, er openbaarheid aan te geven. De Katholieke priester is de raadsman van den arme, de bestuurder zijns gewetens, de beslisser zijner daden, de bewaarder zijner geheimen, bedienaar zijner schuldvergeving en zijn laatste toevlugt op den rand des grafs. Zijn priesterschap, zijn priesterlijk gewaad, zijne opvolging der Apostelen en zijn leven van verloochening omkleeden hem met eene zekere heiligheid, en maken dat de grootste misdadigers onder zijne oogen durven naderen.

Welk een snijdend verschil met die vet-bezoldigde ambtenaren van de protestantsche geestelijkheid onzer gevestigde Kerk! Wij spreken hier in 't algemeen zonder eenige eervolle uitzonderingen voorbij te zien. De meesten hunner zijn van die aristokratische klasse, welke slechts weinig gevoel heeft voor het volk; die klasse van protestantsche geestelijken, onafhankelijk van hunne vereenigingen betaald, vervult haren pligt met eene hooghartigheid en allerlei ceremoniën, welke de goedkeuring der menigte niet wegdragen: zij bezoeken de armen

in hunne hutten niet, waar deze onder den treurigen last van hun lot zuchten, en ten toppunt van ellende den dood zien naderen, zonder dat zij met den zoeten troost der godsdienst worden gesterkt. Die geestelijken doen zoo iets van hun pligt, als er geld te beuren is; de groote menigte van 't volk weet ter naauwernood wat het gelooft, en de geestelijkheid zelve weet niet wat zij anderen leeren moet.

Zijn we, zoo besluit dat Blad, afgeweken van hetgeen wij in den beginne zeiden, en hebben wij een blaam op onze geestelijkheid geworpen, 't is omdat wij niet kunnen dulden dat de wolven onze kudden verscheuren, en wij de aandacht der bevoegde overheden willen vestigen op misbruiken, die voor onze godsdienst zoo schadelijk zijn.»

Naast dit krachtig woord, voor eenige maanden gesproken, plaatsen we de schoone getuigenis, welke voor twintig jaren de protestantsche kolonel HAMILTON, in zijn werk: *De mensch en zeden in de Vereenigde Staten*, over dat zelfde punt heeft afgelegd. «Bij de Katholieken, dus schrijft die Engelschman, is het teeken van smaad van het voorhoofd des slaafs gewischt, als hij zich ziet toegelaten om de heilige plaats met de rijkste en vermogendste burgers te deelen. Zoo is het in de protestantsche kerken niet. De kleurlingen zijn daar uitgesloten, of wel naar een hoek verwezen, opdat zij zich met de overige aanwezigen niet vermengen. De vernedering vervolgt hen overal, en vermenigvuldigt zich voor hen onder allerhande gedaanten: *geen blank protestant zou naast een neger willen bidden.* De arme slaaf ontvangt alle vertroostingen uit de handen van den katholieken priester. Deze bezoekt hem in zijne ziekte, verligt zijne smarten, legt de heilige Hostie op zijne stervende lippen, en in het uur van zijnen doodstrijd, doen zich voor hem die verhevene woorden hooren: «klim, christen ziel! klim ten hemel op». Is het niet natuurlijk, dat in *Louisiana* zooveel slaven katholiek worden? Terwijl men in de protestantsche kerken slechts een klein getal vrouwen ziet, op rijke

kussens gemakkelijk leunende, is de ruime kathedraal vol aanbidders van allerlei klas en allerlei kleur.»

PROTESTANTSCHE TAALSTUDIE.

Tot bewijs, waar men al geene gelegenheid zoekt, om de leerstukken der christelijke Godsdienst te bestrijden, diene het volgende uittreksel uit eene «proeve over het *verrijken* der Ned. taal, door (wijlen) J. LUBLINK, den jongen», medegedeeld in het *Archief voor Nederlandsche Taalkunde* IIIe D. 2e St.

Onder de regels, die men in acht moet nemen bij het vormen van *nieuwe* woorden, wordt door den Schrijver ook deze opgegeven: «dat wij in het zamenstellen bovenal ver«mijden, tegenstrijdige denkbeelden bijeen te voegen, of «zoodanige woorden te vormen, welke nutteloze nevenbe«grippen aan de hand geven. Tot het eerste behooren alle «uitdrukkingen, waarmede zich de gezonde rede niet, zonder «afzonderlijke verklaring, kan vereenigen, dewijl zij haar te «onnatuurlijk voorkomen. CAMPE geeft daarvoor ter toetsing «op, het woord *Godmensch*. Wij zouden er bijvoegen: *Heilig«making*. Welk een ongerijmd denkbeeld toch, iemand *heilig «maken!* Heiliging, *heilig te zijn*, *zich te heiligen* is iets «anders; doch de oude scholen der Godgeleerdheid stempelden «eene menigte van zulke woorden.»

Het ware wenschelijk geweest, dat de Schrijver had medegedeeld, welke *tegenstrijdige* denkbeelden in deze woorden worden bijeengevoegd. Maar welligt ontmoeten wij hier slechts eene eenvoudige getuigenis, hoever het in het Protestantisme reeds gekomen is met de verloochening van de Godheid van CHRISTUS en de heiligmaking door CHRISTUS, twee gewigtige leerstukken der christelijke Godsdienst, alsmede een bewijs, dat men daar van de ongerijmdheid dezer denkbeelden zich reeds zoo overtuigd houdt, dat eene bloote vermelding afkeer verwekt: «Welk een ongerijmd denkbeeld toch!»

Voor zulk een soort van ijveraar te meer, maakte zich, eenige dagen geleden, de *Kerkelijhe Courant* beangst blijkens haar volgend berigt:

«*Keulen.* De koning van *Pruissen* heeft bij zijn laatste bezoek in deze stad, na de godsdienstoefening in de Garnizoens-kerk te hebben bijgewoond, den dom bezocht en de vorderingen gadegeslagen, die, sedert Augustus 1848, met den bouw waren gemaakt. De Kardinaal-Aartsbisschop, die Z. M. ontving, heeft met grooten ophef gesproken, van de liefde, die de Kerk had voor den Koning, van de geestdrift, waarmede het: «*Domine, salvum fac regem!*» gezongen werd. De romantische vorst heeft ten antwoord uitgeweid, over zijne groote belangstelling in den bouw, dien hij sedert 1814 met naauwlettendheid had gevolgd. Hij heeft zijne beste wenschen geuit voor het welslagen der grootsche onderneming, alsof het werkelijk een zegen was, voor het Protestantsche Pruissen, *dat het prachtige tempelgebouw alweêr een middel in de hand der ultramontanen wezen zal, tot proselietenmakerij.*»

EINDE VAN HET TWINTIGSTE DEEL.